



ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

ISSN 1840-0698

УДК: 351.74

Година IX

БЕЗБЈЕДНОСТ **ПОЛИЦИЈА** **ГРАЂАНИ**

1-2/13

БЕЗБЈЕДНОСТ
ПОЛИЦИЈА
ГРАЂАНИ

Бања Лука
Година IX
Број 1-2/13

*Министарство унутрашњих послова
Републике Српске*

УРЕДНИШТВО

Издавач: Министарство унутрашњих послова
Републике Српске

За издавача: Министар унутрашњих послова

Главни и одговорни уредник: Мр Горан Амиџић

Редакциони одбор: проф. др Душко Вејновић, предједник
проф. др Милан Даничић, члан
доц. др Миле Шикман, члан
доц. др Урош Пена, члан
проф. др Миле Матијевић, члан

Спољни сарадници: проф. PhDr. Jiri Straus, члан
проф. др Зоран Кековић, члан
проф. др Дане Субошић, члан
проф. др Желимир Кешетовић, члан
проф. др Саша Мијалковић, члан

Технички уредник: Нада Вуга

Лектор: Јованка Борић

Преводилац: Јелена Вигњевић

Адреса уредништва: Булевар Живојина Мишића 10А
Бања Лука
Телефон: 051/333-603
Телефакс: 051/333-699
e-mail: direktor_vsup@education.muprs.org

Тираж: 300 примјерака

Штампа: ППГП „Комесграфика“, Бања Лука

ISSN1840-0698

УДК:351.74

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске

број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године

„Безбједност- Полиција- Грађани“ Бања Лука,

уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487

САДРЖАЈ

ПОЛИЦИЈСКА ОБЛАСТ

РЕГРУТОВАЊЕ КАНДИДАТА ЗА ПОЛИЦИЈУ	1
<i>Др Миле Шикман</i> <i>Мр Горан Амиџић</i>	
СЕРСА – АСОЦИЈАЦИЈА ШЕФОВА ПОЛИЦИЈА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ (НАСТАНАК, РАЗВОЈ И БУДУЋНОСТ)	15
<i>Мр Гојко Васић</i> <i>Мр Борислав Шарић</i> <i>Мирела Тешановић</i>	
ОЦЈЕНЕ РАДА ДРЖАВНИХ И ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА У МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА МОТИВАЦИЈУ У РАДУ	29
<i>Мр Мирела Јокић</i>	
ФАСИЛИТАЦИЈА У ПОЛИЦИЈСКОМ ОБРАЗОВАЊУ	41
<i>Александар Миладиновић</i> <i>Витомир Петричевић</i> <i>Милан Саламадија</i>	

КРИМИНАЛИСТИЧКА ОБЛАСТ

ЗЛОЧИНАЧКО УДРУЖЕЊЕ КАО КРИМИНАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА	55
<i>Др Жељко Нинчић</i>	
ДИРЕКТНО И УНАКРСНО ИСПИТИВАЊЕ СВЈЕДОКА НА ГЛАВНОМ ПРЕТРЕСУ У СВЈЕТЛУ НОВОГ КРИВИЧНОПРОЦЕСНОГ ЗАКОНОДАВСТВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	73
<i>Мр Дарко Јокић</i> <i>Невена Ракић</i>	
СОЦИЈАЛНО-ПСИХОЛОШКИ ПРИСТУП ФЕНОМЕНОЛОГИЈИ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ НА ПОДРУЧЈУ ЦЕНТРА ЈАВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ БАЊА ЛУКА	91
<i>Мр Мирослав Ђурић</i>	

**СПЕЦИФИЧНОСТИ СУЗБИЈАЊА ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛА СА
АСПЕКТА КРИМИНАЛИСТИЧКЕ МЕТОДИКЕ** 103
Мр Драшко Даријевић

**АКТИВНОСТИ НАДЛЕЖНИХ ИНСТИТУЦИЈА У СУПРОТСТАВЉАЊУ
ВРШЊАЧКОМ НАСИЉУ У РЕПУБЛИЦИ ХРВАТскоЈ** 117
Спец. Предраг Поповић
Миодраг Гајић

ОСТАЛЕ НАУЧНЕ ОБЛАСТИ

**СТАЊЕ МАЛОЛЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ, ПРИМЕНА КРИВИЧНИХ
САНКЦИЈА И ОСВРТ НА РЕЦИДИВИЗАМ МАЛОЛЕТНИКА –
СИТУАЦИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ** 129
Татјана Скакавац, мр

**РАЗБОЈНИШТВО КАО НАЈТЕЖИ ОБЛИК ИМОВИНСКИХ КРИВИЧНИХ
ДЈЕЛА – Криминалистичкооперативни значај пределиктних,
деликтних и постделиктних радњи –** 143
Горан Благојевић

**ПРОБЛЕМ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРПскоЈ** 157
Др Небојша Маџановић
Андреа Станковић
Маја Зимоња

КАУЗАЛИТЕТ У АНГЛОСАКСОНСКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ 167
Мр Драгана Милијевић

НАСИЉЕ МЕЂУ МЛАДИМА – ОСНОВНА ОБИЉЕЖЈА 179
Мр Жана Врућинић

ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРЕКРШАЈНОГ ПОСТУПКА 191
Мр Гојко Шетка

**СПЕЦИФИЧНОСТИ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У
КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ** 205
Мр Борислав Ђукић
Драгана Вујић, спец.

КРИВИЧНОПРАВНИ АСПЕКТИ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У ПОЈЕДИНИМ ЗЕМЉАМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ	221
<i>Игор Јеличић</i>	
<i>Мр Драган Лукач</i>	
<i>Доц. др Зоран Јањуш</i>	
ЗНАЧАЈ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА У РАДУ ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА	233
<i>Мр Јелена Миросавић</i>	
СТРЕС И ВРИЈЕДНОСТИ ИНДЕКСА ТЈЕЛЕСНЕ МАСЕ, АРТЕРИЈСКОГ ПРИТИСКА И ГЛИКЕМИЈЕ У ДЕМИНЕРА	243
<i>Снежана Трнинић-Баковић</i>	
<i>Јелица Којовић</i>	
<i>Мирјана Бојић</i>	
<i>Весна Палексић</i>	

РЕГРУТОВАЊЕ КАНДИДАТА ЗА ПОЛИЦИЈУ

Др Миле Шикман,
начелник Управе за полицијско образовање

Мр Горан Амиџић,
директор Високе школе унутрашњих послова

Апстракт: Управљање људским ресурсима у полицији је једна од најзначајнијих функција менаџмента у полицијској организацији, која обједињује бројне активности, као што су: планирање људских ресурса, регрутовање потенцијалних кандидата за попуну слободних радних места, селекција пријављених кандидата, заснивање радног односа, развој људских потенцијала, социјализација и оријентација запослених, оцењивање перформанси запослених, тренинг и образовање запослених, награђивање и мотивација запослених и заштита запослених у полицији.

Активности управљања људским ресурсима разврставају се на различите начине; понекад се у тим разврставањима добијају и контрадикторни садржаји. И поред тога, у стручној литератури преовлађује став да управљање људским ресурсима подразумева следеће активности: планирање и запошљавање; развој запослених; награђивање и мотивацију запослених и заштиту запослених.

Активност планирања и запошљавања људских ресурса у полицији подразумева реализацију следећих процеса: планирање људских ресурса у полицији, анализа посла (радних места) у полицији, регрутовање кандидата за полицију и селекција кандидата пријављених за пријем у полицију.

Регрутовање је процес идентификације, привлачења и обезбеђивања квалификованих кандидата, у броју који организацији омогућава да између више њих изабере оне који највише одговарају захтевима упражњених радних места. Потребе за људским ресурсима, генерално посматрано, могу се задовољити запошљавањем нових људи и развојем потенцијала постојећих кадрова.

Кључне речи: људски ресурси, регрутовање, извори регрутовања, кандидати, кадрови, полиција.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Још су стари Грци увидели да сваки човек није способан да обавља све врсте послова, да постоје значајне индивидуалне разлике, па су сматрали да људи који нису способни за интелектуални рад треба да се баве физичким пословима, како би омогућили интелигентнима више времена за духовне активности. Платон је, на пример, сматрао да филозофи треба да управљају државом, војници да је бране, а земљорадници да је обрађују. Међутим, у то време људи су већ самим рођењем припадали одређеном слоју или класи и знали су чиме ће се бавити, што данас није случај, па избор занимања зависи од сопствених интересовања, потреба и могућности.

Многи захтеви који рад припадника полиције чине све сложенијим, приморавају полицијску организацију да преиспита поступак избора својих чланова. Обично се каже да нека организација функционише онолико добро колико су добри њени кадрови. Стога је од изузетне важности да полиција за своје потребе регрутује најспособније и најквалификованије кадрове, који нису добри само у извршавању својих задатака, већ који својим понашањем неће дискредитовати полицијску службу у целини. Пажња полицијског менаџмента је стога усмерена управо ка привлачењу и запошљавању талентованих и квалитетних кадрова. Лоше спроведена регрутација може да има дугорочне последице по полицијску организацију, с обзиром на чињеницу да највећи број полицајаца проводи радни век у истој организацији.

Процесом регрутације кандидата за пријем у полицију, непосредно се утиче како на квалитет и поузданост полицијске службе, тако и на социјалну, етичку и полну структуру припадника полиције, а тиме и на квалитет односа полиције са друштвеном заједницом. Сматра се да политика регрутације не сме бити дискриминаторска према припадницима појединих класа, етничких, верских, расних и других социјалних група. Поступак регрутације мора бити исправан, тако да се не може заносити на било ком виду разликовања кандидата за који нема законске и оправдане основе.

Правовремено регрутовање и запошљавање квалитетних кадрова сматра се једним од највећих изазова савремених организација, јер се без таквог приступа тешко обезбеђује конкурентска способност. Позната је чињеница да многим послодавцима хронично недостају талентовани и амбициозни људи. Стога, не треба да чуди што је интересовање организација за привлачење, запошљавање и задржавање таквих кадрова готово увек актуелно. За организације које добро послују и које

имају добру регрутацију, такви циљеви нису неостварљиви. Међутим, за оне друге, они су готово недостижни¹.

Процес регрутовања отпочиње доношењем одлуке о попуњавању упражњених радних места и сагледавањем тражених захтева. Када се ти захтеви утврде, приступа се тражењу потенцијалних кандидата за попуну упражњених радних места. Да би се дошло до кандидата који у потпуности испуњавају захтеве за обављање полицијских послова, мора се обезбедити знатно више кандидата од броја који организацији недостаје. Истраживања показују да само једна шестина пријављених кандидата заслужује да буде позвана на интервју².

Програмом регрутовања би требао обухватити број недостајућих људи, као и квалификације, знања, способности и друге потенцијале које кандидати за посао треба да испуњавају. Осим тога, треба знати да ли ће се кандидати регрутовати из интерних или из екстерних извора. Што је радно место за које се траже нови људи значајније, већа је и потреба за обезбеђивањем квалитетних кандидата за његову попу. Квалитети таквих кандидата морају се свестрано и веома одговорно сагледати, како би се у процесу њиховог одабира могуће грешке свеле на минимум³.

Регрутовање је двосмеран процес, јер у њему учествују две стране. На једној страни је организација која има потребу да попуни упражњено радно место, а на другој кандидат који је заинтересован да са њом заснује радни однос. И једна и друга страна имају право да бирају. Као што организација мора да води рачуна о квалитетима кандидата којег прима у радни однос, тако и кандидат треба да води рачуна о прихватљивости услова рада које му организација нуди.

Регрутовање је процес у којем је сарадња између линијског и штабног особља од суштинског значаја. Стручњаци за људске ресурсе, односно за регрутовање, морају имати јасну представу о послу који је постао упражњен и за који се траже кандидати. Између осталог, то подразумева и потребу за њиховом тесном сарадњом са линијским менаџерима.

Регрутовање је поступак којим се обезбеђује довољно велика група кандидата из које ће се одабрати најбољи према унапред утврђеним критеријумима и према плану кадровских потреба⁴.

¹ Кулић, Ж., Талијан, М.: *Управљање људским ресурсима*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2010, стр. 86.

² Амиџић, Г.: *Специфичности управљања људским ресурсима у полицији Републике Српске*, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2009, стр. 76.

³ Кулић, Ж., Талијан, М.: нав. дело, стр. 87.

⁴ Ристовић, С.: *Полицијски менаџмент у сузбијању криминалитета*, Задужбина

СТРАТЕШКИ ПРИСТУП РЕГРУТОВАЊУ

Са растом тржишне конкуренције, односно тржишног притиска, растао је и значај стратешког приступа регрутовању. Интерес сваке организације је да има такав приступ, јер се њиме активности везане за управљање кадровима и њиховим потенцијалима тешње повезују са другим управљачким активностима у организацији. Стратешки приступ регрутовању, на тај начин, постаје повезанији са другим организационим стратегијама.

Политиком запошљавања утиче се и на процес регрутовања, због тога што се њоме дефинише⁵:

- какве кадрове организација жели;
- да ли ће се недостајући кадрови тражити унутар организације или изван ње;
- да ли ће се кадрови прилагођавати захтевима посла или захтеви посла кадровима и њиховим потенцијалима;
- да ли ће се фаворизовати индивидуалисти или тимски оријентисани кадрови;
- да ли ће се већи значај придавати развојним потенцијалима или потенцијалима кандидата;
- да ли су организацији неопходни „специјалисти“ или „генералисти“;
- колико је организација спремна да уложи у проналажење квалитетних кандидата, односно у њихово обезбеђивање;
- који критеријуми и инструменти ће се у процесу регрутације користити и слично.

У последње време полицијске организације се све више опредељују за људе који имају опште развојне потенцијале, који поседују иновативне и креативне способности и који су комуникативни и флексибилни, стављајући њихова актуелна знања и способности у други план. На основу тога, може се закључити да је за многе организације важније шта кандидат временом може постати него шта је сада. Свима је стало до талентованих, амбициозних и креативних кадрова, па макар се у њихов развој морало доста улагати.

Планом људских ресурса предвиђају се краткорочне или дугорочне организационе потребе за кадровима, а процесом регрутовања

Андрејевић, Београд, 2006, стр. 59.

⁵ Кулић, Ж., Талијан, М.: нав. дело, стр. 90.

планиране мере и активности спроводе се у дело. Захваљујући томе, те две управљачке активности сматрају се веома повезаним. Чак и у периодима смањеног запошљавања, остваривање планских задатака захтева стално праћење стања на тржишту рада, како би организација у сваком тренутку била спремна да, на квалитетан начин, спроведе процес регрутовања, било из екстерних било из интерних извора.

ПРОЦЕС РЕГРУТОВАЊА

Процес регрутовања карактеришу одређене радње и активности. У већим организацијама тај процес отпочиње тако што линијски менаџер најпре саопштава запосленима у служби за људске ресурсе да се у делу којим руководи појавило упражњено радно место, које треба попунити. На тај начин, од те службе захтева се да покрене процес регрутовања, како би се обезбедило довољно кандидата за успешно спровођење њихове селекције, ради одабира најквалитетнијег од њих за попуну упражњеног радног места. Након тога, стручњаци за људске ресурсе, заједно са линијским или другим менаџером, упознају се с природом посла упражњеног радног места и условима које кандидати за посао треба да испуњавају. По правилу, то упознавање врши се увидом у правилник о организацији и систематизацији радних места, односно увидом у његов део посвећен опису и спецификацији послова и радних задатака⁶.

Познавање суштине посла и тражених услова доприноси регрутовању квалитетних и компетентних кандидата. Непосредно регрутовање обично започиње тако што се најпре преиспитује могућност, односно оправданост интерног регрутовања. Ако се процени да се радно место може попунити квалитетним кандидатом из организације, нема потребе за тражењем кандидата изван ње. Међутим, ако се процењује да квалитетних кандидата у организацији нема или да би интерно регрутовање могло довести до одређених проблема, прибегава се екстерном регрутовању. Наравно, то не значи да се не може истовремено користити и један и други начин регрутовања.

Регрутовање се може одвијати у континуитету или повремено. Ако се одвија у континуитету, организацији се пружа могућност да стално буде актуелна на тржишту радне снаге, што се може позитивно одражавати на њен углед у окружењу. Подразумева се да се за такав начин регрутовања могу опредељивати само велике организације, тј. организације које запошљавају велики број радника.

⁶ Кулић, Ж., Талијан, М.: нав. дело, стр. 96.

Повремено регрутовање карактеристично је за већину организација. Тражење кандидата за посао врши се с времена на време, односно када се појави потреба за попуном упражњених радних места. Такве потребе могу бити очекиване и неочекиване, односно планиране и непланиране. Ако су неочекиване и хитне природе (нпр. због изненадног повећања обима посла, непланираног и дуготрајног одсуства с посла једног или више запослених, уговарања нових послова и слично), процес регрутовања, по правилу, мора се убрзано одвијати.

За организацију је веома важно да се процес регрутовања одвија на законит и морално прихватљив начин. Тим пре што у њему учествује велики број кандидата, од којих се само мањи број њих прима у радни однос. Непримљене кандидате не треба доводити у позицију да постану „непријатељи“ организације, који о њој шире гласине. У интересу организације јесте да се с њима пажљиво и коректно поступа, уз пуно уважавање њихове личности и њиховог достојанства. Да би се у томе успело, мора се водити рачуна о квалитету и компетентности људи који у име организације, на било који начин, учествују у процесу регрутовања и процесу селекције.

На основу наведеног, може се констатовати да:

- регрутовање треба да буде дугорочна стратегија,
- процес регрутовања треба планирати,
- процес регрутовања мора уважавати и потребе кандидата,
- у процесу регрутовања треба да учествују одабрани и за то обучени кадрови,
- организацију и упражњено радно место треба приказати у реалном светлу.

У разговорима с кандидатима треба понудити реалну слику о радном месту и о полицијској организацији, али треба и инсистирати на реалној слици о кандидату и његовим потенцијалима. На тај начин ће се смањити нереална очекивања и могућност наступања нежељених ситуација и конфликта⁷.

ИЗВОРИ РЕГРУТОВАЊА

Кандидати за попуно упражњених радних места могу се регрутовати из редова запослених у полицијској организацији и ван организације. Први случај представља интерне или унутрашње изворе регрутовања, а други екстерне или спољашње изворе регрутовања. Од саме организације

⁷ Амиџић, Г.: нав. дело, стр. 77.

зависи који начин регрутовања ће користити у конкретном случају, али углавном се користе оба начина, јер сваки има своје предности и недостатке.

Који начин регрутовања ће се применити у конкретном случају, зависи од захтева упражњених радних места, кадровских потенцијала којима организација располаже, стања на тржишту радне снаге и процена њеног менаџмента. У сваком случају, организација би требало увек да рачуна и са једним и са другим начином регрутовања, јер је такво поступање у њеном интересу. Тим пре што се за оба начина тражења и обезбеђивања кандидата за посао везују и одређене предности и одређени недостаци.

У многим организацијама прибегава се комбинованој примени интерних и екстерних извора регрутовања. Организације које послују у веома променљивим условима, односно у веома променљивом окружењу, као и организације које се суочавају са јаком конкуренцијом, могу се више ослањати на екстерне изворе регрутовања. За разлику од њих, организације које послују у условима који нису подложни брзим променама могу се више оријентисати на унапређења и друге уобичајене интерне изворе регрутовања.

Постоје и организације у којима се примењује политика једнаких шанси, према којој се кандидати за посао равноправно третирају, без обзира на то да ли су регрутовани из интерних или из екстерних извора. На основу таквог опредељења, од кандидата који се регрутују унутар организације захтева се да се пријаве за посао, на начин на који се пријављују и кандидати који се јављају са стране. При њиховом одабиру води се рачуна о њиховим квалитетима, а не о изворима из којих се регрутују.

Избор извора регрутовања кандидата за полицију зависи и од природе посла, односно од значаја и категорије радног места. За неке послове више се користе интерни извори, а за неке екстерни извори регрутовања.

Интерни извори регрутовања

Интерно регрутовање подразумева регрутовање кадрова који су већ у полицијској организације. Ово је уобичајени приступ и прибегава му већина организација. Сврха овог регрутовања је напредовање радника у оквиру организације и долазак до послова за које су заинтересовани и квалификовани. Ослањање на унутрашње изворе даје полицијској организацији неколико предности: ствара се узорак кандидата који су

познати организацији; ови кандидати познају организацију, њене добре и лоше стране; позитивно делује на морал и мотивацију запослених; користи минула улагања у људске ресурсе и проналажење кандидата је брже и јефтиније⁸.

Основни облици интерног регрутовања су:

- интерно оглашавање,
- препоруке непосредних менаџера и
- препоруке и предлози службе за људске ресурсе.

Интерно оглашавање слободних радних места је најчешћи начин интерног регрутовања. Интерно оглашавање се може вршити преко огласне табле, путем радио станице, преко организацијског листа, посредством посебних билтена, путем рачунара (електронском поштом) и преко телефона. Интерни оглас мора свима бити доступан како би сви који испуњавају тражене услове имали једнаке шансе. На тај начин полицијска организација долази до података о амбицијама, жељама, мотивима, задовољству или незадовољству радника њиховим тренутним радним местом.

Последњих година се оглашавање најчешће врши путем електронске поште. Предности овог начина се огледају у смањењу трошкова регрутовања, скраћивању времена потребног за попуњавање радних места и повећано задовољство запослених због повећаних могућности за праћење и контролisanje целог поступка⁹.

Препоруке непосредних менаџера представљају један од најзначајнијих облика интерног регрутовања, јер су менаџери значајан извор знања и информација о запосленима, а посебно о онима којима непосредно руководе. Њихова обавеза је да прате и усмеравају рад запослених, да подстичу њихово усавршавање и у одређеној мери управљају њиховом каријером. Менаџери имају улогу:

- да информишу запослене о потребама и могућностима организације,
- да информишу запослене о упражњеним радним местима,
- да информишу више менаџера и службу за људске ресурсе о резултатима рада, могућностима и развојним могућностима својих сарадника,
- да предлажу и препоручују кандидате на боља радна места.

⁸ Noe, R.,A., Hollenbeck, J., R., Gerhart, B., Njright, P., M.: *Menadžment ljudskih potencijala*, Zagrebačka škola ekonomije i marketinga, "Mate", Zagreb, 2006, стр. 164.

⁹ Gorlin, H.: *An overview of Corporate Personnel Practices*, Personnel Journal, 1993, стр. 115-118.

Препоруке и предлози службе за људске ресурсе: Службе за људске ресурсе имају добро разрађен систем информисања и ажуриране електронске евиденције запослених, њихових интереса и потреба. Уколико се укаже потреба за попуњавање одређених радних места, неопходно је извршити анализу и претраживање информационог система људских ресурса и издвојити оне који испуњавају услове. Препоруке службе за људске ресурсе имају посебан значај, због тога што се сматрају објективнијим од препорука непосредних руководилаца, који су често субјективни и пристрасни приликом избора кандидата.

Екстерни извори регрутовања

Екстерни извори регрутовања представљају укупну понуду радне снаге ван полицијске организације. Уколико у полицијској организацији нема довољан број кадрова, она је принуђена да се ослони на екстерне изворе регрутовања како би попунила упражњена радна места¹⁰.

Основни извори и начини екстерног регрутовања су¹¹:

- 1) екстерно оглашавање,
- 2) препоруке запослених,
- 3) агенцијско посредовање,
- 4) образовне институције,
- 5) директне пријаве заинтересованих кандидата,
- 6) директно обраћање кандидатима,
- 7) остали извори и начини регрутовања.

Екстерно оглашавање представља један од врло популарних и најчешће коришћених метода регрутовања кадрова за попуњу упражњених радних места у организацији. За успешно спровођење оглашавања, неопходно је знати шта се огласом жели постићи, које и какве кандидате треба привући и шта треба обухватити текстом огласа. На основу наведеног, види се да није битна само садржина огласа ваћ и његов дизајн.

¹⁰ Организације се често одлучују да комбинују примену интерних и екстерних извора. Уколико је на тржишту рада већа понуда квалификованих кадрова од тражње за њима, екстерно организовање ће бити веома ефикасно, јер се лако може доћи до добрих кадрова. Само је потребно добро осмислити процес екстерног регрутовања и резултат сигурно неће изостати.

¹¹ Torrington, D., Hall, L.: *Personnel Management: A New Approach*, Prentice Hall International, London, 1991, стр. 266.

У новије време организације користе бројне медије за екстерно оглашавање као што су: дневне и недељне новине, специјализовани стручни часописи, радио и телевизија, интернет, директна пошта, билборди, посебни билтени и приручници и посебни промотивни материјали организација. Наведени медији имају своје предности и недостатке, које би стручњаци за људске ресурсе морали знати и о њима водити рачуна приликом избора медија који ће се користити за оглашавање.

Препоруке запослених користе многе организације. Овај начин се у неким организацијама чак и стимулише, јер представља релативно јефтин и делотворан начин обезбеђивања квалитетних кандидата. Награђивању запослених за дате препоруке углавном прибегавају организације које теже долазе до квалитетних и квалификованих кандидата. Предности овог начина регрутовања огледају се у чињеници да се стварају мали трошкови и да се кандидати боље уклапају у нову радну средину.

Агенцијско посредовање је чест и веома популаран начин обезбеђивања кандидата за попуњавање упражњених радних места. Постоји велики број агенција које посредују у запошљавању. Оне се могу поделити на државне, приватне агенције и агенције за привремену помоћ.

Ове агенције праве базу података о незапосленим лицима и сарађују са организацијама у процесу регрутовања. У државама у којима се успостави сарадња између агенција које посредују у запошљавању и образовних институција, ефекти професионалне регрутације су знатно већи, а уобичајени вишкови радне снаге се смањују.

Образовне институције представљају један од најзначајнијих и најчешћих извора регрутовања младих кандидата за менаџерске, стручне и друге најодговорније позиције у полицијској организацији. Организације настоје да пре осталих идентификују одређен број добрих студената, младих талената и постдипломаца¹². Већина организација више од половине својих запослених менаџера и стручњака, с мање од три године радног стажа, обезбеђују преко универзитета.

Поједини теоретичари указују да су резултати регрутовања у образовним институцијама испод очекиваних, због недовољне радне успешности и негативних ставова новозапослених талената и стручњака према послу. Половина њих напусти посао у првих пет година због незадовољства послом. Један од кључних разлога је то што организације у процесу регрутовања и селекције настоје о себи предочити што бољу слику, која је углавном различита од реалне.

¹² Организације стварају посебне програме за привлачење пажње перспективних студената, штампају и дистрибуирају брошуре с информацијама о себи и квалитету радних услова. Оне шаљу писма с позивом за успостављање контакта и приказују одређене видеофилмове у циљу привлачења талената.

Директне пријаве заинтересованих кандидата су значајан и веома чест начин регрутовања. Ово је једноставан и врло јефтин начин регрутовања. Углавном је карактеристичан за мање сложене и одговорне послове, али последњих година постаје актуелан и за кадрове са завршеним факултетом. Кандидати који су заинтересовани за посао обично се јављају организацијама које пружају добре радне услове и у којима ће им посао бити сигуран.

Директно обраћање кандидатима се јавља у условима тешког доласка до способних, креативних и надарених људи. Циљ овог обраћања је да се привуку квалитетни и доказани стручњаци, који већ раде, јер њима није стало до активног тражења новог посла. Пре обраћања кандидатима, неопходно је утврдити листу кандидата којима се организација жели обратити. Након тога се припрема материјал за слање који садржи понуду посла, опис упражњеног радног места, атрактивне брошуре и др. Уз то се кандидатима често шаље и материјал за одговор, укључујући и образац за пријаву за посао. Све то се шаље на кућну адресу кандидата, а касније се упућује и телефонски позив како би се заинтересованост кандидата повећала.

Остали извори и начини регрутовања: Поред наведених, екстерни извори регрутовања могу бити и следећи: стручна пракса студената и ученика, стручни скупови, конференције, симпозијуми и конгреси. Савремене полицијске организације све више се интересују за стручне скупове, семинаре, саветовања, конференције, конгресе, научне симпозијуме и друге облике окупљања стручњака и научних радника како би успоставиле одговарајуће контакте и представили своје пословне резултате и предочиле потребе за људским ресурсима.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Полицијска организација би требала да, у односу на конкурентске безбедносне агенције, анализира своје предности и недостатке у процесу регрутовања. Анализом би требало обухватити: углед организације (на централном или локалном нивоу), месечна примања запослених (зараде, односно плате), шире услове рада и бенефиције, могућности напредовања и професионалног развоја, локацију на којој се организација налази итд.

Анализа предности и недостатака организације врши се у циљу стварања неопходних претпоставки за поправљање њеног угледа, како би постала интересантнија и атрактивнија за потенцијалне кандидате. Подразумева се да то није лако остварљив циљ, него да на његовом остваривању треба дуго, мудро и упорно радити. Важно је

знати шта се хоће и на који начин се жељени циљеви могу остварити, а све остало је ствар времена, упорности и доследности. У контексту наведеног, неопходно је сачинити посебан програм за поправљање угледа полицијске организације, не само у окружењу, него и у очима појединаца, потенцијалних кандидата за посао.

Процес регрутовања, посматран из угла организације, јесте процес тражења и обезбеђивања кандидата за посао, а посматран из угла кандидата то је процес тражења посла. О начину тражења посла, успешном презентирању својих квалитета, добром сналажењу у процесу регрутације и слично, постоје читаве стратегије.

Питањима везаним за регрутовање, тражење посла и запошљавање баве се и агенције, како приватне тако и јавне. Многе организују курсеве за оспособљавање незапослених лица за боље сналажење у процесу регрутовања и селекције, односно за њихово брже долажење до посла. На другој страни, на појединим факултетима и универзитетима врше се посебне услуге везане за саветовање и пружање помоћи при запошљавању. Постоје бројне агенције за пружање савета о тражењу и избору посла, писању биографије и пријаве за посао, вештинама интервјуисања и слично.

Пошто се утисак о кандидату ствара на основу више наизглед ситних ствари, веома је важно како је написано и како изгледа писмо које се обично упућује уз пријаву за посао. Од његовог садржаја, техничког изгледа, правописа и других, на први поглед неважних детаља, често зависи да ли ће се кандидат позвати на разговор.

У полицији Републике Српске овој веома битној активности придаје се сасвим мали значај. Процес регрутовања се не планира, нити се реализује као континуирана и дугорочна активност, него се проводи у складу са тренутним потребама и захтевима службе. Последице оваквог начина регрутовања већ су видљиве, јер се за рад и школовање у полицији пријављује све мањи број квалитетних кадрова.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Амиџић, Г.: Специфичности управљања људским ресурсима у полицији Републике Српске, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2009.
- [2] Gorlin, H.: An overview of Corporate Personnel Practices, Personnel Journal, 1993.

- [3] Кулић, Ж., Талијан, М.: Управљање људским ресурсима, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2010.
- [4] Noe, R.,A., Hollenbeck, J., R., Gerhart, B., Njright, P., M.: Menadžment ljudskih potencijala, Zagrebačka škola ekonomije i marketinga, "Mate", Zagreb, 2006.
- [5] Ристовић С.: Полицијски менаџмент у сузбијању криминалитета, Задужбина Андрејевић, Београд, 2006.
- [6] Torrington, D., Hall, L.: Personnel Management: A New Approach, Prentice Hall International, London, 1991.

POLICE CANDIDATES RECRUITMENT

Mile Sikman, Ph.D.,

Head of Police Education Administration

Goran Amidzic, M.Sc.,

High School of Internal Affairs, Director

Abstract: Human resources management in police is one of the most important management functions in police organization, gathering numerous activities such as: human resources planning, recruitment of potential candidates to available work positions, selection of applicants, employment, development of human potential, socialization and orientation of employees, assessment of employees' performance, training and education of employees, awarding and motivation of the employees and protection of police employees.

Human resource management activities are categorized in different manners, and sometimes we have contradictory content in such categorizations. Regardless, the literature mainly suggests that human resources management implies the following activities: planning and employment; development of employees; awarding and motivation of the employees and protection of police employees.

The activities of planning and employment of human resources in the police implies realization of the following processes: planning of human resources in the police, work analysis (work positions) in the police, recruitment of police candidates and selection of applicants for employment with the police.

Recruitment represents the process of identification, promotion and providing qualified candidates in the number which enables the organization to select the candidates who fulfill the requirements for available work positions. In general, the needs for human resources may be fulfilled by employment of new persons and development of existing personnel's potential.

Key words: human resources, recruitment, recruitment resources, candidates, personnel, police

SEPSA – АСОЦИЈАЦИЈА ШЕФОВА ПОЛИЦИЈА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ (НАСТАНАК, РАЗВОЈ И БУДУЋНОСТ)

Мр Гојко Васић¹
Мр Борислав Шарић²
Мирела Тешановић³

Апстракт: Будући да уопштено криминал не познаје границе, многе полицијске службе у регији нису имале довољно развијену мрежу за ефикасну борбу против прекограничног криминала, кријумчарења и трговине људима, кријумчарења оружја и наркотика, тероризма и других облика организованог криминала. Идентификована је потреба за повезивањем полицијских служби, како би се унапређењем партнерских односа и правовременом размјеном корисних информација, што учинковитије одговорило савременим безбједносним пријетњама и задовољила очекивања јавности. У духу те идеје, основана је SEPSA – Асоцијација шефова полиција југоисточне Европе. Својим досадашњим дјеловањем, ова асоцијација је значајно допринијела побољшању стања безбједности у региону и потврдила своју улогу озбиљног партнера EUROPOL-у, INTERPOL-у и другим међународним полицијским организацијама, јачајући свој положај стратешке централне тачке у области полицијске и безбједносне сарадње у југоисточној Европи.

Кључне ријечи: SEPSA, међународна полицијска сарадња, безбједност, регион југоисточне Европе, професионализам, реформе у полицијским снагама, јачање и унапређење односа.

¹ Мр Гојко Васић, магистар наука безбједности и заштите, директор полиције Републике Српске и наставник за предмете Криминалистичко-обавјештајне анализе и Управљање посебним истрагама, ВШУП Бања Лука, e-mail: direktor@mup.vladars.net

² Мр Борислав Шарић, магистар наука одбране, безбједности и заштите, начелник Јединице за стратешко планирање и аналитику, Директор полиције, и наставник за предмете Полицијски менаџмент и Полицијске операције, ВШУП Бања Лука, e-mail: borislav.saric@mup.vladars.net

³ Мирела Тешановић, дипломирани правник унутрашњих послова, инспектор у Јединици за стратешко планирање и аналитику, Директор полиције, и официр за комуникације МУП-а РС у Асоцијацији SEPSA, e-mail: mirela.tesanovic@mup.vladars.net

УВОД

Подручје југоисточне Европе је у скоријој прошлости искусило многе промјене. Значајне политичке и друштвене промјене у источној Европи, те оружани сукоби у бившој Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији знатно су измијенили карту овог региона.

У таквом друштвеном окружењу, организоване криминалне групе добро су сарађивале, а полицијске сарадње скоро да и није било. Како ниједна полицијска служба без добре сарадње у окружењу не може ефикасно да се бори са организованим криминалом у свим његовим облицима, било је неопходно охрабрити и подржати полицијске агенције из југоисточне Европе да заједничким радом приступе развоју својих потенцијала, прилагођавању промјенама, те јединственом и одлучном одговору на савремене безбједносне изазове, ризике и пријетње.

Ради побољшања сарадње између полицијских служби и унапређења њиховог рада у овом региону, уз подршку канадске владе, 2002. године основана је Асоцијација шефова полиција југоисточне Европе.

Оснивањем ове асоцијације, за истим столом окупили су се директори полиција земаља југоисточне Европе, те тиме дали изузетан допринос стабилности у региону и побољшању стања безбједности.

Развојем Асоцијације и јачањем властитих организационих капацитета, формиран су одговарајући одбори и утврђени конкретни облици сарадње, кроз заједнички рад на различитим пројектима.

Асоцијација тако редовно одржава конференције и организује едукације и презентације из разних области полицијског рада. У презентацијама учествују признати полицијски, безбједносни и други експерти са којима се размјењују искуства, идеје и упознаје са најуспјешнијом праксом и признатим методама полицијског рада.

Поред конференција, заједничких обука и размјене искустава, Асоцијација је провела и низ конкретних заједничких акција оперативног карактера, а показатељи успјешне координације и заједничког планског рада јесу резултати проведених акција и велики број хапшења у региону у посљедњем периоду.

ОСНИВАЊЕ АСОЦИЈАЦИЈЕ SERCA

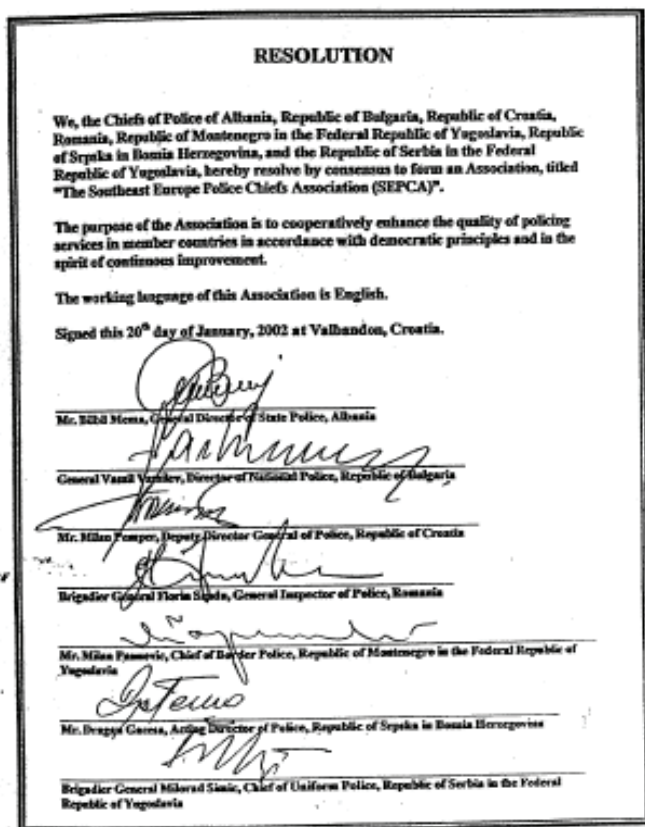
Друштвено-политичке промјене у источној Европи почетком деведесетих година прошлог вијека, прије свега оружани сукоб у бившој СФРЈ

и њен распад, условили су настанак нових држава: Државна заједница Србија и Црна Гора, Република Хрватска, Босна и Херцеговина са два ентитета (Федерација БиХ и Република Српска), Република Македонија и Република Словенија. Већина ових земаља су, поред Румуније, Републике Бугарске и Републике Албаније, сада чланице SEPCA.

Оружани конфликти и распад бивше СФРЈ имали су за посљедицу много жртава. У таквим околностима, припадници полиције, поред послова из своје надлежности, извршавали су и војничке задатке. Значајне историјске и друштвене промјене у региону условиле су да се полицијске службе брзо реструктурирају и прилагоде насталим промјенама и новим изазовима.

Канадска Влада, у заједничком пројекту Канадске агенције за међународни развој (CIDA) и Краљевске канадске коњичке полиције, много је помогла чланицама у оснивању Асоцијације SEPCA, са циљем да се унаприједи сарадња, развије професионализам и убрзају реформе у полицијским службама.

Асоцијација SEPCA је основана у јануару 2002. године у Пули, Република Хрватска. Статут Асоцијације је усвојен у октобру 2002. у Букурешту, Румунија. Том приликом је изабран Извршни одбор, као и руководство Асоцијације. Прва званична Годишња генерална скупштина одржана је у јуну 2003. године у Београду, Република Србија, гдје се налазило и сједиште Асоцијације. У октобру 2007. године сједиште Асоцијације је премјештено у Софију, Бугарска, гдје се налази и данас.



Слика 1. Оснивачки акт Асоцијације SEPCA

ЧЛАНИЦЕ АСОЦИЈАЦИЈЕ SEPCA

Акт о оснивању Асоцијације SEPCA потписали су 20. јануара 2002. године у Пули, директори полиција Албаније, Бугарске, Хрватске, Румуније, Црне Горе, Републике Српске и Србије.

У октобру 2002. године Асоцијацији је приступила Федерација Босне и Херцеговине, након тога 2004. године Македонија, а потом 2006. године и Молдавија.

Асоцијација SEPCA је прошле године обиљежила десет година успјешног постојања и рада. Садашње чланице Асоцијације SEPCA су шефови полиција из следећих земаља: Албанија, Федерација Босне и Херцеговине, Бугарска, Хрватска, Македонија, Молдавија, Црна Гора, Република Српска, Србија и Румунија.

Серса – Асоцијација шефова полиција Југоисточне Европе

По принципу ротације и алфаветским редосљедом, директор полиције сваке чланице предједава Извршним одбором Асоцијације у једногодишњем мандату. Од септембра 2012. године Асоцијацијом предједава директор полиције Републике Српске. Извршни одбор чине три члана, а то су предједавајући, замјеник предједавајућег (који ће у наредном мандату постати предједавајући) и члан (који је у претходном мандату био предједавајући).

Директори полиција из земаља чланица Асоцијације организују састанке два пута годишње, а то су Генерална скупштина у априлу и Координациони састанак у новембру. Циљ ових састанака јесте да чланице Асоцијације са својим партнерима анализирају проведене активности, утврде правце дјеловања у наредном периоду, унаприједи своје партнерске односе и ојачају међусобно повјерење.



Слика 2. Оснивачка конференција Асоцијације, Пула, Република Хрватска, јануар 2002. године

ВРИЈЕДНОСТИ, ПРИНЦИПИ, ВИЗИЈА И МИСИЈА АСОЦИЈАЦИЈЕ СЕРСА

Вриједности на којима се темељи Асоцијација СЕРСА су: професионална организација посвећена унапређењу полицијског рада у регији; интеграција демократских принципа у раду полиције; промоција принципа једнакости у регији; постизање и одржавање високих етичких стандарда, интегритета и части; утицај на развој правних процедура и пракси; омогућавање полицијске сарадње и размјене информација; обука квалификованих полицијских професионалаца кроз образовање и истраживање.

Принципи којима се у свом раду руководи Асоцијација SEPCA огледају се у сљедећем: комуникација, повјерење, поштовање, интегритет, увјерења, одговорност, права мањина и разноликост.

Визија SEPCA јесте да постане организација која управља полицијском сарадњом. Она се фокусира на стратешки ниво дјеловања. SEPCA дјелује као стратешки актер у планирању и координацији активности предузетих на министарском (политичком) нивоу. SEPCA је тијело које даје смјернице на стратешком нивоу за активности провођења Конвенције о полицијској сарадњи (PCC)⁴, као и активности SECI/SELEC центра⁵ у складу са годишњом SEETAC анализом стања безбједности у југоисточној Европи.

SEPCA функционише као филтер за релевантне информације и нуди знање путем своје комуникацијске платформе. SEPCA је контакт тачка за покретање, надзор и евалуацију пројеката из њене надлежности.

Мисија ове Асоцијације је безбједно окружење за грађане у региону југоисточне Европе, унапређење ефикасности и демократизације полицијских служби у земљама чланицама, превенција и борба против свих облика криминала и тероризма у регији. У том контексту SEPCA је асоцијација полицијских директора која подржава своје чланове у њиховим настојањима у области реформе полиције у правцу демократизације, модернизације и потпуне професионализације полиције.



Слика 3. Лого Асоцијације

⁴ PCC Конвенција је потписана 05. маја 2006. године у Бечу, од стране министара унутрашњих послова Албаније, Македоније, Молдавије, Црне Горе, Румуније и Србије, те министра безбједности Босне и Херцеговине. Конвенција је ступила на снагу 10. октобра 2007. године, након завршеног поступка ратификације. У септембру 2008. године приступа јој и Бугарска. Сједиште Секретаријата PCC Конвенције је у Љубљани, Словенија. Конвенција предвиђа савремене облике сарадње, као што су: заједничке процјене ризика, официри за везу, прекогранични надзор, заштита свједока, заједнички истражни тимови итд.

⁵ Сједиште SECI/SELEC центра се налази у Букурешту, Румунија. Чине га официри за везу 13 земаља југоисточне Европе, међу којима је и Босна и Херцеговина. Задатак овог Центра је брза размјена информација и заједнички оперативни рад царине и полиције, у циљу повећања ефикасности у борби против криминалитета.

ЦИЉЕВИ АСОЦИЈАЦИЈЕ SERCA

У складу са Стратегијом SERCA за период 2011–2013, утврђено је пет стратешких циљева који чине оквир онога што Асоцијација жели постићи, а то су:

- Спремност чланова SERCA за претприступни процес са ЕУ и за касније чланство у полицијским структурама ЕУ;
- Стварање услова за сигурно економско окружење;
- SERCA постаје стратешки актер и централно мјесто за размјену информација и за планирање, координацију и мониторинг пројеката и активности у области полицијског рада које проводе спољни партнери и агенције за подршку њиховом провођењу;
- Потписивање меморандума о разумијевању са кључним партнерима како би се обезбиједила синергија и избјегло дуплирање активности утврђених стратегијама SERCA и њених партнера;
- Обезбијеђено економично и професионално управљање.

КЉУЧНИ ПАРТНЕРИ АСОЦИЈАЦИЈЕ SERCA

SERCA је водећа полицијска асоцијација региона и представља организацију посвећену унапређењу полицијског дјеловања у региону. Њени правци дјеловања су интеграција демократских полицијских принципа, усвајање савремених стандарда, размјена информација, као и обука квалификованог кадра кроз едукацију и истраживања.

SERCA преферира партнерства са другим међународним организацијама са циљем јачања међународне полицијске сарадње у борби против организованог и прекограничног криминала. Због провођења наведених активности, SERCA представља једног од партнера Европској унији за стратешку полицијску сарадњу.

Значајну улогу Асоцијације SERCA у систему безбједности на простору југоисточне Европе препознали су најзначајнији субјекти међународне полицијске сарадње, те постали њени кључни партнери у реализацији постављених циљева.

Један од најзначајних партнера Асоцијације је свакако INTERPOL, као свјетски лидер у области безбједности и међународне полицијске сарадње. Одлична сарадња ове двије организације потврђена је кроз провођење низа успјешних пројеката, као што су Црвени пут, Пинк Пантер, БЕСА, I-24/7 и многи други.

Након закључивања Пакта стабилности 1999. године, на иницијативу и уз подршку канадских власти, оснивањем Асоцијације SEPCA створене су претпоставке за успостављање и развијање сарадње између професионалаца – полицијских директора. Током година успјешног постојања, SEPCA је изградила партнерства са EUROPOL-ом, Европском комисијом, Швајцарском агенцијом за развој и сарадњу (SDC)⁶, Женевским центром за демократску контролу оружаних снага (DCAF)⁷, Развојним програмом Уједињених нација (UNDP), Савјетом за регионалну сарадњу (RCC)⁸ који је настао 2008. године трансформацијом Пакта стабилности, Регионалним центром за помоћ при овјери и провођењу контроле оружја (RACVIAC)⁹, Антикорупцијском иницијативом Пакта стабилности (SPAI), Регионалном иницијативом за миграцију, азил и избјеглице (MARRI)¹⁰, Међународном асоцијацијом шефова полиција (IACP), Конвенцијом о полицијској сарадњи (PCC), итд.

SEPCA је закључила меморандуме о разумијевању са полицијама Републике Аустрије и Републике Италије, које представљају регионалне носиоце у борби против организованог и прекограничног криминала.

SEPCA је такође закључила оперативни споразум са Федералним истражним бироом (FBI), који представља платформу за различите заједничке пројекте, почев од едукацијских програма до заједничких операција из области високотехнолошког и других видова криминалитета.

⁶ Швајцарска агенција за развој и сарадњу (SDC) је дио швајцарског Министарства иностраних послова. Од 1996. године путем различитих пројеката даје подршку процесу сарадње у Босни и Херцеговини.

⁷ Женевски центар за демократску контролу оружаних снага (DCAF) је међународна фондација, која је основана на иницијативу Швајцарске. Ова Фондација има за циљ давање доприноса јачању сектора безбједности и подршке развоју и владавини права, као кључним предусловима за одрживи мир и стабилност.

⁸ Савјет за регионалну сарадњу (RCC) је фокусиран на промоцију и унапређење регионалне сарадње у Југоисточној Европи и подржава европске и евро-атлантске интеграције.

⁹ Регионални центар за помоћ при овјери и провођењу контроле оружја (RACVIAC) је основан 2000. године, као мултинационални регионални центар за помоћ у провођењу споразума о контроли наоружања у југоисточној Европи. Сједиште овог Центра је у мјесту Ракитје, недалеко од Загреба, Република Хрватска.

¹⁰ Регионална иницијатива за миграцију, азил и избјеглице (MARRI) основана је 2003. године. Њене чланице су Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Србија, Црна Гора и Македонија. Сједиште ове организације је у Скопљу, Македонија.

НАЈЗНАЧАЈНИЈИ ПРОЈЕКТИ И ЗАЈЕДНИЧКЕ ОПЕРАЦИЈЕ

Досадашње успјешне заједничке акције су реализоване у области борбе против кријумчарења наркотика, у којима је лишено слободе око 350 лица и заплијењено око десет килограма “тешких дрога” и стотине килограма марихуане. Исте су спроведене у сарадњи са полицијама западне Европе и полицијама појединих земаља из Јужне Америке, с обзиром да су правци кријумчарења кокаина са тих простора ишли преко Балкана у развијене земље западне Европе.

Током посљедње три године такође су проведене заједничке операције против организованог криминала, тероризма и корупције, а најзначајне међу њима су се проводиле под кодним називима: Балкан Експрес, Манго, Запад, Леотар, Винил, Немесис, Дунав, Такса, итд.

Почетак сарадње SEPSA-е и INTERPOL-а се развијао кроз пројекте Црвени пут и Пинк Пантер, а током година сарадња је интензивирана. Идеалан примјер који то потврђује је пројекат BESA, на којем су SEPSA и INTERPOL радили заједно задње три године. Овај пројекат је проведен у сарадњи са INTERPOL-ом, на начин да је INTERPOL био руководилац пројекта и имао за циљ борбу против криминалних група и њихових сарадника умјешаних у организовани криминал у југоисточној Европи. У оквиру пројекта успостављена је мрежа партнера из области спровођења закона која се бави започињањем, планирањем и организовањем истрага. Одржано је неколико састанака официра за везу у пројекту BESA из полиција земаља које су учествовале у пројекту: Албаније, Федерације Босне и Херцеговине, Републике Српске, Бугарске, Хрватске, Македоније, Молдавије, Црне Горе и Србије.

Кроз други заједнички пројекат, Процјена пријетње криминалитета југоисточне Европе (SEETAC), израђени су извјештаји и изведено је неколико веома успјешних операција против криминалних група активних у овом региону. Стога, пројекат су високо оцијенили учесници и руководилац пројекта не само због његових оперативних резултата, него и због веома корисне комбинације обуке и оперативног ефекта. До априла 2011. године организовано је преко 30 регионалних и међународних полицијских операција, у којима је ухапшено преко 300 припадника организованих криминалних група из региона, заплијењено је преко једне тоне различитих дрога, као и велика количина оружја, експлозива, фалсификованих кредитних картица и валута, возила, цигарета итд.

BESA је један од неколицине пројеката који није наслијеђен из Пакта стабилности, а који је иницирала SEPSA и који се показао веома успјешним. Значај и потреба за пројектом BESA је прихваћена на

међународном нивоу у јулу 2011. године, када је пројекат препознат као само вањски пројекат, дио трогодишње стратегије Савјета ЕУ.

Још један пројекат који је дио сарадње између SEPCА и INTERPOL-а јесте пројекат I-24/7 веза са главним контролним тачкама. Ово је пројекат који је пружио техничку опрему за неколико чланица SEPCА заједно са обуком како да се користи опрема. Циљ пројекта I-24/7 је био да се спријече извршиоци кривичних дијела да пређу међународне границе, да сакрију свој прави идентитет и изводе криминалне активности кориштењем лажних докумената, што је омогућено обезбјеђивањем техничких рјешења кроз овај пројекат. Ова техничка рјешења су пружена Босни и Херцеговини, Хрватској, Црној Гори и Србији. Пројекат I-24/7 је пројекат који има видљиве резултате и гарантовану одрживост, јер ће се опрема која је обезбијеђена за граничну полицију користити дугорочно. Инсталирана опрема подржава свеукупни бољи рад граничне полиције у региону у борби са илегалном миграцијом, кријумчарењем и другим криминалним активностима. Пројекат I-24/7 је био комуникацијска платформа за успјешно провођење пројекта BESA.

Поред наведених, неопходно је поменути и пројекте: Корупција – полицијски интегритет, Рад полиције у заједници, Мрежа жена полицијских службеника југоисточне Европе, Балканска дјечија полицијска академија, Рад полиције вођен обавјештајним радом (ILP), Процјена пријетњи од организованог криминала (ОСТА), ИТ комуникације и други.

ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

У протеклих десет година успјешног постојања, SEPCА је постала препознатљива као водећа полицијска асоцијација региона.

Оваквим проактивним дјеловањем и отвореношћу за све полицајце, експерте, организације, институције и појединце, који имају вољу и жељу да се на било који начин укључе у њен рад и тиме дају свој допринос подизању укупне безбедности у региону југоисточне Европе, Асоцијација SEPCА ће у будућности засигурно оснажити своју позицију стратешке централне тачке у области полицијске и безбједносне сарадње у југоисточној Европи.

Анализа постигнутих резултата потврдила је да су полицијске агенције које су чланице Асоцијације SEPCА носиоци борбе против прекограничног организованог криминала, тероризма и корупције, али имају и значајну улогу у јачању помирења у региону и стварању повјерења међу полицијама и народима.

Сарадња полицијских агенција окупљених у Асоцијацији SEPCA показала се успјешнијом од сарадње између појединих полиција из земаља западне Европе које се налазе у оквиру ЕУ, јер је ријеч о мањим системима који се лакше организују. У том смислу се у наредном периоду планирају још израженије активности на стратешком и оперативном нивоу.

Извјесно је да ће с постојећим партнерима SEPCA ојачати своју позицију у наредном периоду и унаприједити међуполицијску сарадњу на Балкану, а подршка коју дају полиције Аустрије и Италије ће бити додатни подстрекач развоја и стабилности Асоцијације.

Развијају се нове идеје о будућим заједничким пројектима и утврђују правци дјеловања за наредни период, а партнери су оцијенили да је Асоцијација SEPCA носилац борбе против кријумчарења наркотика и оружја, тероризма, илегалних миграција и других облика прекограничног организованог криминала.

Асоцијација шефова полиција југоисточне Европе дјелује на стратешком нивоу, а у рјешавању безбједносних изазова, ризика и пријетњи представља озбиљног партнера EUROPOL-у, INTERPOL-у и другим међународним организацијама.

У годинама које предстоје, активности SEPCA ће се усмјеравати на јачање њеног положаја стратешке централне тачке у области полицијске и безбједносне сарадње у југоисточној Европи. Наставиће се, такође, имплементација трогодишње Стратегије за период 2011–2013, којом су обухваћени пројекти усмјерени на борбу против организованог криминала, корупције, злоупотребе дрога, затим на одузимање имовине стечене кривичним дјелом, финансијске истраге, компјутерски криминал, тероризам, рад полиције у заједници, јачање мреже жена у полицији, те други безбједносни изазови.

Заједничким дјеловањем и међуполицијском сарадњом у борби против организованог и прекограничног криминала биће настављен тренд остваривања запажених резултата у проведеним акцијама и лишењима слободе у региону.

Са жељом за сталним јачањем Асоцијације и унапређењем међуполицијске сарадње, од свих чланица и партнера очекује се заједнички плански рад, брза размјена информација и развијање односа на оперативном нивоу.

КОРИШТЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- [1] Статути Асоцијације SEPCA из 2002. и 2007. године;
- [2] Стратегија SEPCA-е за период 2011–2013;
- [3] Оперативни документи, извјештаји, информације из архиве Асоцијације;
- [4] Часопис Асоцијације SEPCA Newsletter, интернет страница www.sepca-see.eu
- [5] www.pccseesecretariat.si
- [6] www.secicenter.org
- [7] <http://www.swiss-cooperation.admin.ch/bosniaandherzegovina/bhs/Home>
- [8] <http://www.dcaf.ch/>
- [9] <http://www.rcc.int/>
- [10] <http://www.racviac.org/>
- [11] <http://www.marri-rc.org/>

SEPCA – SOUTHEAST EUROPE POLICE CHIEFS ASSOCIATION (FOUNDING, DEVELOPMENT AND FUTURE)

Gojko Vasić, MA¹¹
Borislav Šarić, MA¹²
Mirela Tešanović¹³

Abstract: Having in mind that crime generally has no boundaries, many police services in the region had insufficiently developed network for the efficient fight against cross-border crime, smuggling and traffic of people, weapons and narcotics smuggling, terrorism and other types of organized crime. The connection need among police services was identified in order to advance partnerships and prompt exchange of useful information, to respond on the modern threats, and to satisfy the public expectations. In the spirit of that idea the Southeast Europe Police Chiefs Association - SEPCA was founded. Through its previous activities, this Association has made a significant contribution in the field of security in the region and confirmed its role as a serious partner to EUROPOL, INTERPOL and other international police organizations, by strengthening its position as a strategic focal point in the area of police and security cooperation in the Southeast Europe.

Key words: SEPCA, international police cooperation, security, Southeast region, professionalism, police service reform, strengthening and advancing of relations.

¹¹ Gojko Vasić, magister of science of security and protection; Director of Police of Republic of Srpska and lecturer for the group of subjects on Crime-investigative analysis and Special investigation managing at the Advanced School of Internal Affairs Banja Luka, e-mail: direktor@mup.vladars.net

¹² Borislav Šarić, magister of science of defence, security and protection; Head of the Unit for Strategic Planning and Analytics, Director of Police and lecturer for the group of subjects Police management and Police operations at the Advanced School of Internal Affairs Banja Luka, e-mail: borislav.saric@mup.vladars.net

¹³ Mirela Tešanović, internal affairs bachelor; inspector at the Unit for Strategic Planning and Analytics, Director of Police and SEPCA Communication Liaison Officer for RS MoI; e-mail: mirela.tesanovic@mup.vladars.net

**ОЦЈЕНЕ РАДА ДРЖАВНИХ И ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА
У МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА МОТИВАЦИЈУ У РАДУ**

Мр Мирела Јокић

Управа за полицијско образовање

Апстракт: Систем оцјењивања државних службеника је новији процес који датира уназад десетак година у Републици Српској и има за циљ унапређење рада и функционисања појединих сегмената у управи Републике Српске. Активности око успостављања система оцјењивања државних службеника у управи Републике Српске провела је Агенција за државну управу Републике Српске, која је и правно уоквирила ову материју доношењем одговарајућег Правилника о оцјењивању и напредовању државних службеника. Овим правилником је утврђен начин и критеријуми за оцјењивање рада државних службеника, као и намјештеника у управи Републике Српске.

Због чињенице да су у Министарству унутрашњих послова Републике Српске запослени државни службеници, намјештеници, као и полицијски службеници, Министарство унутрашњих послова Републике Српске је, по узору на поступак оцјењивања рада државних службеника и намјештеника успостављен од стране Агенције за државну управу Републике Српске, уредило поступак оцјењивања рада полицијских службеника у Министарству одговарајућим актом. Ови поступци имају одређене сличности из разлога што се ради о истој материји (оцјењивање рада радника), али има и разлика, јер се ради о припадницима истог органа управе, али са различитим статусом, надлежностима и слично.

Кључне ријечи: оцјењивање, државни службеници, намјештеници, полицијски службеници, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Агенција за државну управу Републике Српске.

УВОД

Процес европских интеграција носи са собом многе обавезе које држава треба да испуни на том путу, а једна од њих је реформа јавне упра-

ве и стварање амбијента за модернизацију управе и уопште побољшање квалитета рада и услуга које јавна управа предузима у оквиру својих дјелатности. У том смислу концепт јавне управе се мијења од традиционалног модела ка моделу модерне организације.¹

Оцјењивање рада државних службеника јесте један од савременијих инструмената у управљању људским ресурсима у управи Републике Српске и има за циљ унапређење квалитетног и професионалног обављања послова и задатака, веће залагање у раду, као и задржавање статуса државних службеника. По први пут је овај поступак у Републици Српској успостављен 2003. године, доношењем Правилника о оцјењивању и напредовању државних службеника од стране Агенције за државну управу Републике Српске.²

Оцјењивање рада полицијских службеника односно овлашћених службених лица у Министарству унутрашњих послова Републике Српске успостављено је такође почетком 2003. године, доношењем *Упутства за оцјењивање овлашћених службених лица у Министарству унутрашњих послова Републике Српске*, од 17. 12. 2002. године³, које је касније измијењено доношењем *Упутства о оцјењивању припадника полиције из 2007. године*.⁴

Законом о полицијским службеницима⁵, досадашњи назив овлашћених службених лица – припадника Министарства унутрашњих послова Републике Српске је измијењен у назив „полицијски службеници“ и сходно томе су донесени сви битнији подзаконски акти, међу којима и Правилник о поступку и критеријумима за оцјену рада полицијских службеника.⁶ Истим актом регулисан је поступак и начин утврђивања годишњих оцјена рада полицијских службеника.

На овај начин уређен је поступак оцјењивања рада припадника Министарства унутрашњих послова Републике Српске, сврха провођења тог поступка, као и његов утицај на радноправни статус радника. Сагледавањем овог поступка у цјелини, могу се уочити одређени недостаци и мањкавости које су посебно изражене приликом његове примјене у одређеним ситуацијама, што доводи у питање оправданост провођења поступка оцјењивања рада радника у Министарству унутрашњих послова Републике Српске на овакав начин.

¹ Видјети опширније у: Кавран, Д., *Наука о управљању*, Београд, 1991.

² „Службени гласник Републике Српске“ број 94/03.

³ Упутство за оцјењивање овлаштених службених лица Министарства унутрашњих послова, број: К/Б-3807/02 од 17. 12. 2002.

⁴ Упутство о оцјењивању припадника полиције број Д/П-166/07 од 01. 10. 2007.

⁵ „Службени гласник Републике Српске“ бр. 43/10 и 78/11.

⁶ „Службени гласник Републике Српске“ број 83/10.

ПОСТУПАК ОЦЈЕЊИВАЊА ПРИПАДНИКА ПОЛИЦИЈЕ

Поступак оцјењивања овлашћених службених лица у Министарству унутрашњих послова Републике Српске започео је 2003. године, доношењем Упутства за оцјењивање овлашћених службених лица. Упутством су утврђени критеријуми за годишњу оцјену овлашћених службених лица ради напредовања у виши чин, и тај поступак је везан за Уредбу о чиновима и ознакама у Министарству унутрашњих послова.⁷ Слично овом поступку оцјењивања овлашћених службених лица у Министарству унутрашњих послова Републике Српске, уз одређене измјене донесено је Упутство о оцјењивању припадника полиције, којим је подробније објашњен поступак и начин утврђивања годишњих радних оцјена за припаднике полиције, као и остала питања везана за годишње радне оцјене.

У начелу заједничко је у ова два упутства то да се утврђују критеријуми, елементи и начин утврђивања оцјене рада припадника полиције на крају календарске године и своде се мање-више на сљедеће елементе:

- понашање/залагање у раду,
- креативност, одговорност, тимски рад, однос са претпостављеним, однос према грађанима, комуникацију и сл.,
- доношење одлука, израду службених писмена, резултате рада,
- управљање и развој личности, општи изглед, провјере знања и остало.

Исто тако је и Законом о полицијским службеницима,⁸ на одговарајући начин уређена област оцјене рада полицијских службеника, па је тако и донијет Правилник о поступку и критеријумима за оцјену рада полицијских службеника⁹, којим је регулисан поступак и начин утврђивања годишњих оцјена рада полицијских службеника, рокови, критеријуми, као и остала питања везана за оцјену рада. У том Правилнику је речено да се оцјена рада полицијских службеника предузима ради:

- осигурања ефикасног начина за процјену рада,
- подстицања полицијских службеника да искажу максимум способности,
- уочавања и отклањања недостатака у послу,

⁷ „Службени гласник Републике Српске“ бр. 61/02 и 51/07.

⁸ „Службени гласник Републике Српске“, бр. 43/10 и 78/11.

⁹ „Службени гласник Републике Српске“, број 83/10

- признања истакнутог рада,
- подстицаја за рад,
- постављања нових циљева.

Оцјена рада је и овим актом предвиђена као критеријум и основ за напредовање у чину и на положају, али зато у одређеним случајевима као што је случај „негативне оцјене“ (негативна оцјена и у поновљеном поступку оцјене рада који је предузет три мјесеца након негативне годишње оцјене рада), представља услов за престанак радног односа полицијског службеника и на тај начин директно утиче на његов радно-правни статус.

Међутим, по многима, видљиве су одређене мањкавости поступка оцјене рада полицијских службеника, јер недовољно мотивишу службенике из простог разлога што се каже да оцјена рада може (мисли се прије свега на оцјене „врло добар“ и „одличан“) бити један од услова за напредовање у чину и положају, док је за поновљену негативну оцјену речено да у том случају полицијском службенику престаје радни однос, што у пракси значи да добре оцјене не носе са собом нужно и напредовање у раду, али зато двије узастопне негативне оцјене одмах имају за посљедицу престанак радног односа. Даље се наглашава сумња у објективност оцјењивача и при томе се поставља питање како постићи већи степен објективности при оцјени рада.

У сваком случају требало би преиспитати утврђене критеријуме оцјене рада, као што су:

а) ефикасност и квалитет рада, који се постиже кроз:

- залагање у раду,
- одговорност у раду,
- правременост у раду,
- креативност у раду,
- стручност у раду,
- тактику и методiku рада,
- израду службених писмена,
- остварене резултате рада.

б) процјена и рјешавање проблема у раду;

в) иницијативност;

г) тимски рад;

- д) придржавање одредаба полицијског етичког кодекса;
- ђ) однос према имовини министарства и
- е) стручно усавршавање које обухвата:
 - провјеру физичких способности и познавања вјештина из СФО,
 - провјеру познавања, руковања и коришћења ватреног оружја.

Наиме, из поменутих критеријума видљиво је да они могу довести до субјективних резултата оцјена рада полицијског службеника, које су некада неправдано превисоке, због тзв. „мира у кући“, а некада опет прениске због могућих личних односа онога ко оцјењује и полицијског службеника који се оцјењује, или због недовољне контроле и неприпремљености лица која врше оцјењивање, што такође може довести до тога да годишње оцјене рада не буду у потпуности објективне.

Самим тим поставља се и питање шта учинити да се предуприједи субјективни фактор у оцјењивању рада, да ли да се смањи број критеријума за оцјењивање, а посебно оних који траже субјективно виђење оцјењивача, као што су нпр. креативност у раду, стручност, иницијативност, тимски рад, залагање и сл., или да се унаприједи могућност провјере и контроле оцјењивања, прије упућивања званичне жалбе Полицијском одбору, чиме би се донекле отклонио субјективни елемент у оцјењивању, уз већ поменуту обуку кадрова који врше оцјењивање припадника полиције.

Исто тако не треба одустати ни од утврђивања одговорности оцјењивача, ако се докаже да је преовладао његов лични-субјективни став приликом оцјењивања, на штету онога ко се оцјењује, а посебно у случајевима негативног оцјењивања рада.

Поступак оцјењивања рада, као што је претходно речено, везан је и за поступак унапређења у виши чин, који је уређен Уредбом о чиновима полицијских службеника.¹⁰ Наиме, у члану 12. Уредбе се каже да полицијски службеник чији је рад у претходне три године оцијењен највишом оцјеном, који је постигао изванредне резултате и значајно доприноси повећању безбједности у Републици Српској и Босни и Херцеговини и безбједности њених грађана, те који је провео у тренутном чину најмање пола времена прописаног за стицање вишег чина и који испуњава и друге услове, може одлуком о ванредном унапређењу бити унапријеђен, а услови за то су:

- да је за чин у који би могао бити унапријеђен у складу са законом, оглашено слободно мјесто интерним огласом;

¹⁰ „Службени гласник Републике Српске“ број 67/12.

- да се полицијски службеник пријавио за слободно радно мјесто;
- да је полицијски службеник од Комисије за чиновне предложен за унапређење;
- да је провео прописано вријеме у претходном чину;
- да је био оцијењен оцјеном добар и вишом оцјеном за свој рад у посљедње три године,
- да се против њега не води кривични поступак или дисциплински поступак за тежу повреду радне дужности;
- да је успјешно завршио интерни испит за унапређење;
- да његово унапређење није суспендовано по основу теже повреде радне дужности и
- да није осуђиван за кривично дјело по кривичном законодавству Републике Српске и Босне и Херцеговине, односно да се не води у казненој евиденцији, као и евиденцији дисциплинских санкција.

Из наведеног је уочљиво да процедура унапређења у виши чин не зависи искључиво од годишњих оцјена рада, јер годишње оцјене рада полицијских службеника представљају само један од услова који морају бити испуњени у случају ванредног стицања односно унапређења у виши чин.

На крају треба нагласити да постоје озбиљне резерве у погледу оваквог начина оцјењивања, а посебно у остваривању неких циљева оцјене рада, као што је мотивисаност полицијског службеника у обављању својих послова и задатака. Овакво гледиште може се образложити чињеницом да полицијски службеници за своје позитивне или чак истакнуте оцјене у раду не добију адекватну награду или признање, док им, рецимо, у случају негативних оцјена, као што је већ речено, престаје радни однос. Такође треба истаћи и то да те негативне оцјене полицијски службеник може предуприједити и минималним залагањем у раду, чиме се опет доводи у питање још један циљ оцјене рада, а то је побољшање квалитета рада.

ПОСТУПАК ОЦЈЕЊИВАЊА ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА

Поступак оцјењивања и напредовања државних службеника у Министарству унутрашњих послова започео је 2003. године, уз поштовање, при томе, традиционалног модела оцјењивања, који се заснива на унапријед одређеним критеријумима приликом оцјењивања појединих сегмената у раду, који је веома сличан поступку оцјењивања

полицијских службеника, а проведен је у складу са одредбама Закона о административној служби у управи Републике Српске¹¹ и Правилника о оцјењивању и напредовању државних службеника.¹²

Критеријуми оцјене рада државног службеника у овом случају били су:

- квалитет, ефикасност и стручност у раду,
- обавезно стручно усавршавање и марљивост,
- домаћински однос према средствима рада и рационално коришћење радног времена,
- личне особине значајне за службу (однос са колегама и странкама),
- објављивање студија, публикација, научних радова, књига и сл.,
- стручно усавршавање.

Истим Правилником у члану 15. је речено да је напредовање поступак којим државни службеник стиче услов за прелазак на радно мјесто више категорије, као резултат квалитетног, професионалног и стручног обављања послова, стручног усавршавања и радног стажа у служби, тако да је видљиво да је поступак оцјењивања у директној вези са напредовањем у служби, уз испуњење осталих услова.

Међутим, пракса је показала многе мањкавости из разлога што поступак оцјењивања није у потпуности остварио свој циљ, и то из сљедећих разлога:

- руководиоцима који врше оцјењивање рада је било тешко да оцијене квалитет и стручност рада без конкретних показатеља,
- похађање курсева, семинара, обука, као један од критеријума за оцјену рада, могло је значити и пречесто одсуство са посла и занемаривање свакодневних радних обавеза,
- исто тако, похађање курсева, семинара, обука, могло је аутоматски да значи и бољи основ за оцјену рада, што је те државне службенике аутоматски доводило у повољнији положај у односу на друге службенике који нису имали такву могућност, а остварили су добре резултате у раду,
- иако је напредовање у служби везано за поступак оцјењивања, у пракси се показало да позитивне оцјене нису утицале на радноправни статус државног службеника, нити на друге повластице,

¹¹ „Службени гласник Републике Српске“, бр. 16/02, 62/02, 38/03, 49/06 и 20/07.

¹² „Службени гласник Републике Српске“, бр. 94/03.

чиме је мотивација службеника у овом случају остала на претходном нивоу.

Имајући у виду мањкавости овог поступка, Агенција за државну управу Републике Српске је провела даље активности на унапређењу и побољшању поступка оцјене рада државног службеника, што је било праћено доношењем Правилника о поступку оцјењивања и напредовања државних службеника и намјештеника.¹³

Важно је истаћи да је у међувремену донијет и Закон о државним службеницима¹⁴, који је заједно са Правилником о поступку оцјењивања и напредовања државних службеника и намјештеника настојао да задржи већ утврђени циљ оцјењивања рада државних службеника, а то је да се побољша квалитет обављања послова те да се државни службеници на тај начин подстичу на боље резултате у раду и да им се омогући напредовање у служби, што је требало довести до одређених помака у поступку оцјене рада државних службеника.

Тако су наведеним Правилником утврђени критеријуми оцјене рада државног службеника, који се, узгред речено, нису много разликовали од досадашњих критеријума, а ти критеријуми су:

- квалитет рада,
- ефикасност у раду,
- самосталност у раду,
- стваралачка способност и иницијативе,
- вјештина комуникације,
- спремност прилагођавања промјенама и
- остале способности које захтијева радно мјесто.

Истим Правилником утврђено је да се оцјена рада државних службеника врши два пута у току године, што је новина у односу на претходни Правилник, којим је било утврђено да се оцјена рада државних службеника врши на крају календарске године, као и код полицијских службеника.

Оно што је битно истаћи јесте да је и овим Правилником утврђена веза између оцјене рада и напредовања у служби, што опет у пракси није испоштовано, јер није праћено другим подзаконским актима – као што је Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у Министарству унутрашњих послова, којим се утврђују услови које треба да испуни државни службеник у случају пријема и распоре-

¹³ „Службени гласник Републике Српске“, бр. 43/09 и 87/11.

¹⁴ „Службени гласник Републике Српске“, бр. 118/08, 117/11 и 37/12.

да на одређене послове и задатке. Тачније речено, акти Министарства унутрашњих послова који уређују радноправну материју запослених нису предвидјели могућност напредовања или награђивања у служби, која би била искључиво везана за оцјену рада државних службеника, чиме се доводи у питање мотивације државних службеника као једног од циљева увођења поступка оцјене рада државних службеника, као што је случај и са полицијским службеницима, што је већ раније речено, са свим специфичностима које прате тај поступак.

Нетреба заборавити притома да је основна идеја увођења оцјењивања државних службеника била подстицање запослених на постизање бољих резултата у раду, константно унапређење стручних знања и вјештина и стварање услова за правилно одлучивање о напредовању и стручном усавршавању, као један од задатака реформе јавне управе, а из свега наведеног може се закључити да се оваквим начином оцјене рада нису у потпуности остварили задати и утврђени циљеви поступка оцјене рада.¹⁵ Из тог разлога треба нагласити да ваљано провођење поступка оцјењивања није нимало једноставно, али ако се спроведе на адекватан начин уз одређене измјене, може дати одређене позитивне резултате који би утицали на утврђене циљеве поступка оцјене рада.

Адекватно обављен поступак оцјене рада државних службеника јесте услов да се успостави повјерење између службеника и руководиоца, као и постојање заједничких циљева, тако да се може успоставити јасна и важна веза између организационих и индивидуалних циљева.¹⁶

ЗАКЉУЧАК

Важан фактор у процесу реформе јавне управе јесте обучавање и припремање кадрова за тзв. европски управни простор, па се тако у том смислу кренуло од увођења поступка оцјене рада државних службеника, чиме су се хтјели постићи одређени циљеви осавремењења и побољшања квалитета рада управе.

Процес оцјене рада државних службеника у Министрству унутрашњих послова отпочео је упоредо са процесом оцјене рада припадника полиције односно полицијских службеника. Из аката који регулишу област оцјењивања рада радника, може се уочити извјесна сличност између поступка оцјене рада државних и полицијских службеника, а она се огледа у томе да су у оба случаја циљеви који се желе постићи у овом случају готово идентични, као и критеријуми за оцјену рада. Као

¹⁵ Рабреновић, А., Ахметовић, Д., *Развој система оцене рада државних службеника у Босни и Херцеговини – од традиционалног ка савременом моделу оцењивања*, Београд, 2006, стр. 147.

¹⁶ Исто, стр. 156.

сличности ових поступака могу се навести њихове мањкавости које се већином огледају у немогућности да се обезбиједи објективност у поступку оцјене рада, недовољна обученост кадрова који врше оцјену рада и одсуство мотивације радника због неадекватног награђивања службеника који остваре одређене резултате у раду.

Оно што је неопходно, а то је да се овај поступак не смије олако схватити, већ напротив, треба му прићи са пуно одговорности, како би се остварили сви задати циљеви. У том смислу, прије свега, треба приступити измјенама и допунама постојећих аката из области радних односа, како би се и у стварности повезали поступци оцјене рада и награђивање службеника у складу са оцјенама рада по аутоматизму, као и у случају престанка радног односа по основу негативних оцјена за његов рад.

Једно од могућих рјешења у овом случају би било адекватно новчано награђивање радника за остварене највише оцјене у раду за одређени период, чиме би радник стекао потребну мотивацију за рад, а и поступак награђивања би се поједноставнио, с тим да оцјене рада треба и даље да буду предвиђене као услов за сва унапређења или похвале које радник може да оствари током обављања послова и задатака у Министарству унутрашњих послова. На овај начин би се исправила неправда према службеницима који остварују позитивне односно високе оцјене рада, а уједно би се мотивисали службеници у обављању својих послова и задатака, као и интересовању за даља усавршавања у каријери. Овакво стање какво је сада оставља горак укус и сумњу да се жељело постићи само кажњавање нерада и недисциплине, а не и да се упоредо с тим адекватно награде рад, успјешност и залагање службеника у раду.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Кавран, Д., *Наука о управљању*, Београд, 1991.
- [2] Кордић, Љ., *Однос према раду у српској државној управи*, Друштво истраживача Загреб, год. 18, бр. 6, Загреб, 2009, стр. 1195–1216.
- [3] Кунић, П., *Управно право*, Бања Лука, 2010.
- [4] Кунић, П., *Управно право – посебни дио Бања Лука*, 2008.
- [5] Лилић, С., *Управно право*, Београд, 1998.
- [6] Плавшић-Нешић, А., *Оцјењивање и напредовање државних службеника у државној управи Републике Србије*, Правни живот, vol. 58, бр. 7–8, Београд, 2009, стр. 183–191.
- [7] Рабреновић, А., Ахметовић, Д., *Развој система оцене рада државних*

службеника у Босни и Херцеговини, У: Право земаља у региону, Институт за упоредно право, Београд, 2010, стр. 145–157.

Закони и други прописи:

- [1] Закон о државним службеницима („Службени гласник Републике Српске“ бр. 118/2008, 117/2011 и 33/2012),
- [2] Закон о полицијским службеницима („Службени гласник Републике Српске“ бр. 43/2010 и 78/2011),
- [3] Закон о унутрашњим пословима („Службени гласник Републике Српске“ број 4/2012),
- [4] Правилник о поступку и критеријумима за оцјену рада полицијских службеника („Службени гласник Републике Српске“ број 83/2010) и
- [5] Правилник о поступку оцјењивања и напредовања државних службеника и намјештеника.

**ASSESSMENT OF CIVIL SERVANTS AND POLICE OFFICERS IN THE
MINISTRY OF INTERIOR OF THE REPUBLIC OF SRPSKA AND INFLUENCE
THEY HAVE ON MOTIVATION AT WORK**

Mirela Jokic, M.A.

Administration for police education

Abstract: The evaluation system of civil servants is a new process who was installed ten years ago in Republic of Srpska, and aims to improve work and individual segments in Republica Srpska administration. Activities related to the establishment of an evaluation system of civil servants in the Republica Srpska administration was conducted by the Public administration Republic of Srpska, who has also established judicial framework for this matter by making Rulebook of evaluation and promotion of civil servants. This Rulebook provides criteria for evaluation system for civil servants and for employees. Due to the fact that Ministry of interior of the Republic of Srpska employs civil servants, employees,

and police officers, Ministry of interior has brought an legal act similar to the act of the Public administration agency Republic of Srpska, in order to regulate evaluation system for these employees. These proceedings have their certain similarities because it is the same subject matter (evaluation of employees), but also they have differences because both are members of the same administration body, but with different status, responsibilities and etc.

Key words: evaluation, civil servant, employees, police officers, Ministry of interior of the Republic of Srpska, Public administration agency Republic of Srpska.

ФАСИЛИТАЦИЈА У ПОЛИЦИЈСКОМ ОБРАЗОВАЊУ

Александар Миладиновић

Дипломирани правник унутрашњих послова
МУП РС – Јединица за основну обуку – Полицијска академија

Витомир Петричевић

Специјалиста безбједносног менаџмента из области одбране од
тероризма
МУП РС – Висока школа унутрашњих послова

Милан Саламадија

Дипломирани правник унутрашњих послова
МУП РС – Јединица за основну обуку – Полицијска академија

Апстракт: Фасилитација у полицијском образовању, као нови приступ полицијском образовању, чини основ овог рада. У раду се указује на појам и карактеристике фасилитације, те на неопходност и примјењивост андрагошког приступа у актуелном концепту полицијског образовања. Посебно се указује на карактеристике фасилитације у полицијском образовању, те на конкретну примјењивост фасилитације у полицији. Наравно, фасилитација се посматра кроз андрагошки приступ полицијском образовању као (који би требало да је) преовлађујући, односно примарни, па чак и једини приступ.

Кључне ријечи: фасилитација, полиција, андрагогија, полицијско образовање.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У ери демократије, када се људским правима и слободама придаје највећи значај, веома битну улогу у функционисању друштва заузимају активности које у свом раду реализује полиција. Полиција као дио државног апарата појављује се као главни носилац функције заштите свих слобода и права која су грађанима дата кроз устав и законске прописе.

Полицијска мисија је стога и апсолутно подложна критикама јавности, она је сервис грађанима, подручје гдје се ствара доста простора за конфликт, што намеће обавезу да се кадровима у полицији, тј. људским ресурсима у полицији посвети максимална пажња, а посебно њиховом образовању и стручном усавршавању, јер се кроз појединце – полицајце, њихове поступке, комуникације, интервенције итд. посматра цијела организација.

Због сталних промјена у друштву, поготово у погледу технике и информатике, знање којим се данас располаже у полицији “већ сутра није довољно”. У том случају, приоритет сваког модерног друштва јесте високо образована полиција. Због специфичности свих задатака које полиција извршава, не оставља се много простора за континуирано образовање и стручно усавршавање. Из ових разлога неопходно је у полицији имати посебне организационе јединице чији је приоритетан задатак образовање и стручно усавршавање. Међутим, поред специјализованих јединица за полицијско образовање, усљед многобројних разлога условљених специфичностима полицијске функције, полицијске организације, али и полицијске супкултуре, намеће се потреба и континуираног и константног усавршавања кадрова у полицији кроз рад и свакодневне полицијске активности, усљед чега се јавља и разлог за оспособљавање кадрова који би вршили наведену функцију која им не би била примарна, већ секундарног карактера (уз свакодневне активности које имају на основу властитог радног мјеста).

Традиционални приступ образовању и стручном усавршавању у полицији, усљед динамичности полицијске функције, као и промјена у окружењу у којем полиција дјелује, без обзира на то да ли се они посматрају интерним или екстерним, доводи у питање примјену знања добијеног од кадра примарно одговорног за образовање и стручно усавршавање. За учешће у полицијском образовању, сходно традиционалном приступу у образовању, биране су особе по нивоу стручности за конкретно знање и вјештине, без икаквих посебних вјештина из андрагогије, а поготово полицијске андрагогије, као специфичне области у андрагогији. Односно, полицијско образовање посматрано и кроз школовање, обуку и усавршавање се базира на педагозима, који су компетентни за конкретну полицијску област.⁶ Другим ријечима, сматра(ло) се да је довољно да наставници познају област коју предају, односно да су експерти у тој области, те да су самим тим и компетентни да знање и вјештине које посједују пренесу и другим полицајцима.

Међутим, крајем 20. вијека и почетком 21. вијека традиционални приступ полицијском образовању и стручном усавршавању се мијења, односно усавршава се и долази до појаве новог облика образовања, по-

знатог под термином “фасилитација”.¹ Овај нови концепт тренинга уско је повезан са науком о образовању одраслих – андрагогијом. Такође, функцију наставника замјењује тренер, о коме се говори и као о “фасилитатору”, тако да ћемо у даљем излагању овог рада говорити о примјени фасилитације у полицијском образовању.

О ФАСИЛИТАЦИЈИ УОПШТЕ

Прије него што почнемо да говоримо о фасилитацији, неопходно је одредити сам појам учења и учења одраслих уопште.

Учење се може разумјети на више начина, а сходно новом концепту образовања овдје ћемо учење одредити као стицање знања и вјештина кроз искуство или у настави, односно преузимајући дефиницију из психологије, гдје је учење преносење знања, вјештина и ставова који доприносе промјени понашања.

Када говоримо о учењу одраслих, мислимо на андрагошки приступ, који много више пажње усмјерава на начин на који уче одрасли. Андрагогија се бави начином на који уче одрасли, а они уче другачије од дјеце (педагогија). Теорија усвајања знања заснива се великим дијелом на овим претпоставкама. Одрасли желе да буду самоусмјерени, да не зависе у потпуности од наставника, а такође имају и животно искуство које им помаже у учењу. Андрагогија се бави организованим и систематичним подухватом помагања одраслима у учењу, и то на начин који стимулише њихову способност да сами себе усмеравају у том процесу.

Фасилитација по дефиницији значи олакшавање посла другима. Израз је настао од енглеске ријечи *facilitate*, што у преводу значи олакшати, омогућити, унаприједити, потпомоћи, помоћи, погурати, опремити.² Фасилитација је скуп вјештина које олакшавају или упрошћавају неки процес, поступак или задатак.³ Када се говори о фасилитацији, неопходно је одредити и онога који фасилитира, односно фасилитатора, који представља особу која члановима групе олакшава да разумију једни друге, да се усагласе и предузму договорене радње, а вјештине

¹ Ово је донекле и разумљиво, поготово на нашим подручјима, с обтиром на то да је у току готово цијеле друге половине прошлог вијека школовање кадрова у полицији подразумијевало, примарно, средњошколско образовање, односно школовање будућих полицајаца се одвијало у, између осталог, оквиру средње школе, те су и будући полицајци били средњошколци, односно дјеца, те је и разумљиво што је у наведеном школовању даван примат педагогији приликом образовања. Међутим, како је тај вид школовања полиције напуштен, разумљиво је да се мора напустити и педагошки супстрат полицијског школовања и обуке будућих или актуелних припадника полиције.

² Америчко удружење тренера одређује нови концепт тренинга као преносење професионалних вјештина, знања и информација.

фасилитације су технике које је усавршио тренер да би помогао својим полазницима и усмјеравао их ка остварењу планираних задатака. Искусан фасилитатор помоћи ће учесницима да уче једни од других кроз смислено вођену дискусију и друге методе. Врло често, током увода, активности, коучинга, постављања питања и доношења закључка, презентер је онај који заиста помаже цио процес прије него што просљеђује информације. Циљ успјешног фасилитатора је да из групе извуче највише и подигне је на виши ниво.

Да би тренер развио одговарајуће вјештине фасилитације, потребно је вријеме, искуство и посвећеност професији. Развој вјештина фасилитације је индивидуални процес и зависи од самог тренера, тј. од тога колико времена му треба да усаврши ове вјештине. У доступној литератури истичу се четири основне технике фасилитације које тренер може користити да би усавршио вјештине фасилитације. То су³: атентивне технике (технике посвећивања пажње), технике опсервације (технике посматрања), технике слушања и технике постављања питања

Атентивне технике су технике којима тренер током наставе, својим начином понашања, показује полазницима да им посвећује пажњу.

Технике опсервације су технике посматрања понашања полазника и сазнавања путем чула вида и опажања.

Технике слушања подразумевају примање усмених (вербалних) информација и потврду да је примљена информација схваћена.

Техника постављања питања подразумева поступак којим тренер процјењује колико су га полазници добро разумјели тако што од њих тражи повратну информацију у виду одговора на постављено питање.

Такође, из доступне литературе навешћемо неке од смјерница у фасилитацији којих тренер у процесу наставе треба да се придржава:

- створите пријатну атмосферу;
- будите на располагању;
- будите природни – полазници ће то цијенити;
- немојте изигравати савршеног;
- будите свјесни своје улоге тренера;
- изложите тему и обим програма наставе, а полазници нека изложе своја очекивања;
- пружајте само провјерене податке;
- нека полазници представе своје искуство на сваку тему или вјежбу;

³ www.skills.rs/ezine/trening/sta-je-fasilitacija.html.

- представите идеје и питања, не инсистирајте на својим гледиштима, потрудите се да полазници имају прилику да причају о сопственом искуству;
- ваше очи, уши, глас и говор тијела су важни. успоставите контакт очима са полазницима. Будите свјесни сопственог гласа – настојте да не говорите ни превише али ни прегласно, већ тако да сви могу да чују и вас и остале полазнике;
- будите коректни када прозивате полазнике, немојте никога фаворизовати, не прозивајте стално исте људе;
- не улазите у расправе и не дозволите да час прерасте у расправу; истовремено треба охрабривати различитост у мишљењу;
- омогућите полазницима да постављају питања;
- не дозволите да полазници упадају један другоме у ријеч;
- будите “чврсти” са доминантним особама, ставите им до знања да треба пустити и друге да говоре;
- дајте полазницима довољно времена да размисле и образложе своје мишљење;
- провјерите да ли су полазници добро разумјели садржај једне наставне јединице прије него што пређете на другу; одговорите ако још има неразјашњених питања;
- користите активности “пробијање леда” или “загријевање”;
- примјењујте различите наставне методе.⁴

КАРАКТЕРИСТИКЕ ФАСИЛИТАЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈСКОМ ОБРАЗОВАЊУ

Када говоримо о фасилитацији у полицијском образовању, треба имати у виду да је ријеч о учењу одраслих особа. У том случају треба нагласити и битну улогу тренера, који треба да води рачуна о склопу специфичних принципа који су засновани на потребама одраслих. Најчешће помињани и најзначајнији принципи у учењу одраслих јесу:

- самосталност и самоувјереност;
- животно искуство и знање;
- релевантност (важност);
- практичност;
- мултисензорно учење;
- активно учење; репетиција;

⁴ Опширније: Милошевић, С., Ђурић, Б., Звиздић, М.; *Фасилитација (Facilitation)* – Увод, Удружење Жене женама, Мобилис, Београд, 2011. година.

- рецентност (скоро, недавно);
- примарност и
- повратна информација.⁵

Наиме, приликом спровођена фасилитације у полицијском образовању треба водити рачуна о сљедећем:

- Одрасли морају имати пуну слободу да сами себе усмјеравају, тј. да сами одлуче шта желе да науче и на који начин, а тренер је у том процесу помагач. Дакле, тренер треба да подстиче полазнике да активно учествују у настави, да буде организатор и фасилитатор који олакшава процес учења.
- Одрасли посједују сопствену ризницу сакупљеног знања и искуства и оно се не може избрисати. Напротив, оно има непроцјењиву вриједност и пресудан утицај на процес стицања нових знања. У том погледу тренер мора да узме у обзир професију полазника, породичне обавезе, претходно образовање, као и све друге чињенице које су важне и које могу бити од користи за процес усвајања знања.
- Одраслима је потребно да схвате зашто је важно да нешто науче, зашто је важан циљ којем теже у процесу усвајања. Наиме, потребно је да нова знања буду примјењива у свакодневном животу, али и у њиховом раду у полицији, јер ће тако полазници бити у могућности да предвиде ефекте и користи од учења.
- Одрасли су већином практични, тј. имају потребу да у свему што уче проналазе могућност практичне примјене. Зато би требало да се тренер усредсреди на оне аспекте наставе који ће полазницима највише користити у свакодневном животу и у њиховом раду у полицији.
- Учење је далеко ефикасније ако полазници користе више чула приликом усвајања знања. Дакле, важно је да тренер организује такву наставу током које ће полазници користити што је могуће више чула, тј. треба да им пружи прилику да уче кроз активан и практичан рад који је доста битан када је у питању успјешно и ефикасно обављање полицијских послова.
- Полазници уче и памте боље ако су активно укључени у процес наставе. Да би учење било активно, потребно је да тренер планира више активности, да поставља пуно питања, да даје проблемске задатке, да наводи примјере из праксе и да организује квизове.

⁵ Опширније: *Приручник Курс за тренере*, Центар за обуку полиције, Сремска Каменица, Министарство унутрашњих послова, Република Србија, 2010, стр. 5.

- Оно што се често понавља, најбоље се памти. Понављање приликом учења води утврђивању градива. Тиме се омогућава његово боље разумијевање и трајно усвајање. Дакле, тренер би требао да кроз разне наставне активности подстиче полазнике да што чешће понављају пређено градиво. С обзиром на то да је ријеч о полицијском образовању које је само по себи специфично, то је потребно да тренери посвете пажњу извођењу већег броја практичних вјежби, како би полазници кроз чешћа понављања добили више практичног знања које ће моћи примијенити у свом раду.
- Оно што је посљедње, недавно учено, најбоље је упамћено. Зато је важно да се градиво често резимира и да се свака етапа заврши прегледом задатака наставе, како би новопређено градиво било још једном поновљено, а самим тим и боље запамћено.
- Наставни садржај који полазници прво науче, усвоје – најбоље се научи. Принцип примарности нарочито треба имати на уму када се објашњавају одређене вјештине које треба приказати одређеним редослиједом.
- Тренер и полазници треба да успоставе процес комуникације који се одвија у оба смјера. Тренер мора континуирано да тражи повратну информацију од полазника да би се увјерио у њихов напредак и заинтересованост за наставу. Али и тренер треба полазницима да пружи повратну информацију о степену усвојеног знања, што је важно за мотивацију полазника.

Да би се фасилитација успјешно имплементирала у полицијско образовање, тренер мора водити рачуна и о одабиру наставне методе, јер она представља средство помоћу којег полазници усвајају предвиђени наставни садржај. Најуобичајније наставне методе које се могу користити јесу:

- Предавање;
- Презентација;
- Модификовано предавање;
- Брејнсторминг;
- Групна дискусија;
- Дебата;
- Студија случаја;
- Демонстрација;
- Симулација;
- Играње улога;
- Игра.

Која ће се наставна метода користити, зависи од више критеријума. Ти критеријуми се превасходно односе на полазнике (величина групе, претходно знање и искуство, стил учења и ниво мотивације), задатке наставе (домен учења и степен успјеха који треба да се постигне), практичне захтјеве (вријеме, материјал, наставна средства, наставни кадар и наставне просторије) и тренера (индивидуални стил и вјештине).

ПРИМЈЕЊИВОСТ ФАСИЛИТАЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

С обзиром на то да је ово (релативно) нов приступ полицијском образовању, разумљиво је што се поставља питање примјењивости андрагогије у полицијском образовању, а поготово фасилитације као једног модалитета андрагошког приступа полицијском образовању. Ако се узму у обзир бројне специфичности полицијске функције и организације, као и њене улоге у друштву, што наравно неминовно условљава и специфичности самог полицијског образовања, разумљиво је да наведено имплицира и бројне специфичности примјене андрагогије у полицијском образовању, али наведено наравно не ограничава саму примјену андрагогије и фасилитације у полицији, већ се може закључити, усљед многобројних разлога, да су само полицијско образовање и андрагогија дијаметрално условљени и каузалистички повезани у овом домену.

Наиме, бројне су специфичности полицијске организације и полицијске функције у друштву које намећу потребу андрагошког приступа у полицијском школству, али ће се овдје навести само најпримјетније, наравно не претендујући на то да су оне и најрелевантније за андрагошки приступ у полицији, односно у полицијском образовању.

Није потребно наглашавати да се ни фактички, ни формални процес школовања (било ког нивоа) не завршава стицањем дипломе и формалним (институционалним) окончањем само једног формалног процеса стицања знања (дипломирањем на факултету или матурирањем у средњим школама). Процес едукације, кроз разне облике дошколовања, постдипломске студије, семинаре, курсеве, обуке, усавршавања, специјализације и друге форме накнадног процеса едукације требало би да траје и након стицања факултетске или друге формалне дипломе, уколико индивидуа или организација у оквиру које индивидуа дјелује настоји да "одржи корак с временом". С обзиром на то да је полиција дио друштва, разумљиво је да исти постулати важе и у полицији. Другим ријечима, и полиција, као организација, без обзира на бројне специфичности, треба да настоји да константно и континуирано усавршава властите припаднике како би они били у највећој могућој мјери оспособљени

за свакодневне активности из дијапазона многобројних полицијских послова и задатака. Управо ова накнадна (након стицања формалне дипломе) едукација треба да се заснива на андрагошком приступу и техникама фасилитације, с обзиром на то да ће се у највећој мјери односити баш на одрасле припаднике заједнице који обављају послове полицајца. Односно, у овом облику едукације, разумљиво је да се не могу користити педагошка знања, с обзиром на то да су полазници који се додатно едукују одрасли чланови, односно нису дјеца. Штавише, имајући у виду и низ других разлога, усавршавање, специјализација, додатна обука, разни семинари и курсеви требају да буду трајно одређене полицијског образовања, без обзира на постојање формалног редовног школства у оквиру полицијске организације, јер се једино тако може обезбиједити квалитетан и адекватно обучен полицијски кадар, поготово с обзиром на динамичност промјена у окружењу у којем полиција дјелује.

Управо та динамичност промјена условљава и неопходност континуираног и константног полицијског образовања, без обзира на то о којим полицајцима се ради, односно без обзира на то на који ниво полицијске организације се односи (без обзира на то да ли се она односи на руководни кадар или не, без обзира на то да ли се односи на униформисану, криминалистичку полицију или полицију других надлежности, без обзира на то да ли се односи на полицију у основним организационим јединицама или на припаднике полиције који раде у вишим организационим јединицама...). Надаље, динамици промјена разумљиво је да не могу адекватно да одговоре формални облици полицијског школства, без обзира на то да ли су они инкорпорирани у саму полицијску организацију или дјелимично или у потпуности дјелују изван ње. Наиме, сама динамика промјена условљава неопходност брзог, али и адекватног, односно ефикасног оспособљавања припадника полиције за те промјене, што најчешће није могуће реализовати с обзиром на хијерархијско устројство полицијске организације. Штавише, често се промјене на нижим нивоима организације (поготово оне промјене које изискују другачију, нерутинску активност полицајаца непосредно на терену) теже учлавају од стране виших нивоа организације или се ове промјене девалвирају, ниподоштавају, па чак и пренебрегавају, што наравно изазива проблеме у практичном поступању. Управо у наведеном се налази основ да нижи нивои полицијске организације, наравно поштујући начело хијерархије, координације и субординације, самостално и самоиницијативно пруже одговарајућу едукацију која је неопходна полицајцима на терену. Разумљиво је да би се наведено спроводило уз поштивање знања из андрагогије и коришћење техника фасилитације, без обзира на то да ли би едукатори били из редова те организације, изван организације, али у оквиру полицијске организације, или у потпуности изван полиције.

Динамичност промјена, без обзира на то колико била изражена у полицијском раду, условљава и намеће потребу полиције да адекватно реагује на те промјене, односно да буде “у корак с временом”. Разумљиво је да се то не може постићи без адекватне оспособљености самих припадника полиције који реагују на новонастале промјене, без обзира на то што те промјене понекад могу да буду и латентне, односно слабије изражене, а поготово што, приликом првог реаговања полиције, не може чак ни да се наслути њихов крајњи ефекат, нарочито уколико је реакција полиције била неадекватна, неефикасна или неблаговремена.

Својеврсна “трост” (или неприлагодљивост) полицијске организације на друштвене промјене, а што је карактеристика готово свих полиција у свијету, условљава многобројне проблеме у полицијском раду, поготово у комуникацији са заједницом, односно са самим друштвом у оквиру којег се те промјене дешавају или су се већ десиле. Како би се предуприједиле или бар донекле санирале евентуалне посљедице изазване неадекватним реаговањем на промјене, полиција мора да се фокусира ка јавности, едуковањем и обавјештавањем јавности како у погледу превенције криминалитета, као најопштијег односа који има према јавности, тако и давањем многобројних савјета, упутстава, инструкција и сличним активностима, па чак и у оним областима друштвеног живота за које примарно полиција није задужена. Из наведеног се јасно види одређеност полиције као сервиса грађана, и то чак не примарно за оне области за које се традиционално сматра да је полиција за њих задужена (сузбијање криминалитета, одржавање јавног реда и мира, контрола и регулисање саобраћаја...). Обавјештавање јавности и превентивно реаговање, те давање разних савјета упућених припадницима заједнице, без обзира на то којим популационим групама се полиција обраћа, мора да се заснива на андрагошком приступу и техникама фасилитације, будући да је већина популације, поготово оних којима се полиција обраћа, одрасла. Наравно, у овом контексту не треба пренебрегнути ни својеврсну парцијализацију превенције коју полиција спроводи према најмлађима, дјечи и малољетницима, којом приликом се, наравно, неће примјењивати андрагошка, већ управо педагошка знања.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Уколико фасилитацију посматрамо кроз андрагошки приступ у полицијском образовању, разумљива нам је њена примјењивост у школовању, обуци и у усавршавању људских кадрова у полицији. У том контексту, мора да се да и својеврсни осврт на андрагошки приступ полицијском образовању, као актуелној тенденцији полицијског образовања.

Као што је већ наведено, током претходног периода, поготово на нашим просторима, полицијско школство се базирало превасходно на педагошком приступу, што је и разумљиво ако се има у виду да се велики дио будућих полицајаца образовао и школовао у средњим полицијским школама, односно будући полицајци су се у оквиру редовног средњошколског образовања школовали за полицијске послове. С обзиром на то да су тада, у току свог средњошколског образовања, још увијек били малољетни, односно дјеца, разумљиво је што се у току њиховог школовања примарно примјењивало знање из педагогије и сродних наука, наравно без запостављања и стручног знања и вјештина неопходних у њиховом будућем позиву. Штавише, и поред несумњивих многобројних специфичности полицијског средњошколског образовања, чињеница је да су примарно била заступљена педагошка знања предавача. Међутим, крајем деведесетих година прошлог вијека, напуштањем овог концепта полицијског образовања, није напуштен и педагошки приступ образовању кадрова у полицији, при чему је пренебрегнута чињеница да нови концепт полицијског образовања (који је подразумијевао школовање одраслих кандидата за полицијске службенике) захтијева и напуштање до тада преовлађујућег педагошког приступа у образовању и прихватање и квалитативно и квантитативно новог приступа у полицијском образовању заснованог на савременим андрагошким схватањима образовања.

Разумљиво је да је то доводило (и да доводи) до многобројних проблема у полицијском образовању, које се може посматрати примарно, али не и једино кроз пасивизацију полазника (гдје као полазнике, у ширем контексту, треба посматрати све полицијске службенике, без обзира на то који вид едукације похађају), незаинтересованост за додатну и неопходну обуку и усавршавање, до проблема у практичној примјени савремених техничко-технолошких метода и средстава у полицијском раду, проблема у примјени нових нормативних рјешења и процедура, проблема у прихватању и афирмисању ставова и вриједносног система карактеристичног за актуелне полицијске организације, полицијску функцију на глобалном нивоу, као и за саму локалну заједницу, што је детерминисано и глобалним и локалним утицајима и на саму заједницу и на полицију која дјелује у оквиру заједнице.

Усљед наведеног, неопходно је ревидирати (још увијек) актуелни педагошки приступ у полицијском образовању, па и напустити га у потпуности, с обзиром на то да није примјењив у актуелном концепту полицијског образовања које се базира на образовању одраслих, односно андрагошком приступу. Наравно, овим се не негира педагошки приступ у образовању, већ само његова непримјењивост у (актуелном) полицијском образовању, које карактеришу одрасли чланови заједнице,

било да су кандидати за полицијске службенике или већ раде као полицијски службеници.

Међутим, прије (па и у току) напуштања педагошког приступа у полицијском образовању, неопходно је да се адекватно попуни "празнина" која би настала, а то је могуће и неопходно једино афирмисањем и практичном примјеном андрагошког приступа у полицијском образовању, и то управо инсистирањем на фасилитацији као једном од андрагошких модалитета образовања одраслих за афирмисање андрагошког приступа полицијском образовању; са свим специфичностима које такав приступ има уопштено, а поготово у контексту полицијског образовања, неопходно је да се константно и континуирано "исфасилитирају (будући) фасилитатори", јер је то управо једна од специфичности полицијског образовања, посматрана у контексту образовања одраслих.

Наиме, усљед динамичности промјена у окружењу у оквиру којег полицајци свакодневно дјелују, класично образовање кадрова у полицији, посматрано кроз институционализовано и организовано школовање, тешко је оствариво. Наравно, ово не значи да не треба да се образовање, обука и усавршавање у полицији посматрају стихијски и дезорганизовано, а поготово не централизовано, али је такође неопходно да се полицијско образовање "делегира" и на друге организационе јединице у оквиру полицијске организације, односно да се (дјелимична) одговорност за едукацију припадника тих јединица пренесе на њих. Ово је посебно битно код едукације кадрова у полицији гдје је динамичност промјена у окружењу у којем дјелују готово свакодневна, чиме се онемогућава класично централизовано образовање у континуитету и благовремено. "Делегирањем" дијела одговорности за обуку и усавршавање (не и за школовање, а поготово не у погледу наставних планова и програма), односно "делегирањем" саме обуке и усавршавања, нижим организационим јединицама би се пренијела и одговорност за оспособљеност властитих службеника (што имплицира да би се, свакако, много више посветили самој обуци и усавршавању, знајући да ће крајњи резултат свакако бити афирмативан, и то за конкретну организациону јединицу која и изводи обуку и усавршавање), док би се, с друге стране, самим организационим јединица дјелимично "оставило на вољу" да властите припаднике додатно едукују за оне полицијске послове и активности гдје се осјети потреба за тим у оквиру конкретне организационе јединице или заједнице у којој организациона јединица дјелује, водећи рачуна о томе да свака организациона јединица, као и свака заједница у оквиру које дјелује та јединица (без обзира на то како се заједница посматрала, односно по ком критеријуму) има специфичне проблеме, како интерне, тако и екстерне.

Услед наведеног, разумљив је значај “фасилитације фасилитатора”, с обзиром на неопходност како примјене саме фасилитације приликом обуке и усавршавања кадрова у полицији на овом нивоу, тако и обуке и усавршавања самих (будућих) фасилитатора у овим активностима обуке и усавршавања. У овом контексту, неопходно је да се укаже и на чињеницу да улога фасилитатора, па и сама фасилитација не мора нужно да подразумева фокусираност ка кадровима у полицији, односно не мора да значи да ће фасилитатори у полицији обуку и усавршавање примјењивати само према полицајцима, с обзиром на то да се многобројни програми превенције криминалитета и других друштвено негативних појава у заједници заснивају управо на својеврсној обуци самих чланова заједнице у циљу предупредивања тих негативних појава, односно узрока који доводе до њих, као и у циљу адекватног, благовременог и ефикасног реаговања на већ констатоване проблеме у заједници.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Милошевић, С., Ђурић, Б., Звиздић, М.; *Фасилитација (Facilitation)* – Увод,
- [2] Удружење Жене женама, Београд, 2011. године,
- [3] *Приручник Курс за тренере*, Центар за обуку полиције, Сремска Митровица, Министарство унутрашњих послова, Република Србија, 2010. године,
- [4] www.hjpc.cest.gov.ba/mprocess/doc/Fasilitacija.pdf,
- [5] www.skills.rs/ezine/trening/sta-je-fasilitacija.html,
- [6] www.iaf-world.org/index.aspx.

FACILITATION IN POLICE EDUCATION

Aleksandar Miladinović

MUP RS – Police academy Banja Luka

Vitomir Petričević

High School of Internal Affairs Banja Luka

Milan Salamadija

MUP RS – Police academy Banja Luka

Abstract: Facilitation in police education, as a new approach to police education makes forms the basis of this work. This work explains term and characteristics of facilitation, but also necessity and applicability of andragogical approach to actual police education concept. Police education facilitation characteristics and applicability to police are specially pointed out. Of course, facilitation is observed trough andragogical access to police education as prevailing, or even the only access.

Key words: facilitation, police, andragogy, police education...

ЗЛОЧИНАЧКО УДРУЖЕЊЕ КАО КРИМИНАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Др Жељко Нинчић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Апстракт: Вршење појединих, нарочито сложенијих кривичних дела, није „привилегија” појединаца, односно „обичних” криминалаца. Сложенија кривична дела веома тешко се могу извршити појединачно, већ њихово извршење захтева „удруживање” појединачне криминалне енергије више лица, кроз посебне облике организовања. Криминалци различитих специјалности стварају злочиначка (криминална) удружења, различитог степена организованости. Такву, сада организовану криминалну делатност, карактерише висок степен друштвене опасности, бескрупулозност у деловању, и циљ, који се састоји у стицању профита, економске и политичке моћи и утицаја.

У раду се врши разграничење појмова организовани криминал, организовани злочин и злочиначко удружење, кроз њихов међусобни однос. Указује се на услове постојања злочиначких удружења, и посебно се анализира третман злочиначког удружења у кривичном законодавству Србије, кроз историју. Нарочита пажња се поклања неким посебним обележјима злочиначког (криминалног) удружења.

Кључне речи: организовани криминал, организовани злочин, злочиначко удружење, криминална организација.

УВОД

Кривично дело може бити остварено радњом једног или заједничким деловањем више лица. У највећем броју случајева, кривично дело је извршено деловањем једног лица. Међутим, када је кривично дело резултат деловања више лица, онда, под претпоставком да су испуњени

одређени услови, постоји саучесништво, као посебна форма заједничког извршења кривичног дела. Специфичан облик саучествовања у криминалном подухвату јесте организовање злочиначког удружења.

С друге стране, облици угрожавања безбедности, било у целини било у појединим њеним сегментима, јесу различити. Свакако, један од посебно опасних облика угрожавања безбедности јесте криминалитет уопште, а посебно организовани криминалитет. Он не познаје границе па, као такав, постаје интернационални безбедносни проблем широких размера, са сталном тенденцијом јачања.

Израз „*организовани криминал*” први пут се помиње у Енглеској почетком XVIII века, када је делатност једне банде крадљиваца, на чијем је челу био Џонатан Вајлд (*Jonathan Wild*), названа таквим именом. Криминалних банди било је и раније, али је ова показала одређене специфичности. Вајлд је организовано лондонско подземље на тај начин да су његови људи крали ствари које су, касније, уз откупнину враћане власницима. У противном, продавао их је преко своје „мреже” криминалаца у Француској, Холандији и Белгији. Уживао је заштиту тадашњег краља Џорџа I и био тајни сарадник лондонског маршала, преко кога се „решавао” оних који нису хтели да му се „приклоне”. На овај начин је делатност једне банде, која је своје активности обављала као посао који је функционисао и на међународном плану и уз заштиту највиших представника власти, добио назив *организовани криминалитет*.¹

Код већине људи, размишљање о организованом криминалу углавном је инспирисано америчким гангстерским филмовима, где Коза ностра представља симбол општег и заједничког за све видове организоване криминалне делатности. Организовани криминал се уобичајено схвата у оваквом, тзв. традиционалном смислу, као организовано предузимање криминалних активности од стране групе лица организованих у злочиначка (криминална) удружења различите структуре и састава, степена дисциплине и хијерархијске уређености, с циљем стицања профита, финансијске и политичке моћи. Међутим, за постојање и деловање злочиначког удружења, као посебног облика саучесништва, потребно је и испуњење посебних услова (стварање новог или искоришћавање старог удружења, постојање злочиначког плана, извршење једног или више кривичних дела, умишљај).

¹ Ђорђе Игњатовић: *Организовани криминалитет – други део*, Полицијска академија, Београд, 1998, стр. 13.

ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ – ОРГАНИЗОВАНИ ЗЛОЧИН – ЗЛОЧИНАЧКО УДРУЖЕЊЕ – појмовна дистинкција –

Анализа односа између појмова *организовани криминал* и *организовани злочин*, неизбежно полази од питања да ли се ради о потпуно или делимично различитим појмовима, или је у питању само другачија или чак понекад и погрешно употребљена терминологија у односу на суштински исту појаву? Није спорно да сваки од ових појмова тежиште има на атрибуту „организовани”, који указује на феноменолошку, али у одређеној мери и етиолошку суштину криминалне делатности на коју се односи.

Организовани криминалитет је најадекватнији појам, јер спаја термин „криминалитет”, који означава одређени скуп кривичних дела и атрибут „организовани”, који тим кривичним делима даје заједничко и, у односу на остала криминална понашања, битно другачије обележје² Злочин се састоји од трансакције прописане кривичним правом између учиниоца и жртве, док је организовани злочин кривично дело у које је укључено више од једног извршиоца.³

Термин организовани злочин се, пре свега, користи у америчкој криминолошкој и кривичноправној терминологији. Међутим, овај термин није сасвим адекватан, јер се њиме у суштини не указује на основну особеност појаве, већ се он, у граматичком и логичком смислу, само своди на констатацију да је неко кривично дело извршено организовано, што иначе може да буде обележје било ког планираног кривичног дела (нарочито ако то планирање обухвата одређено организовање у виду обезбеђења неопходне логистичке подршке), као и неких облика саучесништва. У ствари, у америчкој литератури овај термин суштински и технички има другачије значење у односу на свој терминолошки облик, јер означава злочин извршен од стране организације, а тако схваћен он већ указује на основну особеност друштвене (криминолошке), али и кривичноправне појаве организованог извршења кривичних дела, мада ни то његово значење није потпуно. Тај терминолошки израз упућује да се ради о једном злочину (употребљава се једнина), а за организовани криминалитет је типично континуирано вршење кривичних дела, односно постојање тенденције да се кривична дела врше у континуитету.⁴

У основном значењу, организовани криминалитет је претежно криминолошки, а организовани злочин кривичноправни појам. Истоветност

² Ђорђе Игњатовић: *Криминологија*, Номос, Београд, 1996, стр. 4.

³ Драгана Илчић: Нормативно и теоријско дефинисање организованог криминала као специфичне форме криминала, Билтен Окружног суда, Београд, број 65/2005, стр. 53 – 65.

⁴ Милан Шкулић: *Организовани криминалитет, појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд, 2003, стр. 65.

ових појмова се огледа у томе што се под појмом организованог криминалитета подразумева скуп криминалних појава, а организовани злочин може да се састоји из бројних могућности извршења одређеног или више (у стицају) кривичних дела. Ако се има у виду да је организовани злочин, како се он обично третира у кривичном законодавству, појам који обухвата три битна својства (постојање банде, завере, групе или удружења, да имају злочиначки план и да су претходно извршили бар једно кривично дело), онда је сваки облик организованог криминалитета истовремено и организовани злочин. Међутим, оваква формулација је појам шири од организованог криминалитета, па такве групе или организације могу извршити организовани злочин, а да при том немају све елементе организованог криминалитета у криминолошком смислу.

С друге стране, однос *организованог криминалитета и злочиначког удружења* огледа се првенствено кроз организовање злочиначког удружења као облика саучесништва. То је једини облик саучесништва који захтева постојање криминалне организације. За разлику од других облика саучесништва, код овог облика се подразумева стварање неког удружења или искоришћавање постојећег, ради вршења кривичних дела. Значи, постоји криминална организација чији је циљ вршење кривичних дела, и која има план своје криминалне делатности. Делатност криминалног удружења може бити усмерена на вршење једног или више кривичних дела и нема увек за циљ богаћење, већ кривична дела могу бити вршена из различитих мотива. Уколико криминално удружење има више од два члана, а врши тешка кривична дела која су обухваћена планом криминалне делатности ради стицања добити или моћи, може се говорити о испуњености основног услова за постојање организованог криминала. Овај облик саучесништва је најближи организованом криминалу и у зависности од структуре, дисциплине криминалног удружења, као и начина вршења кривичних дела, може се претпоставити да ће свака криминална организација са добрим устројством без тешкоћа испунити остале законске услове за постојање организованог криминала.

ЗЛОЧИНАЧКО УДРУЖЕЊЕ КРОЗ КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО СРБИЈЕ

Законодавство Србије различито се односило према организовању злочиначких удружења. У старом српском праву, има мало одредаба које су се односиле на организовање злочиначких удружења, већ је уређење односа везаних за овај облик криминалног понашања углавном било препуштено обичајном праву и посебним прописима.

Душанов законик из 1349. године, сам по себи веома важна појава у историји српске законодавне праксе, организовање помиње најпре у члану који се односи на забрану скупова: „Скупова сербова да не буде

и ако се ко нађе на скупу, да му се сарежу уши, и коловође да се казне.” Душанов законик је имао различит приступ у погледу кажњавања појединих врста учесника. Казна за коловође је била строжа од казне за остале учеснике сабора.⁵

Кривични законик проте Матеје Ненадовића из 1804. године нема ниједне одредбе која је посебно дефинисала злочиначка удружења, осим параграфа 2, који предвиђа казну за случај насилног отимања девојке. Тадашње кривично законодавство је разликовало организаторе од осталих учесника и предвиђало различите казне (организатори су кажњавани теже), вероватно претпостављајући постојање претходног договора између учесника. Тако су три лица извршила убиство, али је пресуда била да се „први, који је најпре започео да убије убијеног, казни смрћу, други који се повратио понова и усмртио га, телесном казном од 150 батина, трећи помоћник у смртоносном делу са 100 батина”.⁶

Кривични законик Кнежевине Србије из 1860. године, у параграфу 88, наводи случај кажњавања два или више лица, која су „уговорила извршење издајничког предузећа“, али и за дела која нису још започета. Овде се говори о комплоту који се односи само на велеиздају, односно реч је о специјалној врсти комплота, и за то је предвиђена оштра казна, од 5 до 20 година. Даље, Законик предвиђа да, ако се оваква група својевољно или „на просту опомену власти” разиђе и пре него што су њене активности произвеле неку последицу, казни организатор затвором од 2 године.

Пројекат Кривичног законика Краљевине Србије из 1910. године, злочиначко удруживање сврстава у посебан део Законика. Комплот је добио општи облик, пошто се о комплоту може радити у свим случајевима а не само у случају атентата. Пројекат је задржао одредбе које се односе на договарање и удруживање појединих лица у циљу вршења кривичних дела. Конкретно, одредбе о кажњавању више лица сакупљених у гомилу – казна за сваког од њих износи затвор од најмање 3 месеца. Такође: „Сваки учесник који изврши насиље према лицима која буду вршила какву службену радњу, или према чијим стварима које су предмет службене радње, казниће се робијом до 5 година.” Пројекат, када је у питању кажњавање, користи принцип истоветног третмана, где се не прави разлика између коловође и осталих учесника гомиле.⁷

⁵ Тома Живановић: *Основи кривичног права Краљевине Југославије – општи део*, Београд, 1935, стр. 190.

⁶ Тома Живановић: *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*, САНУ, Београд, 1967, стр. 463.

⁷ Драгана Петровић: *Организовање злочиначких удружења*, Српско удружење за кривично право, Београд, 1996, стр. 122.

Кривични законик Краљевине СХС из 1929. године кажњава два или више лица која су се договорили да изврше неко законом прописано дело па дело остане неизвршено, и искључиво за такав договор уговараче кажњава казном затвора до 5 година. Договор више лица за извршење одређених кривичних дела или одређеног кривичног дела јесте комплот. Само постојање договора представља свршено дело. Супротно, предвиђено је кажњавање за комплот који има општи карактер, уколико такав договор не прелази у теже кривично дело, затвором до 2 године или новчано до 20.000 динара. Такође, предвиђено је кажњавање лица која се удруже ради вршења „злочинства”, иако она у појединостима још не би била одређена. Овако конципирана одредба предвиђа банду као самостално кривично дело. У првом случају се кажњава за сам договор, а у другом због самог удруживања ради вршења неодређених злочина у продужењу. У том смислу, без значаја је да ли је учињено нешто од онога што је договорено или због чега су се извршиоци удружили.

Период значајних догађаја на нашој друштвеној и политичкој сцени допринео је доношењу изузетно репресивних закона, који су имали за циљ заштиту владајуће класе. Тако, Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави из 1921. године (са изменама и допунама 1929. године), и Закон о државном суду за заштиту државе из 1930. године, разрађују многе значајне одредбе о злочиначким удружењима. Први, рецимо, забрањује свако организовање или удруживање, а с циљем да забрани и растури сва удружења грађана и све политичке партије које су у позицији да утичу на формирање јавног мишљења и тиме врше снажан притисак на нову државу.

Кривично законодавство је и у самом периоду Другог светског рата рата, институцији злочиначких удружења давало посебан значај. Пошт су у току рата стварана разна злочиначка удружења (Павелића, Рупника, и других), која су вршила терор, морале су веома брзо да се, недовољно одређене одредбе о злочиначким организацијама, о кривичној одговорности и кажњивости организатора, прецизирају. Значајна за слику историјског развоја одредаба о злочиначким удружењима, на првом месту се налази одлука Словеначког народноослободилачког одбора из 1941. године о заштити словеначког народа и његовог покрета, у којој је предвиђено кажњавање „издајника“ који из личних или себичних, групних користи организује или одвраћа „народне силе” у циљу борбе против ослобођења словеначког народа или пружа помоћ за такву борбу било каквим средствима.

У „Објашњењу и упутству за рад Народноослободилачких одбора у ослобођеним крајевима”, које је издао Врховни штаб у Фочи 1942. године, такође се налазе одредбе о овој врсти саучесништва. Посебно су значајне одредбе које одређују да се народним непријатељима сматрају

све активне усташе или њихови организатори или помагачи. Слично одређује „Правилник Главног штаба о раду бригадних и подручних судова“ из 1943. године, по коме се најтежим казнама инкриминише активно учешће у злочиначким организацијама као што су „Бела гарда“, „Плава гарда“, и домобрани. Даље, 1944. године, „Уредба о војним судовима“ дефинише ратне злочинце и предвиђа њихово најстроже кажњавање, како организатора удружења која врше ратне злочине, тако и њихових помагача, наредбодаваца и непосредних извршилаца. Ту су врло детаљно обрађене три групе кривичних дела: ратни злочини, дела народних непријатеља и кривична дела војних особа и ратних заробљеника.⁸

Поменути правни прописи који су донети у току рата, иако организовање злочиначких удружења не постављају сасвим јасно и недвосмислено као облик саучесништва, праве разлику између одговорности организатора, непосредних извршилаца, подстрекача и помагача, као лица која по својим активностима не заостају за осталим учесницима рата.

Прве послератне године карактерише битно другачији приступ институту организовања злочиначких удружења. У ОКЗ из 1948. године⁹, организовање злочиначких удружења је нашло своје место у одредбама о саучесништву. Установљена је кривична одговорност за један посебан облик саучесништва, где „иницијатори и организатори који ради вршења кривичних дела стварају или искоришћавају организације, банде, завере и друга удружења, кривично су одговорни за сва дела која су обухваћена злочиначким планом делатности тих удружења и за сва појединачно учињена дела која су произашла из тог плана“. Припадници организација, банди, завере и других злочиначких удруживања кривично су одговорни као саучесници за сва кривична дела која су произашла из злочиначког плана, без обзира да ли су непосредно учествовали у извршењу тих кривичних дела. Законик одређује посебне карактеристике организовања као вида саучесништва, али не дефинише различите злочиначке организације (банде, завере и друга удружења). Такође, предвиђа две различите врсте субјеката – организатори и иницијатори, односно други припадници злочиначког удружења, и за сваку посебну врсту одговорности. За одговорност организатора и иницијатора није потребно да таква дела буду и стварно извршена.

За разлику од претходних прописа, Кривични законик ФНРЈ из 1951. године предвиђа организовање злочиначких удружења у свом општем делу, као посебан облик саучесништва. Законик предвиђа да се онај ко створи или искористи организацију, банду, заверу, групу или друго удружење ради вршења кривичних дела, казни за сва кривична дела

⁸ Фрањо Бачић: *Кривично право – општи део*, Загреб, 1986, стр. 82.

⁹ „Службени лист ФНРЈ“, број 106/1947.

која су произашла из злочиначког плана тих удружења. На овај начин, организовање злочиначких удружења и даље остаје као саучесништво своје врсте и као самостално кривично дело.

Кривични закон СФРЈ из 1977. године,¹⁰ настао након децентрализације кривичног законодавства, не садржи никакве значајније измене у односу на закон из 1951. године. Уз мања одступања, све је концепцијски остало исто, с тим што се у кривичним законима република и аутономних покрајина предвиђа одговорност за договор и удруживање ради вршења кривичног дела по запрењеној казни.

Распадом СФРЈ, настанком Савезне Републике Југославије, мења се и кривично законодавство у духу наставка правног континуитета претходне државе. Изменама Кривичног законика,¹¹ злочиначко удруживање се помиње као удруживање ради непријатељске делатности у оквиру кривичних дела против уставног уређења и безбедности СРЈ, где ће се онај ко ствара заверу, банду, групу или друго удружење, ради вршења појединих кривичних дела против уставног уређења и безбедности СРЈ, казнити затвором од најмање три године, а ко постане припадник неког од ових удружења, казниће се затвором од једне до десет година.

Догађаји на простору Србије наредних година, али и потребе праксе, условили су и нове измене кривичног законодавства, па Кривични законик Републике Србије¹² из 2006. године предвиђа да ће се онај који организује групу или друго удружење, а које има за циљ вршење кривичних дела за које се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна, казнити се затвором од три месеца до пет година. Такође, раздваја се одговорност организатора и припадника удружења, па ако је циљ вршење кривичних дела за која се може изрећи казна затвора од двадесет година или затвор од тридесет до четрдесет година, организатор ће се казнити затвором најмање десет година или затвором од тридесет до четрдесет година, а припадник удружења затвором од шест месеци до пет година. Такође, Законик дефинише организовану групу, као групу коју чини најмање три лица, која су се удружила ради вршења кривичних дела, али не дефинише друге врсте удружења.

Слично је и са Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године.¹³ Различито се третира улога организатора, односно организовање новог или већ неког постојећег удружења, у смислу казне за таква дела. Организатор се може и ослободити казне, уколико открије групу или организовану криминалну групу и тиме спречи вршење кри-

¹⁰ „Службени лист СФРЈ“, број 44/1976.

¹¹ „Службени лист СРЈ“, број 38/1990.

¹² „Службени гласник РС“, број 85/2005.

¹³ „Службени гласник РС“, број 72/2009.

вичних дела за која је група формирана. Такође, предвиђена је тежа казна за припадника организоване криминале групе. Законик прави разлику између групе и организоване криминалне групе, али је и овде законодавац сматрао непотребним посебно дефинисање других облика злочиначког удружења. Тај тренд се наставио и последњим изменама Кривичног законика из децембра 2012. године, с тим што је поново враћено решење из 2006. године, да се и припадник групе који открије групу или организовану криминалну групу пре него што је у њеном саставу или за њу извршио кривично дело, може ослободити казне.

УСЛОВИ ПОСТОЈАЊА И ПОСЕБНА ОБЕЛЕЖЈА ЗЛОЧИНАЧКОГ (КРИМИНАЛНОГ) УДРУЖЕЊА

Злочиначка удружења се формирају за деловање у илегалним условима, далеко од „очију” власти, и то стварање пролази кроз више фаза. Прва се односи на повезивање међусобно неповезаних појединаца. У овој фази долази до међусобног упознавања, испитивања и сазнања о расположењу тих појединаца за заједничко извршење кривичних дела. Стварање удружења подразумева предузимање радњи као што су проналажење лица за криминалну активност, њихово повезивање међусобно или само са организатором и њихово усмеравање на вршење кривичних дела предвиђених заједничким договором или концепцијом организатора.¹⁴ После тога, долази до конкретног договарања ради заједничког вршења кривичних дела, што подразумева прецизно дефинисање циљева и политике злочиначког удружења. То се обично чини тако што једно од лица која се удружују изнесе свој план за вршење злочиначке делатности, који остали прихватају у потпуности или уз одређене измене и допуне. То значи да је постизање споразума између више лица о заједничкој злочиначкој активности, односно договор о заједничком вршењу кривичних дела, моменат настанка једног злочиначког удружења. Овде је потребно направити разлику између *злочиначког удружења* и *договора за извршење кривичног дела*. Злочиначко удружење треба да се ствара, или да се припада таквом удружењу у циљу вршења кривичних дела. Код договора за извршење кривичног дела, услов за постојање кривичног дела је да се договор односи на извршење одређеног кривичног дела. Код злочиначког удружења, услов за постојање кривичног дела јесте да се злочиначко удружење односи на извршење кривичног дела које није конкретно одређено, већ било ког кривичног дела. Значи да злочиначко удружење не постоји само док се изврши конкретно одређено кривично дело, већ је оно створено, односно њему се припада да би се

¹⁴ Љубиша Јовановић, Драган Јовашевић: *Кривично право – општи део*, Полицијска академија, Београд, 2003, стр. 237.

вршила неодређена кривична дела. То практично значи да је злочиначко удружење трајнијег карактера у односу на договор за извршење кривичног дела. Кривично дело је свршено самим организовањем групе лица, односно самим припадањем таквој групи. Уколико у оквиру злочиначког удружења дође до стварног извршења неког кривичног дела, извршиоци ће одговарати не само за то кривично дело, већ за стицај кривичног дела злочиначког удруживања и кривичног дела које је извршено.¹⁵

Такође, веома важно питање јесте и терминолошко разграничење појмова – организована криминална група и криминална организација. Основни проблем се тиче прецизности, пре свега термина „организовани“, који може имати више значења. Организованим се може сматрати било који тим џепароша или лопова, унутар којег све функције и односи чине део заједничког шаблона организације. Организовање криминалних банди и група ради вршења кривичних дела, поред доста сличности које постоје, не може се поистоветити са криминалним организацијама. Било које злочиначко удружење које одликује висок степен организованости и јасна опредељеност вршења неодређеног броја кривичних дела и противправно прибављање имовинске користи, представља извесну опасност од прерастања у поједине видове организованог криминалитета.

Криминално удружење се може испољити у разним облицима, али је најчешће у виду организација, група и банди. Криминалне групе могу бити привременог карактера, али такође могу прерасти у криминалне банде, као чвршћи и трајнији криминални састав, са хијерархијским односом, који има свог шефа, и чији је основни циљ вршење кривичних дела. Једна организована криминална група не мора да буде велика да би имала овакав статус. Два или више учесника су довољни, и није неопходно да су они део неке већ постојеће криминалне групе¹⁶. На сличан начин, криминал може да буде организован (на пример, случајеви илегалног кријумчарења имиграната у друге земље), а при томе није део криминалног деловања неке шире криминалне групе. Када организоване криминалне групе добију чврсте организационе форме мрежне и хијерархијске структуре, планске усмерености на стицање профита, амбиције друштвеног утицаја, онда оне добијају карактер криминалних организација. Начелно, криминална организација се формира на деперсонализованој основи, тако да се њено трајање пројектује независно од „трајања“ конкретног вође, па чак и онда када је он непосредни организатор, односно када је формирао криминалну организацију, која пре њега није ни постојала. То истовремено значи да, у пракси, крими-

¹⁵ Бора Чејовић: *Кривично право*, Досије, Београд, 2007, стр. 602–603.

¹⁶ Chin, K.L.: *Chinatown gangs: Extortion, enterprise and ethnicity*, Oxford University Press, New York, 1996.

нална организација, да би се могла сврстати у вид организованог криминала, мора имати и механизме „наслеђивања” вође, тако да ти механизми омогућавају трајање организације, њен физички опстанак и онда када је њен вођа, организатор или други важан члан, трајно или привремено елиминисан, односно спречен да учествује у раду организације.¹⁷ За криминалне организације са највећим степеном организованости, сматрају се криминалне организације типа мафије.

Поред специфичности злочиначког удружења, као облика саучесништва, постоје нека основна обележја која их, по том основу, повезују и чине сличним.

Криминална организација је организација „на дуге стазе” и подразумева *континуитет криминалне активности*. Значи, криминалну организацију не чини неколицина организованих појединаца, већ она представља чврсто структурирану организацију, засновану на принципима хијерархијске подређености, групне дисциплине, сарадње и планирања. У њеним активностима приоритетно је изналажење начина и могућности да се заштите криминалци и њихова криминална активност. Она има *трајни карактер*, и оснива се са намером да буде дуговечна, да се њено трајање не повезује са судбином њеног „вође” (организатора) или других утицајних чланова. То значи да је трајност криминалне организације могућа једино ако организација располаже ефикасним механизмом замене појединих чланова (или лидера), чиме се обезбеђује даљи опстанак организације.

Криминална организација настоји да се *инфилтрира* у структуре власти и успостави одређене односе са њеним представницима, како би онемогућили реаговање државе и спречавање својих криминалних активности. За остварење тог циља, користи разне врсте притисака, као што су уцене, изнуде и др., али и корупцију као једно од најуспешне средстава за остваривања веза са представницама власти.

Историја повезивања државе и одређених криминалних структура је доста дугачка, али првенствено треба имати у виду ситуацију у Европи након открића Америке. Тада су Шпанија и Португалија преузеле примат у морнарици (и богаћењу) у односу на Енглеску, Холандију и Француску. Суочене са дилемом да ли да отворено крену у рат против ових земаља или да се послуже другачијим методама, да уз помоћ „својих” пирата (које су понекад и отворено подржавале) започну пљачку великих товара блага који су долазили из Латинске Америке, одлучују се за ово друго. Прва је реаговала Француска, која је у помоћи пиратима видела могућност неутрализације економске и војне моћи Шпаније и Португалије. Енгле-

¹⁷ Милан Шкулић: *Организовани криминалитет, појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд, 2003, стр. 57.

ска и Холандија су, убрзо, следиле пример Француске, па су тако извесни сер Ричард Хокинс и сер Френсис Дрејк добили званично одобрење од британских власти да у британским колонијама организују гусарске посаде, са задатком да нападају шпанске и португалске бродове и да их пљачкају¹⁸ И поред тога што је гусарство и пиратерија било кривично дело које се кажњавало смрћу, неки гусари и пирати су имали полузваничне „дозволе за рад”, које су добијали од представника власти, и то је био договор на обострану корист.¹⁹

Криминална организација је посебна врста *пословног предузећа*, које има корене у политичко-економским условима друштва. Таква организација је ефикасна и опасна из истих разлога из којих је велика индустријска организација или политичка партија ефикасна као потенцијално корисна или опасна. Организација уноси у домен криминала факторе лидерства, групне дисциплине, послушности, сарадње и планирања, што је иначе услов ефикасности и у политичком, економском и, уопште, друштвеном животу.²⁰ Легалне делатности којима се баве припадници криминалне организације, представљају параван чија је сврха прикривање њихове основне професионалне активности која је криминалног карактера. Повезивањем са легалним бизнисом, злочиначко удружење вишеструко повећава своје приходе, а отежава своје откривање.

Криминална организација настоји да оствари *просторно неограничено деловање*, односно монопол на одређеном подручју. Тај монопол се може односити на одређено територијално подручје, одређену профитабилну област, или може бити комбинован, тако да значи бављење конкретном нелегалном или легалном делатношћу на одређеном подручју. Монопол се првенствено остварује применом насиља. Криминалне организације су склоне склапању међусобних договора. Њима се регулише која криминална организација може „радити” на одређеној територији и које послове, али многи такви договори трају једино док у криминалном подземљу постоји одговарајућа равнотежа у снази између криминалних организација. Међутим, чим једна криминална организација нагло ослаби, друга преузима њену „територију” и послове.

Криминална организација има *тајни карактер*, што представља логичну последицу њених циљева, који су у основи криминални, па због

¹⁸ Јован Ђирић: Држава и организовани криминал, Социолошки преглед, Београд, број 3/2005, стр. 265–289.

¹⁹ Само једном пљачком, коју је организовао сер Френсис Дрејк, када је опљачкано главно складиште злата и сребра које су имали Шпанци у Јужној Америци, прикупљена је количина злата и сребра довољна за финансирање седмогодишњих трошкова британске владе.

²⁰ Donald Taft: *Criminology*, The Macmillan Company, New York 1956, no. 233.

тога криминална организација као целина, и њени чланови, настоје да делују максимално дискретно. Тајност може бити апсолутна, мада је практично немогућа, јер увек одређени круг лица зна за постојање и деловање криминалне организације. Тајност у деловању криминалне организације представља веома битан фактор опстанка организације, који јој омогућује да буде тешко рањива, односно да подноси ударце нанете или од конкуренције или од надлежних државних органа.

Криминална организација делује по *посебним правилима*, која обавезују чланове на њихово поштовање, уз свест да се у супротном излажу веома строгим санкцијама. Положај сваког члана криминалне организације одређен је скупом његових права и дужности. То подразумева поштовање хијерархијске структуре организације и послушност њених чланова у односу на надређене. Та послушност се очекује али и строго захтева. Уколико припадник организације одбије послушност или се на други начин огреша о правила, бива кажњен. Казна зависи од врсте прекршаја, може бити и најтежа (смрт), првенствено за издају. Иначе, правила понашања су превасходно намењена заштити криминалне организације, већином су неписана (неке криминалне организације имају и писана правила понашања), и она углавном произилазе из обичаја, што омогућава већи степен дискреције и теже доказивање припадности криминалној организацији. „Прописивањем” правила понашања, поред заштите организације од откривања, врх криминалне организације обезбеђује ефикасније управљање организацијом.

Криминална организација је заснована на *хијерархијском принципу*. Суштина овог принципа се огледа у томе да непосредни извршилац не може са сигурношћу да зна од кога је потекло наређење да се одређени задатак изврши. У оваквој организацији постоји одређени „ланац” командовања, који се некада протеже све до самог врха организације, а некада само до одређеног места на хијерархијској лествици, а који не подразумева увек познат идентитет учесника у том ланцу. То значи да чак и у случајевима када непосредни извршилац кривичног дела зна од кога је потекло примарно наређење да се изврши одређено кривично дело, он за то нема никакве доказе, већ је све у сфери „нагађања”. Основна одлика овог система командовања јесте да се кривична одговорност хијерархијски виших припадника криминалне организације, а посебно самог лидера, веома тешко доказује. Најчешћа структура криминалне организације је пирамидалног облика, са изражена три нивоа: *руководећи ниво, непосредни извршиоци, подршка криминалном деловању*.²¹ На врху организације се налази вођа или колективни орган, који представља стални ауторитет.

²¹ Миле Шикман: Криминолошки аспекти организованог криминалитета – карактеристике и узроци, Дефендологија, Бања Лука, бр. 25–26, 2009.

Активности чланова криминалне организације се врше на *професионалној основи*, што важи како за нелегалне активности (вршење кривичних дела), тако и за легалне. Професионализам припадника криминалне организације, поред „квалитета” извршења кривичног дела, који се огледа у брижљивом, педантном планирању и стручном извршењу дела, подразумева и рационално коришћење оствареног профита, конспиративан начин живљења и понашања. Легалне делатности којима се баве чланови криминалне организације представљају, пре свега, „параван” за нелегалне активности. Њихова сврха јесте прикривање основне професионалне активности криминалне организације.

Криминална организација се оснива за *остварење посебних циљева вршењем кривичних дела*. Вршење кривичних дела у вези је са основним циљем криминалне организације – стицање профита или постизање моћи или утицаја. Уколико се у оквиру криминалне организације не врше кривична дела, онда она нема криминални карактер, мада може да буде нелегална. Циљ криминалне организације се може остварити одређеним кривичним делима, а могуће је и да извршење одређеног кривичног дела, на први мах, представља „промашај” за криминалну организацију, али се тиме омогућава остварење циља, односно добити на други легалан или нелегалан начин.

Криминална организација *није идеолошког карактера*. Њено оснивање није везано за остварење политичких, националних и сличних циљева. Ово представља основну разлику између криминалних и терористичких организација. Основни циљ криминалне организације јесте стицање профита, моћ и утицај, што искључује идеолошке циљеве и идеолошко деловање, осим када је то параван за остваривање правог циља криминалне организације.

Насиље као метод деловања, представља једну од основних карактеристика криминалне организације. У питању је, пре свега, функционално насиље, односно њиме се омогућава или олакшава остваривање циљева криминалне организације. Насиље може да буде елемент кривичних дела која врши организација, односно њени припадници. За неке облике криминала, насиље је битан услов (оружане пљачке, крађа возила, убиства, изнуде). Потребно је разликовати насиље унутар криминалне организације (насиље према припадницима организације, с циљем спровођења унутрашње дисциплине), насиље између криминалних организација (борба против конкурентских група и организација, с циљем успостављања контроле на некој територији или у неком „послу”), насиље ван криминалне организације (против трећих лица, с циљем спречавања спровођења закона, усмерено против сведока, посеб-

но криминалаца – покајника). Због тога је и број програма за заштиту сведока у сталном порасту.²²

Организоване криминалне групе и организације, велику пажњу поклањају *самозаштити од органа гоњења и других криминалних организација*. Оне користе низ мера и поступака с циљем „заштите” својих чланова и саме организације. Заштита може подразумевати офанзивне (активно праћење државних службеника, притисак на чланове њихових породица, уцена, насиље, инфилтрација у агенције и службе које спроводе закон) или дефанзивне поступке, као што су фалсификовање докумената, подмићивање, куповина информација, контранадзирање, прислушкивање истражних органа, коришћење надимака.²³ Спровођење оваквих поступака заштите представља основни разлог за сложеност и дуго временско трајање истраге у случајевима организованог криминалитета.

ЗАКЉУЧАК

Организовани криминалитет представља феномен, који због својих социјалних, правних, медијских и разноврсних других импликација практично никога не оставља равнодушним. Кривична дела која су продукт организованог криминалног деловања изазивају велико интересовање јавности и о њима се много говори, пише, чест су предмет коментара међу људима. О припадницима „подземља” и њиховим криминалним активностима се пишу књиге и снимају филмови, а они често постају „медијске звезде”. Ову тему „експлоатишу” сви, од политичара до представника државних органа, али је, у зависности од тренутних интереса, различито представљају. За једне је организовани криминал појава која егзистира и представља реалну опасност, други га минимизирају, а неки чак потпуно негирају.

У савременим условима, вршење сложенијих кривичних дела није могуће без организованог деловања више лица, професионалаца у одређеним областима. Због тога се појединци са криминалним претензијама удружују у злочиначка (криминална) удружења ради вршења кривичних дела. Те криминалне организације су тајног карактера, различитог степена организованости, хијерархијске устројености, планског и професионалног деловања, које није просторно ограничено

²² Најновији трендови, међутим, указују на то да насиље може привући нежељену пажњу органа за спровођење закона и тиме постати „штетно за посао”, што подстиче организоване криминалне групе да пронађу друге методе којима ће осигурати сарадњу жртва.

²³ Uwe Kranc: Извештај о стању у подручју организованог и привредног криминалитета у Југоисточној Европи, Савет Европе, Стразбур, 2006.

само на територију једне земље. У њима владају одређена правила, којих се придржавају сви чланови организације, и чије се кршење „плаћа главом“.

Деловање злочиначких удружења је високог степена друштвене опасности. Она настоје да се инфилтрирају у легалан бизнис и структуре власти, стварајући сигурну зону за своје активности. То, с друге стране, отежава њихову идентификацију, а самим тим и дефинисање начина супротстављања који би био широко прихваћен и примењив како на националном тако и на међународном плану.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Chin, K. L.: *Chinatown gangs: Extortion, enterprise and ethnicity*, Oxford University Press, New York, 1996.
- [2] Крапс, У.: Извештај о стању у подручју организованог и привредног криминалитета у Југоисточној Европи, Савет Европе, Стразбур, 2006.
- [3] Taft, D.: *Criminology*, The Macmillan Company, New York 1956.
- [4] Бачић, Ф.: *Кривично право – општи део*, Загреб, 1986.
- [5] Живановић, Т.: *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*, САНУ, Београд, 1967.
- [6] Живановић, Т.: *Основи кривичног права Краљевине Југославије – општи део*, Београд, 1935.
- [7] Игњатовић, Ђ.: *Криминологија*, Номос, Београд, 1996.
- [8] Игњатовић, Ђ.: *Организовани криминалитет – други део*, Полицијска академија, Београд, 1998.
- [9] Илчић, Д.: *Нормативно и теоријско дефинисање организованог криминала као специфичне форме криминала*, Билтен Округног суда, Београд, број 65/2005.
- [10] Јовановић, Љ.; Јовашевић, Д.: *Кривично право – општи део*, Полицијска академија, Београд, 2003.
- [11] Петровић, Д.: *Организовање злочиначких удружења*, Српско удружење за кривично право, Београд, 1996.
- [12] Ђирић, Ј.: *Држава и организовани криминал*, Социолошки преглед, Београд, број 3/2005.
- [13] Чејовић, Б.: *Кривично право*, Досије, Београд, 2007.
- [14] Шикман, М.: *Криминолошки аспекти организованог криминалитета – карактеристике и узроци*, Дефендологија, Бања Лука, бр. 25–26, 2009.

- [15] Шкулић, М.: Организовани криминалитет, појам и кривичнопроцесни аспекти, Београд, 2003.
- [16] *Основни Кривични закон*, Службени лист ФНРЈ, број 106/1947.
- [17] *Кривични закон СФРЈ*, Службени лист СФРЈ, број 44/1976.
- [18] *Кривични закон СРЈ*, Службени лист СРЈ, број 38/1990.
- [19] *Кривични законик РС*, Службени гласник РС, број 85/2005.
- [20] *Кривични законик РС*, Службени гласник РС, број 72/2009.

CRIMINAL ASSOCIATION AS A CRIMINAL ORGANIZATION

Zeljko Nincic, Ph.D.

Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia

Abstract: Single and particularly more complex criminal acts are not a “privilege” of individuals or “ordinary” criminals. Complex crimes are very difficult to perform individually, because it’s executions demands for “association” of single criminal energy of multiple persons, through special forms of organization. Criminals of various specialties are creating criminal associations, with different degrees of organization. Such organized criminal activity is characterized by a high degree of social danger, unscrupulousness in action, and a goal, which consists of obtaining profit, economic and political power and influence.

The paper is delineating concepts of organized crime, organized crime and criminal association, through their mutual relationship. It shows the conditions in which criminal association exists, and specifically analyses the treatment of criminal association in the criminal legislation of Serbia through history. Particular attention is given on some special features of the criminal (criminal) associations.

Key words: organized criminal, organized crime, criminal association, criminal organization.

**ДИРЕКТНО И УНАКРСНО ИСПИТИВАЊЕ СВЈЕДОКА НА
ГЛАВНОМ ПРЕТРЕСУ У СВЈЕТЛУ НОВОГ КРИВИЧНОПРОЦЕСНОГ
ЗАКОНОДАВСТВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ**

**Мр Дарко Јокић
Невена Ракић**

Висока школа унутрашњих послова Бања Лука

Апстракт: Законодавном реформом у Босни и Херцеговини извршеном 2003. године прихваћен је мјешовити систем кривичног поступка који представља комбинацију англосаксонског система са познатим акузаторским елементима и европског континенталног система са традиционалним истражним елементима. Тако је наш кривичнопроцесни систем преузео основна начела акузаторског система као што су усменост, јавност и контрадикторност главног поступка у којем странке и бранилац имају активну улогу, а судије су непристрасни арбитри, уз обезбјеђење оптуженом да има сва права као и тужилац у погледу извођења доказа и оспоравања доказа оптужбе путем унакрсног испитивања. Овакав начин извођења доказа гдје је на странке и браниоца пренесена пуна доказна иницијатива у пракси доводи до одређених недоумица, нарочито у погледу испитивања свједока, које се одвија у три етапе: директно, унакрсно и додатно испитивање. У овом раду аутори дефинишу врсте испитивања свједока на главном претресу, и објашњавају разлике у погледу обима, форме и технике спровођења сваке од наведених врста.

Кључне ријечи: директно испитивање, унакрсно испитивање, кривични поступак, главни претрес

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Једна од највећих промјена у иновираном кривичнопроцесном систему у Босни и Херцеговини је активирање улоге странака и браниоца у погледу предлагања и извођења доказа на главном претресу. У овом поступку странке су задужене за прикупљање доказа и иницирање

њиховог извођења, при чему свака странка припрема изношење своје аргументације, тако што тужилац припрема и заступа концепт оптужења, а оптужени и његов бранилац концепт одбране. Пред судијом се суочавају те двије аргументације, тако што се докази испитују током суђења на главном претресу, уз максимално поштовање принципа непосредности и контрадикторности. У складу са тим странке имају право позивања свједока, који дају своје исказе на главном претресу и испитују их обје странке.

У англосаксонском кривичнопроцесном систему се сматра да непосредност усменог извођења и суочење представљају најприкладнији начин да се открије истина и утврди кривица, јер се на тај начин омогућава ономе који утврђује чињенице да цијени ваљаност усмених исказа тако што ће посматрати држање и досљедност свједока.¹ При томе се мора имати у виду да се суђење одвија пред непристрасном поротом, која доноси одлуке искључиво на основу онога што непосредно види у чује.² Специфичност овако конципираног адверсарног поступка јесте да се важност придаје усменом исказу свједока, а да би се осигурала вјеродостојност свједочења и да би се исказу свједока дала одговарајућа доказна снага, другој страни се омогућава да испита свједока и тестира аргументацију супротне стране.

Босна и Херцеговина, мада припада континенталној традицији, реформисаним кривичним поступком недвосмислено се приклонила принципима акузаторског поступка испитивања свједока на главном претресу. Тако је прописан посебан начин саслушања свједока који се спроводи кроз три етапе: директно, унакрсно и додатно испитивање. Ипак се може констатовати да постоје двије основне врсте испитивања свједока, а то су директно и унакрсно, а да додатно испитивање представља посебну врсту директног испитивања, на што упућује и ЗКП БиХ, који приликом тумачења основних појмова у члану 20. под тачком j) дефинише унакрсно, а под тачком к) директно испитивање.³

Увођењем оваквог вида саслушања свједока у законодавство и судску праксу у Босни и Херцеговини, извршено је приближавање и међународном кривичноправном систему заступљеном у вођењу кривичних поступака како пред сталним Међународним кривичним су-

¹ Beresford, S., *Child Witnesses and the International Criminal Justice System: Does the International Criminal Court Protect the Most Vulnerable*, Journal of International Criminal Justice, 3, 2005, стр. 721-733.

² Бајовић, В., *Споразум о признању кривице*, Београд, 2009, стр. 43.

³ Није нам јасно зашто је Закон приликом дефинисања основних појмова у члану 20. прво дефинисао унакрсно, па тек онда директно испитивање. Наиме, нема никакве логике да се не уради супротно, јер нити је на овај начин задовољена форма хронологије испитивања, нити абecedни, односно азбучни редосљед.

дом, тако и пред *ad hoc* међународним кривичним судовима за бившу Југославију и за Руанду. Уједно је, кроз остваривање принципа усмености, јавности и контрадикторности, осигурана правичност и легитимност кривичног поступка, прокламована у Европској конвенцији о људским правима (ЕКЉП)⁴ и Међународном пакту о грађанским и људским правима (МПГП).⁵ Наиме, чланом 6. став. 3. тачка д) ЕКЉП и чланом 14. став 3. тачка е) МПГП је прокламовано да свако ко је оптужен има право да испитује свједоке против себе или да постигне да се они испитају и да се обезбиједи присуство и саслушање свједока у његову корист под истим условима који важе за оне који свједоче против њега. Европска комисија, односно Европски суд за људска права, тумачећи ово право су заузели стајалиште да се примјеном ових одредаба дозвољава унакрсно испитивање свједока, односно да се сваком оптуженом треба омогућити да побија исказе против њега и да испита свједока који је дао такав исказ.⁶

ДИРЕКТНО ИСПИТИВАЊЕ

Директно испитивање (*direct examination, examination-in-chief*) је посебна врста саслушања свједока у којем се свједок испитује од тужиоца или оптуженог, односно браниоца, који је предложио и позвао свједока као свој доказ. У овом испитивању, које се назива и главно испитивање, свједок је у центру пажње, а исказ који даје има све карактеристике исказа који се узима у фази истраге.

Прије самог свједочења, искусан и темељит испитивач ће се сусрести са свједоком, припремити га за судјеловање на расправи и упознати са процедуром директног и унакрсног испитивања. Уколико је свједок на вријеме упознат с поступком чији ће постати судионик, директно испитивање требало би да протекне без икаквих конфронтација. Уједно

⁴ Усвојена у Риму 4. новембра 1950. године. Текст ове конвенције измијењен је према одредбама Протокола број 3 (ETS No. 45), који је ступио на снагу 21. септембра 1970, Протокола број 5 (ETS No. 55), који је ступио на снагу 20. децембра 1971 и Протокола број 8 (ETS No. 118), који је ступио на снагу 1. јануара 1990. и такође укључио текст Протокола број 2 (ETS No. 44), који је у складу са чланом 5. став 3. истога био интегрални дио ове конвенције од ступања на снагу 21. септембра 1970. Све одредбе које су биле измијењене или додате овим протоколима, замијењене су протоколом број 11, од датума њеног ступања на снагу 1. новембра 1998. Од тог датума је Протокол број 9 (ETS No. 140), који је ступио на снагу 1. октобра 1994, укинут.

⁵ Усвојен резолуцијом 2200А (XXI) Генералне скупштине Уједињених нација 16. децембра 1966. године, а ступио на снагу 23. марта 1976. године.

⁶ Видјети: тачка 41. пресуде у предмету *Kotovski vs the Netherlands* (1989); тачка 36. пресуде у предмету *Delta vs France* (1990); тачка 34. пресуде у предмету *Isgro vs Italia*.

би тако „спреман“ свједок требало да приступи унакрсном испитивању без предрасуда, збуњености и анксиозности, што у крајњем случају доводи до поузданијег и вјеродостојнијег свједочења. У овој припреми свједочења дозвољено је чак и симулирати питања, али се не смије свједоку сугерисати садржај одговора.⁷

Директно испитивање је дијалог свједока и испитивача, у којем свједок слободно даје исказ о сазнањима важним за кривични поступак, до којих је дошао чулним опажањем. Само испитивање обично почиње тако што странка, која је позвала свједока, поставља питања о његовом имену и презимену, адреси, занимању, запослењу, па иако сви у судници можда и знају ове информације, неопходно је њихово констатовање ради уношења у записник. Међутим, како се многи свједоци по први пут појављују на суду, да би савладали уобичајену трему и форензичку збуњеност није препоручљиво непосредно након узимања генералија приступити директном испитивању и одмах постављати питања о предметном кривичном догађају. И поред претходног упознавања свједока са процедуром директног и унакрсног испитивања и извршене припреме за свједочење, пожељно је на почетку испитивања почети разговор о породици, образовању, послу и сличним темама. На тај начин ће се свједок лагано опустити и привикнути на окружење, а уједно ће се суду сугерисати да се ради о одговорној и вјеродостојној личности.

У почетној фази, тј. фази слободног излагања свједок даје исказ у континуитету, хронолошким редосљедом, корак по корак, и то на тему коју испитивач одреди, прекидан само ако описује небитне детаље или се удаљава од теме. С обзиром на то да свједоку треба омогућити да слободно излаже, те да је тада посебно осјетљив на сугестије, испитивач не смије постављати питања која имају сугестибилни карактер, односно која наводе на одговоре,⁸ него поставља питања која су тематска, описна, кратка и једноставна.⁹ Приликом одређивања сугестибилности неког

⁷ У адверсарном систему у САД се практикује да страна која позива свједока припреми истога за суђење, а евентуално неуказивање оваквог вида помоћи свједоку је у супротности са 6. амандманом Устава САД. Таква припрема свједока („*woodshedding*“, „*horse shedding*“) има своје границе, па је у државама чланицама САД, посебним Правилима (*Rule*) 3.4(б) прописано да је забрањено браниоцу и тужиоцу да фалсификује доказе и подстиче, инструкује или помогне свједоку да лажно свједочи. Видјети: Ciolino, D. S., *Louisiana legal Ethics: Rule 3.4. Fairness to Opposing Party and Counsel*, New Orleans, 2010, доступно на: http://lalegaethics.org/?page_id=299vv; American Bar Association Model Rules of Professional Conduct, 2004, доступно на: http://www.law.cornell.edu/ethics/aba/current/ABA_CODE.HTM#Part%201%20%20Client%20Lawyer%20Relationship.

⁸ Wheatcroft, J. M., Woods, S., *Effectiveness of witness preparation and cross-examination non-directive and directive leading questions styles on witness accuracy and confidence*, *The International Journal of Evidence & Proof*, 14 E&P, 2010, стр. 192.

⁹ Тако испитивач може поставити питања следећег садржаја: *Молим вас да испричате гдје сте били дана 1. 7. 2012. године око 11.30 часова? или Када сте ушли*

питања није једини и апсолутни критеријум то да ли се на постављено питање може само дати одговор „да“ или „не“. Тако се не сматра сугестивним питање када је постављено на сљедећи начин: „Да ли је тачно да ви студирате медицину?“ Странка која је позвала свједока смије му поставити сугестивна питања само уколико је свједок показао одбојан став, односно када не жели да сарађује. У таквој ситуацији, када је очигледно да је свједок показао намјеру да не свједочи или да избјегава да свједочи, изузетно се дозвољава постављање сугестивних питања у мјери у којој је то неопходно.¹⁰ Одлуку о таквом начину испитивања доноси судија на приједлог странке која је позвала свједока, уз образложење разлога због којих се свједок проглашава „непријатељским“ (*hostile*).¹¹

Међутим, и дозвољено питање може имати сугестибилну ноту преко неких специфичних детаља и спољних манифестација, као што су тон или гестикулација испитивача.¹² Практично, исказ свједока треба да потврђује тезу оптужбе, односно одбране, зависно од тога ко је иницирао његово позивање, и да буде у складу са осталим доказима које је предложио испитивач. Питања која наводе на одговор дозвољена су без неког ограничења у уводној фази, када се утврђују идентификациони подаци о свједоку. Тако је дозвољено свједоку се обратити питањем „Зар Ви не станујете на адреси...?“ Међутим, с постављањем оваквих питања, у сваком се случају мора престати прије излагања о чињеницама и околностима поводом којих је свједок позван да дâ свој исказ.¹³

Свједочење мора бити потпуно, и неопходно је да се свједок изјасни о свим чињеницама њему познатим, па и оним неповољним по странку

у башту ресторана шта сте примјетили? или Да ли сте испред баште ресторана примјетили ишта необично, и ако јесте, можете ли нам испричати о чему се ради?

¹⁰ У САД Правило 611(ц) (*Federal Rule 611– c*) слиједи традиционалну праксу забране наводећих питања у главном испитивању, уз сљедеће изузетке: 1) када је неопходно да се подстакне сјећање свједока, као што су ситуације када се испитује дијете или одрасла особа која има комуникацијских проблема, или када не говори, односно не разумије енглески језик; 2) када је свједок „непријатељски“ (*hostile*), односно када избјегава одговоре или не жели да свједочи, а о дозвољености таквог испитивања одлуку доноси суд; 3) када се позива и директно испитује свједок супротне стране; 4) када се свједок „идентификовао“ са супротном страном, односно када се установе блиски односи са супротном страном (однос послодавац – запослени, емотивни однос, свједок је претходно ангажован као приватни детектив и сл.). Giannelli, P. C., *Understanding Evidence–2nd ed*, Newark, NJ, 2006, стр. 243–245.

¹¹ Апелациони суд државе Мисисипи је, објашњавајући правило проглашења „непријатељског“ (*hostile*) свједока, указао да странка која сумња да је „њен“ свједок у савезу или подржава супротну страну, може тражити од суда да донесе одлуку да је свједок „непријатељски“ и да му се као таквом могу постављати сугестибилна питања. Видјети: *Brassfield vs State*, 905 So. 2d 754, 760, 2004 Miss.

¹² Giannelli, P. C., *Understanding Evidence–2nd ed*, Newark, NJ, 2006, стр. 244.

¹³ Ingram, J. L., *Criminal Evidence – 9th ed*, Los Angeles, 2006, стр. 290.

која га је позвала да свједочи. Исказивањем и оваквих, по тезу испитивача неповољних чињеница, искључује се или сужава простор за унакрсно испитивање. Ако супротна страна и суд остану без питања, то је сигуран знак да је директно испитивање било успјешно.¹⁴ Уколико приликом директног испитивања у исказу свједока буде неких празнина, испитивач ће постављати допуњујућа, прецизирајућа или подсећајућа питања, али која не смију наводити на одговор.

У сваком случају страна која позива свједока прво мора да изврши процјену потребе конкретног свједочења, првенствено у односу на структуру осталих доказа. Тек уколико се покаже цјелисходним ангажовање свједока, врши се процјена његове личности, нарочито у погледу његовог карактера, прошлости, односа са оптуженим и оштећеним, ситуације у којој живи, као и поузданости и постојаности. Поузданост свједока се односи на могућности опажања, памћења, присјећања и репродуковања, а под постојаношћу се подразумијева „отпорност“ коју он показује током испитивања. Јер од правилне процјене поузданости и постојаности свједока зависи какав ефекат ће се добити његовим свједочењем, нарочито ако се има у виду да након директног испитивања слиједи унакрсно испитивање које спроводи противна странка. Услед непотпуне и неквалитетне анализе и процјене свједока, могуће је да се након његовог унакрсног испитивања не само не остваре очекивани ефекти концепције странке која је ангажовала свједока, него и да се тврдње свједока користе као аргументи супротне странке, односно да се од „пријатељског“ направи „непријатељски“ свједок.

УНАКРСНО ИСПИТИВАЊЕ

Закон је дефинисао другу основну врсту испитивања као испитивање свједока (и вјештака) од странке, односно браниоца, која није позвала свједока (вјештака).¹⁵ Дакле, унакрсно испитивање (*cross examination*) предузима противстранка која није предложила свједока и спроводи га непосредно након директног испитивања. У средишту овог испитивања није свједок, него испитивач, односно оптужба или одбрана која унакрсно испитује. Циљеви унакрсног испитивања су: 1) провјерити све доказе ако има сумње; 2) утврдити чињенице које иду у прилог ономе ко спроводи унакрсно испитивање; 3) дискредитовати свједока и 4) разоткрити недостатке свједока или његовог исказа.¹⁶ Крајњи циљ овог испитивања

¹⁴ Сијерчић-Чолић, Х., Хаџиомерагић, М., Јурчевић, М., Кауриновић, Д., Симовић, М., *Коментари закона о кривичном поступку*, Сарајево, 2005, стр. 675.

¹⁵ Члан 20. тачка ј) ЗКП БиХ.

¹⁶ Павишић, Б., Модли, Д., Веић, П., *Криминалистика*, Загреб, 2006, стр. 431; Shwartz, L. E., *Proof, Persuasion and Cross-Examination*, New Jersey, 1973, стр. 203.

је елиминисање или ублажавање чињеничног или правног значаја директног испитивања.¹⁷ Унакрсно испитивање је уведено у међународно, а и национална законодавства примјеном многих основних начела енглеског кривичног поступка, међу којима је и право окривљеника на оспоравање исказа свједока оптужбе путем унакрсног испитивања.¹⁸ Примјеном права на „једнакост оружја“ унакрсно испитивање се, као реципрочо процесно средство, примјењује не само на страни одбране, већ и у случају оптужбе. Тако у случају када је одбрана позвала и директно испитала свједока, оптужба има право да унакрсно испита истог свједока.¹⁹ На тај начин се испитује кредибилност сваког свједока, како од одбране, тако и од оптужбе. Дакле, насупротив ономе што неко, ко потиче из инквизиторског система, прво помисли на помен унакрсног испитивања, то се не смије посматрати само као суочавање, побијање или дискредитовање, већ као нешто конструктивно, нешто што доводи до истине.

Предмет унакрсног испитивања је провјера истинитости садржаја исказа свједока прибављеног директним испитивањем, односно утврђивање вјеродостојности, сигурности и поузданости свједока. Испитивач постављајући питања тражи грешке и неистине у исказу које су настале приликом опажања неких чињеница или околности, као и приликом њиховог памћења или исказивања на главном претресу. Поред тога, испитивач жели „разголитити“ сам исказ указујући на мотивисаност свједока, његове емоције, предрасуде или друге психолошке факторе који указују на процесну заинтересованост која доводи до субјективности исказа и могућности свјесног или несвјесног чињења погрешака. Унакрсно испитивање се спроводи према „непријатељском“ свједоку, оном који је нанео штету тези оптужбе или одбране, односно који је садржајем свог исказа деструктивно дјеловао и рушио концепцију једне од странака у погледу вођења поступка. Зато је за унакрсно испитивање веома значајна припрема и унапријед утврђена стратегија и тактика, која је много сложенија и захтјевнија од припреме за директно испитивање. Само добро припремљено испитивање које спроводи оспособљени испитивач са изузетним реторичким способностима, уз инструментализацију кратких, јасних и сугестивних питања може код

¹⁷ Сијерчић-Чолић, Х., Хаџиомерагић, М., Јурчевић, М., Кауриновић, Д., Симовић, М., *Коментари закона о кривичном поступку*, Сарајево, 2005, стр. 675; Кауриновић, Д., *Директно и унакрсно испитивање*, стр. 2. (доступно на: http://www.asbd.ba/radovi/pdf/Kaurinovic_Direktno_i_unakrsno_ispitivanje.pdf)

¹⁸ Spenser, J. R., *The English system*, у: *European Criminal Procedures*, ed. Delmas-Marty, M., Spenser, J. R., Cambridge University Press, 2004, стр. 147.

¹⁹ Silver, J. S., *Equality of Arms and the Adversarial Process: A New Constitutional Right*, *Wisconsin Law Review* 1007, 1990, стр. 11, (Цитирано у: Ивићевић-Карас, Е., *Начело једнакости оружја као конститутивни елемент права на правични казни поступак из члана 6. Европске конвенције за заштиту људских права и темељних слобода*, У: Зборник правног факултета у Загребу, Vol.57, бр. 4–5, 2007, стр. 786).

свједока да испровоцира добијање жељених и очекиваних одговора, чији садржај ће бити у колизији са садржајем раније датог исказа или која ће указати на нејвјеродостојност других доказа који иду у прилог тези заступаној од супротне стране. При томе се мора обазриво приступати оваквом испитивању, јер свако унакрсно испитивање неће довести до жељеног циља. Наиме, уколико се унакрсно испита кредибилни свједок који говори истину, на тај начин ће се само појачати теза супротне стране. Уопштено, унакрсно испитивање је важно прије свега за одбрану, што је и изворни разлог његовог увођења, јер има за циљ да дискредитује свједоке оптужбе.

Ова новина у реформисаном кривичном поступку у Босни и Херцеговини је довела, а и даље доводи до великих нејасноћа и неразумијевања. Па и сам термин „унакрсно“ означава нешто што не иде у истом смјеру и проузрокује забуну у погледу циља оваквог испитивања. У изворном континенталном кривичном поступку, какав је у прошлости спровођен на овим просторима, под унакрсним испитивањем се подразумијевало испитивање које врше у преткривичном поступку два полицијска службеника, тако што „унакрсно“ испитују, првенствено осумњиченог који лаже. На тај начин се желио код испитаника проузроковати осјећај несигурности у исказивању, тако да сам увиди нелогичност и нетачност и неодрживост свог исказа и одлучи да исприча истину. Преузимањем начина испитивања свједока из англосаксонског процесног права у националном законодавству, а и у кривичнопроцесној пракси, термин унакрсно испитивање добија сасвим други значај. Успостављањем у суђењу елемената преузетих из система прецедентног права, долази до суочавања „двје истине“ и успех страна у великој мјери зависи од њихове успјешности у презентовању усмених исказа властитих свједока, али и оспоравању доказне вриједности супротне стране.²⁰

Током унакрсног испитивања се, по правилу, постављају сугестивна питања, односно питања која наводе на одговор, што значи да су оваква наводећа питања само дозвољена опција, а не и императивна обавеза, као што се понекад тумачи. Јер, у крајњем случају, постоје два основна правила која су у центру унакрсног испитивања. Прво правило је да би испитивач требало да поставља само релевантна питања, а друго правило је да би свједок требало да даје само релевантне одговоре.²¹

Такође, свједок који долази на суд није свједок једне од странака, него је, у складу са начелом процесне аквизиције, свједок о чињеницама и генерално постоје чињенице и околности о којима свједок даје ис-

²⁰ Margueerrite, T., *Теорија и развој унакрсног испитивања*, ОКО Репортер о ратним злочинима број 5, 2007, Сарајево, стр. 11.

²¹ Walton, D., *Witness Testimony Evidence: Argumentation, Artificial Intelligence, and Law*, New York, 2008, стр. 242.

каз, а које могу ићи како у корист стране која врши директно, тако и стране која спроводи унакрсно испитивање.²² Унакрсном испитивању се даје велики значај, првенствено јер се први пут уводи у овдашњи кривични поступак, а са друге стране јер је у току тог испитивања дозвољено постављати питања чији садржај наводи на одговор који се жели чути. Вишевековном употребом у многим националним законодавствима, унакрсно испитивање се развијало и доживљавало различите модификације. У погледу његовог обима и форме дошло је до диференцијације на два главна система: енглески и амерички. Кључно правило енглеског система је да испитивач прије испитивања свједоку излаже предмет, тако да свједок мора знати који циљ се жели остварити његовим унакрсним испитивањем. Насупрот томе, амерички систем не обавезује испитивача да износи своју стратегију непосредно прије унакрсног испитивања, јер се сматра да је то давање непотребних информација које омогућава свједоку који не свједочу у доброј намјери да припреми своју причу и избјегне „замке“ које би му испитивач могао поставити ради дискредитовања. Поред тога, разлике постоје у погледу обима унакрсног испитивања.²³ Према енглеском приступу, унакрсно испитивање није ограничено на питања из директног испитивања. Насупрот томе, према америчком приступу унакрсно испитивање је ограничено на питања из директног испитивања, а сугестивна питања су дозвољена у цијелости.²⁴ Зато се у енглеском приступу свједок позива само једном и може се тестирати у вези са свим чињеницама и околностима које он зна, док је према америчком приступу, унакрсно испитивање ограничено на информације које страна која позива свједока жели да изнесе, а супротна страна има могућност поновног позивања свједока као свог свједока, ако сматра да би тај свједок могао да пружи додатне информације важне за кривични поступак.²⁵ У кривични поступак у

²² Под начелом процесне аквизиције се подразумева да се доказ унијет у поступак одваја од субјекта који га је унио, јер се не сматра његовом тековином (аквизицијом). Суштина је у томе да је без значаја од кога је потекао доказ, већ да он може бити употребијен у свачијем интересу (*testes et documenta per productionem fiunt communia*).

²³ Pratter, D. D., Capra, D. J., Saltzburg, S. A., Arguello, C. M., *Evidence: The Objection Method*, Newark, NJ, 1997, стр. 47

²⁴ Према Правилу 611(б) (*Federal Rule 611-b*) у правном систему у САД је усвојено рестриктивно правило. Према том правилу унакрсно испитивање је ограничено на предмет унакрсног испитивања и питања која се тичу кредибилитета свједока. Међутим, за питања кредибилитета се често сугерише да такво испитивање излази из оквира директног испитивања. Док су савезни судови заузели либералнији став, првостепени судови често преоручују да испитивач „усвоји“ свједока као свог, што доводи до сужавања обима сугестивних питања. Giannelli, P. C., *Understanding Evidence—2nd ed*, Newark, NJ, 2006, стр. 246.

²⁵ Margueerrite, T., *Теорија и развој унакрсног испитивања*, ОКО Репортер о ратним злочинима број 5, 2007, Сарајево, стр. 11; Giannelli, P. C., *Understanding Evidence—2nd ed*, Newark, NJ, 2006, стр. 247.

БиХ уведен је углавном амерички модел унакрсног испитивања, јер се питања свједоку супротне странке ограничавају и односе на питања која су претходно постављена током директног испитивања, без обавезе испитивача да претходно излаже план унакрсног испитивања, као и да странка има могућност накнадног позивања свједока супротне странке.²⁶ Није спорно да је законом прописано да се у склопу унакрсног испитивања могу постављати питања у корист властите тврдње.²⁷ Поред тога што унакрсно испитивање може бити проширено на чињенице које могу бити од утицаја на кредибилитет свједока, пред судовима у БиХ се често дешава да судови забрањују странци да свједоку супротне стране постави питање у корист властите тврдње. При томе се овакве одлуке образлажу навођењем чињенице да предметног свједока иста странка може поново да испита, али сада у својству властитог свједока, те да му питања поставља у оквиру директног испитивања.²⁸

Суштину технике унакрсног испитивања представља препричавање исказа свједока датог током директног испитивања, само што ово препричавање врши испитивач, а свједок даје само потврдне или одричне одговоре, зависно од постављеног питања. Ова техника унакрсног испитивања са циљем дискредитације свједока и садржаја његовог исказа се, по правилу, спроводи у три фазе. У првој фази испитивач се кроз питања приближава свједоку, сугеришући потврђивање ранијег исказа, датог приликом директног испитивања или у истрази. На тај начин успјешан испитивач, са једне стране „омекшава“ свједока, а са друге стране системом лијевка фокусира се на битне дијелове исказа који се желе довести у сумњу. Тако у случају када је, на примјер, свједок изјавио да је из баште ресторана посматрао тучу два лица, на удаљености од око 20 метара од њега, у првој фази унакрсног испитивања ће се сугерисати на његовој позицији питањем: „Изјавили сте да сте у критично вријеме, око 11.30 часова, сами сједили у башти ресторана, са лијеве стране од улаза, окренути леђима ка цести. Да ли је то тачно?“ На тако постављено питање добија се очекивани одговор „Да“. Након потврђивања свих битних детаља из исказа, који се желе конфронтирати са касније утврђеним чињеницама, прелази се на другу фазу у којој се свједоку оставља могућност да евентуално ретерира у свом исказу или да исказ допуни. Тада му се поставља питање нпр. следећег садржаја: „Да ли

²⁶ Видјети члан. 262. став 1. и 2. ЗКП БиХ.

²⁷ Видјети члан 262. став 1. ЗКП БиХ.

²⁸ „Тиме што је предсједница вијећа нижестепеног суда упутила одбрану да своја питања у корист тврђења која превазилазе опсег одговора неких свједока датих приликом директног испитивања може реализовати и постављати након што предложи њихово испитивање као својих свједока не представља наметање неке обавезе доказивања невиности, већ могућност и начин да се добију одговори на та питања“. Пресуда Врховног суда ФБиХ број: 09 0 К 001427 09 Кж 11 од 22.04.2010. године.

желите нешто у свом исказу измијенити или допунити?" Након давања одричног одговора, свједок је преузео потпуну одговорност за тачност датог исказа и изричито је отклонио било какву сумњу у опажени и репродуковани садржај. На крају се прелази на трећу и посљедњу фазу дискредитације, у којој се свједоку предочава нови доказ који је у потпуном или дјелимичном антагонизму са датим исказом. Нпр. свједоку и суду се предочава исказ истог свједока дат у истрази из којег произилази да је свједок од конобара чуо за критични догађај, или се констатује да је свједок кратковидан и да није био у могућности да са удаљености веће од 10 метара јасно види детаље туче, или се презентује уплатница и видео снимак који недвосмислено потврђују да је свједок у критично вријеме вршио уплату новца у банци на другом крају града, те да ни у ком случају непосредним опажањем није могао уочити чињенице о којима свједочи. На овај начин се завршава унакрсно испитивање у погледу неке од чињеница о којој је свједок дао исказ, а које је спроведено постављањем одређене групе питања. Потом се, уколико је потребно, наставља са унакрсним испитивањем са циљем дискредитације исказа свједока о некој другој важној чињеници или околности. Приликом преласка на питања груписана око друге области, испитивач се обраћа првенствено свједоку, али и суду реченицом са тзв. прелазним садржајем нпр.: „Добро, завршили смо са разговором о Вашим чулним опажањима о тучи, која сте могли имати док сте боравили у башти ресторана, а сада ћемо разговарати о Вашем односу са једним од актера туче“. Тада се испитивач фокусира на другу област са истом тактиком. Прво се са тзв. изјавним реченицама типа „рекли сте да...“, „тврдите да...“, „негирали сте...“ и сл., обраћа свједоку који даје очекивани потврдни одговор, а након тога се свједок датим одговорима „везује“ за изречене тврдње, да би се у трећој фази дискредитовао његов исказ предочавањем неких других чињеница или околности.

Унакрсно испитивање треба завршити у најповољнијем тренутку, а то је вријеме када се открије нека недоследност у исказу свједока или између исказа свједока и неког другог доказа (личног или материјалног), а најоптималније би било да сам свједок призна да је његов исказ погрешан или непоуздан.

Видимо да се до позитивног резултата по испитивача, који се огледа у доказивању нелогичности, противрјечности или нетачности исказа, може доћи само ако унакрсном испитивању претходи добра припрема. А под квалитетном припремом се подразумеива не само анализа материјала из кривичног списка, него и прикупљање других корисних података о кривичном догађају, а посебно о свједоку и његовој личности, као што су нпр. раније осуде за давање лажног исказа, однос са оптуженим или оштећеним, његови физиолошки, психолошки или социјални фактори опажања и сл. Тек на одговарајући начин обучен и добро припремљен

испитивач, који има јасан план извођења унакрсног испитивања, може доћи до жељеног резултата и оспорити кредибилитет исказа свједока, односно елиминисати или ублажити резултате добијене током главног испитивања.²⁹

ДОДАТНО ИСПИТИВАЊЕ

Додатно испитивање свједока (*redirect examination*) је тзв. друго (секундарно) директно испитивање које поново предузима странка која је позвала свједока. Наиме, након унакрсног испитивања оставља се могућност да оптужба или одбрана накнадним директним испитивањем ублажи или елиминише ефекте унакрсног испитивања. Практично странка жели да санира штету, да рехабилитује свједока и да отклони сваку сумњу у вјеродостојност како његове личности тако и његовог исказа. Зато су питања која се постављају у додатном испитивању уско везана за питања и одговоре из унакрсног испитивања, односно ограничавају се само на теме које су разматране у разговору између свједока и супротне странке. Испитивач у поновљеном директном испитивању иницира свједока да додатно објасни раније тврдње, образложи недоследности у исказу, отклони дилеме које су настале унакрсним испитивањем и исказ врати у контекст оптужбе или одбране. Додатно испитивање не треба предузимати по сваку цијену, јер би требало добро процијенити колики је ризик уколико се изведе. Мора се унапријед са сигурношћу знати сврха и разумни исход оваквог испитивања, јер боље је уопште не спроводити додатно испитивање, него га извести на лош начин, нарочито ако унакрсно испитивање није урушило кредибилитет свједока.

Уколико приликом додатног испитивања буду поменуте нове чињенице или околности, супротна странка има право да спроведе по-

²⁹ *Irving Younger*, амерички адвокат, судија и професор права, у својој монографији „*The Art of Cross-Examination*“, *ABA Monograph Series No.1, (1976)* израдио је за испитиваче верзију од следећих десет правила унакрсног испитивања: 1) будите кратки; 2) користите једноставан језик; 3) користите само наводећа питања; 4) припремите се и немојте питати питања на која ви не знате одговор; 5) слушајте одговоре свједока; 6) немојте се свађати; 7) избегавајте понављање; 8) онемогућите свједокова појашњења; 9) ограничите питања и 10) сачувајте коначну поенту за резиме. *Timothy A. Pratt*, адвокат из Канзас Ситија је навео да се приликом унакрсног испитивања мора поштовати следећих десет заповијести: 1) припреми се; 2) знај свој циљ; 3) прави мале кораке; 4) наводи свједока (с резервом); 5) знај свој стил и прилагођавај га у складу са околностима; 6) знај када треба одустати; 7) треба да знаш шта понијети на подиј; 8) треба да знаш ко ти је публика; 9) треба да познајеш правила о доказима и 10) треба да знаш ко ти је судија у предмету. *Pratt T. A., Десет заповијести унакрсног испитивања*, ОКО Репортер о ратним злочинима број 6, Сарајево, 2007, стр. 11-18.

новно унакрсно испитивање (*recross-examination*). Због тога што само суђење није увијек једноставно и унифицирано, честе су ситуације да се приликом додатног директног испитивања поставе питања и дају одговори који својим садржајем нарушавају концепт оптужбе или одбране, али уз „отварање новог пакета“. У таквим ситуацијама странка која је спровела унакрсно испитивање има право да од суда затражи поновно унакрсно испитивање, уз образложење да је супротна странка „отворила врата“ у погледу утврђивања нових чињеница или околности.³⁰ Суд, у таквим оправданим ситуацијама, одобрава додатно унакрсно испитивање које је у складу са захтјевима из члана 6. став. 1. тачке д) ЕКЉП и члана 14. став 3. тачка е) МППП, односно с правом на правично суђење у склопу којег је принцип „једнакости оружја“ оптужбе и одбране.³¹

ИСПИТИВАЊЕ СВЈЕДОКА СУПРОТНЕ СТРАНКЕ

Закон предвиђа посебну врсту испитивања свједока, а која настаје остваривањем права да се позове и испита свједок супротне странке.³² У правилу, свједок се испитује као и приликом сваког другог директног испитивања, с тим што се уз дозволу суда могу постављати сугестивна питања, односно могу се примијенити правила унакрсног испитивања. Приједлог за позивање и испитивање оваквог свједока поставља се одмах, или до краја доказног поступка, али свакако прије отпуштања свједока, односно завршетка доказног поступка.³³ Такође, ово право се може користити и када је извјесно да друга странка није предложила извођење овог доказа, што се може утврдити из саме оптужнице у којој су наведени приједлози доказа оптужбе, уводног излагања једне или друге странке или пак послје извођења доказа оптужбе, односно одбране.³⁴

³⁰ Ingram, J. L., *Criminal Evidence – 9th ed*, Los Angeles, 2006, стр. 306–307.

³¹ Овакав став подржава и судска пракса Међународног кривичног суда за бившу Југославију: „Вијеће је сматрало да се, по правилу 85(Б), обављају главно испитивање, унакрсно испитивање и поновно испитивање, у сваком случају извођења доказа оптужбе и одбране. Према томе, као опште правило, исказ сједока се завршава поновним испитивањем, ако нема нових ствари које су се појавиле у току поновног испитивања... Вијеће може, унутар својих дискреционих овлашћења, одобрити поновно унакрсно испитивање“. Видјети предмет Делалић и др. број ИТ-96-21-Т од 01.05.1997.

³² Видјети члан. 262. став 2. ЗКП БиХ.

³³ Испитивање свједока супротне странке може се предложити најкасније до завршетка доказног поступка, односно до тренутка када судија или предсједник вијећа испуњава своју обавезу и поставља питање странкама и браниоцу да ли имају још неки доказни приједлог. Видјети члан 276. ЗКП БиХ.

³⁴ Сијерчић-Чолић, Х., Хаџиомерагић, М., Јурчевић, М., Кауриновић, Д., Симовић, М., *Коментари закона о кривичном поступку*, Сарајево, 2005, стр. 679.

УЛОГА СУДА У ИСПИТИВАЊУ СВЈЕДОКА

У мјешовитом кривичном поступку, какав је у Босни и Херцеговини, није искључена активност суда у доказном поступку. Ова активност је резултат противтеже примјене начела инквизиторског и акузаторског поступка. Тако се суд све вријеме стара да испитивање и извођење доказа буде ефикасно за утврђивање истине (инквизиторски елемент), а уједно да се обезбједи контрадикторност (акузаторски елемент). Комбинацијом поменути два начела преплићу се два модела кривичног поступка која стварају претпоставке за нови начин утврђивања истине, уз обезбјеђење заштите људских права и основних слобода, а кривични поступак чине ефикаснијим. Истражни и акузаторски модел се међусобно ограничавају, али и допуњују.³⁵

Суд се првенствено стара да се докази изводе редосљедом који је одређен законом, изузев ако интереси правде не утичу на доношење другачије одлуке.³⁶ Приликом испитивања свједока суд је, поред обавезе да се опходи према свједоку на хуман и законит начин и да не вријеђа његову личност, обавезан да га заштити од напада сваке врсте, као и да води рачуна да се испоштују процедурална правила приликом директног, унакрсног и додатног испитивања. При томе судија, односно предсједник вијећа, који руководи главним претресом, има право да забрани питање било које странке и браниоца, као и одговор на питање. Тако, судија, односно предсједник вијећа ће забранити питање у сљедећим случајевима:

- када је питање раније постављено и добијен одговор,
- када се при директном испитивању постави питање које наводи на одговор, осим уколико је потребно да се разјасни изјава свједока,³⁷
- када се свједоку који показује одбојан став или не жели да сарађује постави сугестивно питање без претходне дозволе суда,
- када се при унакрсном испитивању постави питање које прелази оквире директног испитивања,
- када се позваном свједоку супротне странке постављају сугестивна питања без претходне дозволе суда,
- када се свједоку постави питање које се односи на чињенице о којима је забрањено испитивање, нпр. ранији сексуални живот оштећене стране,³⁸

³⁵ Сијерчић-Чолић, Х., Хаџиомерагић, М., Јурчевић, М., Кауриновић, Д., Симовић, М., *Коментари закона о кривичном поступку*, Сарајево, 2005, стр. 680.

³⁶ У току главног претреса суд може саслушати свједоке под пријетњом и угрожене свједоке у најскорије могуће вријеме, уз могућност да саслуша те свједоке другачијим редосљедом од оног који је прописан ЗКП-ом БиХ. Видјети члан 7. Закона о заштити свједока БиХ.

³⁷ Видјети члан 262. став 2. ЗКП БиХ.

³⁸ Видјети члан 264. став 1. ЗКП БиХ.

- када се свједоку постави питање које се односи на чињенице везане за доказ прибављен на незаконит начин.

Поред тога судија, односно предсједник вијећа у свакој фази испитивања може постављати питања како свједоку оптужбе, тако и свједоку одбране. На овај начин се испуњавају задаци у погледу једнакости у поступању приликом испитивања и утврђивања чињеница *in favorem* и *in reius*,³⁹ као и у погледу свестраног претресања предмета.⁴⁰

Суд такође може, након извођења доказа оптужбе, доказа одбране, доказа оптужбе којима се побијају наводи одбране (реплика), доказа одбране као одговор на побијање (дуплика), наредити извођење доказа, а тиме и испитивање свједока које нису предложиле странке, односно бранилац. Тако позваног свједока прво испитује судија, односно предсједник вијећа, а онда уз његову дозволу питања постављају странке и бранилац, такође по правилима директног испитивања. Ово је једини изузетак од принципа да се сви свједоци испитују по правилима директног и унакрсног испитивања.⁴¹

ЗАКЉУЧАК

И поред тога што су савремена научнотехничка достигнућа отворила широка поља доказивања различитих облика криминалитета, и даље се у кривичним поступцима као доминантно доказно средство примјењује свједочење. Не може се замислити нити један кривични поступак у којем се, као извор доказа, не појављује свједок који на главном претресу износи сазнања о кривичном дјелу, учиниоцу или о неким другим важним околностима. Реформисаним кривичнопроцесним законодавством у Босни и Херцеговини, по узору на англоамерички адверсарни поступак, уведен је нови начин испитивања свједока на главном претресу, који код процесуалиста доводи до недоумица у погледу обима и технике спровођења оваквог испитивања. Ове недоумице се нарочито односе на улоге правосудних функција, с једне стране странке која је позвала свједока и спроводи директно испитивање, с друге стране супротстављене странке која спроводи унакрсно испитивање истога свједока, а са треће стране суда који се стара да се испитивање спроводи на законит и ефикасан начин. С обзиром на то да је за спровођење правичног и дјелотворног поступка нужно да се странке и суд што боље припреме за овакав начин испитивања свједока, надамо се да ће овај рад дати скроман допринос у савладавању вјештина директног и унакрсног испитивања и активног учествовања главних субјеката кривичног поступка.

³⁹ Видјети члан 14. ЗКП БиХ.

⁴⁰ Видјети члан 239. став. 2. ЗКП БиХ.

⁴¹ Група аутора, стр. 680.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Бајовић, В., *Споразум о признању кривице*, Београд, 2009.
- [2] Beresford, S., *Child Witnesses and the International Criminal Justice System: Does the International Criminal Court Protect the Most Vulnerable*, Journal of International Criminal Justice, 3, 2005, стр. 721–733.
- [3] Ciolino, D. S., *Louisiana legal Ethics: Rule 3.4. Fairness to Opposing Party and Counsel*, New Orleans, 2010, доступно на: http://lalegaethics.org/?page_id=299vv.
- [4] Giannelli, P. C., *Understanding Evidence—2nd ed*, Newark, NJ, 2006
- [5] Ingram, J. L., *Criminal Evidence – 9th ed*, Los Angeles, 2006.
- [6] Irving Younger, *The Art of Cross-Examination, ABA Monograph Series No.1*, (ABA Section on Litigation), 1976.
- [7] Кауриновић, Д., *Директно и унакрсно испитивање*, стр. 2. (доступно на: http://www.asbd.ba/radovi/pdf/Kaurinovic_Direktno_i_unakrsno_ispitivanje.pdf)
- [8] Margueerrite, Т., *Теорија и развој унакрсног испитивања*, ОКО Репортер о ратним злочинима број 5, Сарајево, 2007.
- [9] Павишић, Б., Модли, Д., Веић, П., *Криминалистика*, Загреб, 2006.
- [10] Pratter, D. D., Capra, D. J., Saltzburg, S. A., Arguello, C. M., *Evidence: The Objection Method*, Newark, NJ, 1997.
- [11] Pratt Т. А., *Десет заповијести унакрсног испитивања*, ОКО Репортер о ратним злочинима број 6, Сарајево, 2007.
- [12] Shwartz, L. E., *Proof, Persuasion and Cross-Examination*, New Jersey, 1973.
- [13] Сијерчић-Чолић, Х., Хаџиомерагић, М., Јурчевић, М., Кауриновић, Д., Симовић, М., *Коментари закона о кривичном поступку*, Сарајево, 2005.
- [14] Silver, J. S., *Equality of Arms and the Adversarial Process: A New Constitutional Right*, Wisconsin Law Review 1007, 1990.
- [15] Spenser, J. R., *The English system*, у: *European Criminal Procedures*, ed. Delmas-Marty, М., Spenser, J. R., Cambridge University Press, 2004.
- [16] Walton, D., *Witness Testimony Evidence: Argumentation, Artificial Intelligence, and Law*, New York, 2008.

- [17] Wheatcroft, J. M., Woods, S., *Effectiveness of witness preparation and cross-examination non-directive and directive leading questions styles on witness accuracy and confidence*, The International Journal of Evidence & Proof, 14 E&P, 2010.

**DIRECT AND CROSS EXAMINATION WITNESS DURING THE TRIAL IN
LIGHT OF NEW CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

Darko Jokić, M.A.

High School of Internal Affairs Banja Luka

Nevena Rakić

High School of Internal Affairs Banja Luka

Abstract: Legislative reform in Bosnia and Herzegovina was carried 2003rd year adopted a mixed system of criminal procedure, which combines the common law adversarial system with known elements and continental systems with traditional investigative elements. So our system of criminal procedure took basic principles of the adversarial system such as oral, public and adversary proceedings in which the main parties and counsel have an active role, and the judges are impartial arbitrators, with the provision that the rights of the accused has the right as the plaintiff in respect of evidence and challenging the prosecution evidence through cross-examination. This method of presentation of the evidence where the parties and counsel transmitted a full evidentiary initiatives, which leads to some confusion, especially in terms of the examination of witnesses, which takes place in three stages: direct, cross and redirect examination. In this paper, the authors define the type of examination of witnesses at trial, and explain the differences in terms of scale, form and techniques of implementation of each of these species.

Key words: direkt examination, cross-examination, criminal procedure, trial.

**СОЦИЈАЛНО-ПСИХОЛОШКИ ПРИСТУП ФЕНОМЕНОЛОГИЈИ
МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ НА ПОДРУЧЈУ ЦЕНТРА ЈАВНЕ
БЕЗБЈЕДНОСТИ БАЊА ЛУКА**

Мр Мирослав Ђурић

Шеф Одсјека за спречавање малољетничке делинквенције
у Центру јавне безбједности Бања Лука
Е-маил: miroslav.djuric@blic.net

Апстракт: У овом раду ћемо, на основу извршене анализе структуре кривичних дјела и прекршаја, извршених од стране малољетних лица у периоду 2008–2012. година на подручју Центра јавне безбједности Бања Лука, покушати дати одговор на питање зашто се један број малољетна лица понаша на друштвено неприхватљив начин, користећи при том оне социјално-психолошке теорије, које можда понајбоље могу објаснити друштвено неприхватљиво понашање дјеце и младих, као што су: теорија диференцијалне асоцијације, теорија „мушког“ протеста, теорија социјалног учења, теорија самоодбацивања, „strain“ теорија, теорија имитације и теорија супкултуре.

Кључне ријечи: малољетничка делинквенција, социјално-психолошке теорије

УВОД

Сваки човјек, без обзира на то да ли је пунољетан или не, има своје потребе које жели задовољити и циљеве које жели остварити. Велика већина малољетника покушава, а често и успијева задовољити своје индивидуалне потребе и остварити своје личне циљеве поштујући социјалне, правне, обичајне и моралне норме друштвене заједнице којој припада. Ова чињеница указује да сваки члан друштвене заједнице може сачувати своју индивидуалност а да при том поштује социјалне стандарде понашања и социјалне норме. Но, један мањи број малољетних

лица своје биолошке и социјалне потребе задовољава или покушава задовољити на друштвено неприхватљив начин. На тај начин наносе штету и себи и друштву.

У овом раду ћемо, са социјално-психолошког аспекта, анализирати структуру кривичних дјела и прекршаја извршених од стране малољетних лица.

Сматрамо да овај рад има теоријски и практични значај. Теоријски значај овог рада се огледа у повезивању одређених социјално-психолошких теоријских концепција са реалном структуром кривичних дјела и прекршаја који су извршени од стране малољетних лица у периоду 2008–2012. година на подручју Центра јавне безбједности Бања Лука.

Овај рад, у практичном смислу, може допринијети сузбијању навикавања како малољетних тако и пунољетних лица на виктимизацију и стварању квалитетне основе за креирање превентивних програма који имају за циљ сузбијање и спречавање друштвено неприхватљивог понашања дјеце и младих.

ФЕНОМЕНОЛОГИЈА МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ НА ПОДРУЧЈУ ЦЕНТРА ЈАВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ БАЊА ЛУКА

У табели бр. 1 приказана је структура кривичних дјела¹ извршених од стране малољетних лица на подручју Центра јавне безбједности Бања Лука у периоду 2008–2012. година. Из наведене табеле видимо да малољетна лица најчешће врше кривична дјела против имовине. У просјеку, 82,67% кривичних дјела која изврше малољетна лица на подручју ЦЈБ Бања Лука чине кривична дјела против имовине, док проценат свих осталих кривичних дјела која изврше малољетници, у просјеку, износи свега 17,33%.

У табели бр. 2 приказана је структура прекршаја које су извршила малољетна лица на подручју ЦЈБ Бања Лука у периоду 2008–2012. година. Из података наведених у овој табели видимо да у просјеку 56,93% прекршаја која почине лица млађа од осамнаест година чине прекршаји против безбједности саобраћаја. Релативно висок је и удио прекршаја против јавног реда и мира (31,16%), а није занемарљив ни

¹ Сврставање кривичних дјела у наведене категорије вршено је на основу класификације која је наведена у Кривичном закону Републике Српске („Сл. гласник“ бр. 49/03), уз напомену да су у категорију осталих кривичних дјела сврстана сва остала кривична дјела из Кривичног закона из разлога што малољетна лица у посматраном периоду нису вршила кривична дјела из осталих категорија или су их вршила у релативно малом броју.

процент прекршаја конзумирања алкохола на јавним мјестима од стране малолетних лица (10,04%) у укупном броју прекршаја. Из наведене табеле видимо да су прекршаји против безбједности саобраћаја, против јавног реда и мира и конзумирање алкохола на јавним мјестима три доминантне категорије прекршаја која врше малолетна лица. Наиме, прекршаји из ове три групе чине чак 98,13% од укупног броја прекршаја која изврше малолетна лица. Дакле, удио свих осталих прекршаја у укупном броју прекршаја извршених од стране лица млађих од осамнаест година износи само 1,87%.

Табела бр. 1. Структура кривичних дјела извршених од стране малолетних лица на подручју ЦЈБ Бања Лука за период 2008–2012. година

Број кривичних дјела	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	Укупно
против живота и тијела	20	24	15	21	17	97
против имовине	253	245	261	190	161	1,110
против јавног реда и мира	11	12	15	8	11	57
против безбједности саобраћаја	1	4	5	8	7	25
остала кривична дјела	13	15	11	13	0	52
У к у п н о	298	300	307	240	196	1,341
Процент кривичних дјела	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	Укупно
против живота и тијела	6,71	8,00	4,89	8,75	8,67	7,48
против имовине	84,90	81,67	85,02	79,17	82,15	82,67
против јавног реда и мира	3,69	4,00	4,89	3,33	5,61	3,98
против безбједности саобраћаја	0,34	1,33	1,63	3,33	3,57	2,12
остала кривична дјела	4,36	5,00	3,57	5,42	0,00	3,75
У к у п н о	100	100	100	100	100	100

Табела бр. 2. Структура прекршаја извршених од стране малољетних лица на подручју ЦЈБ Бања Лука за период 2008–2012. година

Број прекршаја	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	Укупно
против безбједности саобраћаја	348	457	359	598	324	2.086
против јавног реда и мира	255	219	204	239	191	1.108
конзумирање алкохола на јавном мјесту	72	47	76	136	46	377
остали прекршаји	6	10	9	33	14	72
У к у п н о	681	733	648	1,006	575	3,643
Процент прекршаја	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	Укупно
против безбједности саобраћаја	51,10	62,35	55,4	59,44	56,35	56,93
против јавног реда и мира	37,45	29,88	31,48	23,76	33,22	31,16
конзумирање алкохола на јавном мјесту	10,57	6,41	11,73	13,52	8,00	10,04
остали прекршаји	0,88	1,36	1,39	3,28	2,43	1,87
У к у п н о	100	100	100	100	100	100

СОЦИЈАЛНО-ПСИХОЛОШКИ ПРИСТУП ФЕНОМЕНОЛОГИЈИ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

Подаци који су наведени у табели бр. 1 указују да малољетни извршиоци кривичних дјела првенствено желе задовољити мотив стицања материјалних вриједности. Међутим, не треба искључити могућност да један број малољетних лица врши имовинске деликте како би задовољили и друге мотиве, као на примјер мотив за поштовањем, мотив за доказивањем, мотив за самопотврђивањем, мотив за статусом и положајем у социјалној, најчешће вршњачкој групи и др. Основност оваквог размишљања поткрепљују и одређена истраживања. На примјер, истраживање Министарства унутрашњих послова Републике Српске² које је извршено 2008. показало је да чак 50,94% од испитаних малољетних лица која имају изражено социјално неприхватљиво понашање не зна шта је на њих утицало да врше делинквентне радње. Релативно велики проценат ових испитаника (26,42%) је изјавио да су вршењем делинквентних радњи хтјели увјерити своје вршњаке да они то могу и смију учинити, а 11,32% испитаника је хтјело себи доказати

² Митровић, Љ. и сар. (2008). *Малољетничка делинквенција у Републици Српској – стање и перспективе превенције, сузбијања, спречавања и санкционисања*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.

да то могу урадити. У овом истраживању ниједан испитаник није рекао да је извршио противзакониту радњу зато што је био гладан. Ови подаци нас наводе на закључак да социјални мотиви вишег нивоа, као што су мотив за доказивањем, мотив за самопотврђивањем и др. могу имати изузетно велики утицај на делинквентно понашање младих. Овакво схватање је у складу са Alderferovom теоријом мотивације³. Према овој теорији, постоје три групе потреба (егзистенцијалне потребе, потребе за повезаношћу и односима и потребе развоја). Без обзира на то што се налазе на различитим нивоима у хијерархији потреба, оне могу бити истовремено активирани и дјеловати симултано, што значи да тежња за задовољењем потреба које су на вишем хијерархијском нивоу може имати већу мотивациону снагу и бити већи покретач активности и одређеног понашања, него мотиви који су усмјерени на задовољење потреба на nižем хијерархијском нивоу.

Анализа структуре прекршаја које су извршила малољетна лица наводи на закључак да су извршењем прекршајних радњи ови малољетници настојали задовољити првенствено социјалне мотиве вишег нивоа, као што су мотив за поштовањем, мотив за доказивањем, мотив за самопотврђивањем и мотив за статусом и положајем у социјалној групи.

Феноменологију делинквентног понашања малољетних лица покушава објаснити низ теорија, које се, у литератури, најчешће дијеле на структуралне теорије, социјално-психолошке теорије и биолошко-психопатолошке теорије. Према структуралним теоријама, узроци малољетничке делинквенције су у структури друштва. Социјално-психолошке теорије полазе од становишта да је понашање појединца, без обзира да ли је оно друштвено прихватљиво или не, посљедица социјалноинтеракцијског процеса. Биолошко-психопатолошке теорије полазе од поставке да су генетски наслијеђена својства предиспозиције или директни фактор делинквентног понашања.

Према нашем мишљењу, структуре кривичних дјела и прекршаја које су представљене у табелама бр. 1 и 2, понајбоље објашњавају одређене социјално-психолошке (теорија имитације, теорија диференцијалне асоцијације, теорија „мушког“ протеста, теорија социјалног учења, теорија самоодбацивања и „strain“ теорија) и структуралне теорије (као

³ Бурић, М. (2008а). *Професионалне преференције младих*. Лакташи: Графомарк. Пајевић, Д. (2006). *Психологија рада*. Београд: Либер.

Бурић, М. (2008б). *Професионалне преференције средњошколске омладине у условима високе стопе незапослености*. Магистарски рад. Бања Лука: Филозофски факултет.

Бурић, М. (2012). *Активности у превенцији малољетничке делинквенције (Социјално-психолошки приступ)*. Лакташи: Графомарк.

на примјер, теорија супкултуре) социјално-патолошких појава, док аутор овог рада заступа мишљење да је допринос биолошко-психопатолошких теорија објашњењу свијета социјално-патолошких појава, па тако и малољетничке делинквенције, веома скроман.

Према *теорији имитације*⁴ људи су спремни опонашати једни друге. Дакле, према овој теорији делинквентно понашање се имитацијом преноси на друге особе. Ако имамо у виду чињеницу да и пунољетна лица најчешће врше кривична дјела против имовине, те да млади људи неријетко у социјалном окружењу у којем живе и одрастају имају пунољетни узор који врши поменуту врсту кривичних дјела, онда овом теоријом можемо објаснити податак према којем малољетници најчешће врше кривична дјела против имовине. Такође, чињеница је да и пунољетна лица најчешће врше прекршаје против безбједности саобраћаја и јавног реда и мира. Стога можемо претпоставити да због имитације понашања негативног пунољетног узора и малољетне особе најчешће врше управо наведене прекршаје. Иако теорија имитације добро објашњава наведене податке, ипак сматрамо да је ова теорија превише поједноставила етиологију малољетничке делинквенције.

Према поставкама *теорије диференцијалне асоцијације*⁵, малољетник учењем кроз социјалну интеракцију усваја понашање делинквентног узора. Конкретније, малољетник постаје делинквент у оним случајевима када у његовом социјалном окружењу, у примарној групи којој припада и у његовој социјалној интеракцији са појединцима и социјалним групама постоји више дефиниција које одобравају друштвено неприхватљиво понашање него дефиниција које такво понашање не одобравају. Ова теорија веома добро може објаснити она делинквентна понашања малољетника за која је потребно имати одређена знања, нарочито вршење кривичних дјела против имовине, као на примјер вршење крађа возила коришћењем специјалних алата за декодирање аларма и сл. Такође, овом теоријом могуће је објаснити групно чињење прекршаја од стране малољетних лица, као што су конзумирање алкохола на јавним мјестима, туче, физички напади и други прекршаји против јавног реда и мира који су извршени од стране групе малољетника. Видимо да ова теорија веома добро објашњава делинквентно понашање младих за које је потребно посједовање одређених знања. Међутим, ова теорија није у могућности објаснити извршење оних друштвено неприхватљивих радњи које нису научене од делинквентног узора.

⁴ Tarde, 1903, према Милосављевић, Б. (2004). *Социјална патологија и друштво*. Бања Лука: Филозофски факултет.

⁵ Sutherland, 1947, према Милосављевић, Б. (2000). *Социјална патологија*. Бања Лука: Филозофски факултет.

Теорија социјалног учења⁶ даје веома добар одговор на питање зашто малолетна лица најчешће врше прекршаје против безбједности саобраћаја, конзумирање алкохола на јавним мјестима, кривична дјела против имовине и свих других облика друштвено неприхватљиво понашања који могу бити усвојени викаријским учењем.

*Akersova*⁷ теорија социјалног учења, која у суштини представља синтезу теорије диференцијалне асоцијације и теорије диференцијалног социјалног поткрепљења, претпоставља да млади човјек може постати делинквент у случајевима када су му, просторно и психолошки посматрано, делинквентни узорни ближи него особе које се понашају у складу са позитивним социјалним нормама друштвене заједнице и када “у одређеним околностима постоје више позитивне или неутралне него негативне норме о одређеном виду девијантног понашања”⁸. Истраживање *Akersa* и сар.⁹ је показало да се овом теоријом врло добро могу објаснити поједина делинквентна понашања младих, као што су конзумирање алкохола, дроге и сл.

Према „*Strain*“ теорији¹⁰, уколико малолетник не може остварити своје циљеве на социјално прихватљив начин, он постаје фрустриран. Како би се ослободио оптерећавајућих фрустрирајућих стега, малолетник тежи да се нађе у ситуацијама које неће доживљавати као аверзивне. На том путу трагања за неаверзивним ситуацијама малолетник ће настојати остварити циљеве које је себи поставио, па макар и на друштвено неприхватљив начин. На примјер, малолетник, због сиромаштва или жеље да има више материјалних средстава (новца, скупљу гардеробу, модернији мобилни телефон и сл.), може свој положај у социјалном окружењу, нарочито међу вршњацима, доживљавати као фрустрирајући, због чега ситуације када се нађе међу својим вршњацима може перципирати као аверзивне. Уколико његова тежња да има више материјалних средстава не буде задовољена на социјално прихватљив начин, тада ће, према овој теорији, он, с циљем ослобађања од фрустрација, вршити кривична дјела која ће му донијети имовинску корист, а крајњи циљ који жели постићи је да се осјећа пријатно у ситуацијама које је до сада перципирао и доживљавао као аверзивне. Такође, овом теоријом је могуће објаснити и податке наведене у табели бр. 2. На примјер, малолетник може изврши-

⁶ Vandura, 1977, према Милосављевић, Б. (2004). *Социјална патологија и друштво*. Бања Лука: Филозофски факултет.

⁷ Akers, 1977, према Милосављевић, Б. (2004). *Социјална патологија и друштво*. Бања Лука: Филозофски факултет.

⁸ Милосављевић, Б. (2002). *Породица и млади – социјално-психолошка истраживања*. Бања Лука: Филозофски факултет. стр. 65.

⁹ Akers, 1979; према Милосављевић, Б. (2002). *Породица и млади – социјално-психолошка истраживања*. Бања Лука: Филозофски факултет.

¹⁰ Agnew, 1985, према Милосављевић, Б. (2004). *Социјална патологија и друштво*. Бања Лука: Филозофски факултет.

ти прекршај (против безбједности саобраћаја, конзумирање алкохола на јавним мјестима, физички напад или други прекршај против јавног реда и мира) која има за циљ подизање његове самопоузданости или угледа у вршњачкој групи, а крајњи циљ је трансформација ситуације која је, посматрано из његовог стајалишта, била аверзивна у пријатну.

*Cohenovom варијантом теорије супкултуре*¹¹ могуће је објаснити структуру кривичних дјела која је наведена у табели бр. 1. Наиме, према овој теоријској концепцији они млади људи који припадају нижим статусним друштвеним слојевима могу бити фрустрирани због свог статуса и да би се ослободили фрустрације изграђују свој властити супкултурални вриједносни систем, начине постизања жељених циљева, своју властиту супкултуру (која је, у суштини, контракултура), а делинквентним понашањем настоје постићи успех у друштву. Дакле, према овој теорији млади људи који су фрустрирани због свог статуса у друштву вршењем кривичних дјела која имају за циљ прибављање имовинске користи настоје да се ослободе те фрустрације.

Подаци у табелама бр. 1 и 2 могу бити објашњени *Millerovom варијантом теоријом супкултуре*¹². Овом теоријском концепцијом се нарочито добро могу објаснити делинквентне радње које су извршила малољетна лица из нижих слојева друштва. Miller делинквенцију нижих друштвених слојева посматра као посљедицу дјеловања опште супкултуре ниже класе, коју, између осталог, карактеришу чврстина (испољавање храбрости пред физичким опасностима, насилничко понашање ради постизања властите репутације и сл.), лукавство (превара, надмудривање и сл.) и узбуђење (тежња ка напетим ситуацијама, емоционалним пражњењима и сл.). Видимо да највећи број криминалних и прекршајних радњи наведених у табелама бр. 1 и 2 управо прате наведене карактеристике.

Значајан дио података наведених у табелама бр. 1 и 2 може бити објашњен теоријским концепцијама социјалног интеракционизма, нарочито *теоријом „мушког“ протеста*. Наиме, према теорији „мушког“ протеста, у настојању да оствари свој мушки идентитет, адолесцент ће вршити оне радње које карактеришу безосјећајност, грубост, агресивност и сл., а ове карактеристике су највидљивије у вршењу делинквентних радњи (вршењу кривичних дјела против имовине, против живота и тијела, против јавног реда и мира, као и прекршаја против безбједности саобраћаја или у тучама, физичким нападима и другим прекршајима против јавног реда и мира). Из наведених табела видимо да малољетници

¹¹ Cohen, 1955, према Милосављевић, Б. (2004). *Социјална патологија и друштво*. Бања Лука: Филозофски факултет.

¹² Miller, 1962, према Милосављевић, Б. (2004). *Социјална патологија и друштво*. Бања Лука: Филозофски факултет.

управо најчешће врше поменута кривична дјела и прекршаје. Основни недостатак ове теоријске концепције је у томе што не може објаснити вршење делинквентних радњи од стране малољетних лица женског пола.

*Теорија самоодбацивања*¹³ полази од становишта да ће адолесцент, уколико има перцепцију о томе да је одбациван од родитеља или вршњака, да има умањен полни идентитет (на примјер, због недостатка секундарних знакова полног идентитета), да је неуспјешан у школи или у вршњачкој групи, уколико је изложен социјалној стигматизацији из било којег разлога, сматрати да не посједује жељене и цијењене особине и способности и почеће себе доживљавати онаквим каквим је представљен у социјалној предрасуди. Зато ће тражити алтернативне обрасце понашања за које вјерује да ће допринијети порасту његове самоефикасности, осјећаја компетентности и личног успјеха. Ти алтернативни обрасци могу бити вршење кривичних дјела или прекршаја, као што су вожња без положеног возачког испита, брза вожња, вожња под утицајем алкохола, туча, физички напад, вршење тешких облика кривичних дјела као што су кривична дјела против имовине, против живота и тијела, против јавног реда и мира и др.

ЗАКЉУЧАК

Анализа структуре кривичних дјела која су извршила малољетна лица на подручју ЦЈБ Бања Лука у периоду 2008–2012. година показује да малољетна лица најчешће врше кривична дјела против имовине, затим против живота и тијела, јавног реда и мира и безбједности саобраћаја, а анализа прекршаја извршених од стране малољетних лица показује да малољетници најчешће врше прекршаје против безбједности саобраћаја, затим против јавног реда и мира, а није занемарљив ни проценат прекршаја конзумирања алкохола на јавним мјестима. Наведени подаци указују да млади вршењем делинквентних радњи настоје задовољити различите мотиве (мотив за стицањем материјалних вриједности, мотив за поштовањем, мотив за доказивањем, мотив за самопотврђивањем, мотив за статусом и положајем у социјалној групи и др.). Феноменологију делинквентног понашања малољетних лица покушава објаснити низ теорија, али, чини се да феноменологију малољетничке делинквенције понајбоље објашњавају одређене социјално-психолошке (теорија имитације, теорија диференцијалне асоцијације, теорија „мушког“ протеста, теорија социјалног учења, теорија самоодбацивања и „strain“ теорија) и структуралне теорије (на примјер, теорија супкултуре).

¹³ Карпан, 1972, према Милосављевић, Б. (2000). *Социјална патологија*. Бања Лука: Филозофски факултет.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ђурић, М. (2008а). *Професионалне преференције младих*. Лакташи: Графомарк.
- [2] Ђурић, М. (2008б). *Професионалне преференције средњошколске омладине у условима високе стопе незапослености*. Магистарски рад. Бања Лука: Филозофски факултет.
- [3] Ђурић, М. (2012). *Активности у превенцији малољетничке делинквенције (Социјално-психолошки приступ)*. Лакташи: Графомарк.
- [4] Кривични закон Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ бр. 49/03) од 25. јуна 2003. године.
- [5] Милосављевић, Б. (2000). *Социјална патологија*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- [6] Милосављевић, Б. (2002). *Породица и млади – социјално-психолошка истраживања*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- [7] Милосављевић, Б. (2004). *Социјална патологија и друштво*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- [8] Митровић, Љ. и сар. (2008). *Малољетничка делинквенција у Републици Српској – стање и перспективе превенције, сузбијања, спречавања и санкционисања*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- [9] Пајевић, Д. (2006). *Психологија рада*. Београд: Либер.

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL APPROACH PHENOMENOLOGY IN JUVENILE DELINQUENCY IN THE CENTER OF PUBLIC SECURITY BANJA LUKA

Miroslav Djuric, M.A.

Head of the Department for the Prevention of Juvenile Delinquency
in the Center of Public Security Banja Luka

Abstract: In this text, we will, based on our analysis of the crimes and offenses committed by minors in the period 2008-2012. years in the Center of Public Security Banja Luka, try to answer the question of why a number of minors behaving in a socially unacceptable way of making use of the one socio-psychological theories, which may best be explained

Социјално-психолошки приступ феноменологији малолетничке делинквенције...

by the socially unacceptable behavior of children and young people, such as: differential association theory, the theory of “male” protests, social learning theory, the theory of self-rejection, “strain” theory, the theory of imitation and the theory subculture.

Keywords: juvenile delinquency, social-psychological theories

СПЕЦИФИЧНОСТИ СУЗБИЈАЊА ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛА СА АСПЕКТА КРИМИНАЛИСТИЧКЕ МЕТОДИКЕ

Мр Драшко Даријевић
МУП Републике Србије
Полицијска управа Чачак

Апстракт: У раду су приказана нека од сазнања до којих је аутор дошао проучавајући област еколошког криминала, његову етиологију и феноменологију, карактеристике као и методе за његово успешно спречавање, откривање и разјашњавање. Указује се на неопходност примене научних метода како криминалистике тако и других наука. Аутор приказује различита схватања домаћих и страних аутора у погледу начина откривања еколошких кривичних дела и специфичности предузимања оператитво-тактичких и истражних мера и радњи у циљу њиховог успешног разјашњавања, проналажења извршилаца и обезбеђења материјалних и личних доказа. Посебно је значајно што се указује на важност самозаштите поступајућих полицијских службеника, с обзиром на то да загађена подручја често представљају зоне опасне за живот и здравље. На крају су наведени закључци изведени на основу анализе садржаја стручних радова из наведене области

Кључне речи: животна средина, еколошки криминал, криминалистика методика

УВОД

Утицај научних и техничких достигнућа на друштвени живот је очигледан и има своје позитивне и негативне ефекте. Када су у питању еколошка кривична дела, примена научних метода посебно долази до изражаја у проналажењу, обезбеђењу, паковању и криминалистичком вештачењу материјалних доказа. Научна сазнања до којих се дође криминолошким и криминалистичким истраживањем еколошког криминала треба да буду основа за даље усавршавање метода који се примењују у превентивном и репресивном поступању свих субјеката у

заштити животне средине (полиција, инспекције, тужилаштво, судови и др.). На неопходност поседовања специјалистичких знања из области сузбијања еколошког криминалитета се указује како код домаћих тако и страних аутора. Наводимо пример руских аутора А. П. Ишенка и А. А. Топоркова¹, који указују на то да специфичности еколошких кривичних дела захтевају широко коришћење *посебних знања*, без којих службеници који поступају не могу разумети технологију одређене производње, узроке и карактеристике еколошких кривичних дела, као и последице од којих прети опасност или су већ наступиле. На нужност располагања специјалистичким знањима и одговарајућом опремом од стране свих субјеката који учествују у разјашњавању ове врсте криминалитета, указују и А. Љуштина и З. Чворовић², који сматрају да, из ових разлога, у предузимању превентивних и репресивних мера у заштити животне средине, у првом плану треба да наступају специјализовани органи, па тек потом полиција, и то у оним ситуацијама када је нужна примена конкретних полицијских мера или примена појединих криминалистичко-техничких метода.

У теорији се појам *форензика* често користи као синоним за *криминалистичку технику*. *Енвиронментална форензика се у науци дефинише као дисциплина криминалистичке технике, која развија и примењује знања, методе и средства откривања, истраге и разјашњавања деликата у области угрожавања животне средине*. Као примењена дисциплина, енвиронментална форензика се не користи само у области еколошког криминала, већ и у следећим областима:³

- откривање различитих, правно несанкционисаних дела угрожавања природе;
- израда и спровођење планова реституције нарушених станишта, односно екосистема и
- давање доприноса у управљању ризицима у кризним ситуацијама.

ОТКРИВАЊЕ ЕКОЛОШКИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Посебна правила криминалистичке методике која се односе на еколошки криминал заснивају се, с једне стране, на специфичностима различитих појавних облика кривичних дела против животне средине, а с друге стране, на низу особености њихових учинилаца.⁴

¹ Ищенко, Е. П., Топорков, А. А. „Методика расследования экологических преступлений“, Москва: Контракт, ИНФРА-М, 2006, стр. 673.

² Љуштина, А., Чворовић, З. „Спречавање и сузбијање еколошког криминалитета примена криминалистичко-техничких метода“, *Наука-Безбедност-Полиција*, Београд vol. VIII, No. 1, 2003, стр. 198.

³ Бошковић, Милица, *op. cit.*, стр. 105.

⁴ Алексић, Ж., Шкулић, М. „Криминалистика“, Београд: Досије, 2002, стр. 409.

До сазнања да је извршено неко еколошко кривично дело може се доћи на различите начине. Ж. Алексић и М. Шкулић⁵ их деле на: директне и индиректне. У директне изворе информација спадају:

- непосредно опажање органа унутрашњих послова;
- криминалистичка процена стања угрожености на основу запажених индиција;
- опсервације које су резултат истраживања других случајева.

У индиректне изворе информација спадају:

- обавештења грађана (која могу бити неформалног карактера или изражена у форми кривичне пријаве);
- пријаве инспекцијских органа;
- јавно поговарање;
- средства масовног информисања;
- обавештења (или пријаве) од стране разних завода, научних института, медицинских или ветеринарских установа;
- обавештења (или пријаве) од стране привредних субјеката и
- обавештења од ИНТЕРПОЛ-а или полиција других земаља.

Један од начина сазнања о еколошким кривичним делима може бити и *мониторинг животне средине*.⁶ Мониторинг се врши систематским праћењем вредности индикатора, односно праћењем негативних утицаја на животну средину, стања животне средине, мера и активности које се предузимају у циљу смањења негативних утицаја и подизања нивоа квалитета животне средине.

Анализом ставова наведених аутора закључујемо да се делатност полиције може јавити као извор сазнања о еколошким кривичним делима, али да се до тих сазнања чешће долази активностима других субјеката, најчешће инспекција. Полиција може доћи до сазнања о извршењу еколошких кривичних дела непосредним опажањем, уочавајући спољне манифестације угрожавања елемената животне средине. Лична запажања полицијских службеника треба усмерити на уочавање индиција које указују на извршење еколошког кривичног дела. Ове активности се могу предузимати у оквиру *криминалистичке контроле*⁷, која подразумева систем свих организованих и планом предвиђених оперативно-тактичких мера којима се полиција обавештава и предузима конкретне мере и радње ради спречавања разних друштвено опас-

⁵ *Ibid.*, стр. 410–413.

⁶ Бошковић, Милица, „Интегрисани мониторинг чинилаца еколошке безбедности“, Београд: Факултет безбедности, докторска дисертација, 2008, стр. 68.

⁷ Крстић, О. „Практикум за криминалистику-тактику“, Београд Полицијска академија, 2002, стр. 6–12.

них (криминалних) појава, узрока и последица тих појава и стања, удеса ширих размера, катастрофа, елементарних непогода, несрећа при раду и у преступничкој средини. У овом случају постоји *општа сумња* да на одређеном простору може доћи до угрожавања еколошких добара, а тиме и до извршења неког еколошког кривичног дела. Од посебног је значаја да полицијски службеници свих линија рада (*криминалистичка полиција, полиција опште надлежности и саобраћајна полиција*), у оквиру *опште* криминалистичке контроле, плански предузимају мере и радње ради доласка до почетних сазнања о угрожавању животне средине и евентуалног извршења еколошких кривичних дела.

До сазнања о извршењу еколошког кривичног дела, полиција може доћи током предузимања оперативно-тактичких и техничких мера и радњи и истражних радњи у оквиру *криминалистичке обраде* неке друге врсте кривичних дела (најчешће привредног криминала). У оквиру предузимања мера и радњи на разјашњавању неког кривичног дела, уочавају се спољашње манифестације угрожавања животне средине које представљају индицију о извршењу еколошког кривичног дела.

КРИМИНАЛИСТИЧКА ОБРАДА МЕСТА ИЗВРШЕЊА ЕКОЛОШКОГ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Руски аутори *А. П. Ишенко* и *А. А. Топорков* сматрају да се на месту извршења еколошког кривичног дела предузимају следеће мере и радње:

- обезбеђење лица места патролом полиције опште надлежности, саобраћајном полицијом, надлежним инспекторима, еколошком полицијом, а уколико је неопходно и осталим снагама унутрашњих послова;
- преглед места догађаја;
- пружање помоћи настрадалим лицима;
- предузимање мера на спречавању даљег ширења загађења;
- испитивање сведока;
- узимање узорка и
- привремено одузимање потребних докумената.

Све криминалистичке радње треба предузимати у складу са криминалистичким начелима оперативности и брзине, а у стручној литератури је јединствен став аутора да би било драгоценост, већ приликом предузимања мера тзв. „*првог захвата*“⁸, у рад укључити специјализоване

⁸ *Први захват* обухвата трагање за таквим пресудним информацијама као што су оне из домена првих мера оперативног коришћења трагова, свестрану експлоатацију расположивих криминалистичких евиденција, истовремено предузимање

службенике. С обзиром на то да у полицији још увек не постоје уско специјализовани стручњаци за област еколошког криминала, неопходно је у рад укључити стручна лица и вештаке различитих специјалности. Зато је неопходна сарадња полиције са субјектима у којима раде стручњаци ових профила како би они били на располагању у што краћем року. Управо из ових разлога је неопходна специјализација и стручно оспособљавање полицијских службеника из области угрожавања животне средине и еколошког криминала.

Угрожавање животне средине може бити на широком подручју и обухватати велике делове територије, па је поред стандардне опреме за вршење увиђаја, неопходно обезбедити и топографске карте великих размера, различита транспортна средства (хеликоптери, аутомобили, теренска возила, чамци и др.), техничке и форензичке алате за узимање узорака ваздуха, воде или земље, као и за чување угинулих животиња (птица, риба, инсеката) и биљака.

У многим стручним радовима страних аутора (*нарочито у САД*) посебно се указује на опасности које прете полицијским службеницима, али и другим лицима која се нађу на месту извршења еколошког кривичног дела. Првенствено је наглашена важност употребе заштитне опреме и начин поступања службеника у контаминираним подручјима и условима када им живот и здравље може бити угрожено. Када се ради о еколошком кривичном делу, полицајац може бити изложен „*тихом и спором убици*“, а да тога није ни свестан. Обука полицајаца како да спрече своје излагање опасним материјама је веома важна, али је обука како да се заштите и како да изврше деконтаминацију одеће и опреме такође веома битна.⁹

Спасивање угрожених лица треба препустити посебно обученом особљу, које је опремљено за рад у условима хемијске изложености. Да би се избегла изложеност полицајаца опасним хемикалијама приликом предузимања службених мера и радњи, неопходна је употреба тзв. *заштитних баријера*.¹⁰ То подразумева употребу заштитних одела, рукавица, чизама, уређаја за дисање и друге опреме која омогућава дужи остатак у контаминираном окружењу.

потражних, општих и истражних радњи, применом принципа узрочности – трагајући за везама између појединих чињеница до којих долазимо и појава, а све с циљем разјашњавања. Детаљније о мерама првог захвата види у Кривокапић, В., Крстић, О. „Криминалистика тактика II“, Београд: Полицијска академија, 1999, стр. 54–59.

⁹ „Environmental crimes: A handbook to state environmental crimes for patrol officers, investigators and regulatory specialists“, SAD: Department of environmental protection, 2002, стр. 6.

¹⁰ *Ibid.*, стр. 7.

Ради обезбеђења личних доказа, потребно је са свим лицима која могу пружити било какве информације о конкретном загађивању животне средине обавити разговоре још приликом изласка на место криминалне радње и у склопу мера првог захвата. Поједини аутори сматрају да се код разјашњавања еколошких кривичних дела јављају две групе сведока:

- очевици који располажу сазнањима о начину загађења и његовим последицама;
- очевици који су запослени у администрацији и сервисним службама предузећа-загађивача.

Начело оперативности и брзине мора бити испоштовано и у раду увиђајне екипе. Код вршења увиђаја еколошког кривичног дела посебно је значајно да на лицу места буде присутан један или више вештака одговарајућих профила који још на лицу места могу указати на драгоцене информације и тиме усмерити криминалистичку обраду у правом смеру. Некада ће бити неопходно вршење тзв. *ситуационих вештачења* на лицу места, што претпоставља присуство вештака одговарајуће струке. Можемо закључити да је сврха увиђаја еколошких кривичних следећа:

- да се утврди да ли конкретан догађај представља кривично дело за које се гоњење предузима по службеној дужности или не;
- да се утврде битни елементи еколошког кривичног дела: место, време, начин, средства извршења, мотив и др;
- да се утврде индиције на основу којих ће се идентификовати и пронаћи извршилац, уколико је непознат, и евентуални саучесници;
- да се открију, обезбеде, фиксирају и протумаче сви трагови који се нађу на лицу места, као и предмети, с циљем прикупљања материјалних доказа за успешно вођење кривичног поступка, или посредно личних доказа и
- да се утврди идентитет жртве, обим и тежина последица по животну средину.

Начин вршења увиђаја еколошких кривичних дела зависи од природе конкретног еколошког кривичног дела, конфигурације терена, метеоролошких услова и простирања места криминалног догађаја. Увиђај еколошких кривичних дела може се вршити у затвореним просторима када важе општа криминалистичка правила вршења увиђаја. Уколико се увиђај врши на отвореном простору, који некада обухвата веома широко подручје, неки аутори (*В. Водинелић*) сматрају да у тим ситуацијама треба пронаћи тзв. *централни део* лица места и увиђај почети од њега, одно-

сно од центра према периферији. Пошто утврђивање централног дела лица места некада није могуће, тада је (*по мишљењу М. Бошковића*) неопходно извршити поделу подручја на посебне сегменте – секторе и увиђај започети тамо где су присутни трагови загађења, како би се избегло да се они промене или униште.

Током увиђаја неопходно је извршити преглед свих затечених постројења, уређаја, инструмената и апарата, како оних намењених производном процесу тако и оних који су имали улогу заштите животне средине. Неопходно је утврдити њихов положај, исправност и функционисање у време настанка загађења. Узимање узорака воде, ваздуха, земљишта, загађујућих материја других материјала који могу имати везе са извршеним еколошким кривичном делом и који се шаљу на вештачење, од посебног је значаја и треба га извршити стручно, уз коришћење адекватне опреме. Проналажење и одузимање документације која садржи податке од значаја за разјашњавање еколошког кривичног дела је од посебног значаја, нарочито из разлога што касније та документација може бити недоступна полицији. У криминалистичкој литератури се ова врста документације дели на четири групе:

- документа која садрже податке о загађењу воде, ваздуха или земљишта и учињеној штети по здравље људи, флори и фауни;
- документа која садрже податке о технолошком режиму рада предузећа потенцијалних загађивача, функционалним обавезама руководства и раду непосредних извршилаца;
- документа која садрже податке о ефикасности рада објеката и постројења за пречишћавање, њиховог пројектног и фактичког капацитета, дневници радова на ремонту, обрачуни ефикасности објеката за пречишћавање и др.;
- документа која садрже податке о предузимању мера на отклањању последица кршења прописа о очувању животне средине.

МАТЕРИЈАЛНИ ДОКАЗИ У КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ ОБРАДИ

С аспекта разјашњавања еколошких кривичних дела и значаја материјалних доказа у том поступку, неопходно је указати на, у литератури присутне, разлике између материјалних доказа и *узорака* који се узимају ради упоређења. У криминалистичкој литератури присутан је назив *компаративни неутрални узорак*, а *О. Крстић*¹¹ га дефинише као репрезентативан материјал неутралног, а познатог порекла, примењен методом компарације при идентификацији ради провере идентитета и групне припадности у односу на објекат за којим се трага. Иако се у

¹¹ Кривокапић, В., Крстић, О., *op. cit.*, стр. 198–201

стручној литератури није наишло на ставове аутора о врстама неутралних компаративних узорака у поступку разјашњавања еколошких кривичних дела, може се закључити да ће, већ на лицу места, вештаци имати потребу за узимањем узорака воде, земљишта, различитих хемијских средстава и др. Узимање ових узорака и њихова компарација са материјалним доказима није део вештачења. Такође, ради елиминације лица која су имала приступ одређеном простору или постројењу, биће неопходно узимање отисака папиларних линија, трагова одеће, обуће, возила и др. У појединим случајевима ове активности ће се предузимати већ у преткривичном поступку. Узорци од окривљеног, оштећеног или сведока се узимају искључиво по наређењу истражног судије. Ако се ради о загађењу воде, ваздуха или земљишта, основни задатак је узимање узорака ради идентификације загађујућих материја.

У оквиру криминалистичке обраде еколошких кривичних дела скоро увек се јавља потреба за *вештачењима* различитих врста. На основу пронађених трагова и узорака узетих са лица места, често је неопходно извршити следећа вештачења:

- форензичко-медицинка;
- форензичко-ветеринарска;
- ихтиолошка;
- форензичко-хемијска;
- токсиколошка;
- радиолошка;
- форензичко-техничка;
- форензичко-технолошка;
- хидротехничка;
- грађевинско-техничка;
- пољопривредно-техничка;
- хидрометеоролошка;
- биолошка и
- еколошка¹².

Делатност разјашњавања еколошког кривичног дела почиње од момента сазнања за његово извршење, тако да су информације добијене на лицу места од посебног значаја за даљу криминалистичку обраду. *В. Водинелић* наглашава да разјашњење еколошких кривичних дела подразумева формулисање на бази свих објективно доступних информација, што је могуће потпунијих одговора на низ питања, која су с једне стране утемељена на општезначајским основним („златним“) питањима кри-

¹² Ищенко, Е. П., Топорков, А. А., *op. cit.*, стр. 675–679.

миналистике, док с друге стране непосредно произилазе из свих конкретних обележја еколошког криминалитета.

Сазнања до којих полиција дође мерама првог захвата најчешће захтевају даљу криминалистичку проверу са циљем утврђивања истинитости прикупљених чињеница, што је основ за планирање криминалистичке обраде конкретног еколошког кривичног дела. Полиција ће најчешће вршити провере по сопственој иницијативи, али то може захтевати и други државни орган (најчешће јавни тужилац и истражни судија). Иако нема истражни значај, прикупљање обавештења, као оперативно-тактичка радња, доприноси обезбеђивању материјалних и личних доказа код конкретног еколошког кривичног дела. У моменту почетних сазнања о извршеном еколошком кривичном делу постоји „информациони дефицит“, као велика препрека даљем предузимању оперативно-тактичких, али и истражних мера и радњи. Број лица која могу пружити обавештења о чињеницама везаним за извршење еколошког кривичног дела може бити широк, али најчешће су то очевици догађаја, лица која су на директан или индиректан начин упозната са одређеним чињеницама, оштећени, али то може бити и извршилац или саучесници.

Уколико се прикупљање обавештења врши на основу планираног информативног разговора, неопходна је припрема¹³ која обухвата:

- детаљно изучавање свих чињеница и података у вези са кривичном ствари;
- упознавање са особинама и карактеристикама лица са којима ће се обавити разговор;
- припреме основних питања и тактике постављања;
- одређивање места и времена вођења разговора и
- одлучивање о начину бележења података добијених разговором и размишљање о успостављању првог контакта и стварања позитивне атмосфере.

Обавештења значајна обавештења за разјашњавање еколошких кривичних дела могу пружити и регистроване *оперативне везе*, што ће зависити од њихових субјективних и објективних могућности.

У разјашњавању еколошких кривичних дела, често ће се јавити потреба за *препознавањем* лица и ствари, најчешће од стране сведока или оштећеног. Да ли ће препознавање имати карактер опште оперативно-тактичке радње или значај истражне радње, зависи од тога да ли се предузима у току преткривичног или кривичног поступка. У случају препознавања лица најчешће ће се радити о препознавању осумњиченог или окривљеног за извршење еколошког кривичног дела, док се

¹³ Кривокапић, В. „Криминалистика тактика III“, стр. 27.

препознавање ствари најчешће односи на предмете који су послужили за припрему и извршење еколошког кривичног дела (возила, хемијска средства и сл.). У сваком случају, препознавање захтева детаљну припрему од стране полицијских службеника.

У криминалистици је општеприхваћено гледиште да је индицијални метод откривања и разјашњавања еколошких кривичних дела најприхватљивији. Све чињенице до којих се дошло предузимањем оперативно-тактичких и техничких мера и радњи и истражних радњи могу представљати поједине врсте *индиција* и упућивати на одговоре „златних“ питања криминалистике. У теорији постоје различите класификације индиција (индиције које се испољавају пре, за време и после радње извршења кривичног дела, индиције које се односе на кривично дело и индиције које се односе на учиниоца, материјалне и психолошке индиције и др.) у зависности од примењеног критеријума.

На основу утврђених индицијалних чињеница, постављају се верзије, односно претпоставке о томе како, када и зашто је дошло до загађења животне средине, ко је одговоран за загађење, шта је узрок загађења и друга питања од значаја за потпуно разјашњење еколошког кривичног дела. У постављању верзија мора се поштовати њихов *плуралитет*, као веома важан методолошки приступ. Постављене верзије се проверавају реализацијом планираних оперативно-тактичких мера и радњи и истражних радњи, при чему се врши елиминација неоснованих верзија, а на основу нових индиција постављају се нове верзије. Проверавањем свих верзија, долази се до једине могуће верзије која указује на конкретно еколошко кривично дело и његовог извршиоца. Оваква верзија мора бити поткрепљена материјалним и личним доказима који се обезбеђују у току криминалистичке обраде.

Осумњичени је лице у односу на које постоје основи сумње да је извршило кривично дело, против кога се не води кривични поступак, а најчешће, није поднесена ни кривична пријава¹⁴. Циљ испитивања осумњиченог за извршење еколошког кривичног дела јесте да се, на основу већ прикупљених обавештења и сачињених верзија, изврши његово проверавање и потврди или оповргне сумња да је осумњичени извршилац конкретног кривичног дела. Саслушање осумњиченог за еколошко кривично дело одвија се у складу са општим криминалистичким правилима, али уз одређене специфичности које произилазе из посебних обележја како еколошког криминалитета, тако и те врсте криминалаца.

¹⁴ Кривокапић, В. „Криминалистика тактика III“, стр. 47.

ЗАКЉУЧАК

Претходно наведено указује на непроцењив значај поседовања специјализованих знања и примену научних метода у откривању и разјашњавању еколошких кривичних дела. Резултати теоријског истраживања указују да најзначајније место у заштити и очувању животне средине припада субјектима специјализованим, како за превентивно поступање и надзор над активностима које представљају потенцијалне опасности за угрожавање елемената животне средине, тако и за предузимање репресивних мера према починиоцима различитих врста еколошких деликата. У неким земљама ти субјекти су део државне управе (најчешће су то агенције или инспекцијске службе) са потпуно развијеним нормативноправним основом свог поступања и адекватном организационом структуром. У појединим случајевима (САД) имају организациону структуру и овлашћења идентична полицији. Спречавање и сузбијање савремених облика еколошког криминала превазилази могућности специјализованих служби и других субјеката, с обзиром на то да се они могу ефикасно бавити превенцијом и репресијом само блажих облика угрожавања животне средине. Карактеристике еколошког криминала (*динамичност и експанзија, масовност, међународни какактер, способност прилагођавања, организованост и разноврсност*) намећу потребу да се, у спречавању, откривању и разјашњавању еколошких кривичних дела, користе мере, радње и методи, које због своје организације, техничке опремљености и овлашћења, једино полиција може ефикасно примењивати. Без обзира што је велики број еколошких кривичних дела обухваћен „тамном бројком“, и што је због ове чињенице веома тешко дати оцену успешности полиције у сузбијању еколошког криминала, како у Србији тако и у другим земљама, можемо закључити да је ***основни услов за постизање бољих резултата подизање на виши ниво (квалитативно и квантитативно) заједничког рада полиције и осталих субјеката (специјализованих инспекцијских служби, тужилаштва и судова).***

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Алексић, Ж., Шкулић, М. „Криминалистика“, Београд: Досије, 2002, стр. 409.
- [2] Балашов, Д. Н., Балашов, Н. М., Маликов С.В. “Криминалистика“ ИНФРА М, Москва, 2005.
- [3] Бошковић, М. „Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета“, ВШУП, Земун, 1993.
- [4] Бошковић, М., Бошковић Д. „Еколошки криминалитет“, Факултет за пословни менаџмент, Бар, 2010.
- [5] Бошковић, М. „Појам и основне делатности трансграничног криминалитета на водама“, ПА, часопис НБП, бр. 1/2004.
- [6] Водинелић, В, Алексић, Ж, Миловановић, З., „Методика откривања, разјашњавања и доказивања еколошког криминалитета“, Безбедност и друштвена самозаштита, Београд, бр. 4/90.
- [7] „Environmental crimes: A handbook to state environmental crimes for patrol officers, investigators and regulatory specialists“, Department of environmental protection, SAD, 2002.
- [8] Ищенко, Е. П., Топорков, А. А. „Методика расследования экологических преступлений“, Контракт, ИНФРА-М, 2006.
- [9] Кривокапић, В., „Криминалистика тактика III“, Београд: Полицијска академија, 1997.
- [10] Кривокапић, В., Крстић, О., „Криминалистика тактика II“, Београд: Полицијска академија, 1999.
- [11] Љуштина, А. „Расветљавање еколошких деликата-општи криминалистичко-оперативни програм“, Београд, КПА, часопис НБП vol. XII, No. 3, 2007.

SPECIFICS OF COMBATING ENVIRONMENTAL CRIME IN TERMS OF CRIMINAL METHODS

Drasko Darijevic, M.A.

Ministry of Internal Affairs Republic of Serbia
Police Department Cacak

Abstract: This paper presents some of the insights that the author has studied the area of environmental crime, its etiology and phenomenology, characteristics and methods for its successful prevention, detection and clarification. It points to the necessity of applying scientific methods to criminalistics and other sciences. The author shows the different views of national and international authors in the way of discovering crime environmental offenses and taking operational-specific tactical and investigative measures and actions in order to clarify their success, finding offenders and securing material and personal evidence. It is particularly significant that points to the importance of acting self-police officers, as polluted areas are often the danger zone for life and health. In the end, the conclusions drawn from the analysis of the contents of papers.

Keywords: environment, environmental crime, criminalistics methods

**АКТИВНОСТИ НАДЛЕЖНИХ ИНСТИТУЦИЈА У СУПРОТСТАВЉАЊУ
ВРШЊАЧКОМ НАСИЉУ У РЕПУБЛИЦИ ХРВАТскоЈ**

Спец. Предраг Поповић,
Висока школа унутрашњих послова Бања Лука
Миодраг Гајић,
Дипломирани правник унутрашњих послова

Апстракт: У овом раду ће се говорити о вршњачком насиљу и активностима надлежних институција Републике Хрватске у борби против ове негативне појаве. Вршњачко насиље је негативна друштвена појава која је заступљена у свим земљама у свијету па и у Републици Хрватској. Даље, оно је стално присутно и привлачи велику пажњу цјелокупног друштва. Мноштво је ситуација у свакодневном животу гдје се овај облик насиља испољава. Велику пажњу привлачи рад институција и мјере које се предузимају у циљу спречавања и сузбијања ове негативне друштвене појаве.

Кључне ријечи: насиље, вршњачко насиље, негативна друштвена појава

УВОД

Вршњачко насиље је старо колико и само друштво. Још у првобитним људским заједницама постојао је овај облик насиља, али се о њему није говорило у оној мјери као што се сада говори. Пошто је овдје ријеч о дјечи и младима који у будућем времену треба да представљају носећи стуб државне заједнице, из тог разлога је активност друштва у великој мјери усредсређена на ову проблематику. Све земље улажу велика средства у борби поротив ове негативне друштвене појаве. Једна од земаља која улаже напоре у борби против вршњачког насиља је Република Хрватска. Из тог разлога Хрватска је донијела одређене документе, и то Програм активности за спречавање насиља међу дјецом и младима (Влада Републике Хрватске, фебруар 2004. године) и Протокол о поступању у случају насиља међу дјецом и младима (Министарство обитељи, бранитеља и међугенерациске солидарности, октобар 2004. године).

Насиље међу дјецом и младима у Републици Хрватској није било системски и цјеловито истраживано и праћено. Међутим, 2003. године је Поликлиника за заштиту дјече Града Загреба извршила истраживање насиља међу основношколском дјецом, које је обухватало 25 основних школа у 13 градова Републике Хрватске. Градови у којима су вршена истраживања јесу: Загреб, Осиек, Вуковар, Вараждин, Сплит, Задар, Шибеник, Дрниш, Ријека, Пореч, Петриња и Брегана. Том приликом се дошло до фасцинантних резултата, који показују да је више од 20% дјече злостављано 2 до 3 пута мјесечно или чешће. Истраживања у европским земљама показују да до 15% дјече континуирано трпи насиље¹. На западу се врше сталне анализе феномена насиља у школској средини, управо што је у њој оно заступљено у највећем проценту, испољавајући најразноврсније форме, најјачи интензитет и најтеже посљедице².

Искуства земаља које су истраживале проблем насиља међу дјецом и младима те проводиле разне програме превентивног и репресивног типа показују да су они ефикаснији када системски обухватају и укључују надлежне институције државе и друге субјекте који се баве дјецом и заштитом дјечијих права.

Под насиљем међу дјецом и младима се подразумијева свако директно (намјерно, не случајно) физичко или психичко насилно понашање усмјерено на дјецу и младе од стране њихових вршњака (с циљем њиховог повређивања) које може варирати у тежини, интензитету и трајању. Дакле, насиљем се сматра: ударање, шамарање, нагуравање, чупање, одузимање ствари или новца, изругивање због било којег облика различитости, називање погрдним именима, искључивање из групе и слични облици понашања.

Даље, о проблематици вршњачког насиља, као и о раду и активностима институција које су укључене у борбу против вршњачког насиља ће бити ријечи у даљем тексту.

1. ПОЈАМ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА

Да би се говорило о појму вршњачког насиља, потребно је прије тога указати на појам насиља уопште. То је и разумљиво, јер је вршњачко насиље само једна од врста насиља.

Насиље је општа и најважнија карактеристика нашег вијека, због чега би XXI вијек, сматрају неки, требало назвати вијеком насиља³.

¹ Програм активности за спрачавање насиља међу дјецом и младима, Република Хрватска, 2004. година, стр. 2.

² D. C. Gottfredson, *Schools and Delinquency*, Cambridge University Press. 2001.

³ Вејновић, Д., *(Не)Култура окружења и насиље у спорту – теоријски дискурс*,

Економски аналитичари би рекли да је за постојање насиља од значаја обиље и биједа. Религиолози не би никако могли заобићи религиозну мотивацију и религиозни фанатизам, који су кроз историју створили деструктивна, окрутна и нехумана дјела. Може се рећи да постоје бројни аспекти насиља: религијски (еванђеље тражи ослобађање од сваког насиља), етички (насиље је зло, мржња, егоизам, нељудскост) и правни (насиље је незаконито)⁴. Насиље је је напад којим се повређују особе, угрожава њихов живот или оштећују ствари.

Насиљем међу дјецом и младима се сматра свако намјерно физичко или психичко насилно понашање усмјерено према дјеци⁵ и младима⁶ од стране њихових вршњака, учињено с циљем повређивања, а које се, независно од мјеста извршења, може разликовати по облику, тежини, интензитету и трајању и које укључује понављање истог обрасца и одржава неравноправан однос снага (јачи против слабијих или група против појединаца)⁷.

Насилништво⁸ међу дјецом несумњиво је врло стара појава. Чињеница да нека дјеца бивају често и системски узнемиравана и нападана од стране остале дјеце описана је у многим књижевним дјелима, а многи одрасли имају лична искуства о томе из властитих школских дана⁹. Школа је институција у којој дјеца проводе највише времена, и уз образовну функцију, она има и васпитну, али исто тако и функцију преношења друштвено пожељних вриједности једне нације. Будући да се у школи окупља велики број дјеце, она је неријетко жариште вршњачког насиља.

Безбједност, полиција, грађани, број 3–4/10, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2010. година, стр. 326.

⁴ *Дефендологија* – Теоријско-стручни часопис за питања заштите, безбједности, одбране, образовања, обуке и оспособљавања, Удружење дефендолога Републике Српске, Бања Лука, 2001. година.

⁵ Према Конвенцији о правима дјетета из 1989. године, дијете означава сваку особу млађу од осамнаест година, осим ако се законом који се односи на дијете граница пунољетства не одреди раније.

⁶ Према закону о судовима за младеж (Народне новине бр. 111/97, 12/02), малољетник је лице (хрватски особа) које је у вријеме извршења дјела навршило четрнаест, а није навршио осамнаест година живота, а млађи пунољетник је лице које је у вријеме извршења дјела навршило осамнаест, а није навршило двадесет једну годину живота. У складу са законом о социјалној скрби (Народне новине бр. 73/97, 27/01, 59/01, 82/01, 103/03), млађе пунољетно лице је лице до навршене двадесет једне године живота.

⁷ Протокол о поступању у случају насиља међу дјецом и младима, Загреб, 2004. година, стр. 3.

⁸ Насилништво подразумијева шест дефинисаних чинилаца: намјера да се нанесе повреда или штета, интензитет и трајање, моћ насилника, рањивост жртве, мањак подршке, посљедице.

⁹ hrcak.srce.hr/file/11606

Насилништво или виктимизација одређује се на сљедећи уопштен начин: ученик је злостављан или виктимизиран када је дјелимично или трајно изложен негативним поступцима од стране једног или више ученика. Намјерно злостављање једног дјетета од стране другог дјетета или групе дјеце може укључивати различита понашања:

- Вербално: добацивање, изругивање, омаловажавање, пријетње;
- Социјално: избјегавање, игнорисање, искључивање из активности, оговарање и ширење злбних трачева;
- Психолошко: оштећење имовине, крађа и бацање ствари, пријетећи погледи, праћење,
- Физичко: гурање, рушење, ударци... и сл¹⁰.

2. ЗНАЧАЈ ДРЖАВНИХ ИНСТИТУЦИЈА У БОРБИ ПРОТИВ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА

Најзначајније државне институције које у великој мјери доприносе спречавању и сузбијању вршњачког насиља у Републици Хрватској су:

- Одгојно-образовне институције;
- Центри за социјалну скрб;
- Полицијске управе (полицијске постаје).

Њихов значај се огледа у обавезама које се пред њих стављају, као и у њиховој сарадњи у супростављању овој негативној друштвеној појави.

2.1 Одгојно-образовне институције

Ове институције имају велики значај за развој одређене државе у свим областима живота. Стабилност и снага држава се заснива прије свега на успешном и квалитетном образовању. Дакле, ове институције омогућавају правилан развој дјеце и младих, а самим тим могу пружити велику помоћ у борби против вршњачког насиља. То је и разумљиво, јер дјеца и млади одређене вриједности, осим у породици, усвајају и у одгојно-образовним институцијама (обдаништима, школама и сл.). У вези с тим, јасно се види улога институција овога типа у борби против вршњачког насиља. Институције овог типа имају одређене дужности и обавезе уколико дође до дојаве или пријаве вршњачког насиља.

Тако, уколико би некад дошло до дојаве или пријаве вршњачког насиља у овим установама, именована стручна особа која координира

¹⁰ Прпић, И., *Вршњачко насиље међу дјевојчицама*, Летопис социјалног рада, број 2, Загреб, 2006. година, стр. 316.

активности везане за проблематику насиља у одгојној-образовној установи или особа која је замјењује у случају њеног одсуства обавезна (дужна) је:

- Одмах предузети све мјере да се заустави и прекине актуелно насилно поступање према дјетету, а у случају потребе затражити помоћ других радника поменутих установа, или по потреби позвати раднике полиције;
- Уколико је дијете повријеђено у мјери која захтијева интервенцију (преглед) љекара или се према околностима случаја може разумно претпоставити или посумњати да је таква интервенција (преглед) потребна, одмах позвати службу хитне помоћи или на најбржи могући начин, који не штети здрављу дјетета, превести или осигурати превоз дјетета од стране стручне особе љекару, те сачекати љекарски савјет о даљем поступању и долазак дјететових родитеља и законских заступника;
- Одмах по пријављеном насиљу о томе обавијестити родитеље дјетета или законске заступнике, те их упознати са свим чињеницама и околностима које је до тада дознала и извијестити их о активностима које ће се подузети;
- По пријави, односно дојави одмах обавити разговор с дјететом које је жртва насиља, а у случају да је постојала љекарска интервенција, уз договор с љекаром, чим то буде могуће. Ови разговори с дјететом обављају се увијек у присуству неког од стручних радника ове установе, а на начин да се поступа посебно брижљиво, тако да се поштује дјететово достојанство и да му се пружа подршка;
- Родитељима или законским заступницима дјетета које је жртва вршњачког насиља дати обавјештења о могућим облицима савјетодавне и стручне помоћи дјетету у горе наведеној установи и изван ње, а с циљем подршке и ојачавања дјетета, а у складу с природом трауматског доживљаја;
- Обавити разговор с другом дјецом или одраслим особама које имају спознају о учињеном насиљу, те утврдити све околности везане уз облик, интензитет, тежину и временско трајање насиља;
- Уколико се ради о нарочито тешком облику, интензитету или дужином трајању насиља, које може изазвати трауму и код друге дјеце која су свједочила насиљу, савјетовати се с надлежном стручном особом ради помоћи дјечи свједоцима насиља;
- Што журније обавити разговор с дјететом које је починило насиље уз присуство стручне особе, указати дјетету на неприхватљивост и штетност таквог понашања, те га савјетовати и подстицати на

промјену понашања, а приликом разговора посебно обратити пажњу на то износи ли дијете неке околности које би указивале да је оно жртва занемаривања или злостављања у својој породици или изван ње, у којем случају ће се одмах извијестити центар за социјалну скрб, а по потреби или сумњи на извршење кажњиве радње обавијестити полиција или надлежно државно одвјетништво, а одгојно-образовна установа ће предузети све мјере за помирење дјецe и за стварање толерантног, пријатељског понашања у одгојно-образовној установи;

- Позвати родитеље или законске заступнике дјетета које је починило насиље, упознати их с догађајем, као и с неприхватљивошћу и штетношћу таквог понашања, савјетовати их с циљем промјене таквог понашања дјетета, те их позвати на укључивање у савјетовање или стручну помоћ унутар школе или изван ње (центри за социјалну скрб, поликлинике за заштиту дјецe, породична савјетовалишта и сл.) и извијестити их о обавези одгојно-образовне установе да случај пријави надлежном центру за социјалну скрб, уредима државне управе у жупанијама (службама за друштвене дјелатности и сл.), полицији или надлежном државном одвјетништву;
- О предузетим активностима, разговорима, изјавама те својим опажањима сачинити службене забиљешке, као и водити одговарајуће евиденције заштићених података које ће се доставити на захтјев другим надлежним тијелима¹¹.

У вези с наведеним, тачније, с обзиром на поменуте обавезе, предузима се низ ефикасних активности које имају пресудан значај у супротстављању овој негативној појави.

2.2 Центри за социјалну скрб

Оно што је битно напоменути, јесте чињеница да центри за социјалну скрб (центри за социјални рад) у великој мјери пружају помоћ дјеци и младима када су у питању различите врсте негативних друштвених појава. У вези с тим, можемо рећи да су то институције које имају велики значај у супротстављању вршњачком насиљу.

Уколико дође до пријаве насиља или дојаве о насиљу међу дјецом, која је упућена од стране одгојно-образовне установе, домова за скрб о дјеци, полиције, државног одвјетништва, дјетета, његовог родитеља, законског заступника или неке треће особе, именована стручна особа за координирање активности везаних уз проблематику насиља међу

¹¹ Протокол о поступању у случају насиља међу дјецом и младима, Загреб, 2004. година, стр. 5.

дјецом и младима у центру за социјалну скрб или особа која је у случају њене одсутности замјењује, дужна је:

- По пријему пријаве или обавијести одмах испитати случај те прибавити податке о свим околностима, нарочито о облику, интензитету, тежини и трајању насиља, као и све податке о породичним и другим приликама дјетета које је починитељ насиља;
- Одмах позвати родитеље или законске заступнике дјетета које је починило насиље и на примјерен начин обавити разговор ради остварења увида у породичне и друге прилике дјетета, а приликом разговора настојати сазнати је ли дијете било извргнуто било којем облику насиља или занемаривања у својој породици или изван ње;
- Ради заштите дјететових права и ради што журнијег отклањања услова који доприносе насилном понашању дјетета, изрећи адекватне мјере породичноправне заштите;
- У случају сумње на злостављање или занемаривање дјетета од стране родитеља или законских заступника, поднијети прекршајне, односно "казнене пријаве"¹²,
- Упознати родитеље, односно законске заступнике дјетета извршиоца насиља с неприхватљивошћу и штетношћу таквог понашања и обавијестити их о надлежностима центра за социјалну скрб за заштиту права и интереса дјетета;
- Препоручити и обавезати родитеље, односно законске заступнике дјетета починитеља насиља на укључивање у савјетовање или стручну помоћ при центру за социјалну скрб или при другој одговарајућој установи, односно њиховим службама, и у случају потребе обавезати их на укључивање дјетета у примјерене облике психосоцијалне помоћи, те их надзирати у извршавању задане обавезе;
- Редовно надзирати препоручено поступање родитеља према дјетету, те обавити одговарајуће провјере и увиде, као и пратити дјететово понашање у одгојно-образовној установи или другој средини у којој оно борави, а посебно пратити је ли дијете и даље насилно, како би се предузеле мјере породичноправне заштите дјетета;
- О свакој за примљеној пријави, односно обавијести међу дјецом и младима водити одговарајуће евиденције заштићених података, те евидентирати и биљежити свако поступање центра за социјалну скрб.

¹² Чланак 204 – Закон о казненом поступку Републике Хрватске, 2008. година.

Када се сагледају ове дужности центра за социјалну скрб, јасно се види његова улога у сузбијању вршњачког насиља.

2.3 Полицијске управе – полицијске постаје

Полицијски органи у свакој земљи играју значајну улогу у борби против свих облика криминалитета. Такође, њихова улога у супротстављању свим облицима вршњачког насиља је вишеструка.

У случају пријаве насиља или дојаве о насиљу међу дјецом, која је упућена од стране одгојно-образовне установе, домова за скрб о дјечи, центра за социјалну скрб, дјетета, његовог родитеља, законског заступника или неке треће особе, именована стручна особа за координирање активности везаних за проблематику насиља међу дјецом и младима у полицијској постаји или особа која је у случају њене одсутности замјењује, дужна је:

- У најкраћем времену упутити полицајца специјализованог за малољетничку делинквенцију, а изузетно другог полицијског службеника, ради предузимања нужних и неодгодивих мјера и радњи, ако због околности не може поступати специјализовани службеник, на мјесто догађаја, утврдити све чињенице и околности везане уз пријаву, односно дојаву, те предузети све мјере и радње с циљем пружања помоћи жртви ради спречавања настављања насиља, као и здравственог збрињавања жртве;
- Прибавити податке потребне за разјашњавање случаја, те утврдити евентуално постојање елемената кажњиве радње и идентификовати извршиоца;
- У случају интервенције полицијских радника, када се утврди постојање основане сумње да је почињен прекршај или кривично дјело, радници полиције ће поступити у складу са прописима из своје надлежности;
- Спровести криминалистичку обраду малољетних извршилаца насиља у присуству родитеља или законских заступника, а у случају њихове недоступности, у присуству радника службе социјалне скрби;
- У складу са важећим прописима спровести брзе истражне радње, те, у зависности од околности случаја, поднијети казнену пријаву надлежном државном одвјетнику за младеж, односно поднијети захтјев за покретање прекршајног поступка уз приједлог за изрицање примјерених заштитних мјера;
- О запримљеној пријави, односно дојави о насиљу међу дјецом и младима обавијестити надлежни центар за социјалну скрб ради предузимања мјера породичноправне заштите;

- Водити одговарајуће евиденције заштићених података о случајевима пријаве или обавијести о насиљу међу дјецом и младима¹³.

3. САРАДЊА И ОСТАЛЕ АКТИВНОСТИ ДРЖАВНИХ ОРГАНА

Свакодневна сарадња државних органа који се баве проблематиком вршњачког насиља у великој мјери доприноси борби против ове негативне друштвене појаве. Неопходно је да све државне организације које се баве проблемом вршњачког насиља проводе програм активности за спречавање насиља међу дјецом и младима, као и протокол о поступању у случајевима насиља међу дјецом и младима.

Обавезе надлежних тијела и других чинилаца који учествују у спречавању, откривању и сузбијању насиља међу дјецом и младима у предузимању мјера и активности усмјерених према спречавању и сузбијању насиља јесу:

- У јединицама локалне и подручне (регионалне) самоуправе одржавати редовне састанке представника надлежних тијела, односно стручних лица за координирање активности везаних за проблематику насиља, те успоставити ефикасне начине сарадње и размјене значајних података, како у погледу појединих случајева насиља, тако и о резултатима рјешавања проблема насиља међу дјецом и младима;
- У случају сваке пријаве или обавијести о насиљу осигурати другом надлежном тијелу одговарајуће податке о случају и поступању ради потпуног увида у предузете активности с циљем свеобухватне заштите дјетета;
- Успоставити сарадњу и размјену података с другим јединицама локалне и подручне самоуправе у циљу размјене искуства и стварања добре праксе;
- Успоставити сарадњу с другим чиниоцима, који би у конкретном случају могли помоћи (невладине организације, вјерске заједнице, породична савјетовалишта, стручњаци који се баве проблематиком вршњачког насиља);
- Израдити посебне и прилагођене планове поступања у случају насиља међу дјецом и младима, уз уважавање специфичности појединих средина;

¹³ Протокол о поступању у случају насиља међу дјецом и младима, Загреб, 2004. година, стр. 7.

- Успоставити сарадњу с надлежним здравственим установама и љекарима школске медицине.

Поред свега наведеног, треба нагласити да је неопходно о проблему насиља међу дјецом и младима редовно извјештавати родитеље и дјецу, те их подстицати да пријављују насиље, а за вријеме наставних и ваннаставних активности помињати моделе ненасилне комуникације, међусобне толеранције и уважавања, организацијом трибина, родитељских састанака, часова разредне заједнице, ученичких приредби, објавама на огласној табли одгојно-образовних установа или на други начин.

У све активности везане за спречавање насиља међу дјецом нужно је укључити дјецу и младе родитеље, законске заступнике, одгојно-образовне раднике и остале стручне особе као активне учеснике и партнере, како би се дугорочно примјењивала начела ненасиља, као предуслов квалитетног и сигурног одрастања дјече. Примјерено поступање везано за проблематику вршњачког насиља захтијева активну сарадњу те једнаковриједан допринос свих државних тијела, будући да се препуштање терета одговорности и поступања само у једном чиниоцу (нпр. само у школи, полицијској постаји, дому за скрб о дједи или центру за социјалну скрб) у знатном броју случајева може дефинисати дугорочно потпуно неефикасним, па је стога наведена сарадња предуслов свеобухватне и квалитетне заштите дјече¹⁴.

ЗАКЉУЧАК

Вршњачко насиље је негативна друштвена појава којој се свакако мора дати велика пажња у друштву. Дакле, то је и разумљиво, јер вршњачко насиље, са свим својим облицима испољавања погађа најмлађу популацију, од које се очекује да ће у будућности представљати "носећи стуб" сваке државе. Уколико су дјеца и млади склони насилном понашању или су пак његове жртве, онда је њихов нормалан психички и физички развој доведен у питање, што није добро, ако се има у виду претходно наведена чињеница.

Држава свакодневно мора да предузима велики спектар активности како би се супротставила вршњачком насиљу. Уколико то не чини, посљедице могу бити катастрофалне и кобне. Даље, држава свакодневно мора да улаже одређена средства у циљу супротстављања вршњачком насиљу. То треба да ради тако што ће свакодневно организовати и финансирати различите пројекте овог типа или ојачавањем институција које се супротстављају овој негативној појави. Ти пројекти треба да по-

¹⁴ Исто, стр. 8.

стигну свој циљ, а то је да се дјечи и младима помогне и да се у великој мјери смањи стопа насиља у школама и другим мјестима гдје бора-ви ова популација. Дакле, неопходно је по школама одржавати разна предавања и радионице на ову или на неку другу тему, која је повезана са вршњачким насиљем, да дјеца и млади схвате све могуће штетности и последице оваквог понашања, те да се анимирају на начин да сами желе да се боре против ове негативне друштвене појаве. Такође, потребно је апеловати и утицати на родитеље, да се и они активно укључе у рјешавање овог проблема, што је и логично, пошто је породица основна грана друштва гдје дјеца и млади усвајају прве вриједности.

Поред поменутих активности и сарадње државних институција (одгојно-образовне институције, центар за социјалну скрб и полицијске постаје), што је за похвалу, потребно је свакодневно радити на њиховом унапређивању, па ако се укаже потреба, треба ићи чак дотле да се врше одређене реформе у државном систему. Нпр. у полицијским органима, државном одвјетништву, судовима, формирати одјељења која би се ба-вила вршњачким насиљем.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Вејновић, Д., *(Не)Култура окружења и насиље у спорту – теоријски дискурс*, Безбједност, полиција, грађани, број 3–4/10, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2010. година;
- [2] Gottfredson, D.C., *Schools and Delinquency*, Cambridge University Press. 2001;
- [3] Прпић, И., *Вршњачко насиље међу дјевојчицама*, Летопис социјалног рада, број 2, Загреб, 2006. година;
- [4] Закон о казненем поступку Републике Хрватске, 2008. година;
- [5] Закон о судовима за младеж Републике Хрватске (Народне новине бр. 111/97, 12/02);
- [6] Закон о социјалној скрби Републике Хрватске (Народне новине бр. 73/97, 27/01, 59/01, 82/01, 103/03);
- [7] Програм активности за спречавање насиља међу дјецом и младима, Република Хрватска, 2004. година;
- [8] Протокол о поступању у случају насиља међу дјецом и младима, Загреб, 2004. година;
- [9] *Дефендологија – Теоријско-стручни часопис за питања заштите, безбједности, одбране, образовања, обуке и оспособљавања*, Удружење дефендолога Републике Српске, Бања Лука, 2001. година;
- [10] hrcak.srce.hr/file/11606

ACTIVITIES RELEVANT INSTITUTIONS IN FACING THE PEER VIOLENCE IN CROATIA

Spec. Predrag Popovic,
High School of Internal Affairs

Miodrag Gajic,
Graduated jurist of internal affairs

Abstract: In this paper we will be talking about peer violence and the activities of the relevant institutions of the Republic of Croatia in the fight against these negative phenomena. Bullying is a negative social phenomenon which is present in all countries of the world including the Republic of Croatia. Furthermore, it is always present and is attracting a lot of attention of the whole society. There are plenty of situations in everyday life where this kind of violence is manifested. Greater attention is drawn to the work of institutions and measures taken to prevent and combat this negative social phenomenon.

Keywords: violence, bullying, negative social phenomenon.

**СТАЊЕ МАЛОЛЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ, ПРИМЕНА
КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА И ОСВРТ НА РЕЦИДИВИЗАМ МАЛОЛЕТНИКА
– СИТУАЦИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

Татјана Скакавац,

Мастер – дипломирани правник,

Правне и пословне академске студије др Лазар Вркатић, Нови Сад

Апстракт: Малолетничка делинквенција је изузетно динамична и сложена друштвено негативна појава, која све више заокупља пажњу стручне и научне јавности. Као универзална и специфична појава, предмет је бројних научних истраживања у целом свету и редовна тема расправе на најзначајнијим међународним скуповима и конференцијама. Као таква, привукла је пажњу друштва још у давним временима. На њу су у својим радовима указивали и поједини мислиоци тога доба. Ипак, сазнања о сложености, специфичности и друштвеној опасности ове негативне појаве, те о појединим њеним феноменолошким и етиолошким аспектима, јављају се, развијају и обogaћују знатно касније. Поред тога, посебну пажњу привлачи и кривичноправна регулатива у овој области, због сталних иновацијских измена, чији је циљ да се сврха кажњавања постигне на што хуманији начин. Малолетничка делинквенција је по обиму значајно заступљена у укупном криминалитету у већини земаља у свету. Поред тога, евидентно је да је и рецидивизам малолетничке делинквенције све израженији.

Управо због тога, у овом раду ће се у најкраћем указати на обим и структуру малолетничке делинквенције у Републици Србији, затим примену кривичних санкција, и на крају ће дати и осврт на рецидивизам малолетничке делинквенције.

Кључне речи: малолетничка делинквенција, кривичне санкције, малолетници, кривично дело, рецидивизам.

**СТАЊЕ МАЛОЛЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ И
ПРИМЕНА КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА**

Малолетничка делинквенција, посматрано са социолошко-криминолошког аспекта, издваја се као посебна категорија у оквиру

општег криминалитета због специфичности вазаних за биолошке, психолошке, социјалне, криминалнополитичке карактеристике и посебно место које малолетна лица имају у правном систему.¹

Малолетничка делинквенција као негативна друштвена појава карактерише се низом посебних феноменолошких и етиолошких карактеристика које је одвајају од криминалитета пунолетних лица. У структури малолетничке делинквенције најзаступљенији је имовински криминалитет. Досадашња истраживања показују да малолетници оба пола у знатно већем броју врше кривична дела против имовине него друга кривична дела.

Малолетничка делинквенција је по обиму значајно заступљена у укупном криминалитету у већини земаља у свету. Статистички подаци о обиму и динамици криминалитета показују да је малолетничка делинквенција у току последње деценије 20. века била из године у годину у наглом и сталном порасту, који је у неким земљама ишао испред пораста других облика криминалитета. Обим малолетничке делинквенције у већини земаља креће се од 15 до 20%, а у неким земаљама он досеже и до 45% укупног криминалитета, што је у великој диспропорцији са заступљеношћу ове старосне категорије у општој популацији. Ови подаци се односе углавном на малолетне делинквенте мушког пола, јер је заступљеност малолетница у делинквенцији знатно мања, слично заступљености пунолетних женских лица у укупном криминалитету.²

Поред тога што је малолетнички криминалитет у порасту, он испољава и одређене карактеристике, и то:

- јавља се у новим, тежим и сложенијим облицима,
- све више га карактерише насиље, свирепост, грубост, бахатост, бескрупулозност,
- групно вршење кривичних дела је све израженије,
- све чешће се јавља у организованим облицима.

Ради сагледавања проблематике малолетничке делинквенције у Републици Србији, односно малолетних учинилаца кривичних дела, послужили смо се подацима Републичког завода за статистику који објављује податке о криминалитету малолетних учинилаца кривичних дела.³ Приказани подаци односе се на статистичко истраживање које је спроведено у 2010. години. Подаци о врсти: кривичних дела, одлукама по

¹ Констатиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М., *Криминологија*, Правни факултет Ниш, 2012. године, стр. 219.

² Ibid.

³ Републички завод за статистику – Билтен бр. 547, Београд, 2012.: [http:// webrzs.stat.gov.rs](http://webrzs.stat.gov.rs)

кривичној пријави, кривичним делима за оптужена и осуђена малолетна лица, као и о врсти одлуке и изреченим кривичним санкцијама, дати су као десетогодишњи приказ и обухватају период 2000–2010. година.

Према *Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, који је у примени од 1. јануара 2006. године, кривични поступак према малолетницима покреће се у свим случајевима само по захтеву јавног тужиоца за малолетнике, који је обавезан да до краја учествује у том поступку. Јавни тужилац подноси захтев за покретање припремног поступка. Поступак према малолетнику у првом степену води се пред судијом за малолетнике и већем за малолетнике вишег суда.

У статистичким истраживањима о малолетним учиниоцима кривичних дела обухваћени су малолетни учиниоци кривичних дела – лица која су у време извршења кривичног дела имала навршених 14, а нису напунила 18 година, према којима поступак по кривичној пријави није покренут или је припремни поступак обустављен, као и према којима је кривични поступак пред већем правноснажно завршен.

Пријављеним малолетним лицем сматра се малолетник према коме поступак по кривичној пријави није покренут (пријава одбачена), према коме је припремни поступак обустављен или је поднет предлог већу за малолетнике за изрицање казне или васпитне мере. Под појмом *оптужено малолетно лице* подразумева се малолетник према коме је поднет предлог већу за малолетнике за изрицање казне односно васпитне мере, те је поступак пред већем завршен одлуком којом је: обустављен поступак пред већем, изречена мера безбедности без изрицања казне или донета одлука о изрицању казне малолетничког затвора или васпитне мере. *Осуђено малолетно лице* је малолетни учинилац кривичног дела према коме је одлуком суда изречена санкција – малолетнички затвор или васпитна мера.

Табела бр. 1. Пријављена малолетна лица, према кривичном делу, 2001–2010.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Република Србија	3.640	3.251	2.415	3.120	2.945	3.041	3.434	4.085	3.497	3.747
Кривична дела										
Против живота и тела	289	369	310	374	402	436	432	592	461	482
Против слобода и права човека и грађанина	12	12	15	15	8	24	16	45	46	74
Против полне слободе	20	39	35	29	32	54	65	70	47	67
Против имовине	2923	2374	1656	2128	1994	1931	2198	2471	2015	2142
Против привреде	40	55	42	49	33	19	27	18	39	14
Против здравља људи	43	67	70	150	99	114	109	116	104	175
Против безбедности јавног саобраћаја	128	138	84	127	112	151	200	241	207	153
Против јавног реда и мира и против правног саобраћаја	64	93	89	112	93	115	195	313	366	416
Остала кривична дела	121	104	114	136	172	197	192	219	212	224

У Табели 1. видљиво је да је број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела у посматраном периоду, статистички гледано, у стагнацији. Нешто видљивији пад забележен је 2003. године, а као разлог би се могло навести спровођење полицијске акције „Сабља“, након убиства

Стање малолетничке делинквенције, примена кривичних санкција и ...

тадашњег премијера Србије Зорана Ђинђића. Највећи број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела евидентиран је 2008. године, што указује на ескалацију малолетничког криминалитета, која се може тумачити одређеним политичким, али и економским факторима.

Сагледавањем структуре кривичних дела извршених од стране малолетника, може се уочити да доминирају кривична дела против имовине, којих је евидентирано 2.142 или 57,16%, а затим следе кривична дела против живота и тела којих је извршено 482 или 12,86% и кривична дела против јавног реда и мира, 386 или 10,30. Према томе, основна констатација је да малолетни учиниоци најчешће врше кривична дела против имовине, где су најзаступљеније тешке крађе – 940 или 43,89% и крађе, 443 или 20,68%. У структури кривичних дела против живота и тела, најзаступљеније кривично дело је лака телесна повреда, тачније 239 или 49,58%, а код кривичних дела против јавног реда и мира највише је евидентираних насилничких понашања, 308 или 79,79%.

Табела 2. Оптужена малолетна лица, према кривичном делу, 2001–2010.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Република Србија	3.277	3.620	3.089	2.726	3.232	2.267	2.501	2.833	2.465	2.205
Кривична дела										
Против живота и тела	261	319	403	332	401	309	421	388	369	278
Против слобода и права човека и грађанина	3	1	10	10	14	17	23	18	17	29
Против полне слободе	16	18	26	28	22	28	35	38	43	30
Против имовине	2674	2929	2250	1972	2347	1494	1570	1807	1424	1256
Против привреде	34	29	33	43	24	15	22	15	16	14
Против здравља људи	20	47	41	73	94	141	117	142	127	124

Скакавац Т., Безбједност - Полиција - Грађани, година IX, број 1-2/13

Против безбедности јавног саобраћаја	104	122	100	110	101	71	105	107	89	81
Против јавног реда и мира против правног саобраћаја	53	39	89	72	84	54	88	187	260	243
Остала кривична дела	112	116	137	86	145	138	120	131	120	150

Анализирајући Табелу 2, када су у питању оптужена малолетна лица, можемо уочити да је у периоду 2001–2010. година, статистички гледано, забележена стагнација, изузев што је 2002. године забележено нешто веће повећање броја оптужених (3.620). Најмање оптужених лица евидентирано је 2010. године (2.205).

Табела 3. Осуђена малолетна лица, према кривичном делу, 2001–2010.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Република Србија	2.398	2.322	2.080	1.983	2.234	1.566	1.996	2.229	1.902	1.640
Кривична дела										
Против живота и тела	186	220	266	235	252	212	318	321	275	208
Против слобода и права човека и грађанина	3	-	5	9	13	12	18	14	15	22
Против полне слободе	14	13	20	21	19	19	27	31	38	17
Против имовине	1954	1856	1525	1425	1635	1033	1271	1424	1091	960
Против привреде	30	15	24	36	17	11	19	12	11	9
Против здравља људи	12	23	29	56	67	94	93	106	94	91

Стање малолетничке делинквенције, примена кривичних санкција и ...

Против безбедности јавног саобраћаја	77	83	75	82	72	58	81	78	70	60
Против јавног реда и мира и против правног саобраћаја	44	27	57	58	64	41	70	144	217	167
Остала кривична дела	78	85	79	61	95	86	99	99	91	106

Када је у питању број осуђених лица у посматраном периоду, Табела 3, статистички гледано, указује на стагнацију, изузев задње посматране године, када је евидентно дошло до смањења броја осуђених лица. То је и логично, будући да је већина тих предмета решавана током 2011. или 2012. године.

Табела 4. Осуђена малолетна лица, према изреченим кривичним санкцијама, 2001–2010.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Република Србија	2.398	2.322	2.080	1.983	2.234	1.566	1.996	2.229	1.902	1.640
1) Млађи малолетници	833	862	776	688	763	490	830	992	791	670
Васпитне мере	833	862	776	688	763	490	830	992	791	670
а) Мере упозорења и усмеравања	421	410	378	368	360	204	405	468	363	316
б) Мере појачаног надзора	382	416	371	298	377	255	385	460	387	320
ц) Заводске мере	30	36	27	22	26	31	40	64	41	34
2) Старији малолетници	1.566	1.460	1.304	1.295	1.471	1.076	1.166	1.237	1.111	970
а) Малолетнички затвор	22	32	11	10	7	17	30	17	19	5
Преко 5 до 10 година	3	5	-	4	2	4	1	1	2	-

Скакавац Т., Безбједност - Полиција - Грађани, година IX, број 1-2/13

Преко 2 до 5 година	4	7	2	2	1	3	4	7	4	1
Преко 1 до 2 године (преко 6 месеци до 2 године)	15	20	9	4	4	10	25	9	13	4
б) Васпитне мере	1.543	1.428	1.293	1.285	1.464	1.059	1.136	1.220	1.092	965
Мере упозорења и усмеравања	781	624	592	568	617	383	481	479	471	431
Мере појачаног надзора	702	730	656	659	793	605	614	684	573	509
Заводске мере	60	74	45	58	54	71	41	57	48	25

Ако се пажљиво анализира Табела 4, уочљиво је да се млађим малолетницима највише изричу мере упозорења и усмеравања, а затим мере појачаног надзора. Изузетак су 2002, 2006. и 2009. година, када је изречено незнатно више мера појачаног надзора. Заводске мере се очигледно изричу врло ретко, што је у складу са интенцијама правосудног система у овој области.

Што се тиче старијих малолетника, ситуација је знатно другачија. Када су у питању изречене васпитне мере, онда у посматраном периоду доминирају мере појачаног надзора, у односу на мере упозорења и усмеравања. Изузетак је само 2001. година, када је изречено незнатно више мера упозорења и усмеравања. У периоду од 2006–2010. године уочава се знатније повећање процента изречених мера појачаног надзора у односу на мере упозорења и усмеравања. Ово указује или на поштрвавање казнене политике судова у том периоду или на погоршање малолетничке делинквенције, што је извесније.

РЕЦИДИВИЗАМ МАЛОЛЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

Замисао о строжем кажњавању лица која поново чине кривична дела присутна је још у најстаријим људским друштвима, и идеја о строжем кажњавању повратника јавља се у најстаријим правним изворима људске цивилизације. Сама реч „рецидивизам“ потиче од латинске речи „*interum-cedere*“ што значи поново пасти, док у нашем језику „поврат“ значи враћање, понављање. Међутим, не постоји јединствена дефиниција рецидивизма. Истраживања типологије делинквената

и стварање класификација система представља сложен проблем, коме треба прилазити на основу суптилних анализа. Овај систем није довољно развијен, иако је његова примена посебно значајна у процесу терапеутског третирања и лечења рецидивиста.⁴

Рецидивизам (поврат) малолетника схваћен у кривичноправном и криминолошком смислу је, нажалост, у порасту, а такође и криминалитет малолетника удружених у групе или банде. Према кривичноправном схватању, поврат је поновно вршење кривичних дела од стране лица које је већ било осуђено за неко кривично дело. Криминолошко схватање појма рецидивизма полази од извршења новог кривичног дела; без обзира да ли је лице осуђено за раније извршено кривично дело, битно је да је једно лице извршило више од једног кривичног дела исте или различите врсте. И на крају, пенолошка дефиниција рецидивизма полази од поновног доласка учиниоца кривичног дела у установу за извршење кривичне санкције.

Значај изучавања рецидивизма са криминолошког становишта је у указивању на повећану друштвену опасност рецидивизма, која се огледа у његовој постојаности, потенцијалној опасности, повезаности са другим девијантним понашањем. Рецидивисти не представљају хомогену групу, већ се разликују по психолошким, социјалним и другим карактеристикама, тако да је врло тешко извршити одређену класификацију и посматрати рецидивисте по одређеним типовима.

Према досадашњим истраживањима, узроке рецидивизма треба сагледавати кроз деловање следећих фактора:

- (1) лоши материјални услови живота (сиромаштво, беда, незапосленост),
- (2) неповољна породична средина (непотпуна породица или лоши породични односи),
- (3) недовољно и непотпуно образовање, и незапосленост (низак степен образовања, без занимања и запослења),
- (4) примена неодговарајућег третмана приликом извршења казне у институцији,
- (5) дејство затворске заједнице у погледу утицаја “криминалне заразе” и претераног прилагођавања на затворске услове живота,
- (6) неповољно прихватање од стране друштвене средине после изласка из установе и недовољна постпенална помоћ,
- (7) делинквенција у малолетству (најзаступљенија узрасна категорија међу повратницима је од 25 до 29 година и, према

⁴ Милутиновић, М.: *Криминологија*, Београд, 1985. године, стр. 232.

неким истраживањима, њихова “криминална каријера” почела је још у малолетству).⁵

Ради сагледавања рецидивизма малолетничке делинквенције у Републици Србији, послужићемо се подацима републичког завода за статистику за период 2007–2011. година.

Табела 5. Малолетници и раније изречене кривичне санкције⁶

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Млолетници – изречене кривичне санкције	1.996	2.229	1.902	1.640	2.290
Раније изречене кривичне санкције	200	293	322	186	330
%	10,0	13,1	16,9	11,3	14,4

На основу података из табеле 4, може се закључити да је број малолетника рецидивиста у порасту и да се креће у распону од 10,0% (2007) до чак 14% (2011). Највеће учешће малолетника рецидивиста у вршењу кривичних дела у посматраном периоду забележено је 2009. године (16,9), а најмање 2007. године (10,0%).

Сем психолошких фактора који у склопу особина личности могу да утичу на понављање вршења кривичних дела, у литератури и истраживањима се наводи да је међу рецидивистима велики број психопата или социопата. С обзиром на особине личности са психопатском (социопатском) структуром, као што су импулсивност-експлозивност, насилност, раздражљивост, антисоцијалност у афективној области; безосећајност, егоизам и поводљивост у морално-етичкој области; узбудљивост, колебљивост, несталност, емоционална незрелост, емоционална хладноћа, изопачена сексуалност, сугестибилност, немогућност адаптације на постојеће животне прилике и услове, недостатак чврсто постављеног животног циља и сл., произилази да код њих могу постојати предиспозиције за криминално понашање. Свакако да се све наведене особине личности не могу посматрати изоловано и одвојено од деловања осталих фактора на понављање криминалног понашања.

⁵ Констатиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М., *Криминологија*, *op. cit.*

⁶ Стевановић, И., Банић, М., Марковић, Љ. и други: *Корак ка предузимању одговорности*, Центар за права детета, Београд, 2012. године, стр. 81.

ЗАКЉУЧАК

Из статистичког праћења криминалитета у Републици Србији, видљиво је да од укупног броја извршених кривичних дела, око 10% изврше малолетна лица. Малолетници најчешће врше кривична дела из области општег криминалитета, где доминирају кривична дела против имовине, а затим кривична дела против живота и тела.

Што се тиче примене кривичних санкција у пракси правосудних органа, треба имати у виду да је број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела у периоду 2001–2010, статистички гледано, у стагнацији. Нешто видљивији пад забележен је 2003. године, а као разлог би се могло навести спровођење полицијске акције „Сабља“, након убиства тадашњег премијера Србије Зорана Ђинђића. Највећи број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела евидентиран је 2008. године, што указује на ескалацију малолетничког криминалитета, која се може тумачити одређеним политичким, али и економским факторима. Сагледавањем структуре кривичних дела извршених од стране малолетника, може се уочити да доминирају кривична дела против имовине, а затим следе кривична дела против живота и тела и кривична дела против јавног реда и мира. Према томе, основна констатација је да малолетни учиниоци најчешће врше кривична дела против имовине, где су најзаступљеније тешке крађе и крађе. У структури кривичних дела против живота и тела најзаступљеније кривично дело је лака телесна повреда, а код кривичних дела против јавног реда и мира највише је евидентираних насилничких понашања, скоро 80%.

Када су у питању оптужена малолетна лица, такође можемо уочити да је у посматраном периоду забележена стагнација, изузев што је 2002. године забележено нешто веће повећање броја оптужених. Најмање оптужених лица евидентирано је 2010. године. Број осуђених лица у посматраном периоду показује стагнацију, изузев задње посматране године, када је евидентно дошло до смањења броја осуђених лица. То је и логично, будући да је већина тих предмета решавана током 2011. или 2012. године.

Из анализе структуре изречених мера, уочљиво је да се млађим малолетницима највише изричу мере упозорења и усмеравања, а затим мере појачаног надзора. Изузетак су 2002, 2006. и 2009. година, када је изречено незнатно више мера појачаног надзора. Заводске мере се очигледно изричу врло ретко, што је у складу са интенцијама правосудног система у овој области. Када су у питању старији малолетници, доминирају мере појачаног надзора, у односу на мере упозорења и усмеравања. Изузетак је само 2001. година, када је изречено незнатно више мера

упозорења и усмеравања. У периоду 2006–2010. уочава се знатније повећање процента изречених мера појачаног надзора у односу на мере упозорења и усмеравања. Ово указује или на поштравање казнене политике судова или на погоршање малолетничке делинквенције, што је реалније.

На основу статистичких података може се закључити да је број малолетника рецидивиста у порасту и да се креће у распону од 10,0% (2007) до чак 14% (2011). Највеће учешће малолетника рецидивиста у вршењу кривичних дела у посматраном периоду забележено је 2009. године (16,9), а најмање 2007. године (10,0%).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Јовашевић, Д.: *Кривично право, општи део*. Београд: „Номос“ д. о. о. Београд, 2006.
- [2] Кнежевић, С.: *Малолетничко кривично право*. Ниш: Правни факултет, 2010.
- [3] Константиновић-Вилић, С.; Николић-Ристановић, В.; Костић, М.: *Криминологија*. Ниш: Пеликан принт, 2009.
- [4] Милутиновић, М.: *Криминологија*, Београд, 1985.
- [5] Перић, О.: *Коментар закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*. Београд: Службени гласник, 2005.
- [6] Скакавац, Т.: *Кривичне санкције према малолетницима – стање и примена*, Зборник радова: Малолетничко правосуђе у Републици Србији, 2012.
- [7] Стевановић, И., Банић, М., Марковић, Љ. И други: *Корак ка предузимању одговорности*, Центар за права детета, Београд, 2012.
- [8] Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Службени гласник РС, бр. 85/05.
- [9] Републички завод за статистику – Билтен бр. 547, Београд, 2012: [http:// webzrzs.stat.gov.rs](http://webzrzs.stat.gov.rs)

JUVENILE DELINQUENCY SITUATION, IMPLEMENTATION OF CRIMINAL SANCTIONS AND OVERVIEW OF RECIDIVISM IN JUVENILES – SITUATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Tatjana Skakavac, M.Sc. – BA in Law

Academic Studies of Law and Business dr Lazar Vrkatic, Novi Sad

Abstract: Juvenile delinquency is an extremely dynamic and complex socially negative phenomenon, which draws the attention of professional and scientific public. As a universal and specific phenomenon, it represents the subject of many scientific researches worldwide and everyday topic for discussion at the most eminent international conferences. As such, it has been attracting the attention of the society since ancient times. Several philosophers of that time pointed it out in their studies. However, the knowledge of complexity, specificity and social danger of this negative phenomenon, as well as its certain phenomenological and etiological aspects have appeared, developed and broadened much later. Along with this, special attention is also paid to criminal and legal legislation in this area because of constant innovations and changes, with the aim to raise the purpose of punishment to a more human level. Juvenile delinquency has a growing presence in the overall criminal rate in most world countries. Besides, it is clear that recidivism in juvenile delinquency is becoming more and more present.

For that reason, this paper will in short point out to the scope and structure of juvenile delinquency in the Republic of Serbia, along with implementation of criminal sanctions and finally, provide an overview of recidivism in juvenile delinquency.

Key words: juvenile delinquency, criminal sanctions, juveniles, criminal offence, recidivism.

**РАЗБОЈНИШТВО КАО НАЈТЕЖИ ОБЛИК ИМОВИНСКИХ
КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА**
**Криминалистичкооперативни значај пределиктних, деликтних
и постделиктних радњи –**

Горан Благојевић¹, мр
МУП РС, Директор полиције – ДОЦ
e-mail: blagojevicgoran@yahoo.com

Апстракт: За кривично дјело разбојништва које спада у имовинске деликте физичког насиља, карактеристично је да оно у већини случајева успијева. То се приписује околностима да се разбојништва у правилу врше изненада и врло силовито, тако да жртве не успијевају пружити отпор. Знатан их се број изврши уз саучесништво више особа, уз одређену подјелу рада. Индивидуални разбојници склони су кориштењу оружја или опасног оруђа као средстава извршења дјела. Дијапазон начина извршења разбојништва варира од случаја до случаја. Начин извршења у правилу обухвата: припреме за извршење кривичног дјела (које могу бити врло мале), начин напада, врсту и начин примјене принуде у облику силе и/или пријетње, поступак са жртвама и свједоцима, одузимање туђе покретне ствари, број саучесника у разбојништву, њихове улоге и задатке, начин отпреме одузетих ствари и начин уновчавања или расподјеле одузетих ствари. Заправо, начин извршења ових кривичних дјела обухвата пределиктне, деликтне и постделиктне радње. Овакве врсте кривичних дјела разбојништва најчешће се извршавају у групама од више лица, гдје су појединачно извршиоци унапријед задужени за задатке које свако од њих треба да изврши, како прије самог извршења кривичног дјела, тако и за вријеме самог извршења кривичног дјела, али и након извршења кривичног дјела. Код свих разбојништва разликујемо припремну фазу (која може

¹ Аутор је дужи низ година радио на пословима сузбијања и спречавања најтежих облика кривичних дјела разбојништва у ЦЈБ СКП Бања Лука, гдје је награђиван од стране министра унутрашњих послова РС због посебног залагања и резултата рада. Академско звање *магистар струке безбједности и криминалистике* стекао је на Факултету за безбједност и заштиту Бања Лука, 2012. године, одбравивши рад на тему „Разбојништво као најтежи облик имовинских кривичних дјела у теорији и пракси са освртом на радње сузбијања, расвјетљавања и доказивања од стране полицијских службеника“.

бити врло кратка) и фазу реализације. Извршењем кривичних дјела разбојништва извршиоци желе да прибаве што већу имовинску корист, па самим тим као објекти напада се појављују они објекти и институције гдје су смјештене такве ствари, или објекти у којима се налазе она лица која посједују ствари велике вриједности. У складу са претходно наведеним, може се закључити да су објекти напада ових кривичних дјела правна и физичка лица без обзира на то о којем се облику својине радило.

Кључне ријечи: имовински деликти физичког насиља, разбојништво, средства и начин извршења, пределиктне, деликтне и постделиктне радње, припремна фаза, фаза реализације, саучесништво.

УВОД

Основни облик кривичног дјела разбојништва

Разбојништво² је сложено кривично дјело које се, према својој правној природи, одређује истовремено и као имовинско, али и као насилничко кривично дјело.³ Присутна је и научна и практична дилема да ли је разбојништво облик класичног или организованог криминалитета.⁴ Ради се о дјелу које има двојако одређену правну природу, која га и сврстава у двије напријед наведене врсте класичног, општег или конвенционалног криминалитета (или у права, природна или атавистичка кривична дјела према типологијама позитивне школе кривичног права).⁵ Према објекту заштите, а то је имовина, имовинска права и интереси другог лица, разбојништво се може систематизовати у имовинска кривична дјела, као што то иначе чине и савремени законодавци предвиђајући ово кривично дјело у групи дјела против имовине. У правној литератури може се наћи и схватање према коме се код разбојништва као објекат заштите јавља и слобода човјека у погледу располагања својим имовинским добрима, односно његов живот и тјелесни (душевени) интегритет. Стога се, према начину и средству предузимања радње извршења, разбојништво може систематизовати у насилничка кривична дјела, која су управљена

² Тулези, Ј., Дјелатност полиције у сузбијању разбојништва, Полиција и сигурност, Загреб, бр. 2-3/2003. год., стр. 138-145.

³ Ђурђић, В. и Јовашевић, Д., Кривично право – Посебни део, Београд, 2006. год., стр. 122-124.

⁴ Шикман, М., Организовани криминалитет, Факултет за безбједност и заштиту Б. Лука, 2011. год., стр. 195.

⁵ Јовашевић, Д. и Митровић, Љ., Кривично дјело разбојништва у теорији и пракси БиХ, Часопис Безбједност, полиција и грађани, бр. 1/09, стр. 12.

на живот и тјелесни интегритет, односно слободу располагања другог лица. Обиљежја разбојништва⁶ су одређена у одредби чл. 289 КЗ Ф БиХ, чл. 283 КЗ Брчко Дистрикта БиХ и чл. 233 КЗ РС. Ово се кривично дјело састоји у одузимању туђе покретне ствари од другог лица употребом силе или пријетње да ће се непосредно напасти на живот и тијело у намјери да се њеним присвајањем прибави за себе или другог противправна имовинска корист. Мада се разбојништво управо врши у намјери прибављања противправне имовинске користи за себе или другог, што указује да оно у свом бићу садржи елементе крађе, то ипак није посебан, па ни тежи облик крађе, већ је самостално кривично дјело са посебним обиљежјима бића кривичног дјела. Основни чиниоци разбојништва јесу: личност извршиоца; средства извршења; начин извршења; објекат кривичног дјела; радња извршења; посљедица кривичног дјела; облик кривице учиниоца; квалификовани облици разбојништва.

НАЧИН ИЗВРШЕЊА

Начини извршења разбојништва по природи су разноврсни и условљени су мјестом извршења, личношћу и бројем извршилаца, те личношћу жртава и мете напада. Разбојници у правилу траже новац и вредније ствари. С обзиром на начин извршења, рјеђе се јављају у покушају. Оружана разбојништва чешће врше организоване групе или банде, плански и организовано, па се може закључити да се постепено јављају и поједини облици гангстеризма.⁷ Извршиоци ових разбојништава углавном врше претходне детаљне припреме на основу којих планирају извођење криминалног напада. У том контексту, извршиоци прикупљају податке који се односе на објекат напада (мјесто, путеви за долазак и одлазак, распоред просторија и људства у објекту, постојање физичке и техничке заштите, локација каса и трезора, вријеме допремања и транспорта новца и др.), посебно водећи рачуна о обезбјеђењу вриједности чијим одузимањем и присвајањем желе прибавити противправну имовинску корист, као и о модулима сарадње службе обезбјеђења у објекту и полиције, то јесте о распореду и кретању позорника и патролних јединица полицијских службеника који су интервентни и мобилни. Извршењем разбојништва, извршиоци желе прибавити што већу имовинску корист. Самим тим као објекти напада се појављују они објекти и институције гдје су смјештене такве ствари, или објекти у којима се налазе она лица која посједују ствари великих

⁶ Дујмовић, З. и Цајнер Мраовић И., Криминалитет разбојништва у Хрватској, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, бр: 1/1999. год., стр. 93–100.

⁷ Гаћеша, Д., Криминалистика, Факултет за безбједност и заштиту Б. Лука, 2012. год., стр. 379.

вриједности. Сходно наведеном, може се закључити да су објекти напада ових разбојништава правна и физичка лица без обзира на то о којем се облику својине радило. Када говоримо о разбојничким нападима у становима и домаћинствима, напоменућемо да се код њих често испољава свирепост и бруталност према оштећеним у смислу да се жртве вежу разним подесним средствима, муче и малтретирају различитим предметима чак и у ситуацијама када одмах кажу гдје се новац или друге вриједне ствари налазе, те није риједак случај да се ови типови разбојништва завршавају тешким тјелесним повредама, или се чак као посљедица у неријетким ситуацијама дешава и смрт. Ова разбојништва најчешће се извршавају у групама, гдје су извршиоци унапријед задужени за задатке које свако од њих треба да изврши. Код свих разбојништава разликујемо припремну фазу и фазу реализације. У припремну спадају: извиђање терена, особина и навика потенцијалних жртава; проучавање кретања и понашања становника на неком подручју; одабир најпогоднијег времена извршења; одређивање начина савладавања препрека; начин доласка и одласка; уигравање улога; мјесто прикривања плијена; договорена прича у случају откривања итд. Разбојници подузимају низ мјера опреза, уз остало и маскирање. Под фазом реализације подразумијева се начин извршења разбојништва. Постоје разни начини извршења, од којих се издвајају: напади на отвореном; служење триковима и лажним представљањем; напади на појединце изван куће; мамљење жртава; напади на финансијске установе; напади на таксисте, проститутке... Припреме за пљачку банке могу бити кратке, тек неколико дана, али и дуготрајне, мјесецима па чак и годинама, што је одлика професионалаца, у зависности од озбиљности заштите плијена као и његове вриједности.

Типер, типовање и типа адекватног плијена, објекта и мете напада

Ове активности по мишљењу аутора подразумијевају претходно прикупљање, посједовање и дистрибуцију, односно преношење за новац или други вид услуге, директним извршиоцима разбојништва, као и свих других кривичних дјела, свих релевантних информација које се односе на лица и објекте у којима и код којих се налазе веће количине новца или других вриједних предмета чијим отуђењем се стиче противправна имовинска корист, тачно вријеме у којем се тражено налази, као и вријеме највећег прилива тих средстава, односно када се та средства или предмети налазе код субјекта или објекта (нпр. ако је ријеч о банкама и сл. финансијским институцијама, циркулација новца је знатнија прије исплате плата радницима, инвалиднина или пензија, и сл.). Типовање плијена, био то субјекат или објекат напада, обухвата и скуп информација које не само да се односе на чињеницу да се у објекту или код субјекта налази

извјестан плијен због којег се планира извршити овакво дјело, него и информација које се односе на околности које подразумевају најлакши начин доласка до „типваног плијена – типе“, односно најподробнија сазнања о чињеницама како би се на најбржи, најлакши и најбезбједнији начин, с минималним ризиком од откривања, дошло до новца или других вриједних предмета, с минимумом утрошка или губитка времена који би се појављивао уколико ове информације не би постојале, а самим тим и ризик од хватања на дјелу био би високопроцентан. До оваквих информација јако је тешко доћи, јер оне подразумевају посебна сазнања о лицима и стварима која су суштински позната само одећеном броју лица, а најчешће су то лица из најужег круга породице или упосленика. Управо из оваквих разлога може се рећи да лице које представља типера у извршењу кривичног дјела јесте и лице које има јако перфидан и подмукао начин односа са власником тих ствари односно са власником предмета који су потенцијални плијен. Како је оваква улога јако захтјевна у смислу стицања повјерења од стране власника према типеру, најчешће се дешавају ситуације да се као такви појављују и чланови најуже породице. Ако се ради о институцијама, као типери се појављују најчешће лица која су упосленици у оваквим установама или лица која су у блиској сарадњи са оваквим институцијама. Јасно се уочавају специфичности овакве улоге, која је јако захтјевна, али и профитабилна. Из овог произилази суштина да и типер у самом дијелењу плијена има свој удио, а који се најчешће, што је пракса показала, договори прије извршења кривичног дјела са директним извршиоцима. Међутим, у пракси се појављују и случајеви да се информације од значаја одају и из освете или из неког вида мржње, зависти и сл. Дакле, постоје ситуације када „типа“ као активност није увијек мотивисана стицањем имовинске користи, али ипак, по неписаном правилу, овакво лице се у ријетким ситуацијама одриче „награде“, услуге или свог дијела плијена од стране директних извршилаца кривичног дјела. Такође, овакав облик дјеловања може да се појави и као јединствен вид занимања који погодује лицима која се баве одређеним услужним дјелатностима, те на основу свог радног мјеста и информација до којих дођу вршећи свој посао, дођу у посјед информација (овдје је намјерно стављена ријеч „посјед“, јер се односи на оне информације које припадају и које су познате само њиховим власницима или њима најближим лицима од повјерења и као таквима дали смо јој значај предмета у смислу стила а не научног писања, с циљем што бољег приближавања схватања значаја појма типера, типовања и типе) које су од изузетне важности за извршиоце кривичног дјела. Често је у пракси случај да се као таква лица налазе таксисти, банкарски, хотелијери, радници заштитарских агенција, благајници, трговци, чак и полицајци, односно сви они који на основу свог посла могу сазнати информације које су од изузетне важности да се на најлакши и најбржи начин изврши

кривично дјело са минимумом ризика од откривања као и са највећом могућношћу максималног стицања протвправне имовинске користи. Аналогно наведеном, по мишљењу аутора:

„Типер“ је лице које познаје све горе наведене информације и које исти дистрибуира, уступа, препродаје или даје за одређену награду, услугу или новац, или то чак ради из сопствених нематеријалних побуда које се могу појавити у виду освете, мржње, пакости, зависти, љубоморе или других негативних људских осјећања, а које су као такве неопходне да се успјешно изврши кривично дјело и које су познате само власнику одређеног добра или њему најближим сродницима или сарадницима. Код типера је битна карактеристика јасне одлучности да склопи пакт са директним извршиоцима разбојништва или извршиоцима других кривичних дјела.

„Типовање“ би се могло окарактерисати као свеобухватан скуп активности у циљу доласка до информација и реализације горе наведеног а може да се појави и као одређен вид занимања, гдје се уз одређене награде, услуге, новац или из других нематеријалних побуда оваква активност врши. Може да буде свјесна, дакле, како је и претходно описано када се ради о „наплати услуге информисања“, а може да се појави и као несвјесна, случајна радња, гдје се лице се информисе о сасвим другим и за разбојништва или друга кривична дјела небитним стварима, а као случајне информације доспију одређени подаци који погодују да се изврши кривично дјело, те се исте могу изрећи и изнијети, и изрекну се и изнесу у јавност несвјесно у одређеним стањима лица и његове свијести, када лице које их је „одало“ и не схвата да је тиме допринијело да одређен субјекат или објекат буде предмет виктимизације, односно виктимизиран.

„Типа“ у овом контексту представља сам плијен односно предмет отуђења ради присвајања противправне имовинске користи, којем су претходиле процедуре у чијим елементима се проналази типер као свјесно лице и типовање као активност која је омогућила реализацију активности успјешног извршења разбојништва али и других кривичних дјела. У том контексту би значило да је типа сама отуђена ствар или ствар која је предмет – објекат отуђења, а чијим се присвајањем, дакле, стиче противправна имовинска корист. Она се може посматрати, по мишљењу аутора, с ужег и ширег становишта које је практично утемељење нашло приликом рада управо на сузбијању и спречавању кривичних дјела разбојништва. Уже становиште је претходно описано, док са ширег становишта типа може да представља свеобухватну успјешну акцију извршења разбојништва у којој типер поред „типовања типе“ даје информације и о логистици и свим другим чиниоцима који

Разбојништво као најтежи облик имовинских кривичних дјела

доводе до успјешног извршења разбојништва као и других кривичних дјела, те немогућности идентификовања и откривања извршилаца кривичних дјела. Сходно наведеном, у ширем смислу типа представља свеобухватан скуп и сплет активности чијом се досљедном процедуром операционалне реализације успјешно извршава кривично дјело са сигурним плијеном, те се вјешто уништавају сви докази и трагови повезаности извршилаца са кривичним дјелом и самим тим се исти нити могу осумњичити а самим тиме ни оптужити, што представља снагу бјекства од правосудних органа и органа гоњења.

Отуђење моторног возила за извршење разбојништва

Само разбојништво захтијева муњевито, силовито и превасходно агресивно дјеловање како би се све препреке које стоје између извршиоца и предмета отуђења, односно плијена, отклониле, односно, адекватније проблематици речено у овом контексту, биле онеспособљене за супротстављање и евентуално пружање било које врсте отпора. Ово подразумијева да се указује потреба за објашњењем и самог начина доласка извршилаца до лица мјеста гдје је планирано извршење разбојништва или до његове непосредне близине, те након извршеног разбојништва и самог одласка, односно бјекства са лица мјеста. Начин доласка до лица мјеста може бити вишестран и извршен на више начина. Најчешћи примјери, а о чему и пракса свједочи, јесу начини да се извршиоци до лица мјеста планираног извршења кривичног дјела или до његове непосредне близине довозе адекватним моторним возилима која су претходно отуђена и која су чувана скривена на тајним мјестима, познатим само извршиоцима (тзв. штекови), одакле се у погодном моменту за извршење планираног разбојништва користе као превозно средство. Возила која служе као средство којим се извршиоци користе у кривичним дјелима, претходно су најчешће отуђена, а прије самог отуђења опсервирана су од стране извршиоца. Најчешћа средства превоза која се отуђују и која користе извршиоци разбојништва јесу она возила чије је погонско гориво бензин и која као таква најчешће имају велику снагу мотора, односно велику кубикажу захваљујући којој су изузетно стартна и брза возила, а што даје предност извршиоцима у ситуацији након извршења кривичног дјела када врше бјекство са лица мјеста. Оваква возила су у предности и супериорнија су од возила полиције, која, морамо се сложити, користи дотрајала возила, или чак уколико и нису дотрајала, води се рачуна да су то она возила која имају малу потрошњу, што претпоставља значење и да су спорија од претходно описаних. Дакле, јасно је да полиција захваљујући свеопштој ситуацији у погледу материјално-финансијских средстава каска за извршио-

цима кривичних дјела, нарочито оних комплексних, тешких и добро припремљених, у чију групу спадају и разбојништва, те због ограничености средстава није у прилици да се на најадекватнији начин супротстави оваквим кривичним дјелима, а нарочито када је у питању радња потјере за извршиоцима кривичних дјела који имају претходно отуђена возила која су стартнија, бржа и сигурнија од полицијских. Из претходног се да јасно закључити да главни циљ отуђења возила није његова препродаја и тиме стицање користи, јер оваква возила ријетко се и купују на нашим просторима, односно слаба је њихова потражња управо због велике снаге а самим тим и потрошње. Основни циљ отуђења возила јесте кориштење приликом довожења до лица мјеста и приликом бјекства са лица мјеста извршења разбојништва, након чега се она најчешће пале у забаченим предјелима који су унапријед познати извршиоцима, а све у циљу уништења трагова и доказа до којих би полиција могла доћи и који би помогли у расвјетљавању кривичног дјела и хватању извршиоца. Ово се најчешће ради на начин да се возило, односно његова унутрашњост полије већ припремљеном количином бензина, јер он у односу на друга погонска горива брже гори, те се остави један прозор неколико центиметара отворен због дотока ваздуха у унутрашњост која поспјешује паљевину, и онда се изврши запаљење возила. На мјестима на којима се врши запаљење возила обично буде унапријед договорен састанак са неким другим чланом групе која извршава кривично дјело, а чији је задатак да спремно сачека директне извршиоце разбојништва с неким другим возилом којим их превози на сигурно, унапријед припремљено мјесто које им служи за скровиште. Јасно је да у овом контексту извршиоци разбојништва морају да буду и познаваоци вјештина извршења других кривичних дјела, у овом случају тешких крађа – крађа возила, као и познаваоци руковања одређеним алатима који служе за отуђење возила, како би могли да обезбиједу адекватно средство које ће користити за превоз у извршењу кривичног дјела.

Набављање оружја и средстава за извршење разбојништва

Набављање оружја и средстава извршења кривичног дјела подразумијева и набављање маскирних одјевних предмета (најчешће комбинезона, рукавица, фантомки и сл.) који се користе приликом извршења разбојништва. У зависности од објекта и врсте напада, можемо да кажемо да се у појединим ситуацијама као оружје користи аутоматско и полуаутоматско оружје (кратке и дуге цијеви), пиштољи разних калибара, али, такође, као средство извршења се појављују и ножеви, бритве, скалпели или оштрице. Једно је заједничко за сва оружја која се користе у извршењу оваквих кривичних дјела: она су најчешће набављена илегално или су посуђена од других лица, те им се најчешће

искриве, деформишу или у потпуности униште индивидуалне карактеристике које би на било који начин могле да повежу то оружје са извршиоцем кривичног дјела, али и са самим кривичним дјелом. У пракси се сусрећу најчешће ситуације, када и ако се нађе одбачено оружје након кривичног дјела, или пак приликом претреса у стану или другим просторијама којих су власници или их користе извршиоци, а у којима се оружје као средство извршења које је кориштено налази, да ћемо уочити да су карактеристике у погледу идентификације оружја у већини случајева физички уклоњене. То је најчешће случај са механичким брисањем и уништавањем серијског, односно фабричког броја, преправљање оружја у погледу физичког изгледа и сл. Када говоримо о набављању оружја која су аутоматска или полуаутоматска – са дугим или кратким цијевима, пракса је показала да се оваква оружја најчешће појављују приликом извршења разбојништва у банкама, поштама, бензинским станицама или приликом пресретања транспорта новца, а нису изузетак ни разбојништва која се извршавају у домаћинствима. Оно што се као логично питање овдје намеће, јесте: „Зашто је то тако?“ Радећи на расвјетљавању кривичних дјела разбојништва, а када је извршилац био откривен-идентификован и лишен слободе, у разговору, на овакво питање он би давао одговор да је на овај начин, поред цјелокупног страха које само по себи разбојништво изазива код оштећених, кориштењем оваквог оружја додатно допринио повећавању дозе страха, немоћи и парализе оштећених, сламању отпора и немогућности правовременог и рационалног супротстављања. Најчешће се кривична дјела у којима се као средство извршења користи наведено оружје извршавају у групи од више извршилаца. На неки начин посједовање оваквог оружја у рукама извршиоца може да значи и прећутну доминацију и статусни положај између самих извршилаца приликом извршења разбојништва, гдје онај који овакво оружје посједује држи на оку онеспособљене раднике и заштитаре, док остали извршиоци који су најчешће наоружани пиштољима узимају новац или друге предмете због којих се ово кривично дјело и врши. Изражен је и осјећај сигурности код оваквог извршиоца у случају евентуалног пружања отпора или потјере и реакције полиције. Само набављање оваквог оружја и није велики проблем, бар када је наше географско подручје у питању, а у прилог говори и чињеница о присуству оружја које је заоставштину из времена грађанског рата који се одиграо на нашим просторима, те непредавања таквог оружја у постратном периоду органима надлежним за уништење. Дакле, његово присуство је неоспорно. Будући да је процес транзиције код нас узео велико данак у смислу сиромаштва и неимаштине, те различитих врста социјалне несигурности у погледу борбе за егзистенцијални опстанак, те неуређености одређених социјалних категорија у погледу заузимања адекватног статуса због ратних дешавања, држаоци тог оружја су при-

морани да га продају за најчешће низак новчани износ који продајом задовољава минималне услове рјешавања тренутног материјалног проблема, те је могућност свакодневног сусретања нуђења куповине овог оружја на огласима путем штампе или интернета скоро сасвим нормална појава која се од стране полицијских органа али и органа тужилаштва не схвата озбиљно. Исти је случај и када говоримо о пиштољима. Пиштољи се најчешће користе како у претходним ситуацијама тако и у ситуацијама када су разбојништва усмјерена на продавнице, спортске кладионице, па чак постоје ситуације када се овакво оружје појављује као средство извршења и приликом уличних разбојништава. Суштина кориштења оваквог оружја јесте лако руковање, мала ограниченост кретања и мобилност извршиоца, што му омогућава да самостално извршава кривично дјело. Овдје нам није намјера да по средству извршења класификујемо објекте напада, већ да скренемо пажњу на могућност широког спектра кориштења оружја у различитим ситуацијама, али и скретање пажње на важност придодавања значаја потражње и куповине оваквог оружја у смислу да то врше потенцијални извршиоци кривичног дјела, те неопходности већег ангажовања полиције на превенцији и контроли препродаје овакве врсте оружја и строже казне за његово нелегално посједовање. О набављању средстава извршења разбојништва која се односе на ножеве, бритве, скалпеле и сл. сувишно је говорити у смислу његове приступачности и распрострањености, те лаке доступности. Будући да извршиоци разбојништва најчешће након његовог извршења, сву своју гардеробу, као и сва средства која су користили, уништавају како би уништили ДНК трагове помоћу којих би били сигурна мета полиције, тако они набављају гардеробу и одјевне предмете који ће бити најчешће кориштени једнократно, али то и не мора да буде правило. Наиме, свједоци смо све већег присуства трговина Army shop-а, у којима се сасвим легално продају предмети као што су фантомке (наравно, ово је у спортско-рекреативну сврху), али овакву тржишну понуду и присуство у легалној продаји, без икакве опасности да изазову сумњу купују и извршиоци разбојништва. Међутим, уколико се не одлуче за куповину оваквих капа, најчешће се одлучују за импровизовање фантомки од разних материјала као што су женске или мушке чарапе, рукави од дукс мајица, зимске плетене капе и сл. Комбинезони су неријетка појава одјевних предмета извршилаца добро организованих разбојништава, док су рукавице један од неизоставних предмета чијом употребом се онемогућује остављање отисака папиларних линија на праметима чијим би присуством умногоме олакшали сопствено идентификовање. Као средство извршења разбојништва могу се појавити и опасне животиње као што су змије,⁸ дресирани пси и слично. Међутим, у смислу њиховог набављања нећемо говорити, јер самим

8 Гаћеша, Д., Криминалистика, Факултет за безбједност и заштиту Б. Лука, 2012. год., стр. 379.

њиховим набављањем и кориштењем увелико се олакшава могућност откривања, а нарочито из разлога што је на нашем подручју права ријеткост у пракси сусрести се са оваквим начином извршења. Осврнувши се на прикупљање свих информација које доприносе успјешности планираног кривичног дјела, укључујући и прикупљање информација о распореду, ангажовању и активности полицијских службеника на одређеној територији користећи различите методе, не искључујући и коруптивност и мито, можемо сврстати под описаност гдје смо наводили типера, типовање и типу. Овдје је битно скренути пажњу на појаву новог момента, а то је повезаност припадника полиције са извршиоцима кривичног дјела. У пракси је било случајева када су полицијски службеници који су у свом професионалном позиву залутали, вршећи послове и задатке оперативног плана претходно сачињеног по одређеној проблематици, обавјештавали извршиоце са којима су у дослуху о распореду и снагама полицијских патрола, те одавали информације о подручјима која су „непокривена“ полицијским присуством како би извршиоци кривичних дјела на тим подручјима могли без опасности извршити инкримисану радњу. Пракса је показала да након већих разбојништава, извршених у банкама, а приликом бјекства извршилаца са лица мјеста, полицијска патрола или полицајац као појединац који је у дослуху са извршиоцима приликом потјере за њима путем средства везе даје потпуно погрешне информације о смјеру и правцу бјекства извршилаца те на тај начин осујети успјешност потјере наводећи полицију на потпуно погрешну страну, обезбјеђујући извршиоцима кривичног дјела на тај начин довољно времена да се склоне на сигурно.

ЗАКЉУЧАК

На основу наведеног може се закључити да су разбојништва најтежи облик имовинских кривичних дјела с израженим фактором насилништва. У прилог овоме говоре бројне студије у којима су се аутори и криминалисти различитих ставова и мишљења ипак усагласили у једном, а то је да је права ријеткост наићи на јединствен систем дескрипције и научног становишта те употребу свих криминалистичко – тактичких, техничких, методичних и оперативних знања, који су супституирани у један свеобухватан циклус приликом различитих приступа проблематици разбојништва, била она научнотеоријска или емпиријско-практична. Дакле, као једном посебном облику кривичног дјела, треба му посветити и посебну пажњу. Разбојништва као имовински деликти уз изражене елементе насиља у укупној маси криминалитета, различито су заступљена од земље до земље. Према бројним подацима из службених статистика

у свијету и код нас, разбојништва су у сталном порасту. Сматра се да порасту броја разбојништава доприноси и околност што њихово извршење захтијева мање припреме код једноставнијих облика извршења и што постоје бројни незаштићени објекти напада. Разбојништвима се напада како имовина, тако и лични интегритет лица, те је то један од главних разлога зашто се њиховом сузбијању посвећује велика пажња. Будући да директно погађају грађане, њихову имовину, као и властиту безбједност, разбојништва изазивају веома велику узнемиреност и осјећај несигурности код њих, те је изражен велики степен заинтересованости да се разбојништва спријече и сузбију на најмању могућу мјеру. Управо из наведених тврдњи, потребно је у ангажовању полицијских службеника створити знатнију слику важности постојања свијести о криминалистичкооперативном значају радњи које се односе на пределиктне, деликтне и постделиктне активности овог кривичног дјела, како би се оне у старту осујетиле. У излагању око ових активности извршилаца разбојништва летимично су приказани неки спектри који су знатно шири у пракси, а који се односе на радње које изискују читаву машинерију мозаичко уклопљених елемената како би се ово кривично дјело успјешно извршило. Наравно, говоримо о планираним разбојништвима и њиховим професионалним извршиоцима. Може се са јасном сликом закључити да извршиоци ових кривичних дјела који су професионалци у смислу опредјељења извршења разбојништва засигурно имају јасну представу важности добро испланираног напада на објекат односно мету. Сама добро планирана активност која укључује између осталог радње које смо у овом дијелу обрадили резултира успјехом извршеног разбојништва. Управо овдје треба да се скрене пажња и полицији и грађанима како би се ниво криминалистичкооперативне свијести повисио, те самим тим и осујетио план реализације извршења кривичног дјела, а у превентивном смислу повећала активност на благовременом уочавању пределиктних радњи и квалитетном ангажману полиције у поступању у постделиктном дијелу активности.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бановић, Б.; Деликти насиља, Кривично-правни и криминолошки аспект; Криминалистичко-криминолошки аспекти кривичног дела разбојништва, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2002. год.
- [2] Бошковић, Мићо; Криминолошки лексикон, Н. Сад, 1999. год.
- [3] Водинелић, В.; Криминалистика, Савремена администрација, Београд, 1984. год.

- [4] Водинелић, В.; Криминалистика, Загреб, 1990. год.
- [5] Гаћеша, Д.; Криминалистика, Факултет за безбједност и заштиту Б. Лука, 2012. год.
- [6] Дујмовић, З. и Цајнер Мраовић И., Криминалитет разбојништва у Хрватској, Хрватски летопис за казнено право и праксу, Загреб, бр: 1/1999. год.
- [7] Ђорђевић, Ђ.; Кривично дело разбојништва и улога полиције у његовој превенцији: Место и улога полиције у превенцији криминалитета, Београд, Полицијска академија, 2002. год.
- [8] Ђурђић, В. и Јовашевић, Д., Кривично право – Посебни део, Београд, 2006. год.
- [9] Јовашевић, Д. и Митровић, Љ., Кривично дјело разбојништва у теорији и пракси БиХ, часопис Безбједност, полиција и грађани, бр. 1/09.
- [10] Јовичић, Д.; Организација и надлежност полиције, Факултет за безбједност и заштиту Б. Лука, 2008. год.
- [11] Јовичић, Д.; Јавна безбједност, Факултет за безбједност и заштиту Б. Лука 2011. год.
- [12] Јовичић, Д.; Организација и надлежност полиције, Факултет за безбједност и заштиту Б. Лука, 2011. год.
- [13] Модли, Д.; Осигурање мјеста догађаја, МУП Републике Хрватске, Загреб, 1993. год.
- [14] Модли, Д.; Приручни криминалистички лексикон, ФКН Сарајево, 1998. год.
- [15] Модли, Д.; Методика истраживања разбојништва, Сарајево, 1999. год.
- [16] Модли, Д. и Корајлић, Н.; Криминалистички рјечник, Тешањ, Центар за културу и образовање, 2002. год.
- [17] Тулези, Ј., Дјелатност полиције у сузбијању разбојништва, Полиција и сигурност, Загреб, бр. 2–3/2003. год.
- [18] Шикман, М., Организовани криминалитет, Факултет за безбједност и заштиту Б. Лука, 2011. год

ROBBERY AS THE MOST DIFFICULT FORM OF PROPERTY CRIMES

-Criminal- operational significance antdelict, delict and postdelicts acts-

Goran Blagojevic, M.A.
RS Ministry of Interior, Police Director – DOC
e-mail: blagojevicgoran@yahoo.com

Abstract: Crime of robbery involving crime against property with violence element. This is a crime in most cases, is realized. This is attributable to circumstances that robbery generally made very forcefully, so that victims do not manage to resist. In most cases of banditry is done with the complicity of several people, each person is part of the job is executed. Individual robbers tend to use firearms or dangerous weapons as a means of enforcement actions. Variety of ways has been robberies varies from case to case. The manner of execution of robbery includes: preparing for the execution of robbery (which may be very small), mode of attack, type and method of application of force in the form of force and / or threat, the treatment of victims and witnesses, stealing things, the number of participants in the robbery, their roles and tasks, method of shipment seized things and the way of realization or distribution of the seized items. In fact, methods of execution include actions before execution, execution, execution of actions after the robbery. These types of crimes are robberies usually performed in groups of several people where individual perpetrators responsible for the tasks ahead of all of them need to be done, how the crime was committed before and during the commission of a crime, and after the crime. Commission of robbery perpetrators want to obtain the greatest possible benefit and wealth, and thus as the object of attack appear to be objects of the institution where such things are located, or where objects are those persons who have things of great value. In accordance with the above it can be concluded that the object of attack, legal entities and individuals.

Keywords: crime against property, physical violence, robbery, means and manner of crime, criminal actions before execution, preparation phase, implementation phase, complicity.

ПРОБЛЕМ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПскоЈ

Др Небојша Мацановић¹

Факултет политичких наука Бања Лука

Андреа Станковић

Омбудсман за дјецу Републике Српске

Маја Зимоња

Васпитнопоправни дом Бања Лука

Апстракт: Све већа друштвена дезоријентација, те губитак контроле фактора социјализације над васпитањем дјеце и младих доприноси све чешћем јављању свих видова поремећаја у понашању, посебно пределинквентног и делинквентног понашања. Управо и циљ овога рада јесте да се представи један пресјек тренутног стања у Републици Српској, када је ријеч о малољетној делинквенцији. Желећи да се бавимо овом појавом, ми заправо покушавамо пронаћи могућност да помогнемо друштву у превенцији ове појаве, као и начин на који би се могла сузбити и спријечити појава малољетничке делинквенције у друштву, тј. створити што боље претпоставке за примјену примарне и секундарне превенције малољетних делинквената.

Кључне ријечи: малољетничка делинквенција, превенција, васпитне мјере.

УВОД

Ситуација у Републици Српској, када је ријеч о проблему малољетничке делинквенције, забрињавајућа је, јер је број малољетних делинквената у константном порасту. Такође, несређена законска регулатива, недовољан број институција за спровођење ресоцијализације малољетних делинквената, мали број пројеката из ове области, те мали

¹ e-mail: macanovicn@yahoo.com

број стручњака који се баве овом проблематиком, додатно отежавају рјешавање овог проблема. Пораст малољетничке делинквенције захтијева брзу и ефикасну интервенцију свих друштвених институција, како би се превенирало и спријечило даље инфицирање младих, али и терапеутским радом помогло рехабилитацији постојећих малољетних делинквената. Управо чињеница да се поремећаји у понашању развијају постепено – од благих, мање ометајућих и обично мање примижетних, према тежим опаснијим поремећајима, поставља пред друштво захтјев да овом проблему посвети много више пажње него у ранијим епохама свога развоја.

КАРАКТЕРИСТИЧНИ ОБЛИЦИ И РАШИРЕНОСТ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

У Републици Српској малољетничка делинквенција посљедњих десет година биљежи наставак релативно бројнијег учешћа малољетника у извршењу кривичних дјела општег криминалитета. Статистички подаци МУП-а Републике Српске из 2011. године указују на пораст и шири дијапазон кривичних дјела која у посматраном периоду, како појединачно, тако и у групи, извршавају малољетна лица. У 2010. години процесуирано је 7.347 починилаца кривичних дјела општег криминалитета, од којих су 705 или 9,6% малољетна лица. Од 7.463 процесуирана извршиоца кривичних дјела у 2009. години, малољетних је 837 или 11%. У 2008. години процесуирана су 783 малољетника, а у 2007. години 872 малољетника. Кретања по областима општег криминалитета видљива су из прегледа за претходних једанаест година које смо приказали у сљедећој табели.

Табела 1. Преглед кривичних дјела која су починила малољетна лица у Републици Српској у периоду 2000–2010. година

Кривично дјело	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Против имовине	403	379	471	469	766	657	703	716	608	664	618
Против живота и тијела	14	28	26	50	72	72	76	70	79	85	37

Проблем малолетничке делинквенције у Републици Српској

Против полног интегритета	2	1	6	1	2	3	8	3	0	4	1
Изазивање опште опасности	13	13	13	9	8	5	20	3	8	4	1
Недозвољена произ. и држање оружја	2	2	3	12	5	12	9	17	18	29	22
Злоупотреба опојних дрога	3	12	9	5	1	8	2	8	2	4	5
Остала дјела	8	35	14	31	30	30	41	55	68	47	21
Укупно	445	470	542	577	884	787	859	872	783	837	705

Из табеларног прегледа може се закључити да се малолетници најчешће појављују као извршиоци кривичних дјела против имовине, што је и логично с обзиром на бројност. Такође, примијетан је раст броја почињених кривичних дјела против живота и тијела и недозвољена производња и држање оружја, што указује на све веће насиље и агресивност код малолетних делинквената.

Према подацима којима располаже МУП Федерације Босне и Херцеговине (2009), када је у питању проблем малолетничке делинквенције, евидентно је да је и у том ентитету ово један од приоритетних проблема босанскохерцеговачког друштва У прилог томе говоре и подаци представљени у сљедећој табели.

Табела 2. Број малолетних делинквената у ФБиХ

Малолетнички делинквенција у ФБиХ			
Година	2006.	2007.	2008.
Број процесуираних	1.739	1.727	1.592

У времену поремећеног система вриједности и ерозије морала, све чешћи су неки нови модели криминалитета који раније нису били својствени малолетницима, као што су: фалсификовање докумената и злоупотреба података преко интернета (хакери), отмице и сл. Управо ова чињеница указује да млади све више своје узоре проналазе у старијим

криминалцима, желећи преко ноћи да стекну богатство и рејтинг у криминалном подземљу, често не бирајући средства, нити размишљајући о могућим посљедицама по себе и по друге (Бошковић 2006).

Међутим, осим активности инкриминисаних нормама кривичног законодавства, малољетничка делинквенција подразумијева и све девијације у понашању младих (социјална неусклађеност у ширем смислу ријечи, скитња, бјежање из породице и школе, вандализам и сл.) које нису у законској надлежности у дјелокругу МУП-а. Према малољетнику који је починио кривично дјело, у зависности од његове доби, примјењују се законом одређене мјере, уз учешће родитеља и старатеља и службеника социјалних, здравствених, школских и других надлежних установа.

Евидентан је и све већи број припадника малољетничке популације који се налазе у ризичној групи да развију делинквентску активност. Најчешће су то лица која живе у неповољним породичним, животним и социјалним условима. Ако им се не укаже одговарајућа институционална помоћ и пажња, постоји опасност да оду у делинквентско понашање, које је детерминисано различитим факторима. Недовољно и неадекватно дјеловање породице, школе, социјалних, здравствених и других институција и невладиних организација, уз тежак социјални моменат и сву проблематику посљедица ратног и поратног периода у Босни и Херцеговини, најчешћи су разлози окретања младих ка различитом криминогеном понашању у посљедње вријеме. Проблематици малољетничке делинквенције, која је све израженија и која може да има далекосежне негативне посљедице, како по извршиоце, тако и по друштво у цјелини, нарочито у послеријатном периоду, није придавана довољна и адекватна пажња, нити кроз институције нити кроз невладине организације. Такође, радње које се предузимају у оквиру надлежних институција на сузбијању појаве малољетничке делинквенције нису дале задовољавајуће резултате, што потврђују и подаци о овој категорији извршилаца, односно њихова релативна бројност (Милић, 2010).

Међутим, да истрајан рад на превенцији малољетничке делинквенције може дати позитивне резултате, говоре и подаци ЦЈБ Бања Лука, гдје се на подручју града Бање Луке у посљедњих неколико година уочава значајан пад броја кривичних дјела које почине малољетни делинквенти. Наиме, у посљедње двије године, Центар јавне безбједности Бања Лука, Центар за социјални рад Бања Лука и Министарство просвјете и културе Републике Српске спровode пројекат који је усмјерен на едукацију младих у школама, а у вези с појавом малољетничке делинквенције (Спречавање и сузбијање малољетничке делинквенције у основним и средњим школама на подручју Републике Српске). О томе колико је тај пројекат имао позитивних ефеката, довољно говоре подаци из приказане табеле.

Табела 3. Подаци о стању малолетничке делинквенције на подручју Града Бање Луке у периоду 2006–2010. год.

Кривично дјело	Година				
	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Тешка крађа	110	37	51	24	24
Крађа	83	56	46	39	19
Оштећење ствари	16	8	3	9	3
Тјелесна повреда	14	7	8	16	4
Разбојништво	6	3	8	5	2
Тешка тјел. повреда	5	5	2	3	4
Прикривање	5	5	13	10	2
Одузимање мотор. возила	3	-	-	4	-
Учествовање у тучи	2	2	-	1	1
Утаја	2	3	1	6	9
Изнуда	2	2	1	-	-
Убиство у покушају	-	1	-	-	-
Напад на служ. лице	-	-	1	2	1
Недозвољена производња и промет оружја	1	-	4	4	1
Помагање	1	1	1	2	-
Угрожавање сигурности	1	1	1	1	-
Угрожавање јавног саобраћаја	-	2	2	-	2
Остала кр. дјела	11	8	5	12	4
УКУПНО	262	141	147	138	76

Из приказане табеле евидентно је да је број кривичних дјела малолетних преступника на подручју Града Бање Луке у сталном опадању, али свакако да морамо бити обазриви код овакве константације и прикупљених података, с обзиром на тамну бројку малолетних починилаца кривичних дјела, тј. број случајева који почине малолетници а које полиција никад не идентификује. У сваком случају, статистички подаци МУП-а Републике Српске охрабрују када је ријеч о сузбијању малолетничке делинквенције на подручја Града Бање Луке, гдје је свакако и највећа концентрација почињених кривичних дјела. У табели број 4 приказан је број малолетних починитеља у периоду од 2006. до 2010. године, њихов узраст и пол.

Табела 4. Узраст и пол малољетних преступника

Година	Број малољетника	Узраст			Пол	
		КН	ММ	СМ	М	Ж
2006.	126	8	44	74	122	4
2007.	140	8	56	76	135	5
2008.	173	17	51	105	160	13
2009.	151	6	48	97	146	5
2010.	79	5	20	54	72	7
Укупно	669	44	219	406	635	34

Из презентованих података уочавамо да број малољетних преступника знатно опада у посљедњих неколико година на подручју Града Бање Луке. Посебно је тај пад изражен у 2010. години, што је свакако резултат наведеног пројекта који се спроводи у школама и рада институција на превенцији малољетничке делинквенције. Такође, највише малољетних делинквената улази у групу «старији малољетник» (16–18 година), а починиоци су углавном малољетници мушког пола. Међутим, из приказаних података уочавамо велики број млађих малољетника (14–16 година) и малољетника испод 14 година, што нам указује да се граница криминалне активност помјера испод 14 година, а што указује на све већу криминогену инфицираност младих и неопходност интензивније превенције ове популације.

«Нови Закон о малољетним преступницима у Републици Српској ступио је на снагу почетком 2011. године. Међутим, кратко вријеме примјене новог система малољетничких кривичних санкција не даје довољно основа за процјену ефикасности прописаних рјешења, али је за очекивање да ће законита, ефикасна, квалитетна примјена тих рјешења помоћи смањењу учешћа малољетника у структури и динамици криминалитета» (Мацановић, 2012, 105).

Рад на превенцији малољетничке делинквенције, сарадња институција са школом и породицама ученика, најбољи су начин да се утиче на ову појаву која је један од озбиљних проблема нашег друштва. Због тога, превенцији малољетничке делинквенције мора се посветити више пажње и у осталим градовима и општинама у Републици Српској.

ЗАКЉУЧАК

Последњих година примијетан је пораст девијантног понашања код дјеце и младих. Странице црне хронике пуне су описа догађаја у којима учествују и страдавају дјеца и малољетници. Сензационалистички медијски приступ овом проблему сигурно не помаже његовом рјешавању. Ипак, феноменологија малољетничке делинквенције у Републици Српској, али и другим земљама у транзицији, показује стални пораст, као и појаву нових модела поремећаја у понашању младих, прије свега све веће бруталности и насиља. То је свакако доказ да се није на вријеме реаговало и интервенисало, односно није се превенирао развој поремећаја у понашању. Да би то било могуће, друштво овом проблему мора посветити много више пажње, посебно кроз развој нових алтернативних модела превенције (школе без насиља, модел позитивног развоја, програми вршњачке медијације, мјере рада у заједници, центри за дневни боравак, модели преусмјеравања и др.), али и програма ресоцијализације малољетних преступника.

У превенцијске активности и организовану борбу против свих врста и облика друштвено неприхватљивог и делинквентног понашања младих потребно је укључити све снаге, почев од родитеља, пријатеља, разредног старјешине, спортско-културних организација и секција у којима млади проводе слободно вријеме, јер је здраво окружење значајна потпора борби против негативних импулса из околине који утичу на појаву криминогене инфизираности и малољетничке делинквенције.

Програми за малољетне преступнике који би се могли примјењивати и код нас, када је ријеч о њиховој ресоцијализацији су свакако *бут камп* програми (*Boot camp programi*). Овакви програми представљају алтернативу институционалним програмима који се баве ресоцијализацијом малољетних преступника. Наиме, ради се о програмима који обухватају разноврсне активности с обавезним постинституционалним програмима. Све активности које обухватају ови програми детаљно су испланиране током читавог дана. Суштина сповођења ових програма јесте да пружи одређене компетенције штићеницима које ће утицати на промјену њиховог понашања.

Малољетним преступницима је данас потребна брза и ефикасна рехабилитација која их неће одвајати од нормалних животних токова неколико година, већ ће им пружити краће институционалне програме помоћу којих ће изградити оне компетенције и социјалне вјештине које им недостају како би ојачали свој карактер, кориговали понашање, прихватили друштвене вриједности, те увидјели своје грешке и кренули из почетка, али и даље уз пуну подршку и надзор стручњака у оквиру ван-институционалног програма.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Бошковић, Мило. 2006. *Криминологија*. Нови Сад: Правни факултет.
- [2] Извјештај МУП-а РС, 2011. Бања Лука.
- [3] Извјештај МУП-а ФБиХ, 2009. Сарајево.
- [4] Јашовић, Жарко. 1983. *Криминологија малолетничке делинквенције*. Београд: Научна књига.
- [5] Кривични закон Републике Српске, Службени гласник РС бр. 73/10.
- [6] Мацановић, Небојша. 2007. Водитељско управљање у функцији ресоцијализације штићеника васпитно поправног дома. *Наша школа* број 3–4: стр. 125–133.
- [7] Мацановић, Небојша. 2012. Улога и значај спорта у превенцији ризичног понашања ученика у школи. У Зборнику: *Екологија, здравље, рад, спорт*, стр. 103–107. Бања Лука: Удружење здравље за све.
- [8] Милић, Александар. 2010. *Психосоцијални аспекти малолетничке делинквенције*. Бања Лука: Центар психолошких истраживања и заштите менталног здравља.
- [9] Субашић, Ђемал. Делинквенција младих, облици индивидуалних понашања. *Магазин САФФ*, бр. 279, www.saff.ba/index. (преузето дана: 11.11.2012).
- [10] Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку. 2011. Бања Лука: Министарство правде РС.

JUVENILE DELINQUENCY PROBLEM IN REPUBLIC OF SRPSKA

**PhD Nebojsa Macanovic
Andrea Stankovic
Maja Zimonja**

Abstract: Increasing social disorientation and loosing control over socialization factors for education of children and young people contributes to more often disorder in behavior, especially predelinquent and delinquent behavior. Goal of this paper is to present overview of current situation in Republic of Srpska, regarding juvenile delinquency. Through dealing with this subject, we are trying to help society in prevention of juvenile delinquency by finding ways to suppress and prevent delinquency in society, and create better conditions for applying primary and secondary prevention of juvenile delinquency.

Key words: juvenile delinquency, prevention, educational measurements

КАУЗАЛИТЕТ У АНГЛОСАКСОНСКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Мр Драгана Милијевић,
Висока школа унутрашњих послова Бања Лука

Апстракт: Узрочност, како у евроконтиненталном тако и у англосаксонском кривичном праву означава се једним од неизоставних елемената који се јављају код кривичних дјела у чијем опису је предвиђена посљедица. Наведено се најбоље читава у формули: Actus Reus + Mens Rea + Causation + Concurrence = Crime. Да би постојао каузалитет, неопходно је утврдити да између радње и посљедице постоји нужна, узрочна сукцесија, тј. повезаност у том смислу да посљедице не би било без претходне радње. Другим ријечима, потребно је утврдити којим је каузалним током дошло до посљедице. За разлику од евроконтиненталног кривичноправног система у коме рјешење проблема узрочности нуде одговарајуће теорије, у англосаксонском кривичном праву издвајају се тестови. Аутор у раду приказује поједина (специфична) англосаксонска рјешења у погледу овога кривичноправног института.

Кључне ријечи: узрочност, кривично дјело, посљедица, тестови.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Питање узрочности, иако (посебно) није предмет регулисања савремених кривичних закона, веома је значајно у кривичном праву, с обзиром на то да учинилац може одговорати само за оне промјене у спољњем свијету које се њему могу приписати у кривицу, односно које представљају резултат радње коју је он учинио, а не и за оне које се случајно надовезују на његово дјело. Ово важи и у погледу англосак-

сонског кривичног права. Да би се у кривичном поступку утврдила одговорност оптуженог уз помоћу доказа који указују на његову кривицу „*beyond reasonable doubt*“, није увијек довољно утврдити само постојање објективног (*actus reus*) и субјективног (*mens rea*) елемента, већ тужилац треба да докаже и узрочно-последичну везу између радње извршења и последице.¹

Наведено је, наравно, од значаја код кривичних дјела која садрже последицу. Другим ријечима, проблем узрочности се и не појављује код свих кривичних дјела, већ код тзв. материјалних кривичних дјела, односно кривичних дјела код којих последица припада законском бићу кривичног дјела. Тако су се проблеми везани за питање узрочности у кривичном праву прво почели расправљати у вези са кривичним дјелом убиства, да би се касније проширили и на остала кривична дјела која се сматрају довршеним тек с наступањем последице као промјене у спољњем свијету. Ово је нарочито изражено у англосаксонском кривичноправном систему, у којем се, између осталог, посебна пажња посвећује утврђивању каузалности код кривичног дјела убиства (*Homicide*).²

Утврђивање каузалности између предузете радње (*act*), или оствареног пропуштања (*omission*) и последице код ових кривичних дјела, у већини случајева није компликовано. Наиме, то су класични случајеви у којима особа А пуца из ватреног оружја у особу Б, којој наноси тешке тјелесне повреде од којих жртва умире за неколико минута. Сасвим је извјесно да је радња особе А проузроковала смрт особе Б. Међутим, ствари понекад нису овако једноставне. И у англосаксонској литератури (као и у евроконтиненталном кривичноправном систему) јављају се случајеви у којима је изузетно тешко утврдити узрочност. То су ситуације у којима се последица јавља као резултат дјеловања више услова или фактора који се налазе у каузалном ланцу њеног настајања.

Оно што је неспорно, јесте да се и у англосаксонском кривичном поступку не рјешава проблем узрочности уопште, већ само кривично-

¹ V. Midson, B.: „*Teaching Causation in criminal Law: Learning to think like Policy Analysts*“ in Legal Education Review; 2010 year; vol. 20; Issue 1/2; p. 111; yn. Price, D. B.: „*Taking a Chance with the Burden of Proff: The But-For Test in Homicide Case Law*“, in Iowa Law Review; 2007. year; vol. 92; Issue 2; p. 708; yn. Klotter, J. C.; Pollock, J. M.: Criminal Law; Anderson Publishing; United States of America; 2006, p. 51;

² V. Price, D. B., *op. cit.*, p. 703–739; Elliott, C.; Quinn, F.: Criminal Law; Pearson Education; London; 2006. year; p. 50; yn. Midson, B., *op. cit.*, p. 111; Lanham истиче да испитивање узрочности треба дати одговоре на два питања: прво, да ли постоји фактичка (стварна) повезаност између радње оптуженог и жртвине смрти, и друго – да ли је та веза у довољној мјери битна да дјелатностима оптуженог да карактер узрока смрти жртве; v. Lanham, D. et al.: Criminal Laws in Australia; The Federation Press; 2007. year; p. 154; yn. Moore M.: „*Causation in the Criminal Law*“ in The Oxford Handbook of Philosophy of Criminal Law; Oxford University Press; 2011. year; p. 168–170;

правни појам узрочности, а то значи да је у низу услова који су довели до забрањене посљедице у том погледу релевантан само онај који се односи на људску радњу. Из тога произилази да је обим испитивања узрочности ограничен, јер може да се креће само у границама проузроковања посљедице која је предвиђена у опису датог дјела, и не обухвата низ других услова који се налазе у току каузалног збивања.

Да би се утврдио каузалитет, потребно је утврдити повезаност у том смислу да посљедице не би било без претходне радње, односно утврдити којим је каузалним током дошло до посљедице. Како је англосаксонски кривичноправни систем увелико специфичан у погледу кривичноправних института из општег дијела, специфичан је и у погледу узрочности. Наиме, у пракси су развијени и користе се одговарајући тестови. Сви тестови који се примјењују приликом утврђивања каузалности у основи треба да утврде постојање фактичког и правног проузроковања посљедице, а оптужени се може огласити кривим онда када његов акт у оба смисла и стварно (чињенично) и легално проузрокује посљедицу.

УЗРОЧНОСТ У АНГЛОСАКСОНСКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Стварно (чињенично) проузроковање посљедице— factual causation

У циљу утврђивања стварног проузроковања посљедице (конкретно код кривичних дјела против живота и тијела), у току кривичног поступка се доказују двије ствари: прво, да забрањена посљедица не би наступила без предузете дјелатности одређеног лица (лица које се налази у својству оптуженог), и друго, да промјена проузрокована актом оптуженог представља више од „минималног“ узрока (разлога) посљедице која је наступила.³ У погледу првонаведеног, особа се може огласити кривом само уколико се посљедица јавља као резултат њене радње. С обзиром на то, у примјеру кривичног дјела убиства, оптужени неће бити кривично одговоран уколико је жртва умрла у исто вријеме без обзира на његово дјеловање (или пропуштање дужне радње).⁴ Друга наведена ствар која је предмет доказивања позната је под називом правило *de minimis*, и под њом се подразумејева да се предузетом дјелатношћу проузрокује смрт

³ V. Elliott, C.; Quinn, F., *op. cit.*, p. 50–51; Jackson, M.: *Criminal Law in Hong Kong*; Hong Kong University Press; 2003. year; p. 87;

⁴ У *White 1910* оптужени је дао својој мајци отров, али прије него што је отров почео да дјелује она је умрла од срчаног удара који није проузрокован дејством отрова. Оптужени није био одговоран за њену смрт; v. Elliott, C.; Quinn, F., *op. cit.*, p. 50; Lanham, D., *op. cit.*, p. 154; Jackson, M., *op. cit.*, p. 88;

друге особе „раније“ него што би се то догодило, јер све особе ионако умиру. У контексту другонаведеног, убрзање смрти узроковано дјеловањем оптуженог треба да буде више него само тривијално (безначајно) (убод прста и крварење једне жене може убрзати њену смрт, али не може се сматрати стварним узроком смрти), и само такву дјелатност треба сматрати узроком.⁵

Као метод за утврђивање стварне (фактичке) узрочности, у англо-саксонском кривичноправном систему највише се користи *but-for test*.⁶ *But-for test* уједно се означава и као основно правило (*General Rule*) код утврђивања каузалности.⁷ Суштина овога теста је давање одговора на сљедеће питање: да није било радње оптуженог, да ли би наступила посљедица (на примјер, једна особа пуца у другу и наноси јој тјелесне повреде). Поставља се једноставно питање: да није било пуцања од стране активног субјекта (оптуженог) према пасивном субјекту (жртви), да ли би наступиле тјелесне повреде? Одговор је: „не“. Зато се може закључити да је у овом случају пуцање активног субјекта проузроковало тјелесну повреду пасивног субјекта. Види се да *but-for test* даје одговор на питање да ли је било неопходно да се деси радња оптуженог да би наступила забрањена посљедица (па се још назива и тестом неопходности, потребе), и треба нагласити да у већини случајева, дајући одговор на питање фактичке каузалности, он одговара и на питање легалног проузроковања посљедице.

Иако поменути тест често даје исправан одговор на питање каузалитета, ипак он у одређеним ситуацијама не може да понуди адекватно рјешење. Овдје ћемо поменути само двије потешкоће. Прва тешкоћа огледа се у томе да је према овоме тесту узрочна веза скоро све, а што се може илустровати примјером: „да није жртва кривичног дјела пропустила аутобус који је раније напустио станицу, она се не би нашла на мјесту извршења кривичног дјела и стога кривично дјело не би било ни извршено“. С друге стране, истиче се и проблем „преодређености“ овога теста. У контексту наведеног, као илустративан примјер може се издвојити случај два ловца који нехатно пуцају у трећу особу, усљед чега наступи тешка тјелесна повреда и жртва изгуби око. Сваки пуцањ за себе би био довољан да проузрокује ову тешку тјелесну повреду. Наиме, да није први ловац пуцао, да ли би наступила ова тешка тјелесна повреда. Одговор је: „да“. Међутим, и одговор на питање „да није други ловац пуцао, да ли би тјелесна повреда наступила?“ одговор је такође „да“. Примјеном овога теста долази се у једну противрјечну позицију, према којој ниједан ловац

⁵ Elliott, C.; Quinn, F., *op. cit.*, p. 50;

⁶ V. Price, D. B., *op. cit.*, p. 708; Lanham, D., *op. cit.*, p. 155–156; Овај тест се још назива и *sine qua non test*, v. Moore, M., *op. cit.*, p. 170;

⁷ V. Parker, G.: *An Introduction to Criminal Law*; Methuen Publications Canada; 1988. year; p. 204; Moore, M., *op. cit.*, p. 170; Jackson, M., *op. cit.*, p. 87;

није изазвао тјелесну повреду. Кориштењем овакве логике закључује се да оба ловца нису одговорна за наступање тешке тјелесне повреде, без обзира на то чији хитац је изазвао повреду, јер је и постојала вјероватноћа да је и други хитац био нужан да наступи тјелесна повреда. Треба нагласити да у овако тешким случајевима поједини теоретичари предлажу тзв. „тест довољности“ умјесто „теста неопходности, потребе“. Наиме, према овоме тесту акт или пропуштање се може сматрати узроком уколико представља „потребан елемент у скупу услова који су заједнички довољни да изазову посљедицу“.⁸ У предоченом случају два ловца, сам склоп прилика (услова) доприноси резултату, односно тјелесној повреди која је нанијета жртви. Склоп прилика би у овом случају представљао положај жртве, њено налажење на „правом мјесту у право вријеме“ гравитацију и сл.

Правно проузроковање посљедице– legal causation.

Као што је речено, сама узрочна повезаност између дјелатности одређене особе и резултата који она проузрокује понекад није довољна да дјелатност сама по себи буде правно призната као узрок те посљедице.⁹ У већини случајева, одређена дјелатност проузрокује посљедицу уколико је њихова међусобна повезаност довољно јака да оправда атрибут узрока који је кривичноправно релевантан. Већ је истакнуто да се у поступку утврђивања узрочности примјеном *but-for testa* може установити постојање узрочности како у фактичком тако и у кривичноправном смислу (легална узрочност). Међутим, како се *but-for test* не може примијенити на све случајеве, барем у контексту утврђивања узрока у кривичноправном смислу, у англосаксонској литератури су установљени одговарајући начини утврђивања кривичноправно релевантног узрока. Прије свега, треба напоменути да у англосаксонском кривичном праву не постоји „основни“ тест који би представљао тзв. „генерално правило“ када је у питању утврђивање узрочности у кривичноправном смислу (постоји седам различитих врста тестова који се примјењују приликом утврђивања ове узрочности¹⁰). У контексту наведеног, интересантна шема утврђивања узрочности у кривичноправном смислу проналази се код *Elliotta* и *Quinna*. Према овим ауторима, узрочност у кривичноправном смислу може се доказати на било који од сљедећа три начина или њиховом комбинацијом: доказивањем да оригинална повреда представља још дјелујући (односно оперативан) и значајан узрок забрањене посљедице; доказивањем да је интервенишући акт предвидив и представља природан слијед догађаја; и примјеном „*thin skull*“ *testa*.¹¹ Треба истаћи да се

⁸ У литератури познат под називом *NESS TEST– necessary element of a set of condicions jointly sufficient for the result*; Moore, M., *op. cit.*, p. 172;

⁹ Colvin, E., *op. cit.*, p. 258;

¹⁰ Moore, M., *op. cit.*, p. 170;

¹¹ *The original injury was an operative and significant cause of death; The intervening act*

поменути начини доказивања остварују примјеном одговарајућих тестова, односно да посљедњи „начин доказивања“ представља, као што ћемо видјети, тест сам по себи. Овдје ће се предочити само поједини аспекти ових начина утврђивања узрочности у кривичноправном смислу.

На првом мјесту, потребно је утврдити да **оригинална (нанесена) повреда представља дјелујући (односно оперативан) (*operating*) и значајан (*substantial*) узрок забрањене посљедице**. У оквиру овога захтјева, у току поступка треба доказати да је, у вријеме нпр. жртвине смрти, повреда или рана проузрокована од стране оптуженог била суштински и битан узрок смрти. Један од начина утврђивања наведеног је *substantial cause test*.¹² Према овоме тесту, повреда треба да буде дјелујући и значајан узрок забрањене посљедице, без обзира на интервенишуће факторе, тј. допринос жртве настанку забрањене посљедице, непажње треће стране и њеног доприноса забрањеној посљедици, као и намјерних радњи треће стране које могу допринијети наступању забрањене посљедице. У англосаксонској литератури као репрезентативан примјер примјене овога теста наводи се енглески случај *R v Smith*¹³, у коме је војник убоден ножем у бараци приликом свађе. Он је колабирао два пута прије него што је стигао до официра који је био задужен за пружање медицинске помоћи, затим није благовремено стигао код доктора, пошто је овај грешком мислио да његов случај није ургентан. Када је повријеђени војник коначно примљен у болницу, третман који му је пружен био је неадекватан за повреде које су му нанесене. Поред тога, суд је заузео ставовниште да ови интервенишући фактори нису „разбили“ ланац узрочности, и да је нанесена повреда била оперативни и значајан узрок смрти, те је оптужени кривично одговоран за убиство.¹⁴ Увиђа се да је у овоме случају дјелујући узрок уједно и значајан (суштински) узрок забрањене посљедице. Ипак, треба напоменути да понекад фактор који се сматрао значајним, протеклом одређеног временског периода може да изгуби на значајности. Наиме, у случају *Jordan*¹⁵, жртви која је убодена ножем у болници је дат антибиотик на који је алергична. Уважавајући чињеницу да

was reasonably foreseeable; The „thin skull“ test. v. Elliott, C.; Quinn, F., *op. cit.*, p. 50–53;

¹² Colvin, E., *op. cit.*, p. 259; Овај тест представља ретроспективни тест „*retrospective test*“, који укључује осврт уназад, гдје се полази од проузроковане посљедице па се прегледом свих „узрочника“ утврђује који од њих је имао *substantial role*. Насупрот њему, налази се *reasonable foreseeability test*, који по својој суштини представља *prospective test* и који полази од позиције лица у тренутку када је предузело одређену дјелатност, те иде унапријед ка резултату, односно проузрокованој последици.

¹³ V. Elliott, C.; Quinn, F., *op. cit.*, p. 51; Colvin, E., *op. cit.*, p. 259; Midson, B., *op. cit.*, p. 112; yn. Jackson, M., *op. cit.*, p. 89;

¹⁴ V. Lanham, D., *op. cit.*, p. 162; Parker G., *op. cit.*, p. 202;

¹⁵ V. Midson, B., *op. cit.*, p. 114; Elliott, C.; Quinn, F., *op. cit.*, p. 52; Colvin, E., *op. cit.*, p. 259; Parker, G., *op. cit.*, p. 202;

се жртва већ опорављала од задобијених тјелесних повреда, суд је заузео становиште да, у овоме случају, абнормална количина течности– антибиотика (као интервенишући фактор), у ствари представља још увијек дјелујући (оперативни) и суштински узрок смрти, а не тјелесна повреда нанесена ножем.

Из предочених примјера могло се увидјети да је утврђивање узрочности у кривичноправном смислу често компликовано, због неопходности утврђивања да ли су и како одређени догађаји који су се догодили након предузетих дјелатности оптуженог, тзв. **интервенишући фактори**, утицали на узрочност. С обзиром на наведено, и уједно као друго, у англосаксонском кривичном праву се доказује утицај наведених фактора на проузроковану посљедицу. Интервенишући фактори могу на узрочност утицати на два начина: да не искључе дјелатности оптуженог као узрок посљедице, или да их искључе. У првом случају интервенишући фактори не прекидају ланац узрочности, под условом да се јављају у догледно вријеме и представљају природан ток догађаја. У другом случају, по природи ствари, интервенишући фактори заснивају нови ланац узрочности, „проузрокујући“ забрањену посљедицу.¹⁶ За почетак поћи ћемо од правила према којем **интервенција треће стране која се догоди у догледно вријеме, а која представља природан ток догађаја, не прекида ланац узрочности.**¹⁷ Наиме, интервенција која наступи у умјереном догледном периоду неће прекинути ланац легалне узрочности. На примјер, уколико оптужени ударцем онесвијести жртву и остави је у таквом стању да лежи на плажи, сасвим је могуће да у догледно вријеме наиђе велики талас и да се особа утопи, те да је оптужени проузроковао смрт тога лица.¹⁸ За разлику од наведеног, оптужени неће бити одговоран за убиство уколико је онесвијешћену особу оставио покрај пута, а њу је онда друго лице усјед неприлагођене возње прегазило аутомобилом, јер је посљедњом дјелатношћу покренут нови ланац узрочности, а који не представља природан слијед догађаја. Стога је потребно је нешто рећи о непосредном узроку и интервенишућим факторима.

а) Најближи (непосредни) узрок (*proximate causation*). Већ смо истакли: да би се једна особа огласила кривом, њено чињење или евентуално пропуштање треба да проузрокује кривично дјело. С обзиром на наведено, дјелатности једне особе ће бити дефинисане као непосредан узрок кривичног дјела уколико не постоје интервенишући фактори, односно фактори који стоје између радњи починиоца и посљедице кривичног дјела. Исто тако, уколико постоје интервенишући фактори, а који су дјеловали у догледно вријеме или се могу окарактерисати као

¹⁶ Ун. Jackson, M., *op. cit.*, p. 90;

¹⁷ V. Colvin, E., *op. cit.*, p. 267;

¹⁸ V. Elliott, C.; Quinn, F., *op. cit.*, p. 52;

природни слијед догађаја (*naturally occurring events*), узрочна веза такође није прекинута. У већини случајева догађаји који се појаве као нормалан, односно логичан слијед, не прекидају започети ланац узрочности. На примјер, у случају у коме оптужени удари покојника (жртву) који је хемофиличар у вилицу, а што резултира изливом крви од кога је жртва преминула 10 дана касније, оптужени је осуђен за убиство из нехата. Наиме, у случају *State v Fraizer*¹⁹, суд је заузео становиште да је ирелевантно то што оптужени није знао за здравствено стање жртве, као и то да није могао да предвиди да ће резултат његовог поступка бити смрт другог лица. Овакав закључак суда је произашао из доктрине да извршилац кривичног дјела врши то дјело према жртви онаквој каква је, „какву је нађе“²⁰, што значи да уколико је жртва хемофиличар и као таква крвари на смрт због посјекотине или ударца, иако се то не дешава нормалној особи, ипак ће представљати нормалан слијед догађаја у датом тренутку. Уколико, као у овом случају, жртва има тзв. „стаклену вилицу“ и озбиљно је повријеђена као резултат ударца који не би у другим случајевима изазвао теже тјелесне повреде, и даље постоји природан ток догађаја код овога кривичног дјела.²¹

б) С друге стране, постоје тзв. „замјенски интервенишући фактори“, независна активност или догађај који замјењује активност оптуженог у својству правно значајног узрочног фактора. У овом случају сам акт особе која се налази у својству оптуженог неће бити правно релевантан узрок настале посљедице. Тачније, замјенски фактор представља независан догађај који има карактеристике интервенције, непредвидивости, и представља јединствени (једини) узрок смрти.²² Овдје се за репрезентативан примјер могу узети ситуације у којима: оптужени наноси тјелесне повреде жртви која је након тога пренесена у болницу у којој умире усљед инфекције коју је задобила током неадекватног оперативног поступка,²³ односно, случај у коме оптужени пуца на жртву наносећи јој тјелесне повреде након чега је иста пренесена у болницу гдје је убијена од стране медицинске сестре хомицидомана²⁴. У наведеним примјерима оптужени

¹⁹ V. Klotter, J. C.; Pollock, J. M., *op. cit.*, p. 52;

²⁰ „Take your victim as you find him or her!“, Jackson, M., *op. cit.*, p. 93;

²¹ Слично је и у случају у коме је лице оглашено кривим за убиство а гдје жртва након нанених повреда не брине о себи и на тај начин допринесе властитој смрти, на примјер када жртва одбије медицинску помоћ, након чега наступи смртна посљедица (*R v Blaue*). Поред наведеног, релевантне су и сљедеће ситуације: оптужени наноси тјелесну повреду жртви, и након што је жртва одведена у болницу у полусвјесном стању, она у стању у каквом се налази искључује апарате на којима се налази и наступа смртна посљедица, као и случај када оптужени наноси ножем озљеде жртви након чега жртва умире од плућне емболије.

²² V. Klotter, J. C.; Pollock, J. M., *op. cit.*, p. 52;

²³ V. Lanham, D., *op. cit.*, p. 160-161;

²⁴ V. Klotter, J. C.; Pollock, J. M., *op. cit.*, p. 53;

се може теретити за наношење тјелесних повреда, покушај убиства, али не и за убиство, јер је смртну посљедицу проузроковала трећа страна (нпр. медицинска сестра) која је својим дјеловањем прекинула узрочну везу коју је проузроковао оптужени и засновала нови ток догађаја. Међутим, важно је напоменути да одлуке судова у оваквим случајевима и нису увијек уједначене.²⁵

У англосаксонској литератури се приликом одређивања да ли је интервенишући акт разбио ланац узрочности или није, користи тзв. „тест догледности“ (*reasonable foreseeable test*). Према овоме тесту, одређени догађаји који услиједе након дјеловања оптуженог, а који су неизбјежни, предвидиви и представљају природан слијед догађаја, могу се приписати оптуженом на знање. Тако, у већ поменутом примјеру, у коме лице А напусти лице Б на плажи, лице А је морало да предвиди да ће да наиђе плима, због саме природе мјеста.²⁶ Међутим, сама чињеница да се лице Б затим удави није довољна. Суд мора да установи (узме у обзир) када је тијело остављено на плажи, и од којих повреда је лице Б патило по мишљењу лица А. Уколико је према мишљењу суда лице Б оставило лице А у положају који би свака разумна особа сматрала безбједним, али је олуја проузроковала поплаву читавог подручја, сама поплава се може сматрати као *novus actus*. За разлику од наведеног, уколико је лице А преко средстава јавног информисања или на неки други начин било упознато да се спрема олуја која може проузроковати поплаве па поступи како је поступило, може се констатовати да ланац узрочности није прекинут и лице је кривично одговорно за посљедицу која је наступила.²⁷

И на крају, од значаја је рећи нешто и о једном од специјалних правила доказивања узрочности у англосаксонском кривичном праву, тзв. **тесту танке лобање (*thin skull test*)**.²⁸ Правило танке лобање је правна

²⁵ О овоме говори и примјер у коме је жртва одвезена у болницу након што је озлијеђена од стране оптуженог; повреда није била по природи озбиљна, али је жртва у болници добила грозницу грешком доктора, усљед чега је умрла. У овом случају суд је заузео становиште да повреда нанесена од стране оптуженог не представља непосредни узрок смрти. Међутим, други суд је заузео становиште да узрочна веза коју је проузроковао оптужени није прекинута неадекватним болничким третманом и да представља узрок смрти; в. Klotter, J. C.; Pollock, J. M., *op. cit.*, p. 53;

²⁶ V. Jackson, M., *op. cit.*, p. 91; Elliott, C.; Quinn, F., *op. cit.*, p. 52;

²⁷ У надлежности је сваког суда да у оваквим случајевима процијени само понашње оптуженог. Оптужени не може избјећи одговорност тако што намјерно не види шта може наступити. Кривица се не налази само у томе у шта је оптужени заиста вјеровао, већ и у недостатку разумијевања онога што би у конкретном случају већина људи у ствари схватила. У ствари, овдје се ради о узимању у обзир онога што је оптужени знао и предвидио и онога што би разумна особа схватила и разумјела у томе случају, комбиновању истог и извођењу закључака од стране суда.

²⁸ У англосаксонској литератури проналази се пет специјалних правила утврђивања

доктрина, која се користи у оба, и у грађанском и у кривичном праву, а путем које се индивидуа (појединац) држи за одговорну за све консеквенце (посљедице) које се јављају као резултат њених активности које воде повреди друге особе, чак и ако жртва има нпр. низак праг толеранције на тјелесне повреде. Генерална максима подразумијева већ поменуто – да починилац деликта узима своју жртву „у стању у којем је нађе“.²⁹ Наведено правило најбоље се може објаснити на примјеру у коме оптужени удари жртву у предјелу главе на начин који у уобичајеним ситуацијама не изазива смртну посљедицу, међутим особа има неуобичајено танку лобању (тзв. *glass jaw*), или хемофилију (крварење до смрти), што у овом случају чини ударац фаталним. Генерално, може се поставити питање да ли ће оптужени бити одговоран за смрт која је уследила? Одговор је позитиван. Наиме, у оваквим случајевима се подразумијева да уколико особа има лобању осјетљиву као љуска од јајета, а нападач који није знао за такво стање пасивног субјекта нанесе ударац таквој жртви у предјелу главе проузрокујући неочекивано пуцање лобање или крварење, он ће бити одговоран за све посљедице које резултирају из овога незаконитог контакта, јер оне, опет, представљају природан слијед догађаја.³⁰ Поред наведеног, од значаја је напоменути да се примјена овога принципа у англосаксонском кривичном праву проширује са физичких карактеристика и на ментално здравље и увјерења. Тако је у случају *R v Blaue*³¹, у коме је жртва убода ножем била припадник јеховиних свједока, цркве, која, између осталог, забрањује својим члановима да примају туђу крв. Као резултат одбијања трансфузије крви жртва је умрла усљед задобијених повреда. У овоме случају виши суд је одбио жалбене наводе да је одбијање трансфузије од стране жртве прекинуло постојећи ланац узрочности и зановало нови, и потврдио осуђујућу пресуду за кривично дјело убиства.³²

РЕЗИМЕ

У погледу каузалности, која представља једно од обиљежја радње кривичног дјела са посљедицом, теоријски и практично постоје различита становишта. Посебно су интересантна она која се сусрећу у англосаксонском кривичноправном систему. Специфичност овога система се не огледа у томе да се приступа утврђивању фактичке узрочности у кривичноправном смислу, јер наведено представља устаљени поступак.

узрочности: *Physical infernity, Victim's reaction to thretas, Reaction to injuries, Third party reaction to threarts, Negligent intervening conduct by a third party, v. Lanham, D., op. cit., p. 158;*

²⁹ V. Klotter, J. C.; Pollock, J. M., *op. cit.*, p. 52; Jackson, M., *op. cit.*, p. 93; Colvin, E., *op. cit.*, p. 12; Elliott, C.; Quinn, F., *op. cit.*, p. 54;

³⁰ V. Klotter, J. C.; Pollock, J. M., *op. cit.*, p. 52;

³¹ V. Colvin, E., *op. cit.*, p. 12; Jackson, M., *op. cit.*, p. 93; Elliott, C.; Quinn, F., *op. cit.*, p. 52;

³² Jackson, M., *op. cit.*, p. 94;

Овдје је специфичан начин на који се то чини – тестови. За утврђивање фактичке узрочности највише се примјењује „but for“ тест, који уједно представља генерално правило. Међутим, када је у питању узрочност у кривичноправном смислу, не постоје јединствени тестови који су примјењиви на све случајеве. Може се само констатовати да узрочност у кривичноправном смислу постоји уколико се докаже да: оригинална повреда представља дјелујући (оперативни) и значајан узрок настале посљедице; да су акти који слиједи и који се називају интервенишућим (уколико постоје), схватљиви разумном човјеку и да се јављају у догледно вријеме не прекидајући ланац узрочности; као и да се пасивни субјект који представља потенцијалну жртву кривичног дјела повређује у стању у каквом је пронађен. Истина, ово се понекад може доказати употребом „but for“ теста, али у већини случајева пред судове се поставља тежак задатак да се одлуче за примјену једног од многобројних тестова (правила) који су карактеристични за овај, каузистички кривичноправни систем.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Colvin, E.: „*Causation in criminal law*“, in *Bond Law Review*; 1989. year; vol. 1; Issue 2; p. 253–271;
- [2] Elliott, C.; Quinn, F.: *Criminal Law*; Pearson Education; London; 2006;
- [3] Jackson, M.: *Criminal Law in Hong Kong*; Hong Kong University Press; 2003;
- [4] Klotter, John C., Pollock, Joycelin M.: *Criminal Law*; Anderson Publishing; United States of America; 2006;
- [5] Lanham, D. *et al.*: *Criminal Laws in Australia*; The Federation Press; 2007;
- [6] Midson, B.: „*Teaching Causation in criminal Law: Learning to think like Policy Analysts*“ in *Legal Education Review*; 2010. year; vol. 20; Issue 1/2; p. 109–136;
- [7] Moore, M.: „*Causation in the Criminal Law*“ in *The Oxford Handbook of Philosophy of Criminal Law*; Oxford University Press; 2011. year; p. 168–188;
- [8] Parker, G.: *An Introduction to Criminal Law*; Methuen Publications Canada; 1988;
- [9] Price, D. B.: „*Taking a Chance with the Burden of Proff: The But-For Test in Homocide Case Law*“, in *Iowa Law Review*; 2007. year; vol. 92; Issue 2; p.703–739;

[10] Reinach, A.: „*On the Concept of Causality in the Criminal Law*“ in *Libertarian Papers*; 2009. year; vol. 1.; No. 30.; p. 1–40;

CAUSALITY IN THE ANGLO-SAXON CRIMINAL LAW

Dragana Milijevic M.A.,

High School of Internal Affairs Banja Luka

Abstract: Causality, in Eurocontinental and the Anglo-Saxon criminal law is referred to as one of the indispensable elements that are present in the crimes in which the description of the intended result. That is the best stated in the formula: Actus Reus + Mens Rea + Concurrence + Causation = Crime. For causality to exist, it is necessary to determine between actions and consequences is a necessary, causal succession, i.e. relationship in the sense that the consequences would not be without action. In other words, it is necessary to determine which occurred during the causal consequences. Unlike eurocontinental criminal justice system in which the solution to the problem of causality provide a proper theory, the Anglo-Saxon criminal law stand the tests. The author presents some (specific) solutions in the Anglo-Saxon view of this criminal justice institute.

Keywords: causality, the offense, the consequences, the tests.

НАСИЉЕ МЕЂУ МЛАДИМА – ОСНОВНА ОБИЉЕЖЈА

Мр Жана Врућинић¹

Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: Сваки појединац опажа и разумије насиље на себи својствен начин, на основу свог личног искуства, индивидуалне историје и контекста свог актуелног живота. С обзиром на то да је, у данашње вријеме, насиље међу младима озбиљан друштвени проблем у свим друштвима, а поготово у неразвијеним земљама и земљама у транзицији као што је БиХ, било је значајно поново актуелизовати ову тему. У овом раду под појмом «основна обиљежја» насиља међу младима аутор подразумијева основе карактеристике, промјене у систему вриједности као узрок насиља међу младима, ризичне и заштитне факторе безбједности младих и програм превенције насиља међу младима.

Кључне ријечи: млади, насиље, систем вриједности, безбједност, превенција.

НАСИЉЕ – ПОЈАМ, КАРАКТЕРИСТИКЕ

У најширем смислу, насиље се може објаснити као ускраћивање и нарушавање права других на егзистенцијално безбједан, слободан и хуман живот.

Свјетска здравствена организација² класификовала је насиље у три широке категорије у односу на то ко га чини, и то на: насиље усмјерено према себи, интерперсонално насиље и колективно насиље. Свака од ових широких категорија је даље подијељена и одражава специфичније врсте насиља.

Насиље усмјерено према себи укључује суицидално понашање и самозлостављање (нпр. самоповређивање).

¹ Мр Жана Врућинић, магистар психолошких наука, виши стручни сарадник за предмет Полицијска психологија и Правна медицина на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци.

² WHO (2002). World Report on Violence and Health: Summary. Geneva., p. 5.

Интерперсонално насиље је, према мјесту дешавања, подијељено у двије супкатегије. Прву супкатегију чини *породично насиље* (међу члановима породице) и *насиље међу интимним партнерима* – насиља која се, мада не искључиво, дешавају у кући. Овдје говоримо о злостављању дјете, насиљу међу интимним партнерима и злостављању старих. *Насиље у заједници* (енг. community violence) између индивидуа које нису сродници и које се чак не морају ни познавати, генерално се дешава ван породичног амбијента. Овдје убрајамо насиље међу младима, силовање и сексуални напад извршен од стране непознате особе, као и насиље у институционалном окружењу као што је школа, радно мјесто, затвор и старачки дом.

Колективно насиље представља инструмент који користе људи који се изјашњавају као чланови једне групе против чланова друге групе, у циљу постизања политичких, економских или социјалних циљева.

НАСИЉЕ МЕЂУ МЛАДИМА

Насиље међу младима, као супкатегија интерперсоналног насиља, према поменутој класификацији укључује особе од 10 до 29 година и обухвата широк дијапазон агресивних аката, од малтретирања и физичких сукоба до озбиљнијих облика злостављања и убистава. О насиљу међу младима данас се све чешће говори, почевши од насиља међу вршњацима, до сукоба различитих супкултура. Насиље оптерећује цијелу заједницу због повећаног криминалитета, инвалидитета и смртности младих особа.

Током раздобља физичког и духовног сазријевања, и интеграције младих у друштвену заједницу, од њих се очекује да развију социјалне вјештине и способности за преузимање трајних друштвених улога на свим подручјима људског дјеловања. Тај процес, по правилу, траје док се не постигне примјерени степен социјалне аутономије, одговорности и самосталности. Међутим, исти процес често ометају бројни фактори.

На понашање младих утиче низ друштвених чинилаца и процеса. У првом реду то је породични контекст, затим групе вршњака, демографски процеси везани за миграције, урбанизацију и модернизацију, али и транзиција и са њом повезано социјално раслојавање, економски статус и слично. Пут антисоцијалног понашања и формирања поткултуре насиља почиње у најранијем дјетињству, у породицама са насилничким односима међу члановима породице, оптерећеним сиромаштвом, алкохолизмом, наркоманијом. Дјеца која одрастају у таквом окружењу посједују велики потенцијал да и сама постану насилници. Изостанак емпатије, као најбитније одлике просоцијалног понашања, осјећања кри-

вице и одговорности за нешто што је урађено против других, такође су дијелови комплекса поменутих фактора. Дакле, јасно је да су створени услови за велике безбједносне ризике у земљи, који највише погађају младе. Они подстичу насилно понашање, екстремизам и нетолеранцију према различитим културним моделима и системима вриједности.

Насиље у школама, међу младима, које се у литератури најчешће означава као вршњачко насиље, присутно је најчешће као физичко, психолошко и сексуално. Физичко насиље је, према резултатима истраживања³, најраспрострањенија врста вршњачког насиља у школама. Јавља се у различитим облицима – од чисто физичког насиља, до појаве физичког насиља у комбинацији са психолошким. Физичко насиље постоји када је присутан директни физички напад на жртву, када неко задаје или настоји да зада повреду или неугодност другоме.

Психолошко насиље се врши вербалним и невербалним нападом, као и намјерним искључивањем и запостављањем од стране вршњака. Вербални напади могу бити: пријетње, ругање, задиркивање и вријеђање. Невербални напади су ругање, непристојни покрети и намјерно искључивање некога из друштва.

Сексуално насиље или узнемиравање је свака ситуација у којој је појединац предмет понашања са очигледном сексуалном конотацијом, у којој се жртва третира као сексуални објекат.

У западним земљама је проведено низ истраживања која су се бавила насиљем у школама, а добијени резултати су показали сљедеће⁴:

- постотак школске дјеце која су жртве насилништва у школи у већини земаља је сличан: у Аустралији 17%, у Енглеској 19%, Јапану 15%, Норвешкој 14%, Шпанији 17%, САД 16%,

- најчешће се догађа ученицима од 4. до 8. разреда основне школе,

- 71% професора и наставника не обазире се и не предузима ништа у вези са насилничким понашањем и застрашивањем у школама,

- агресивно понашање се научи рано и тешко се мијења ако је још увијек постојано у доби од осам година,

- и дјечаци и дјевојчице застрашују, углавном ученике истог пола (осим када се ради о сексуалном насиљу).

³ Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.

⁴ Buljan-Flander, Kocijan-Hercigonja (2003), према Sindik, J., Veselinović, Z. Karakteristike nasilja nad djecom i između djece predškolske dobi. Zbornik radova sa skupa *Nasilje nad djecom i među djecom* (299–318). Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Насиље се дешава између школског особља и ученика, наставника и родитеља, и међу ученицима оба пола. Посљедњих година постоји тенденција снимања насиља и постављања тих снимака на интернет, што је нови вид насиља. Нове технологије (мобилни телефони, интернет, игрице, симулације и друго) такође су отвориле простор за нове форме насиља.

Различити облици насиља утичу на то да се жртве осјећају фрустрирано, љуто, понижено, изоловано, безнадежно, повријеђено, уплашено, што их даље води у ризик слабијег школског успјеха, ниског самопоуздања, депресије, па чак и суицидалних мисли или покушаја. У сваком случају дужа изложеност насиљу води жртву ка проблемима везаним за ментално здравље и соматске поремећаје.

ПРОМЈЕНЕ У СИСТЕМУ ВРИЈЕДНОСТИ КАО УЗРОК НАСИЉА МЕЂУ МЛАДИМА

Повећање агресивности и насиља међу младима објашњава се и промјенама у систему вриједности. Никола Рот⁵ сматра да се «под вриједностима подразумевају схватања о томе шта се оцјењује као добро или лоше и за шта се, према увјерењу припадника неке групе, треба борити и чему треба тежити».

Вриједности усвојене током социјализације резултат су учествовања више фактора значајних за цјелокупан процес социјализације и, поред породице, то су још и вршњаци, школа и средства масовних комуникација. На усвајање вриједности утичу и индивидуалне карактеристике појединца, као што су потребе и црте личности, и нека истраживања указују управо на ту везу. У психолошким истраживањима вриједносних оријентација постоји претпоставка о њиховом предикативном значају за понашање појединца.

Као организовано подучавање и учење којим појединац стиче општа и посебна знања о свијету, образовање представља један од најзначајнијих инструмената социјализације и формирања система вриједности. Оно омогућава младој особи да препозна и оствари своје таленте и потребе, и постане самостална, продуктивна и задовољна личност. Из наведених разлога, образовање је суштински важно за људску безбједност и духовно здравље друштвене заједнице, те је јак и ефективан образовни систем неопходан елемент подршке младим људима⁶.

⁵ Рот, Н. (1972). Основни социјалне психологије. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 135.

⁶ Дулић, Д., Станаревић, С., Матовић, Д., Николић, В. (2010). Безбедност младих у Србији. Како млади процењују данашње безбедносне претње, ризике и изазове. Београд: Фонд за отворено друштво.

Вриједности се, дакле, могу класификовати према различитим критеријумима, у зависности од контекста од којег полазе поједини аутори. У даљем тексту биће представљена једна од подјела која се, с обзиром на убјеђење аутора, чини најприхватљивијом, а која препознаје сљедеће групе вриједности:⁷

- вриједности од универзалног значаја, ванвременске, општеприхваћене вриједности, попут праведности, слободе, хуманости, храбрости, истинољубивости, еколошке хармоније
- вриједности значајне за друштвену заједницу, као што су: одговорност, патриотизам, поштовање реда и закона, друштвена ангажованост
- вриједности које указују на односе према другима, као што су: алтруизам, солидарност, кооперативност, толерантност, частан однос
- вриједности које се односе на развој појединца, а у које се сврставају интегритет, позитиван однос према раду, стваралаштво, самоконтрола, скромност и предузимљивост

РИЗИЧНИ И ЗАШТИТНИ ФАКТОРИ БЕЗБЈЕДНОСТИ МЛАДИХ

Резимирајући истраживања о ризичним факторима, који утичу на квалитет живота младих, посебно на њихову безбједност, могу се унеколико дефинисати кључни извори ризика⁸.

- ризици везани за стање у локалној заједници: доступност дроге, доступност оружја, насиље у медијима, узори у заједници, лоша комуникација унутар заједнице, екстремно тешка економска ситуација, незапосленост, нацистичка и шовинистичка идеологија и организације, присуство кича и супкултуре;
- ризици везани за стање у ширем окружењу: рат и други насилни сукоби, тешка економска ситуација, незапосленост, вјерски екстремизам, етнички сукоби и напетости, тероризам;
- ризици везани за стање породице: историја проблема у понашању (алкохолизам, криминал, наркоманија, ментална обољења у породици), многочлане породице неријешених унутрашњих односа, породични конфликти, одобравање проблематичног

⁷ Ibid., стр. 25.

⁸ Југовић, А. (2004). Ризична понашања омладине у Србији. У: Николић, М. и Михаиловић, С. (ур.): Млади загубљени у транзицији. Београд: Центар за проучавање алтернатива. стр. 177–203.

понашања, злостављање, стресни животни догађаји, поремећаји у комуникацији, слаба емоционална повезаност;

- ризици везани за образовни систем: антисоцијално понашање, насиље наставног особља (агресија, неправедност, уцјене, пријетње), неуспјех у школовању, неангажованост у образовном процесу, нереаговање система на насиље;
- ризици везани за односе вршњака: бунтовништво, пријатељи са проблематичним понашањем, одбаченост од вршњака, отуђеност, изолација, утицај банди;
- ризици везани за психофизичко стање: социопатске тенденције, конституционални хендикепи, емоционална тупост, емоционална незрелост, ниско самопоштовање.

Насупрот факторима ризика, постоје заштитни фактори, резимира-ни у сљедећим кључним доменима:

- квалитет интеракција између појединца и околине: чврст иденти-тет, везаност дјетета за родитеље, интегрисаност у групу вршњака, повезаност са другим одраслим особама које саме његују позитивно и социјално понашање;
- аспекти окружења: односи, сарадња школе и породице, квалитетан образовни систем, добар законодавни оквир, висок стандард живота, висок степен људске безбједности;
- индивидуалне карактеристике: когнитивне и социјалне вјештине, карактеристике темперамента.

Када говоримо о заштитним факторима који утичу на квалитет живота младих, међу индивидуалним карактеристикама као врло значајну издвајамо емоционалну интелигенцију.

Најједноставнија дефиниција емоционалне интелигенције јесте да је то способност процесуирања емоционалних информација, док неке друге дефиниције набрајају способности које обухвата овај сложени конструкт као што су: уочавање, адекватно изражавање, разумијевање, регулисање и управљање својим емоцијама и емоцијама других особа⁹. Управљање емоцијама је једна од компоненти емоционалне компетентности. Резултати истраживања¹⁰ су показали негативну повезаност управљања емоцијама и агресивног понашања.

Проблем насиља међу младима не може се посматрати изоловано од других проблема у вези са ризичним понашањем. Млади насилници

⁹ Kuprešak, T., Takšić, V., Hajncl, Lj. (2010). Emocionalna inteligencija kao zaštitni faktor od agresivnog ponašanja među adolescentima. Zbornik radova sa skupa *Nasilje nad djecom i među djecom* (55-61). Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

¹⁰ Ibid.

склони су разним видовима асоцијалног понашања, као што су сукоби са наставницима, компулзивно лагање, напуштање часова или често изостајање из школе, одузимање ствари, проституција, па и зависност од дроге. Када се зна колико су млади људи важан фактор друштвеног и економског развоја своје уже и шире заједнице, и колико је њихов свјеж ентузијазам битан за обнову посрнулог моралног и вриједносног поретка у нашој земљи, подршка њиховој улози налаже вишеслојан, холистички приступ укључивању младих у друштво и њиховом преласку у зрело доба.

Наше друштво може ефикасно да интервенише како би смањило или спријечило насиље међу младима, јер насиље није неизбежно, несавладиво, или потпуно препуштено случају. Постоји широк спектар могућих рјешења за проблем насиља младих у различитим фазама њиховог развоја – од дјетињства до ране зрелости, када постоји велика вјероватноћа да ће се појавити насилно понашање или ризици за појам насилног понашања.

О ПРЕВЕНЦИЈИ НАСИЉА МЕЂУ МЛАДИМА

Поред Олвеуса (Olweus)¹¹, који је био аутор једног од првих програма превенције, који је настао као дио националне кампање у Норвешкој против силеџијстава у школама, аутор другог свјетски познатог програма превенције је Голдштајн¹² (Goldstein), који је на одличан начин, према циљним групама на које су усмјерене, систематизовао све врсте интервенција за превенцију насиља у девет група. За потребе овог рада, у даљем тексту биће детаљније објашњене ове интервенције.

У прву групу спадају интервенције усмјерене на *ученике*, у које спадају: различити облици помоћи у учењу, групно, индивидуално и вршњачко савјетовање, обука у интерперсоналним вјештинама, обука у савладавању стреса, обука у рјешавању проблема, обука у замјењивању агресије, састављање кодекса права и одговорности и морално васпитање.

У другу групу спадају интервенције усмјерене на *наставнике*, у које спадају: обука у управљању агресијом, чешћи контакти наставника и ученика ван учионице, мањи број ученика у односу на број наставника, већа интеракција наставника са родитељима, групне дискусије између управе школе, наставника и ученика.

¹¹ Olweus, 1999, према Недимовић, Т. (2010). Вршњачко насиље у школама: Појавни облици, учесталост и фактори ризика. Необјављена докторска дисертација. Нови Сад: Одсјек за психологију Филозофског факултета у Новом Саду.

¹² Goldstein, 1992, према Гашић-Павишић, 2004, према Недимовић, Т. (2010). Вршњачко насиље у школама: Појавни облици, учесталост и фактори ризика. Необјављена докторска дисертација. Нови Сад: Одсјек за психологију Филозофског факултета у Новом Саду.

За потребе овог рада детаљније ћемо образложити која би била улога наставника у ситуацијама када се насиље међу вршњацима већ деси, тј. на који начин би се евентуално могло спријечити да се поново деси нешто слично. Оно што би наставници требали да ураде јесте да тренутно интервенишу и тачно утврде шта се догодило. Пружена поддршка, сарадња са жртвом и родитељима, као и разговор са насилником и жртвом одвојено о инциденту, умногоме би допринијели санирању посљедица насилног акта. Наставници би требали подстицати насилника да увиди проблем у свом понашању и прихвати одговорност. Похвала или пријатељски однос наставника или учитеља значајно утиче на понашање ученика. Осим тога, с обзиром на улогу коју имају, они би, као што је већ речено, сопственим примјером могли промовисати просоцијално понашање.

Проблеми агресивног понашања и насилништва, као и развоја позитивне атмосфере у разреду требали би бити садржаји разговора на родитељским састанцима. Такве разговоре и расправе треба водити на посебан начин, тј. треба избјегавати помињање имена ученика који испољавају неприлагођена понашања, али разговор треба да буде што више продубљен. Представници ученика такође могу бити присутни на родитељским састанцима, на којима они, родитељи и наставници износе мишљење о томе шта се може учинити како би се смањила агресивност у школи. Иако се не препоручује појединачна расправа о ученику на састанку, наставник може послје састанка да обави разговор са родитељима тог ученика, уколико су они спремни на сарадњу.

У трећу групу спадају интервенције усмјерене на *школски програм*, у које спадају: различити видови образовања ван редовне наставе, разне секције, курсеви о правима и центри за учење.

У четврту групу спадају интервенције усмјерене на *управу школе*, у које спадају: коришћење обучених преговарача у конфликтима, јасно одређивање одговорности и ауторитета међу управним особљем у школи, оснивање комитета за школску безбједност, координација између школске управе и полиције, приручник о школским процедурама, правилник о правима и одговорностима, обука у управљању агесијом, демократизовано управљање школом, курсеви о људским односима.

У пету групу спадају интервенције усмјерене на *физичку школску средину*, као што су: смањивање величине школе и разреда, повећан надзор од стране особља, брзо поправљање оштећења усљед вандализма, инсталирање табле за цртање графита како би се ученицима обезбиједило да се искажу, као и електронска провјера ради откривања оружја.

У интервенције усмјерене на *родитеље* спадају: организовање одбора за спречавање изостајања са наставе, обука у вјештинама родитељства, родитељи као гостујући предавачи, већа законска одговорност родитеља за понашање њихове дјеце, центри за породично васпитање, уговори ученика и родитеља о ненасиљу.

Родитељи могу пуно тога учинити да помогну дјетету жртви насилничког понашања. Морају увјерити дијете да оно није криво за застрашивање, с обзиром на то да самопоуздање, након таквог искуства, може бити нарушено. Дакле, важно је да дијете не мисли да оно, из неког разлога, заслужује да га други малтретирају, да не морају осјећати срамоту. Оно мора да зна да су насилници ти који имају проблем и да се слична искуства не дешавају само њима.

У интервенције усмјерене на *особље из обезбјеђења* спадају: ангажовање лица из обезбјеђења да проучавају законе, посјете породицама ученика и састављање школског приручника о безбједности.

У интервенције усмјерене на *заједницу* спадају: програми помагања, образовање за спречавање вандализма, омогућавање локалној заједници да користи просторије школе после часова, заједничке прославе и друштвено корисне акције организоване са школом и у школи.

Интервенције усмјерене на *државу* представљају посљедњу групу интервенција за превенцију насиља, и у њих спадају: успостављање јединственог система извјештаја о случајевима насиља и вандализма, састављање државног надзорног одбора против насиља, строжи прописи о ношењу оружја.

Истраживања у неким европским земљама су показала да *вршњачка подршка* може бити не само интервентна већ и превентивна мјера у циљу смањења насиља у школама. Наиме, истраживања показују да је често прва особа којој се дијете у кризним ситуацима обраћа за подршку управо његов вршњак. Наиме, одрасли се усљед разлике у годинама и усљед другачијег статуса, што може да представља препреку у комуникацији, могу схватити као слаб извор помоћи¹³. Путем вршњачке подршке важно је промовисати групни приступ, како би се охрабрило просоцијално понашање које се заснива на повјерењу. Помоћу вршњачке медијације или вршњачког савјетовања ученици уче радити заједно, што може утицати на смањење предрасуда, стицање вјештина комуникације, размјену информација и начина како сагледавати своја постигнућа, али исто тако и на учење вјештина како рјешавати и превазилазити конфликтне

¹³ Le Surf, P. & Lynch, G. (1999). Exploring young people's perceptions relevant to counselling: a qualitative study. In: G. Lynch (Eds.) *Clinical counselling in pastoral settings*. London: Routledge.

ситуације. Ипак, не смијемо заборавити да вршњаци откривају насиље много раније него одрасли.

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Нема заједнице, колико год била богата или сиромашна, урбана или рурална, која је имуна на разорне посљедице насиља међу младима. Широм свијета млади су свакодневно и починиоци и жртве насиља у школама, на улицама, стадионима и кафићима. Током прошлог вијека главни узроци смрти адолесцената нису више били природни, већ су то постале ненамјерне повреде и насиље. Хомицид и брутално насиље без смртног исхода, у коме учествују млади, у великој мјери доприносе укупном броју превремених смрти, повреда и инвалидности. Насиље младих дубоко погађа не само његове жртве, већ и њихове породице, пријатеље и ширу и ужу заједницу. Његове посљедице су видљиве не само по броју смртних случајева, случајева болести и инвалидности, већ се одражавају и на квалитет живота. У школском амбијенту насилничко понашање се додатно његује, при чему се могу формирати и преступничке групе које демонстрирају појединачне или групне насилничке радње и охрабрују нове насилнике.

У овом моменту приступи превенције, као и подаци из многих области – попут образовања, правосуђа, безбједности, јавног здравља почели су да одражавају растући консензус око главних питања превенције. Превенција насиља ће, по свој прилици, бити успјешна онда када се симултано одвија на неколико нивоа, и када су ови напори повезани и интегрисани. Јавно здравље се налази у јединственој позицији да промовише превенцију на више нивоа и да је учини што ефикаснијом.

Обухватан приступ подразумијева укључивање младих и њихово оснаживање, заједно са ширим и боље фокусираним инвестирањем у програме намијењене младима. Да би учествовали у активностима које су им намјењене, или у раду служби специјализованих за омладинска питања и проблеме, млади морају да знају за њих. Зато је информисање кључно за њихову партиципацију у животу друштвене заједнице и за подизање квалитета живљења. За њих су битне информације и вијести о школским и ваншколским активностима, могућностима учешћа у пројектима, спортским и културним активностима, путовањима, стипендијама, социјалном и здравственом осигурању, правној заштити, и сличним активностима. Чак и ако нисмо у могућности да одмах ријешимо проблем, важан је сваки корак који направимо руковођени смјерницама које су

нам дала научна истраживања, те на тај начин утичемо на квалитет живота младих и свих грађана ¹⁴.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Дулић, Д. Станаревић, С., Матовић, Д., Николић, В. (2010). Безбедност младих у Србији. Како млади процењују данашње безбедносне претње, ризике и изазове. Београд: Фонд за отворено друштво.
- [2] WHO (2002). *World Report on Violence and Health: Summary*. Geneva.
- [3] Рот, Н. (1972) *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [4] Југовић, А. (2004). Ризична понашања омладине у Србији. У: Николић, М. и Михаиловић, С. (ур.): *Млади загубљени у транзицији*. Београд: Центар за проучавање алтернатива. стр. 177– 203.
- [5] Le Surf, P. & Lynch, G. (1999). Exploring young people's perceptions relevant to counselling: a qualitative study. In: G. Lynch (Eds.) *Clinical counselling in pastoral settings*. London: Routledge.
- [6] Kuprešak, T., Takšić, V., Hajncl, Lj. (2010). Emocionalna inteligencija kao zaštitni faktor od agresivnog ponašanja među adolescentima. Zbornik radova sa skupa *Nasilje nad djecom i među djecom* (55–61). Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- [7] Sindik, J., Veselinović, Z. Karakteristike nasilja nad djecom i između djece predškolske dobi. Zbornik radova sa skupa *Nasilje nad djecom i među djecom* (299–318). Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

¹⁴ Дулић, Д. Станаревић, С., Матовић, Д., Николић, В. (2010). Безбедност младих у Србији. Како млади процењују данашње безбедносне претње, ризике и изазове. Београд: Фонд за отворено друштво.

YOUTH VIOLENCE - MAIN CHARACTERISTICS

Žana Vrućinić, M.A.

High School of Internal Affairs Banja Luka

Abstract: Each individual perceives and understands violence in their own way, based on their personal experience, individual history and the context of their current life. Given the fact that, at the present time, youth violence is a serious social problem in all societies, especially in developing countries and countries in transition, such as Bosnia, it was important to address this issue one more time. In the paper, under the term “basic elements” of youth violence the author implies basic characteristics, changes in the value system as the cause of youth violence, risk and protective factors and youth safety program for prevention of youth violence.

Key words: youth, violence, value system, safety, prevention.

ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРЕКРШАЈНОГ ПОСТУПКА

Мр Гојко Шетка

Висока школа унутрашњих послова Бања Лука

Апстракт: Спознавање општих карактеристика прекршајног поступка омогућава његово правилно поимање. Прекршајни поступак се може схватити, условно речено, као једна посебна врста казненог поступка, која је од суштинске важности за санкционисање учинилаца прекршаја. У прекршајном поступку су одређена правила по којима се одвија прекршајни поступак и правила која регулишу све прекршајнопроцесне односе који се заснивају између прекршајнопроцесних субјеката у току самог поступка. Он се води поводом учињеног прекршаја и ради утврђивања одговорности лица коме се на терет ставља да је учинило прекршај. У раду се говори о изворима прекршајног поступка, затим о појму прекршајног поступка, као и његовим врстама и фазама.

Кључне ријечи: поступак, прекршајни поступак, прекршај, овлашћени орган.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Забрањена понашања због којих се учиниоцу на основу прописа изриче казна, називамо казним радњама. У казнене радње спадају кривична дјела, прекршаји и дисциплински преступи. Ова казнена дјела се разликују на основу повреде и угрожавања заштићеног друштвеног добра. Без обзира о којој се врсти казних радњи ради, одговорност за понашања која нису у складу са законом, тачније одговорност лица која су починила казнено дјело, утврђује се у поступку који се води поводом учињеног казненог дјела. Поступци који се наводе за поменуте радње "провode се на основу установљене процедуре која има за циљ утврдити, с одређеном сигурношћу, почињење кажњиве радње и евентуалну примјену санкције на починиоца".¹ Дакле, зависно од тога да ли је лице

¹ Вејић, П., Глушчић, С., Прекршајно право, Народне новине, Загреб, 2009. године, стр. 97.

учинило кривично дјело, прекршај или дисциплински преступ, против њега се покреће и води поступак у коме ће бити утврђена његова одговорност, тј. за сваку врсту кажњивих радњи предвиђена је посебна врста поступка, међу којима се разликују кривични, прекршајни и дисциплински.

Прекршајни поступак се може означити као предмет прекршајно-процесног права, који је практично производ појмовног одређења прекршајнопроцесног права. Уопштено се прекршајни поступак одређује као законом уређен поступак у коме органи надлежни за његово вођење и његово рјешавање, рјешавају прекршајну ствар (утврђују одговорност лица за прекршај) и на крају прекршајног поступка, лицима за која се докаже да су одговорна за прекршај, изричу прекршајне санкције.

Прекршајни поступак посматран на овај начин представља скуп прекршајнопроцесних радњи различитих прекршајнопроцесних субјеката, који располажу у прекршајном поступку одређеним фондом права и дужности у појединим фазама поступка, те на основу којих ступају у прекршајнопроцесне односе са другим субјектима у прекршајном поступку.

Спознавање општих карактеристика прекршајног поступка омогућава његово правилно поимање. Прекршајни поступак се може схватити, условно речено, као једна посебна врста казног поступка, која је од суштинске важности за санкционисање учинилаца прекршаја.

ПРАВНИ ИЗВОРИ ПРЕКРШАЈНОГ ПОСТУПКА

Изворе прекршајног права можемо одредити као правне прописе (законске и подзаконске акте) којима се уређује прекршајни поступак, тј. правне прописе који садрже норме којима се детаљно уређује и дефинише прекршајни поступак. Јасно се може уочити да сви правни акти којима се дефинише и уређује прекршајни поступак спадају у изворе прекршајног права, а да се важност извора прекршајног поступка огледа у чињеници да се њима прецизно одређује организација прекршајног поступка и овлашћења државних органа и других субјеката који учествују у прекршајном поступку.

С обзиром на наведено, изворе прекршајног поступка можемо подијелити на: унутрашње и међународне, главне и споредне, те изворе законског и подзаконског ранга.² Главни извори су они који цијелим својим садржајем, материјом, нормирају и уређују прекршајни поступак, док су споредни они који то чине само једним својим дијелом.

² Вејић, П., Глушчић, С., Прекршајно право, Народне новине, Загреб, 2009. године, стр. 97.

Као критеријум за подјелу извора на унутрашње и међународне служи поријекло правног прописа којим се регулише прекршајни поступак (да ли је ријеч о домаћем или међународном). Као најважнији унутрашњи (домаћи) извор прекршајног поступка истиче се устав, а као најважнији међународни Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода. Подјела извора прекршајног поступка на изворе законског и подзаконског ранга извршена је с обзиром на правну снагу правног акта којим се регулише прекршајни поступак .

У Републици Српској главни извор прекршајног поступка законског ранга јесте Закон о прекршајима Републике Српске (објављен у Службеном гласнику Републике Српске број 34/06), док је Закон о кривичном поступку Републике Српске (објављен у Службеном гласнику Републике Српске број 49/03) супсидијарни извор. Супсидијарност одредаба Закона о кривичном поступку односи се на питања прекршајног поступка која нису уређена Законом о прекршајима Републике Српске, уз услов да се примјењују на одговарајући начин и у сврху прекршајног поступка.

ПОЈАМ ПРЕКРШАЈНОГ ПОСТУПКА

Прије разматрања о суштини појма прекршајног поступка, неопходно је нагласити да се израз прекршајни поступак може користити у различитом смислу, зависно од тога шта се има у виду као садржина која се овим термином означава. У складу са овим, појам прекршајни поступак може да има четири значења:

а) Прекршајним поступком се означава прекршајно процесно право као грана правног система. У том смислу се појмови прекршајни поступак и прекршајно право појављују као синоними који означавају скуп правних прописа којима се регулише поступак у коме се разјашњава и разрјешава прекршајна ствар.

б) Прекршајним поступком се назива и наука прекршајног права која се бави проучавањем прописа који сачињавају прекршајно процесно право као грану прекршајног права. Због тога се термин прекршајни поступак може појавити и као синоним за прекршајно процесно право као грану науке прекршајног права.

в) Прекршајни поступак се појављује и као назив за дио наставног предмета који се изучава у оквиру наставне дисциплине прекршајног права, као процесни дио наставног садржаја који се проучава у саставу предмета прекршајно право.

г) Прекршајним поступком се назива и сам поступак који се води због учињеног прекршаја против његовог учиниоца, а који се одвија

предузимањем различитих процесних радњи које предузимају, у оквиру својих права и дужности, прекршајнопроцесни субјекти у циљу коначног, правилног и законитог рјешења конкретне прекршајне ствари. У том смислу се разматрају и фазе поступка, као и сами правни институти и законска рјешења прекршајног процесног права.³

Размишљајући о појму прекршајног поступка, неопходно је запазити интересантна разматрања и промишљања о природи прекршајног поступка. Ако се консултује већи број различитих извора који третирају прекршајну материју, може се доћи до закључка да се може говорити о техничкој и правној и социолошкој природи прекршајног поступка. Техничка природа прекршајног поступка подразумејувала би под прекршајним поступком правни поступак у коме постоје бројне радње и односи између субјеката. Правна и социолошка природа прекршајног поступка се огледа у поимању прекршајног поступка као скупа процесних радњи које се предузимају у току поступка и као система међусобних односа прекршајнопроцесних субјеката у самом прекршајном поступку.

Зависно од тога како се одреди природа прекршаја и прекршајне ствари, прекршајни поступак се може схватити на два начина: као управни казнени поступак и као посебан судски поступак (са израженим заједничким карактеристикама с кривичним поступком).

По мишљењу професора Предрага Димитријевића и Драгана Јовашевића, природу поступка можемо одредити на строго формалан начин, ако се као критеријум узме орган који води поступак. Ако поступак води орган управе, онда је то управноказнени поступак. Уколико се поступак води пред судом, онда је то специјални судски поступак. С уобличавањем правне државе и настојањем да се управа стави под окриље права, управни поступак се изводи из судског поступка. У материјалном смислу, а то значи ако се природа прекршајног поступка утврђује на основу природе прекршајне ствари, која се у поступку расвјетљава или рјешава, прекршајни поступак више личи на посебни или "квази" судски поступак.⁴

Прекршајни поступак представља судску правну процедуру у којој се, уз незанемаривање суштине, много више него у управноправној процедури чува (законом предвиђена) устаљена форма рада, тако да та процедура, у односу на управну процедуру, и далеко дуже траје. Осим тога, у прекршајном поступку долазе до изражаја и нека начела, односно мјере које се сусрећу у кривичном поступку, те многи институти и појмови материјалног кривичног права (нпр. урачунљивост, умишљај,

³ Ђорђевић, Ђ., Прекршајно право, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2008. година, стр. 223.

⁴ Димитријевић, П., Јовашевић, Д., Прекршајно право, ЈП Службени лист, Београд, 2005. године, стр. 192.

нехат, стицај, нужна одбрана, крајња нужда и др.). Уз све ово, и сâм ток прекршајног поступка, који се одвија по начелу контрадикторности, посебно тзв. доказни поступак, веома је сличан судском кривичном поступку.⁵

Битна карактеристика прекршајног поступка која чини разлику/сличност између прекршајног поступка, управног поступка и кривичног поступка огледа се у контрадикторности. Уколико се траже сличности између прекршајног поступка и управног поступка, које прекршајни поступак одвајају од кривичног поступка, након извршене анализе може се рећи да разлику између прекршајног и управног поступка и кривичног поступка чини то што ова два поступка нису контрадикторна у структурално-техничком смислу. Структурално-технички смисао контрадикторног поступка, прије свега структурално-технички смисао кривичног поступка, огледа се у томе да у том поступку (кривичном поступку) постоје три обавезна учесника (мисли се на двије странке које су у функцији оптужбе и одбране и једна неутрална странка која треба да ријеша спор – суд). Ово није случај у прекршајном и управном поступку, пошто у овим поступцима не постоје три обавезна учесника. У овим поступцима постоје два обавезна учесника, и то: с једне стране се налази орган који води прекршајни/управни поступак (нпр. судија за прекршаје у прекршајном поступку или овлаштено службено лице управе у управном поступку), а с друге стране се налази оптужени/окривљени. Посматрањем тог структурално-техничког смисла, може се закључити да се прекршајна санкција изриче у неконтрадикторном поступку, а прекршајни поступак се разликује од кривичног поступка, који је, по правилу, контрадикторан.

Одсуство начела контрадикторности није у складу са савременим правним стандардима у овој области, јер се тиме доводи у питање обезбјеђење законитости, правне сигурности и једнакости грађана, а тиме и легитимитет правне државе. Сваки процесни закон, па и закон који уређује прекршајни поступак, указује на цивилизацијско и демократско стање одређеног правног система, карактер политичке власти и правни положај грађана у држави. Он спроводи у живот уставне норме о људским правима, а нарочито право на одбрану, поштено и правично суђење, личну слободу и достојанство личности. Он треба да буде гаранција да ће кривац бити кажњен по закону и да нико невин неће бити осуђен. "Ово је важно истаћи ако се има у виду да у прекршајном поступку постоје елементи спора у суштинском, материјалном смислу, само они немају свој организационоструктурални израз у самом поступку. Јавноправни спор постоји између окривљеног и органа који води

⁵ Рађеновић, М., Право општег управног поступка, Правни факултет, Бања Лука, 2004. године, стр. 17.

поступак и изриче прекршајне санкције, чиме штити јавни поредак и јавне интересе у целини. У том смислу и постоји суштинска сличност прекршајног и судског (кривичног) поступка. Дакле, начело контрадикторности је процесни, формални аспект поступка, а постојање спора (сукоба интереса, додуше у сфери јавног права) је материјални, суштински аспект поступка”.⁶

Према Ђорђу М. Ђорђевићу, под појмом прекршајног поступка се подразумева: “Прекршајни поступак је законом регулисан поступак у коме прекршајно процесни субјекти предузимају одређене прекршајно процесне радње и поводом тога заснивају одређене прекршајно процесне односе са заједничким циљем правилног и законитог решења прекршајне ствари”.⁷

Разматрајући појам прекршајног поступка, Предраг Димитријевић и Драган Јовашевић су дошли до сљедећег закључка о појму прекршајног поступка: “Прекршајни поступак није само процесна техника, скуп потребних радњи које треба обавити да би се донело решење о прекршају. Све те радње јесу и одређени друштвени, односно процесноправни односи између органа који воде прекршајни поступак и учиниоца прекршаја, као и свих других учесника у поступку (државни органи, сведоци, вештаци итд.), који су регулисани процесноправним нормама, односно процесним законима и другим прописима”.⁸

Миленко Јелачић је мишљења да се: “Прекршајни поступак може одредити као законом регулисано предузимање прекршајнопроцесних радњи од стране прекршајнопроцесних субјеката, с циљем доношења одлуке од стране надлежног органа о прекршајној ствари, одговорности учиниоца прекршаја, санкцијама и другим процесним односима који су у вези са односом прекршајног ствари, а захтевају учешће и одлуку надлежног органа за вођење прекршајног поступка”.⁹

Појам прекршајног поступка одређују и Наташа Мрвић-Петровић и Љубинко Митровић на сљедећи начин: “прекршајни поступак представља законом регулисани поступак који се води поводом извршеног прекршаја, а у којем прекршајнопроцесни субјекти предузимају одређене прекршајнопроцесне радње и заснивају одређене прекршајнопроцесне односе с циљем доношења правилне и зако-

⁶ Димитријевић, П., Јовашевић, Д., Прекршајно право, ЈП Службени лист, Београд, 2005. године, стр. 192-193.

⁷ Ђорђевић, Ђ., Прекршајно право, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2008. година, стр. 223.

⁸ Димитријевић, П., Јовашевић, Д., Прекршајно право, ЈП Службени лист, Београд, 2005. године, стр. 194.

⁹ Јелачић, М., Прекршајно право – теорија и пракса, Службени гласник, Београд, 2004. године, стр. 280.

ните одлуке од стране надлежног суда, односно органа о одређеној прекршајној ствари”.¹⁰ На основу свега наведеног, појам прекршајног поступка може се дефинисати као: поступак који се води поводом учињеног прекршаја, на начин како је то законом предвиђено; у том поступку учествују прекршајнопроцесни субјекти који у њему предузимају законом дозвољене прекршајнопроцесне радње на основу којих заснивају прекршајнопроцесне односе, а то све у циљу да би се донијела правилна и законита одлука од стране надлежног суда у конкретној прекршајној ствари.

ВРСТЕ ПРЕКРШАЈНОГ ПОСТУПКА

Стручна литература која се бави изучавањем прекршајног поступка познаје двије врсте прекршајног поступка: општи (редовни) прекршајни поступак и посебне прекршајне поступке. Ова подјела поступка се може извршити на основу учињеног прекршаја (врсте и тежине прекршаја), особина учиниоца прекршаја, могућности наплате новчане казне на лицу мјеста учиниоцу прекршаја и другим карактеристикама.

Општи прекршајни поступак се редовно води у случајевима када је учињен прекршај. У овом поступку се утврђује да ли је, прије свега, учињен прекршај, затим, када се то установи, утврђује се да ли је лице које се сматра учиниоцем тог прекршаја стварно и учинило тај прекршај и да ли је оно за тај прекршај одговорно, па уколико се то утврди, онда се том лицу у овом поступку, дакле учиниоцу прекршаја, изричу одговарајуће прекршајне санкције.

Под посебним прекршајним поступцима се подразумевају прекршајни поступци који се воде ради рјешавања посебних случајева прекршајне ствари и који се од општих разликују према субјектима против којих се води прекршајни поступак, према органима који воде поступак и случајевима на које се односе, те према посебним питањима у вези са којима се поступак води. У посебне прекршајне поступке су убрајају: поступак против малољетника, поступак за наплату новчане казне на лицу мјеста и поступак за накнаду штете због неправедног кажњавања.

Поступак против малољетника се води када је учинилац прекршаја лице старосне доби између 14 и 18 година. Овај поступак се разликује од редовног поступка из разлога што су за овај поступак законом прописани посебни услови и посебан поступак, затим се у овом поступку захтијева обазриво поступање према малољетнику, укључивање органа старатељства, долази до изражаја хитно поступање и вођење поступка, прописане су посебне дужности свједочења итд.

¹⁰ Мрвић-Петровић, Н., Митровић, Љ., Прекршајно право, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2010. године, стр. 98.

Поступак за накнаду штете и за повраћај новчаних износа лицима у случају неоправданог кажњавања је поступак у коме се не рјешава прекршајна ствар, већ се одлучује о накнади штете лицу које је правоснажним рјешењем о прекршају неоправдано кажњено за неки прекршај, а касније се у поступку по ванредном правном лијеку поступак обуставио из законом предвиђених разлога, и у таквим ситуацијама то лице, које је претходно неоправдано кажњено за прекршај у редовном поступку, има право на накнаду штете која му је тиме причињена, те своје право остварује у овом поступку.

Поступак за наплату новчане казне на лицу мјеста (тзв. органски мандат) представља поступак у коме је законом дато овлашћење службеним лицима да на лицу мјеста, лицима која су затечена у вршењу прекршаја, могу изрећи и наплатити новчану казну за дати прекршај. Главни услов који је морао бити испуњен да би овлаштена лица могла изрећи и наплатити новчану казну за неки прекршај јесте тај да се лице коме је изречена и наплаћена новчана казна, мора на лицу мјеста затећи у вршењу прекршаја. Карактеристично за овај поступак је то да овлаштена службена лица нису могла одређивати висину новчане казне, пошто је она била прописана правним прописом у фиксном износу, већ су лицу које затекну у вршењу прекршаја тако прописану новчану казну могли само наплаћивати. Као потврду о наплаћеној казни овлаштено лице издаје потврду у којој је, поред осталог, наведен прекршај за који се лице кажњава и висина новчане казне која је изречена и наплаћена. Уколико се неком лицу на овај начин изрекне и наплати новчана казна за неки прекршај, њему више није допуштено право жалбе.

У посебне прекршајне поступке, а према органима пред којима се прекршајна ствар рјешава, убрајамо и:

а) прекршајни поступак који воде органи државне управе (и овај поступак може бити редован поступак и поступак за наплату новчане казне на лицу мјеста), који је карактеристичан за државе које су чиниле бившу СФРЈ и

б) прекршајни поступак који се покреће издавањем, односно подношењем прекршајног налога (прекршајни налог је данас, поред Босне и Херцеговине, прихваћен и у прекршајним законодавствима Словеније и Хрватске), у којем се прекршајни поступак покреће, води и завршава од стране овлашћеног органа.¹¹

Једна врста посебног прекршајног поступка која је егзистирала до 2001. године на просторима Републике Српске јсте тзв. скраћени прекршајни поступак . Овај поступак се покретао издавањем

¹¹ Мрвић-Петровић, Н., Митровић, Љ., Прекршајно право, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2010. године, стр. 100.

прекршајног налога, у њему је изостајао усмени претрес, а одлука се доносила у ранијој фази поступка, а не након усменог претреса. Скраћеним поступком је била остављена могућност суду за прекршаје да на основу захтјева за покретање прекршајног поступка, те на основу достављене документације и прибављених доказа, донесе одлуку о томе да се починилац прекршаја казни за прекршај, без одржавања усменог претреса. На основу овога се може видјети да је једна од карактеристика овог поступка та што је суд доносио одлуку без позивања и испитивања окривљеног. Уколико суд утврди да је лице извршило прекршај у овом поступку, њему је било могуће изрећи само новчану казну до одређеног износа. Уколико би лице, коме је изречена новчана казна, уложило приговор на рјешење донијето у таквом поступку, онда би се у тој ситуацији рјешење стављало ван снаге и проводио се потпуни, редовни поступак.

“Однос општег и посебних прекршајних поступака је однос супсидијарности. То значи да ће се прво примењивати правила посебних прекршајних поступака, па тек ако су те норме недовољне, нејасне или на други начин нису у могућности да регулишу процес решавања прекршајног дела, тада ће се примењивати норме општег прекршајног поступка. При томе, одступање посебног од општег прекршајног поступка због специфичне природе појединих прекршајних ствари, може бити само до одређене мере, а меру тог одступања дају основна начела прекршајног поступка. Наиме, одредбе посебног прекршајног поступка морају бити у сагласности са основним начелима општег прекршајног поступка”.¹²

У Републици Српској и Босни и Херцеговини прекршајнопроцесни правни прописи предвиђају двије врсте прекршајних поступака, а то су:

- а) прекршајни поступак који се покреће и води издавањем прекршајног налога од стране овлашћеног органа и
- б) прекршајни поступак који се покреће подношењем захтјева за покретање прекршајног поступка надлежном суду.

ФАЗЕ ПРЕКРШАЈНОГ ПОСТУПКА

Као што се може закључити из саме дефиниције прекршајног поступка, јасно је да се прекршајни поступак одвија предузимањем низа процесних радњи прекршајнопроцесних субјеката, а све у циљу рјешавања одређене прекршајне ствари. На основу прекршајног законодавства које важи у Босни и Херцеговини и Републици Српској, прекршајни поступак се може подијелити на двије фазе, које могу имати неколико потфаза.

¹² Димитријевић, П., Јовашевић, Д., Прекршајно право, ЈП Службени лист, Београд, 2005. године, стр. 195.

Првостепени прекршајни поступак је основна фаза прекршајног поступка у Републици Српској, у току кога се расвјетљава у потпуности прекршајна ствар. Ова основна фаза прекршајног поступка у Републици Српској се проводи или од стране овлашћеног органа или пред надлежним основним (општинским) судом. Ко ће рјешавати прекршајну ствар у првостепеном прекршајном поступку зависи од тога на који је начин прекршајни поступак покренут. Уколико је прекршајни поступак покренут издавањем прекршајног налога, прекршајну ствар, у првостепеном поступку ће рјешавати законом овлашћени орган, а уколико је прекршајни поступак покренут на основу поднесеног захтјева за покретање прекршајног поступка, онда ће прекршајну ствар, у првостепеном поступку, рјешавати надлежни основни (општински) суд, тачније одјељење за прекршаје основног суда.

Првостепени поступак чине три потфазе, а то су:

- а) претходни поступак,
- б) усмени претрес и
- в) доношење и саопштавање одлуке, односно достављање рјешења о прекршају.

Претходни поступак је прва потфаза првостепеног поступка у коме се утврђују све потребне чињенице које ће утицати на расвјетљавање и рјешавање прекршајне ствари. Ова потфаза је изузетно битна, јер се кроз њу на директан начин остварују услови за наредну потфазу првостепеног поступка, тј. усмени претрес. Усмени претрес представља потфазу првостепеног поступка у којој се у потпуности утврђују све релевантне и потребне чињенице на основу којих ће се, по окончању главног претреса, донијети рјешење о прекршају. Трећа потфаза прекршајног поступка је доношење рјешења о прекршају. У овој потфази се на основу изнесених и утврђених битних чињеница за рјешавање дате прекршајне ствари, доношењем рјешења о прекршају, разрјешава прекршајна ствар у првостепеном поступку.

Друга фаза прекршајног поступка је поступак по правним лијековима. У овој фази прекршајног поступка, по правним лијековима, испитује се исправност донијетих рјешења о прекршају. "Ова фаза није неопходна за коначно решење прекршајне ствари, јер се правни лекови не морају користити од стране субјеката који су овлашћени за њихово подношење. У овој фази прекршајног поступка можемо раздвојити две његове фазе: поступак по редовним правним лековима и поступак по ванредним правним лековима".¹³ Говорећи о редовним и ванредним правним лијековима који се користе у овој фази прекршајног поступка, треба истаћи да по-

¹³ Ђорђевић, Ђ., *Прекршајно право*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2008. година, стр. 225.

зитивно прекршајно законодавство, које се примјењује у Републици Српској, познаје жалбу као редовни правни лијек и понављање поступка као ванредни правни лијек.

ЗАКЉУЧАК

Након свега што је изложено о појму прекршајног поступка и навођења дефиниција и схватања неких аутора који се баве прекршајним правом, прекршајни поступак се може дефинисати као поступак који се води поводом учињеног прекршаја, на начин како је то законом предвиђено; у том поступку учествују прекршајнопроцесни субјекти који у њему предузимају законом дозвољене прекршајнопроцесне радње на основу којих заснивају прекршајнопроцесне односе, а то све у циљу да би се донијела правилна и законита одлука од стране надлежног суда у конкретној прекршајној ствари.

Из одређења прекршајног поступка се јасно може уочити да је за потпуно схватање суштине прекршајног поступка потребно спознати природу прекршајног поступка. Видјели смо да се може говорити о техничкој и правној и социолошкој природи прекршајног поступка. Техничка природа прекршајног поступка подразумијева да прекршајни поступак представља правни поступак у коме постоје бројне радње и односи између субјеката. Управо те бројне радње и односи између различитих прекршајних субјеката омогућавају остваривање прекршајног поступка у пуном смислу и доношење правилне одлуке у прекршајној ствари. Правна и социолошка природа прекршајног поступка се огледа у поимању прекршајног поступка као скупа процесних радњи које се предузимају у току поступка и као система међусобних односа прекршајнопроцесних субјеката у самом прекршајном поступку. Управо на основу схватања природе прекршаја и прекршајне ствари, прекршајни поступак се може схватити на два начина: као управни казнени поступак и као посебан судски поступак.

У проналажењу разлике између прекршајног поступка и управног и кривичног поступка, као битна карактеристика која чини разлику јавља се контрадикторност. Уколико се траже сличности, између прекршајног поступка и управног поступка, које прекршајни поступак одвајају од кривичног поступка, може се рећи да разлику између прекршајног и управног поступка и кривичног поступка чини то што ова два поступка нису контрадикторна у структурално-техничком смислу. Структурално-технички смисао контрадикторног поступка, прије свега структурално-технички смисао кривичног поступка, огледа се у томе да у том поступку (кривичном поступку) постоје три обавезна учесника (мисли се на двије

странке које су у функцији оптужбе и одбране и једна неутрална странка која треба да ријеша спор – суд). Ово није случај у прекршајном и управном поступку, пошто у овим поступцима не постоје три обавезна учесника. У овим поступцима постоје два обавезна учесника. Ако се посматра структурално-технички смисао, може се закључити да се прекршајна санкција изриче у неконтрадикторном поступку, а прекршајни поступак се разликује од кривичног поступка управо због тога што није контрадикторан.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Вејић, П., Глушчић, С., Прекршајно право, Народне новине, Загреб, 2009. године;
- [2] Дмичић, М., Уставно право (допуна основној литератури), Графо-марк, Бања Лука, 2008. године;
- [3] Димитријевић, П., Прекршајно право – општи део, ЈП Службени лист, Београд, 2001. године;
- [4] Димитријевић, П., Јовашевић, Д., Прекршајно право, ЈП Службени лист, Београд, 2005. године;
- [5] Делибашић, Т., Практична примена закона о прекршајима – правна схватања казненог права са коментаром, Службени гласник, Београд, 2008. године;
- [6] Ђорђевић, Ђ., Прекршајно право, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2008. године;
- [7] Ђорђевић, Ђ., Прекршајно право, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010. године;
- [8] Јелачић, М., Прекршајно право – теорија и пракса, Службени гласник, Београд, 2004. године;
- [9] Мрвић-Петровић, Н., Митровић, Љ., Прекршајно право, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2010. године,
- [10] Митровић, Љ., Коментар Закона о прекршајима Републике Српске, Комесграфика, Бања Лука, 2006. године;
- [11] Рађеновић, М., Право општег управног поступка, Правни факултет, Бања Лука, 2004. године;
- [12] Савић, С., Основе права, Комесграфика, Бања Лука, 2005. године;
- [13] Ђурковић, С., Коментар Закона о прекршајима Републике Српске, АРТ принт д. о. о., Бања Лука, 2007. године;

Опште карактеристике прекршајног поступка

- [14] Закон о прекршајима Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 34/06;
- [15] Закон о прекршајима Босне и Херцеговине, Службени гласник Босне и Херцеговине, број 20/04;
- [16] Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, Службени гласник Босне и Херцеговине, број 6/99.

GENERAL CHARACTERISTICS OF OFFENCE PROCEEDINGS

Gojko Setka, M.A.

High School of Internal Affairs Banja Luka

Abstract: Comprehensive knowledge of general characteristics of the infringement procedure to its proper understanding. Offence proceedings may be taken as one particular kind of criminal procedure, which is essential for the sanctioning of the perpetrators of the offense. In the criminal procedure as prescribed by the rules governing the infringement procedure and rules governing all procedural violation, a relationship based on the violation, procedural subjects during the procedure. He has been the occasion of the offense committed and to determine the responsibility of the person who is charged with having committed an offense. The paper discusses the sources of infringement proceedings, then the concept of infringement proceedings, as well as its types and stages.

Key words: proceedings, offence proceedings, the offense, the authorized authority.

**СПЕЦИФИЧНОСТИ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У
КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

Мр Борислав Ђукић

ВШУП Бања Лука

E-mail: bobandjukic70@gmail.com

Драгана Вујић, спец.

ВШУП Бања Лука

E-mail: sdragana84@yahoo.com

Апстракт: Насиље у породици је глобални феномен, присутан у друштвеним системима различитог економског и политичког уређења, у различитим културама и религијама. Проблему се на међународном нивоу, а и у Републици Српској озбиљније приступа однедавно, без обзира што су одређена законска рјешења донесена прије десет и више година. Насиље у породици је скуп понашања одређених лица која употребом силе или моћи, застрашивањем или манипулацијом, намећу контролу над другим лицима. Оно увијек претпоставља злоупотребу моћи у односима који се темеље на неједнакости.

У раду се аутори баве специфичностима везаним за кривично дјело насиља у породици, специфичностима везаним за откривање и разрјешавање овог дјела, изворима сазнања, специфичностима увиђаја и другим аспектима који насиље у породици чине специфичним у односу на нека друга дјела. Такође, у раду су представљени и емпиријски показатељи стања и кретања броја кривичних дјела у Републици Српској и тенденције у вези са тим.

Кључне ријечи: насиље у породици, жртве насиља, починиоци насиља, инкриминација насиља у породици, специфичност насиља у породици, извори сазнања...

УВОД

Кривично дјело Насиље у породици или породичној заједници је основно кривично дјело којим се чланови породице штите од насиља. Кривичним законом Републике Српске из 2000. године,¹ такође је било предвиђено кривично дјело Насиље у породици или породичној заједници у члану 198. наведеног закона, за које је у основном облику била прописана новчана казна или казна затвора до једне године. Доношењем новог Кривичног закона Републике Српске 2003. године,² кривично дјело Насиље у породици или породичној заједници је прописано у члану 208. овог закона и у основном облику за онога ко примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице, предвиђена је новчана казна или затвор до двије године.

Тежи облик овог кривичног дјела постоји када је при извршењу основног облика коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тијело тешко повриједи или наруши здравље жртве, за шта је предвиђена казна затвора од три мјесеца до три године.

Још тежи облик предвиђен у ставу 3 члана 208. КЗ РС постоји када је као посљедица дјеловања починиоца насиља према жртви наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушавање здравља или је наведено чињено према малолетном лицу, када је као санкција предвиђена казна затвора у трајању од једне до пет година.

Став 4 члана 208. КЗ РС, предвиђа да ће у случају смрти жртве насиља, као посљедица дјеловања починиоца насиља у смислу претходно наведених ставова, починилац бити кажњен казном затвора у трајању од двије до дванаест година.

Став 5 члана 208. КЗ РС наставља се на претходни став и предвиђа да ће починилац насиља који лиши живота члана породице или породичне заједнице којег је претходно злостављао, бити кажњен казном затвора од најмање десет година.

У посљедњем – ставу 6 члана 208. КЗ РС, дефинисано је да се под породицом или породичном заједницом у смислу кривичног дјела Насиља у породици или породичној заједници, подразумевају и бивши супружници и њихова дјеца, као и родитељи бивших супружника.

Из наведеног произилази да кривично дјело Насиље у породици или породичној заједници третира физичко и психичко, односно емоционално насиље као облике насиља, јер се у ставу 1 члана 208. КЗ РС помиње

¹ Службени гласник Републике Српске, број 22/00.

² Службени гласник Републике Српске број 49/03.

починилац који дјело чини примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем, којим угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана породице или породичне заједнице. У случајевима других облика насиља, неопходно је санкционисати починиоца другим законским рјешењима која третирају област насиља у породици.

СПЕЦИФИЧНОСТИ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Насиље у породици представља сасвим ново кривично дјело, које донедавно није постојало у нашем кривичном законодавству.

Основни криминалополитички циљ ове инкриминације јесте да санкционише и спријечи породично насиље, које се најчешће испољава као насиље у браку, насиље према члановима заједничког домаћинства и насиље према дјечи, које произлази и из многобројних претходно наведених међународних докумената којима се породично насиље третира као кршење људских права и као један од најтежих видова насилничког криминалитета уопште, уз захтјев упућен свим државама да се таква понашања инкриминишу.

Основни облик овог кривичног дјела постоји у случају када извршилац, примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем, угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице. Под насиљем у смислу ове инкриминације треба подразумијевати све облике физичког, психичког, емоционалног, духовног па на неки начин и економског насиља, који доводе до угрожавања спокојства, тјелесног интегритета или душевног здравља пасивног субјекта. Сваки од наведених облика подразумијева психичко, физичко и економско злостављање и указује на повређивање и угрожавање сигурности и односа повјерења, уз истовремену манифестацију моћи и контроле над жртвом. Сексуално насиље које се често јавља као пратилац наведених облика насиља не би се могло обухватити овом инкриминацијом, јер је оно инкриминисано кривичним дјелима из групе кривичних дјела против полног интегритета.³

Радња извршења основног облика дјела одређена је посљедицом (тзв. посљедична радња), тако да ће овај облик дјела постојати независно од конкретног облика испољавања насиља, под условом да је тиме угрожено спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана породице или породичне заједнице. Најчешће се ради о употреби физичке силе, која се манифестује као ударање, гурање, шамарање, чупање за косу, наношење тјелесних повреда које се могу окарактерисати као лаке тјелесне повреде, и слично.

³ Бабић, М., Марковић, И., *Кривично право посебни дио*, Бања Лука, 2005, стр. 180.

Међутим, радња извршења се може састојати и у вршењу психичког, емоционалног, економског или духовног насиља којим се угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана породице. Под дрским или безобзирним понашањем, у смислу овог дјела, могло би се подразумевати свако оно понашање које знатније одступа од уобичајеног понашања у породичним односима, нпр. груб или бахат однос према члановима породице или породичне заједнице. Такво понашање представља манифестацију очите нетрпељивости извршиоца према жртви. Постојање дрског или безобзирног понашања суд процјењује примјеном објективног критерија.

Специфичност ове инкриминације је условљена и у погледу лица које може бити извршилац, као и пасивни субјекат. Ово кривично дјело спада у доста ријетка и специфична кривична дјела у погледу својих субјеката, јер се може извршити само између ограниченог круга лица. Наиме, извршилац дјела као и пасивни субјект дјела може бити само члан породице или породичне заједнице, односно наведена лица могу бити само лица која су чланови породице или породичне заједнице, а њима су обухваћени супротно породичном закону и бивши супружници и њихова дјеца, као и родитељи бивших супружника, а што је условљено специфичном природом и сврхом ове инкриминације.

Законодавац је предвидио неколико тежих облика дјела, зависно од средстава извршења, тежине посљедице, као и од узраста пасивног субјекта. Први тежи облик постоји у случају када је приликом извршења основног дјела извршилац користио оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тијело тешко повриједи или здравље наруши. Други тежи облик дјела постоји у случају када је усљед напријед наведених дјела наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушење здравља, или су она учињена према малољетном лицу. Према претежном мишљењу, појам тешке тјелесне повреде или тешког нарушења здравља треба тумачити у смислу одредбе о кривичном дјелу "Тешке тјелесне повреде" из члана 156. Кривичног закона Републике Српске. Кривична одговорност учиниоца процјењује се према правилима одговорности за кривична дјела квалификована тежом посљедицом. С обзиром на то да квалификаторну околност представља и узраст пасивног субјекта, овај облик дјела ће постојати увијек када је радња извршења претходно наведених облика ове инкриминације предузета према малољетном лицу. Криминалнополитичка оправданост овог рјешења произлази из чињенице да свака повреда или угрожавање психофизичког развоја малољетног лица има далекосежне посљедице за његов каснији развитак и уопште за процес његове социјализације. Квалификовани облик дјела постоји и у случају када је усљед дјела из претходних ставова наступила смрт пасивног субјекта. При томе је за примјену ове квалификације

дјела ирелевантно да ли је смртна посљедица наступила као резултат дјеловања извршиоца или је настала усљед активности самог пасивног субјекта. Специфичан облик овог кривичног дјела предвиђа да ће се онај ко лиши живота члана породице или породичне заједнице којег је претходно злостављао, казнити затвором најмање десет година. У питању је умишљајно лишење живота члана породице или породичне заједнице од стране лица које га је претходно злостављало, односно један облик тешког убиства који је због специфичности извршиоца и жртве и њиховог међусобног односа, као и због актуелне проблематике на коју се односи, обухваћен овом инкриминацијом. Под појмом претходног злостављања у смислу овог облика дјела, требало би подразумијевати све оне радње које су обухваћене основним обликом дјела.

У оквиру главе кривичних дјела против брака и породице налази се још неколико дјела која се по садржају могу везати уз проблем насиља у породици.

СПЕЦИФИЧНОСТИ ОТКРИВАЊА И РАЗРЈЕШАВАЊА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

У ранијем излагању је већ речено да кривична дјела која имају обиљежја насиља у породици имају и низ специфичности у односу на друга кривична дјела, што отежава њихово откривање и доказивање.

Постоји већи број кривичних дјела која се могу повезати са насиљем у породици, али је свакако најкарактеристичније и по имену и садржају бића дјела, кривично дјело насиље у породици или породичној заједници, из групе кривичних дјела против брака и породице.

Бројне су специфичности које кривична дјела везана за насиље у породици или породичној заједници издвајају од других дјела, а које углавном отежавају поступање по пријавама ових дјела и стварају многобројне тешкоће у расвјетљавању.

Као починиоци кривичних дјела насиља у породици најчешће се јављају лица мушког пола, док су жртве супруге и дјеца, али и други чланови породице. То значи да се радње насиља најчешће дешавају у оквиру заједничког дома, тако да су могућности сазнања за дјела насиља ограничене и најчешће потичу од жртве насиља, уколико се она определила да пријави насиље.

У нашем друштву су још увијек увријезани стереотипи патријархалног поретка о улози мушкарца и жене у породици, те обавези жене да се повинује свим захтјевима мушкарца и да трпи без обзира шта

мушкарац чинио. Овај стереотип се одржава захваљујући друштвеним институцијама које задржавају подређен положај жена и због идеолошког утицаја преко процеса социјализације у којем се жене уче прихвати-ти такав поредак.⁴

Ово важи чак и када је ријеч о физичким облицима насиља, а насиље у психичком, социјалном или економском смислу за већину је и непознаница у смислу значења. Све то и те како отежава начин сазнања да је извршено ово кривично дјело и прикупљање и обезбјеђење личних, па и материјалних доказа.

Друштвено-економски услови какви владају код нас дужи период, а које карактерише неимаштина, незапосленост, одсуство социјалних програма и програма збрињавања, дјелују дестимулишуће на жртве насиља да пријаве насиље и обрате се за помоћ, јер се најчешће ради о онима који су економски зависни од насилника, те не виде властиту перспективу и могућност за осамостаљивање, што их опредељује да насиље трпе и о томе ћуте надајући се бољим данима. Често су и дјеца опредељујући фактор жртвовања и подношења насиља и насилника.

И починилац насиља често дјелује перфидно, тако да је његово разоткривање као насилника отежано. У јавности често дјелује као потпуно другачија особа, међутим личне фрустрације испољава и искаљује у породици. Неки су склони подвргавању медицинским третманима и терапијама у циљу избјегавања одговорности, а неки су опет у по њих неповољним приликама склони мољењу, правдању поступака употребом алкохола, обећањима да ће престати са вршењем насиља и слично. Иако су у пракси позитивни обрати и престанак насиља веома ријетки, жртве често опраштају насиље и не врше пријављивање у нади да ће се стварно нешто измијенити и да ће насиље престати.

Може се очекивати да ће се у будућности стање ствари у погледу насиља у породици промијенити, у смислу слободнијег обраћања жртава насиља надлежним субјектима, јер иако споро, друштвена клима у вези са схватањем и прихватањем насиља се мијења с постепеном промјеном појединачне и опште свијести у друштву, те активностима које предузимају бројне организације на демистификацији проблема. Државни органи су такође битни носиоци позитивних промјена, кроз доношење и доградњу одговарајуће законске регулативе у вези с насиљем у породици.

Јако је тешко утврдити обим насиља у породици. Како је већ констатовано, присуство „тамне бројке“ када су у питању дјела с обиљежјима породичног насиља је јако велико, а то се односи и на кривично

⁴ Николић-Ристановић, В., *Насиље у браку – теоријски оквир и резултати досадашњих истраживања*, Социолошки преглед, Београд, број 1-4/93, стр. 280.

дјело насиље у породици или породичној заједници, чему су свакако допринијеле и претходно наведене специфичности.

Извори сазнања

За разлику од других кривичних дјела гдје је жртва заинтересована за процесуирање случаја, код дјела са елементима насиља и жртва и извршилац насиља често настоје да сакрију догађај и да све остане унутар породичног домаћинства. С новим, савременијим погледима на проблем, може се очекивати да ће се у будућности сазнавати за већи број случајева насиља у породици, односно да ће се смањити „тамна бројка“. И статистике које показују из године у годину растући тренд догађаја насиља за које се зна, може се рећи да су повезане са већим „ослобађањем“ жртава насиља и заинтересованошћу за прогон насилника, а не са сталним повећањем ове проблематике у општем смислу. Сходно наведеном, пријава жртве би требала да буде основни начин сазнања за ово кривично дјело, што још увијек није случај, али с обзиром на тенденцију савременијег гледања на овај проблем, то би требало очекивати.

Као значајан извор сазнања за почињена дјела насиља у породици, јављају се надлежне социјалне службе односно центри за социјални рад, који све више у својим редовима имају стручне раднике задужене за област насиља у породици, који у свакодневном раду и контактима са различитим особама могу препознати постојање одређених облика насиља у породици и алармирати остале надлежне субјекте заштите.

Слична је ситуација и са невладиним организацијама, од којих се неке – као НВО „Удружене жене“ из Бање Луке, директно баве проблемом насиља и помоћи жртвама насиља у породици. Активисти ових организација често уживају веће повјерење од других институција система и жртве се опредјељују да проблеме у породици изнесу управо њима.

Раније је поменут значај и улога васпитно-образовних установа у смислу препознавања насиља када су дјеца школског узраста у питању. Наставно особље је у прилици да препозна промјене на дјетету које се могу манифестовати у физичком и психичком смислу а то, може бити сигнал да се у породици дјетета нешто дешава и да дијете трпи насиље директно као жртва или индиректно као свједок насиља. Наставно особље, педагози, психолози и други запослени у школи морају упозорити надлежне службе ради вршења провјера о чему се ради у конкретној породици.

И здравствене установе имају своју улогу у систему детекције појава насиља, јер жртве насиља често траже љекарску помоћ а да не говоре истину у погледу повреда које имају, како су настале и ко их је проузро-

ковао, као и одређених психичких стања. Здравствени радник мора бити обучен да открије такве случајеве и да обавијести надлежне субјекте заштите.

Средства информисања такође могу бити извор сазнања о постојању одређених облика насиља у породици, објављених у контексту различитих анализа, индиција и слично, везано за одређену средину или подручје или поједине породице. Овакве информације се такође морају провјерити и не смију се олако узети, без обзира на озбиљност и репутацију одређеног средства информисања.

Поред тога што непосредно поступа по пријавама и предузима потребне мјере и радње у погледу појава насиља у породици, припадници полиције у свакодневном раду а и мимо радног времена могу доћи до сазнања о постојању недозвољених радњи, па када су у питању и поједини облици насиља у породици. Контакти који су свакодневни на терену, нарочито када је у питању секторски рад и ауторитет који вођа сектора има на свом подручју, треба да резултирају повјерењем грађана који ће радо пренијети интересантне информације било ког типа, па и у погледу насиља у породици. Било какво сазнање се мора узети озбиљно, без обзира колико се чинило нестварно када су у питању породице које наизглед немају проблема, те о свему треба сачинити службену забиљешку и доставити је у даљу процедуру. Могуће је да са неке друге стране постоје слична сазнања о појавама насиља, те када се она укрсте, добије се јаснија слика појаве која ће прије или касније захтијевати одговарајући третман надлежних субјеката. Неопходна је сарадња и контакти са другим субјектима система, као што су центри за социјални рад, невладине организације и слично, које из свог домена дјеловања могу имати сазнања о постојању одређених облика насиља у породици.

Поред претходно наведеног, као извори сазнања се могу јавити и јавна поговарања, која је такође неопходно провјерити, без обзира на то колико озбиљно звуче у првом тренутку, контактирати с онима који се јављају као преносиоци информације и сачинити одговарајућа писмена ради касније употребе.

Анонимни позиви о случајевима насиља могу бити извор сазнања за постојање насиља у породици. Родбина, комшије и пријатељи могу користити овакав начин пријаве насиља да би избјегли непријатне ситуације суочавања са жртвом или извршиоцем насиља и, без обзира што се ради о анонимним пријавама, треба их озбиљно размотрити и извршити одговарајуће провјере. Ова лица у контакту са жртвама насиља могу уочити промјене које указују на постојање насиља а такође могу бити случајни свјedoци акта насиља, вике и галаме која указује на насиље и слично. Очигледно је да се у овом случају не може рачунати на свјedoка

догађаја који се може користити у поступку, али без обзира на то потребно је извршити одређене провјере и прикупити друге доказе који се доводе у везу са датим насиљем у породици.

Иако је сазнање за постојање дјела са елементима насиља у породици скопчано са много тешкоћа и ограничења, може се закључити да није безначајан потенцијал могућих извора сазнања. Оно на чему треба даље радити јесте едукација ради препознавања појава насиља и освјешћавање да се скривањем под тепих не помаже ни жртви ни извршиоцу, а ни ширим друштвеним интересима.

Увиђај и доказивање насиља у породици

У претходном дијелу излагања већ је речено о начинима сазнања за постојање насиља у породичној заједници и изласку на лице мјеста заинтересованих субјеката заштите који предузимају мјере и радње из своје надлежности. Без обзира на присуство и интерес других субјеката заштите од насиља, у првом реду социјалне службе и невладиног сектора, припадници полиције предузимају неопходне активности да се лице мјеста и евентуални трагови насиља заштите како не би дошло до оштећења и уништења, што може имати за посљедицу отежано доказивање почињеног дјела. Обавјештавање тужиоца о догађају врши се у складу са чланом 226. Закона о кривичном поступку⁵, мада је оно у сваком случају пожељно што прије, ради ефикасности.

Најважније је да се жртва насиља медицински збрине уколико је насиље таквог облика и интензитета да захтијева медицински третман, те да се починилац насиља обезбиједи у сврху предузимања потребних мјера и радњи.

Што се тиче постојања трагова насиља у породици на лицу мјеста догађаја, може се констатовати да се они могу пронаћи у случајевима физичког и сексуалног насиља, док ће у случају осталих облика насиља проналажење материјалних трагова и доказа бити отежано и углавном се веже за прибављање личних доказа.

У случајевима физичког насиља, у зависности од интензитета и трајања насиља, могуће је пронаћи многобројне трагове у виду повреда различите врсте на жртви насиља, манифестоване као подливи, расјекотине, ломови, трагови угриза зуба, трагови употребе оружја или оруђа и друго, што је потребно констатовати кроз одговарајућа писмена, фотографисати, те накнадно прикупити и љекарску документацију о врсти и степену озљеда. Трагови насиља су модрице, ожиљци, опекоти-

⁵ Службени гласник Републике Српске број 53/12.

не, крварења (унутрашња и вањска), преломи костију и остале физичке повреде.⁶

Трагове физичког насиља могуће је пронаћи и у простору гдје се одиграо чин насиља и то на поду, плафону, намјештају и слично, као трагове оштећења простора и намјештаја или трагове крви, длака и друго. И ове трагове је потребно фиксирати вршењем увиђаја и фотографисати као доказ у будућем поступку. Уколико је кориштено оружје или оруђе, потребно га је изузети са лица мјеста ради вршења потребних вјештачења у смислу трагова насиља на овим предметима, пуцања из ватреног оружја и слично. Уколико је кориштено оружје, неопходно је пронаћи чауру и зрно као доказ кориштења, с обзиром да на њима остају карактеристична обиљежја тог оружја, што их и доводи у везу.

Што се тиче сексуалног насиља, чест је случај да је оно праћено физичким насиљем, односно да постоје трагови и докази који се јављају код чисто физичког облика насиља, с тим што се код сексуалног насиља манифестују и специфични трагови карактеристични и за кривична дјела силовања уопште и за дјела против полне слободе. Ти трагови се очитују на интимним дијеловима тијела жртве, због чега је неопходан специјалистички преглед доктора – гинеколога, као и проналажење трагова сјемене течности.

У вези са почињеним насиљем, неопходно је фиксирати и све друге предмете који су евентуално кориштени током насиља, на којима такође може бити трагова подесних за одређена вјештачења.

Цијели поступак увиђаја неопходно је провести по криминалистичко-техничким правилима вршења увиђаја, фиксирањем стања ствари онако како је затечено на лицу мјеста кроз статичку фазу увиђаја а затим провођењем динамичке фазе која подразумева детаљан преглед уз помјерање ствари ради проналажења предмета и трагова, те њиховог изузимања са лица мјеста ради потребних вјештачења и кориштења у будућим поступцима.

Поред прикупљања материјалних доказа, за доказивање дјела насиља у породици веома је важно и прикупљање личних доказа саслушањем и узимањем изјаве од жртве насиља, осумњиченог извршиоца насиља и евентуално других свједока догађаја. Често су у случајевима насиља у породици ово и једини докази, па је потребно пажљиво поступање и квалитетно саслушање и узимање изјава на записник. С обзиром на присутну узнемиреност међу актерима насиља у породици, нарочито код жртве насиља, која је различитог интензитета и манифестације, зависно од извршеног насиља, неопходно је смирити

⁶ Павлековић, Г., Ајдуковић, М.,: *Насиље над женом у обитељи*, Друштво за психолошку помоћ, Загреб, 2000.

ситуацију како би, поготово жртва, што разложније изнијела све оно што је битно за документовање почињеног насиља. Уколико је осумњичени за насиље присутан, потребно га је одстранити, јер је жртва под страхом и у таквом стању не може слободно говорити о свему ономе што се догодило. Са узимањем изјава не треба одуговлачити, јер су сјећања најсвјежија у тренуцима након почињеног насиља, када и жртва због претрпљеног одлучује да каже све, што често неће бити случај када протекне одређено вријеме. Жртва насиља треба да стекне повјерење и сигурност да неће бити могућности новог насиља и да ће бити адекватно збринута у случају да је останак са извршиоцем насиља опасан у датом тренутку. Од жртве је потребно сазнати што више детаља о извршеном насиљу, а и о евентуалном постојању насиља у прошлости, без обзира на то да ли је оно евидентирано од стране субјеката заштите од насиља или није. Сазнање о насиљу у прошлости има процесни значај, јер уколико је насиље понављано а поготово ако постоје одређени докази за то, тужилац се опредјељује да кривично процесуира починиоца насиља ако за то не би био довољан појединачни актуелни насилни чин.

Неопходно је узимање изјава и од других свједока, уколико се затекну на лицу мјеста, јер њихово свједочење може бити пресудно у утврђивању чињеница и околности под којима се догађај насиља одиграо.

Изјава се узима и од осумњиченог за насиље, мада има мишљења да се најбољи ефекат постиже лишењем слободе осумњиченог и његовим довођењем у службене просторије полиције гдје се узима законом прописана изјава коју осумњичени потписује и која се користи у евентуалном кривичном поступку гдје има доказну снагу. Осумњичени, у складу са законом, претходно мора бити упозорен на своја права у смислу ангажовања правног заступника и изношења свега онога што му може користити у поступку. Има, међутим, и другачијих мишљења, по којима је корисно на лицу мјеста, одвојено од жртве и других лица, обавити разговор са насилником и омогућити му да изнесе све чињенице у вези са конкретним кривичним дјелом насиља у породици, као и прикупити друге чињенице које су у вези са насилником, и то све документовати службеном белешком.⁷

Извршилац насиља ће најчешће демантовати почињено насиље, правдајући поступке нападом супротне стране и другим разлозима, па је потребно тактички водити разговор и постављати питања осумњиченом, повезујући битне чињенице и околности с улогом осумњиченог извршиоца насиља у њима. На тај начин осумњичени се може „ухватити у лажи“, што свакако има одређену тежину у евентуалном поступку пред надлежним тужилаштвом и судом.

⁷ Бошковић, Д., *Насиље у породици*, Дефендологија центар Бања Лука, 2009, стр. 11.

Веома је битно утврдити и сљедеће околности битне за доказивање и разрешење кривичног дјела насиља у породици:

- мјесто и вријеме извршења, те да ли је раније било пријављених и непријављених случајева насиља,
- о ком облику насиља је ријеч и какав је интензитет насиља,
- ко је учинилац насиља а ко жртва насиља, те да ли је било више истовремених извршилаца или жртава насиља,
- да ли су насиљу присуствовали други чланови породице, познаници, пријатељи, трећа лица и слично,
- да ли је неко могао видјети и чути под којим околностима се насиље десило,
- шта је узрок насиља (љубомора, имовински односи, дјеца, алкохол, пороци, економска ситуација и слично).

За доказивање насиља у породици неопходно је користити све расположиве материјалне и личне доказе, уколико их је било могуће обезбиједити. Ако нема материјалних доказа, провођење одговарајућег поступка против насилника биће скопчано са тешкоћама, тим прије што се искази дати од стране жртве овлашћеним службеним лицима у току прикупљања доказа и искази дати у поступку пред судом често разликују. Жртва у случају да остаје у заједници са извршиоцем насиља постаје незаинтересована за кривично гоњење и оспорава оно што је претходно изјавила овлашћеним службеним лицима, што најчешће води ка ослобађању насилника. У тим ситуацијама потребно је предочити суду записник о раније датој изјави жртве и упоредити исказе, при чему суд треба да стекне увјерење шта је релевантно за дати процес.

Уколико постоје материјални докази који се могу користити у поступку, ствар је једноставнија, с тим да су материјални трагови прикупљени у складу са важећом законском регулативом и да се као такви могу користити у одговарајућем поступку. У првом реду се ради о медицинској документацији и проведеним вјештачењима, од чијег садржаја зависи и квалификација догађаја, а ако се ради о кривичном дјелу, и степен одговорности починиоца насиља, односно могућа казна за извршено насиље.

Предмет који се доставља надлежном тужилаштву треба да садржи што више доказа прикупљених у току поступка прикупљања доказа, и то:

- записник о увиђају лица мјеста са фотодокументацијом,
- службене забиљешке ОСЛ-а предузетим мјерама и радњама,

Специфичности кривичног дјела насиља у породици у кривичном ...

- медицинску документацију са релевантним подацима,
- предмету пронађену на лицу мјеста прегледом и претресом просторија и лица,
- резултату вјештачења проведених од стране надлежних установа,
- записник о изјави жртве,
- записник о изјави свјedoка,
- записник о изјави осумњиченог,
- записник сачињен од овлаштеног радника социјалне службе, односно центра за социјални рад,
- записник активиста невладиних организација који су поступали по случају насиља у породици,
- друго до чега се дошло током рада овлаштених службених лица по конкретном догађају.

Сва прикупљена документација се, уз извјештај о почињеном кривичном дјелу, уколико постоји основа за то, доставља надлежном тужилаштву, које у складу са процјеном о постојању довољно чињеница о почињеном кривичном дјелу насиља у породици, саставља оптужницу и подноси је надлежном суду на потврђивање, што у крајњем слушају треба да резултира одговарајућом осудом починиоца дјела насиља у породици.

Може се закључити да се насиље у породици разјашњава и доказује комбинацијом личних и материјалних доказа, који се обезбјеђују спровођењем криминалистичких мјера и радњи, уз професионалан однос и ефикасно поступање свих субјеката система задужених за проблем насиља у породици.

СПЕЦИФИЧНОСТИ СТАЊА И КРЕТАЊА БРОЈА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У РС У ПЕРИОДУ 2005–2010. ГОДИНА

Према подацима којима располаже МУП, на подручју РС у периоду од 2005–2010. година евидентирано је укупно 2.251 кривично дјело Насиље у породици или породичној заједници. Посматрајући по годинама, може се видјети да је највише кривичних дјела евидентирано у 2006. години (482), затим у 2007. (466), у 2005. (436), у 2008. (361), у 2009. (250), док је у 2010. евидентирано укупно 256. **(Табела број 1).**⁸

⁸ Подаци се заснивају на годишњим извјештајима Управе за аналитику и информатику МУП-а РС.

Табела број 1. КД Насиље у породици или породичној заједници на подручју РС, за период од 2005. до 2010. године

година	МУП РС	ЦЈБ Бања Лука	ЦЈБ Бијељина	ЦЈБ Добој	ЦЈБ Источно Сарајево	ЦЈБ Требиње
2005.	436	226	56	75	34	45
2006.	482	221	93	70	53	45
2007.	466	249	86	73	32	26
2008.	361	200	64	77	14	6
2009.	250	105	67	43	15	20
2010.	256	93	89	38	13	23

Из изложеног је видљиво да се број евидентираних кривичних дјела од 2006. године значајно смањује из године у годину, све до 2010. године, што се може објаснити ступањем на снагу Закона о заштити од насиља у породици 2005. године, којим се прекршајно санкционише већи број пријављених случајева насиља у породици. То свакако не значи да се проблематика насиља у породици смањује, већ да дио случајева насиља потпада под прекршајну област, која свеобухватније третира насиље у породици и под насиљем подразумијева и одређена поступања која не би било могуће третирати кривичном регулативом. Због различитих одступања по центрима јавне безбједности, неопходно је сачинити одређене анализе, јер у сваком случају прекршајна регулатива не треба да буде замјена за кривично гоњење починилаца насиља, тамо гдје је могуће и потребно кривично гоњење као тежи облик санкционисања.

ЗАКЉУЧАК

Када се има у виду у овом тексту речено у вези с насиљем у породици као кривичним дјелом, јасно је да ову појаву прати низ специфичности које се морају узети у обзир када се говори о насиљу у породици.

Те специфичности се посебно огледају у чињеници да се у највећем броју случајева ово кривично дјело дешава далеко од очију јавности, односно најчешће у оквиру домаћинства, између сродника који ту живе. Ова чињеница узрокује специфичности које су везане за само поступање овлаштених органа приликом рада по случајевима насиља у породици,

јер је потребно на адекватан и могућ начин прикупити доказе који ће се моћи користити приликом расвјетљавања и доказивања кривичног дјела насиља у породици. То је посебно важно када је ријеч о оним околностима кривичног дјела гдје нема материјалних трагова и доказа, већ је потребно доказе прикупити из других извора.

На крају, примјетне су и одређене специфичности у стању и кретању броја кривичних дјела насиља у породици на нивоу МУП-а РС и по појединим центрима јавне безбједности, што захтијева одређене анализе са становишта могуће неодговарајуће супституције кривичне одговорности прекршајном, чиме се не би постигло адекватно санкционисање починилаца деликата насиља у породици.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бабић, М., Марковић, И., *Кривично право посебни дио*, Бања Лука, 2005.
- [2] Бошковић Д., *Насиље у породици*, Дефендологија центар Бања Лука, 2009.
- [3] Baldry, A. C., *Bullying in schools and exposure to domestic violence*. Child Abuse and Neglect, 2003.
- [4] Јовичић, Д., Бошковић, М.: *Криминалистика – методика*, Бања Лука, 2002.
- [5] Кокановић, Б.: *Агресија и насиље*, Бања Лука, 1999.
- [6] Николић-Ристановић, В., *Насиље у браку – теоријски оквир и резултати досадашњих истраживања*, Социолошки преглед, Београд, број 1–4/93.
- [7] Павлековић, Г., Ајдуковић, М., *Насиље над женом у обитељи*, Друштво за психолошку помоћ, Загреб, 2000.
- [8] Кривични закон РС, Службени гласник Републике Српске, број 22/00.
- [9] Кривични закон РС, Службени гласник Републике Српске број, 49/03.
- [10] Закон о кривичном поступку РС, Службени гласник Републике Српске број, 53/12.

**SPECIFIC OFFENSE OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE CRIMINAL
LEGISLATION IN THE REPUBLIC OF SRPSKA**

Borislav Djukic, MA

High School of Internal Affairs Banja Luka

E-mail: bobandjukic70@gmail.com

Dragana Vujic,spec

High School of Internal Affairs Banja Luka

E-mail: sdragana84@yahoo.com

Abstract: Domestic violence is a global phenomenon present in all countries in the world, in social systems with different economic and political arrangement, in different cultures and religions. From recently there is more serious approach to the problem at the international level, and in the Republic of Srpska, regardless on determined legal solutions made ten and more years ago. Domestic violence is a set of behaviors of certain persons who use force or power, intimidation or manipulation, to impose control over others. It always presupposes an abuse of power in relationships based on inequality.

In this paper, the author deals with the specifics related to the crime of domestic violence, the specifics related to the detection and resolution of this work, sources of information, specifics of the investigation and other aspects that domestic violence make specific in relation to other offenses. Also, the work presents the empirical indicators of the status and trend of crime in the Republic of Srpska and tendencies in this regard.

Key words: domestic violence, victims of violence, perpetrators of violence, incrimination of domestic violence, specifics of domestic violence, sources of information...

**КРИВИЧНОПРАВНИ АСПЕКТИ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У ПОЈЕДИНИМ
ЗЕМЉАМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ**

**Игор Јеличић,
Мр Драган Лукач,
Доц. др Зоран Јањуш**

Апстракт: У раду је презентован упоредноправни осврт на кривичноправно регулисање насиља у породици у појединим земљама Европске уније. Преглед стања предметне материје развијенијих земаља од Републике Српске даће допринос квалитету сагледавања исте проблематике код нас, док анализа постигнутог у развоју њихове кривичноправне материје може допринијети развоју теорије и праксе у нашој земљи.

Кључне ријечи: кривично право, насиље и породица

УВОД

Нови закони, донијети у XX вијеку, дају легитимитет појачаној полицијској интервенцији у приватном породичном окружењу уколико је испољено насиље.

Циљ поступања полиције је заштитити жртву од насиља у породици, односно радити на сузбијању насиља у породици у функцији заштите очувања здраве породице.

Насиље у породици је недвосмислено одраз социоекономских фактора, па је оправдано питање какав је опсег ове појаве данас. Иако је велики број истраживања проведених у свијету недвосмислено упозорио на негативне учинке насиља у породици, још увијек постоје тешкоће у друштвеном одговору на ову друштвено негативну појаву. Проблематика породичног насиља у свијету постала је актуелна крајем 70-их година двадесетог вијека. Чини се да је одувијек, без обзира на просторне и временске границе, постојало насиље у породици. Захваљујући активизму феминистичких организација, кроз њихове превентивне едукацијске програме доприноси се спречавању насиља у породици. У међувремену су међународне институције (Уједињене нације, Савјет Европе и др.) усвојиле велики број међународних докумената којима се од држава тражи да се с дужном пажњом баве овим питањем.

КРИВИЧНИ ЗАКОН ПОЉСКЕ

Кривично дјело насиља у породици у Кривичном закону Пољске инкриминисано је у члану 207. Кривично дјело из члана 207. Кривичног закона има основни и два тежа облика.

Основни облик (став 1) састоји се у физичком и психичком злостављању ближњих у породици, малољетних лица и непокретних особа. Радња кривичног дјела се манифестује као физичко и психичко злостављање члана породице, које треба да проузрокује одређену посљедицу. Извршилац кривичног дјела и пасивни субјект су чланови породице, малољетно лице и непокретна особа. Запријеђена казна за основни облик кривичног дјела је казна затвора од 3 мјесеца до 5 година.

Тежи облик (став 2) се од основног разликује по средством којим је дјело извршено из става 1. Овај облик постоји ако је при извршењу основног облика кривичног дјела кориштено оруђе. Прописана казна за овај облик кривичног дјела је казна затвора до 10 година.

Најтежи облик (став 3) кривичног дјела постоји ако је усљед дјела из става 1. и 2. угрожен живот или је наступила смрт. За најтежи облик кривичног дјела учинилац ће се казнити казном затвора од 2 до 12 година.

КРИВИЧНИ ЗАКОН ШВАЈЦАРСКЕ

Кривични закон Швајцарске (StGB), системски архив 311.0, јесте државни закон усвојен 21. децембра 1937. године, а ступио на снагу 1. јануара 1942. године (AS 54 1328) – задња измјена AS 2011 725 – који регулише кривичноправну материју. У кривичном закону Швајцарске није инкриминисано посебно кривично дјело насиља у породици; у члану 123. прописано је кривично дјело лаке тјелесне повреде које се може извршити према брачном и ванбрачном партнеру под одређеним прописаним условима, а такође закон прописује у глави VI Злочин и гријех против фамилије. Постоје поједина сродна кривична дјела у II глави посебног дијела кривичног закона, а то су кривична дјела против тијела и живота.

Убиство с намјером (чл. 111.1); ко другога с намјером убије, без посебних околности које су у наредним члановима објашњене, казниће се казном затвора не нижом од пет година.

Уморство (чл. 112.1); ако је кривично дјело извршено на посебно бруталан начин, те ако је мотив као и начин на који је уморство изведено особито кривичан, изрећи ће се доживотна казна затвора или казна затвора не нижа од десет година.

Кривичноправни аспекти насиља у породици у појединим земљама ЕУ

Убиство (чл. 113); ако се убица у тренутку извршења убиства налазио у тешком психичком стању, те ако су комплетне околности под којима је извршено убиство олакшавајуће, може се изрећи казна од једне до десет година затвора.

Убиство на захтјев (чл. 114); ко изврши убиство из сажаљења, на изричит захтјев убијеног, казниће се новчаном казном или казном до три године.

Убиство дјетета (чл. 116); ако једна мајка убије своје дијете при породу или непосредно након порода, казниће се новчаном казном или казном затвора до три године.

Убиство из нехата (чл. 117); убиство из нехата је кажњиво новчаном казном или казном затвора до три године.

Тешка тјелесна повреда (чл. 122); ко с намјером нанесе другоме тешку тјелесну повреду, или повриједи важан тјелесни орган, нанесе таква оштећења која изазивају његову радну неспособност, чине га душевно болесним, оштети дугорочно његово лице, биће кажњен новчаном казном (не испод 180 дневница) или казном затвора до 10 година.

Једноставна тјелесна повреда (чл. 123)

1. Ко с намјером изазове лакше тјелесне повреде или здравствене повреде може се казнити новчаном казном или казном затвора до три године.

2. Изриче се новчана казна или казна затвора до три године ако:

- је починилац користио отров, оружје или неко друго опасно оруђе,
- ако је тјелесна повреда нанесена беспомоћној особи, особи која се налази под његовим старатељством, дјетету,
- ако је починилац муж/жена жртве и ако је дјело почињено за вријеме трајања брака или најдаље годину дана након развода,
- ако је жртва законски партнер/партнерка починиоца и дјело је изведено за вријеме трајања везе или најдаље годину дана након што је прекинута.

Тјелесна повреда изазвана нехатом (чл. 125); ко из нехата изазове тјелесне повреде друге особе и оштети њено здравље, биће на захтјев кажњен новчаном казном или казном затвора до три године.

У глави VI систематизован је злочин и гријех против породице, обрађена су појединачна кривична дјела сродна са насиљем у породици.

Инцест (чл. 213)

1. Сексуални однос између блиских крвних сродника (прва линија), између сестре, брата, полусестре и полубрата кажњив је новчаном казном или казном затвора и до три године.

2. Малољетне особе у случају да су заведене остају некажњене.

Бигамија (чл. 215)

1. Бигамија је кажњива новчаном казном или казном затвора и до три године.

Запостављање обавезе издржавања фамилије (чл. 217)

1. Запостављање законске обавезе о издржавању и подршци породици упркос посједовању материјалних средстава за то, кажњиво је новчаном казном или казном затвора и до три године.

Повређивање обавезе васпитања малољетних лица (чл. 219)

1. Ако је душевни и физички развој малољетне особе повређивањем обавезе васпитања угрожен, може се изрећи новчана казна или казна затвора и до три године.

Отмица малољетног лица (чл. 220)

1. Отмица малољетног лица (мисли се на дијете) од судски додијељеног стараоца је кажњива новчаном казном или казном затвора и до три године.

У Швајцарској је донесен Закон за заштиту од насиља (GSG) 19. јула 2006. године, који је ступио на снагу 1. априла 2007. године, а који регулише заштиту, сигурност и подршку особама које су погођене насиљем у породици. Кантон Zürich је међу првима донио овај закон.

КРИВИЧНИ ЗАКОН АУСТРИЈЕ

Кривични закон Аустрије (StGB) је државни закон – усвојен 23. јануара 1974. године (BGBl.Nr.60/1974), ступио на снагу 1. јануара 1975. године, иновiran 13. новембра 1998. (BGBl. IS. 3322); задња промјена ступила на снагу 1. јануара 2012. године (BGBl. 130/2011) – који регулише кривичноправну материју. У кривичном закону Аустрије није инкриминисано посебно кривично дјело насиља у породици, али је у члану 82. став 2. инкриминисано довођење у беспомоћну ситуацију лица о којем се стара, а у члану 88. став 2. тачка 1. инкриминисано је наношење ненамјерне тјелесне повреде према лицу у сродству, односно брачном партнеру, односно партнеру који је законом признат. Постоје поједина сродна кривична дјела у I глави посебног дијела кривичног закона, а то су кривична дјела против тијела и живота.

Кривичноправни аспекти насиља у породици у појединим земљама ЕУ

Убиство (чл. 75); ако неко изврши убиство друге особе, биће кажњен казном затвора од 10 до 20 година или доживотном казном затвора.

Уморство (чл. 76); ко почини убиство у тешком психичком стању, биће кажњен казном затвора од пет до десет година.

Убиство на захтјев (чл. 77); ко другог, на његов изричит и упоран захтјев убије, биће кажњен казном затвора од шест мјесеци до пет година.

Помоћ при самоубиству (чл. 78); ко другог наведе на самоубиство или му при томе помогне, казниће се казном затвора од шест мјесеци до пет година.

Убиство дјетета при рођењу (чл. 79); мајка која дијете при самом породу или непосредно након порода убије, казниће се казном затвора од једне до пет година.

Убиство из нехата (чл. 80); ако неко изврши убиство из нехата, казниће се казном затвора до једне године.

Убиство из нехата у посебно тешкој ситуацији (чл. 81)

(1) Ако неко из нехата изазове смрт другог

1. Услјед посебно тешке ситуације,

2. Ако је прије самог чина, чак и ненамјерно, конзумирао алкохол или неко друго омамљујуће средство које га је довело у неурачунљиво стање, иако је могао предвидјети да му предстоји радња чије дјеловање, у стању у којем се налази, може другог да доведе у животну опасност, или повећа опасност по здравствену и тјелесну сигурност другог, или

3. Кроз то, чак и ненамјерно, незаконито држи опасну животињу, исту чува или води бит ће кажњен казном затвора до три године.

Суспензија (чл. 82)

(1) Ко живот другога угрожава доводећи га у беспомоћан положај и у таквом положају га напусти, биће кажњен казном затвора од шест мјесеци до пет година.

(2) Исто тако је кажњиво ако неко живот другога који је под његовим старатељством (упркос постојању обавезе старања) угрози доводећи га у беспомоћан положај и у таквом положају га напусти.

(3) Ако дјеловање из става 1. има за посљедицу смрт оштећене особе, казниће се казном затвора од једне до десет година.

Тјелесна повреда (чл. 83)

(1) Ко другога тјелесно повриједи, или његово здравље оштети, казниће се казном затвора до једне године или новчаном казном до три стотине и шездесет дневница.

(2) Исто тако је кажњиво ако неко другога тјелесно злоставља или му нанесе здравствене повреде.

Тешке тјелесне повреде (чл. 84)

(1) Ако нанесена повреда има за посљедицу здравствено оштећење или боловање које траје дуже од 24 дана, или ако је повреда јако тешка, починилац ће бити кажњен казном до три године затвора.

(2) Починилац ће исто тако бити кажњен ако је повреда нанесена:

1. таквим средством и на начин с којим је у правилу повезано довођење жртве у животну опасност,

2. у договору с најмање три особе,

3. тешким мучењем.

(3) Исто тако ће починилац бити кажњен ако је самостално починио најмање три кривична дјела без неког посебног повода и уз примјену великог насиља.

Тјелесна повреда с дуготрајном посљедицом (чл. 85); ако нанесена тјелесна повреда има за посљедицу настанак трајних или дуготрајних повреда као што су:

1. потпуни губитак или тешко оштећење говора, вида, слуха или могућности оплодње,

2. тешка инвалидност усљед губитка једног или више екстремитета,

3. тешка патња, радна неспособност оштећенога,

биће изречена казна затвора од шест мјесеци до пет година.

Тјелесна повреда са смрћу (чл. 86); ако нанесена повреда изазове смрт повријеђеног, изрећи ће се казна затвора од једне до десет година.

Намјерно nanoшење тешке тјелесне повреде (чл. 87)

(1) Ако неко другоме намјерно нанесе тешке тјелесне озљеде, биће кажњен казном затвора од једне до пет година,

(2) Ако повреда повлачи за собом дугорочне посљедице из члана 85, починилац ће бити кажњен казном затвора од једне до десет година, а ако повреда повлачи за собом смрт повријеђеног, казна је од пет до десет година затвора.

Намјерно nanoшење тјелесне повреде (чл. 88)

(1) Ко из нехата изазове тјелесне повреде некога другога, или оштети његово здравље, биће кажњен казном затвора до три мјесеца или новчаном казном до максимално 180 дневница.

(2) Ако починилац не сноси тешку кривицу или је

1. повријеђена особа с починиоцем у сродству (по узлазној или силазној линији), или у браку с њим, његов пред законом признати партнер, његов брат или његова сестра, или као у члану 72.2. наведени сродник,

2. или ако усљед повреде не наступе тешке здравствене посљедице или наступи радна неспособност краћа од четрнаест дана, неће се изрећи никаква казна.

(3) У случајевима као у члану 81. став 1. тачке 1, 2 и 3, чак ако су повреде и ненамјерно нанесене, изрећи ће се казна до шест мјесеци затвора или новчана казна од једне до максимално три стотине и шездесет дневница.

(4) Ако повреда има за посљедицу тешку тјелесну повреду из члана 84. став 1, починилац ће бити кажњен казном затвора до шест мјесеци или новчаном казном до три стотине и шездесет дневница.

У случајевима из члана 81. став 1. тачке 1, 2 и 3, биће изречена казна затвора до двије године.

У Аустрији је државни закон за заштиту од насиља у породици из 1997. године замијењен 2009. године другим законом о заштити од насиља у породици. У новом закону су поштрене мјере против опасне пријетње, тјелесног насиља и злоупотребе, а при томе је и шамар кажњива радња. Казне за починиоце опасне пријетње, тјелесног насиља и злоупотребе се крећу од три до десет, па чак и до двадесет година затвора, зависно од тежине прекршаја. Починиоцу прекршаја може се изрећи и забрана повратка у заједнички стан и забрана сваког контакта са жртвом насиља. Забрана боравка односно приступа заједничком стану може да траје од двије до четири недјеље, максимално шест мјесеци. Захтјев за забрану повратка насилника у заједнички стан могу поднијети друге особе које живе у стану. Свака особа која се налази у блиском контакту са жртвом, а не само жртва, има право да код суда поднесе захтјев којим се насилнику забрањује сваки контакт са жртвом. Овим законом је граница застрашивања сексуалним деликтима продужена на двадесет осам година живота жртве, а права жртве су боље заштићена.

КРИВИЧНИ ЗАКОН ЊЕМАЧКЕ

Кривични закон Њемачке (StGB) је државни закон – донесен 15. маја 1871. године (архивирано под 450-2, RGBl. IS.127), ступио на снагу 1. јануара 1872. године – који регулише кривичноправну материју (иновиран 13. новембра 1998. BGBl. IS: 3322, задња промјена кроз Art5. 3

G vom 24. februar 2012. BGBl. IS. 212, 248). У кривичном закону Њемачке није инкриминисано посебно кривично дјело насиља у породици, али је у члану 221. став 1. тачка 2. инкриминисано кривично дјело суспензије према особи о којој се стара, а уставу 2. тачка 1. инкриминисано је наведено кривично дјело према свом дјетету или особи повјереној на васпитање. Такође је у члану 225. став 1. тачка 2. инкриминисано кривично дјело злостављање штићеника, односно особе која је под старатељством, тачка 2. особе која припада породичној заједници извршиоца. У глави XII систематизована су КД против брачног стања, брака и породице. Постоје поједина сродна кривична дјела у глави XVI посебног дијела кривичног закона, а то су кривична дјела против живота.

Убиство (чл. 211)

(1) Убица се кажњава доживотном казном затвора.

(2) Убица је онај ко из жеље за убиством, због сексуалног нагона, из похлепе или других ниских мотива, подмукло или бестијално, примјеном убилачких метода, да би неко друго кривично дјело омогућио или прикрио, једну особу убије.

Убиство на захтјев (чл. 216)

(1) Ако је неко на изричит захтјев убијене особе починио убиство исте, биће кажњен казном затвора од шест мјесеци до пет година.

(2) Сам покушај је кажњив.

Суспензија (чл. 221)

(1) Ко једну особу

1. доведе у беспомоћан положај,

2. у случају беспомоћног положаја напусти, упркос обавези старања, те тиме исту особу доведе у животну опасност или јој нанесе тешке тјелесне повреде, биће кажњен казном затвора од три мјесеца до пет година.

(2) Казном затвора од једне до десет година биће кажњен онај починилац који почини:

1. кривично дјело против свог дјетета или против особе која му је повјерена на васпитање, или

2. почињеним кривичним дјелом проузрокује тешке тјелесне повреде жртве.

(3) Ако кривичним дјелом наступи смрт жртве, починилац ће бити кажњен казном затвора не мањом од три године.

(4) У лакшим случајевима из става 2. изрећи ће се казна од шест мјесеци до пет година затвора, а у мање тешким случајевима из става (3) изрећи ће се казна затвора од једне до десет година затвора.

Убиство из нехата; ко из нехата изазове смрт друге особе, биће кажњен казном затвора до пет година или новчаном казном.

У глави седамнаест посебног дијела кривичног закона Њемачке систематизована су кривична дјела против тијела.

Тјелесна повреда (чл. 223)

(1) Ко другој особи наноси тјелесне повреде или угрожава њено тјелесно здравље, казниће се казном затвора до пет година или новчаном казном.

(2) Покушај наношења тјелесне повреде је кажњив.

Опасна тјелесна повреда (чл. 224)

(1) Ко тјелесну повреду нанесе

1. кориштењем отрова или других опасних материјала,
2. кориштењем оружја или другог опасног оруђа,
3. изненадним препадом,
4. у сарадњи са другом особом, или
5. примјеном по живот опасних метода,

казниће се затвором од шест мјесеци до десет година, а у изнимним случајевима лакших тјелесних повреда изрећи ће се казна затвора од три мјесеца до пет година.

(2) Сам покушај је кажњив

Злостављањештићеника (чл. 225)

(1) Ко малољетну особу (особу испод 18 година) или због слабости или болести беспомоћну особу која:

1. се налази под његовим старатељством,
2. припада његовој породичној заједници

злоставља или намјерним занемаривањем старања здравствено оштети, казниће се казном затвора од шест мјесеци до десет година.

(2) Покушај је кажњив.

(3) Казном не мањом од једне године, казниће се онај ко њему на старање додијељену особу, својим дјеловањем доведе у опасност:

1. од смрти или тешке тјелесне повреде,

2. угрожава њено тјелесно и душевно стање.

(4) У мање тешким случајевима из става 1. изрећи ће се казна затвора од три мјесеца до пет година, а у мање тешким случајевима из става 3. изрећи ће се казна затвора од шест мјесеци до пет година.

Тешке тјелесне повреде (чл. 226.)

(1) Ако тјелесна повреда има за посљедицу да повријеђена особа

1. изгуби вид на једно или оба ока, могућност говора или могућност оплодње,

2. изгуби један од екстремитета или дуже вријеме буде онемогућена у кориштењу истог или истих,

3. буде дуготрајно тако повријеђена да јој пријети опасност од непокретности или тешке психичке болести,

казна је од једне до десет година затвора.

(2) Ако починилац почини дјела из става (1) с намјером или свјесно, изрећи ће се казна не мања од три године

(3) У мање тешким случајевима из става (1) могућа је казна од шест мјесеци до пет година.

Тјелесна повреда са смрћу (чл. 227)

(1) Ако починилац тјелесном повредом изазове смрт повријеђене особе, казниће се казном затвора не мањом од три године.

(2) У мање тешким случајевима изрећи ће се казна од једне до десет година затвора.

Тјелесна повреда изазвана нехатом (чл. 229); ко из нехата нанесе тјелесне повреде некој другој особи, биће кажњен казном затвора до три године или новчаном казном.

У складу с горе наведеним, у глави XII систематизована су кривична дјела против брачног стања, брака и породице, и то:

Фалсификовање брачног стања (чл. 169)

(1) Ко подметне дијете другоме или ко о брачном стању другог наведе лажне податке служби надлежној за вођење регистра вјенчаних или за утврђивање брачног стања, биће кажњен затворском казном до двије године или новчаном казном.

(2) Покушај је кажњив.

Поведа обавезе издржавања (чл. 170)

(1) Ко избјегава законску обавезу издржавања, тако да су животне потребе оног ко је издржаван угрожене или би биле угрожене да није помоћи неког другог, биће кажњен затворском казном до три године или новчаном казном.

(2) Ко је обавезан да издржава трудницу а то издржавање јој ускрати на opak начин и тиме проузрокује прекид трудноће, биће кажњен затворском казном до пет година или новчаном казном.

Повреда обавезе васпитања и старатељства (чл. 171); ко изврши повреду обавезе васпитања и старатељства над особом млађом од шеснаест година и при томштићеника доведе у опасност да му се наруши физички или психички развој или да се бави криминалом или проституцијом, биће кажњен затворском казном до три године или новчаном казном.

Бигамија (чл. 172); ко закључи брак иако је већ вјенчан или ко закључи брак са већ вјенчаном особом, биће кажњен затворском казном до три године или новчаном казном.

Обљуба међу рођацима (чл. 173)

(1) Ко изврши обљубу над властитим потомком биће кажњен затворском казном до три године или новчаном казном.

(2) Ко изврши обљубу над рођацима по узлазној линији, биће кажњен затворском казном до двије године или новчаном казном. То вриједи и онда кад је сроднички однос прекинут. Исто тако се кажњавају и рођени брат и сестра који изврше обљубу.

(3) Потомци, браћа и сестре неће бити кажњени према овом пропису ако су у тренутку извршења чина били млађи од 18 година.

У Њемачкој је 11. децембра 2001. године усвојен Закон за заштиту приватних лица од насиља и праћења (скраћено Закон за заштиту од насиља), који је ступио на снагу 1. јануара 2002. године, а који регулише праћење, заштитне мјере и казне. Инкриминисано је да ко другог прати тако што: тражи његову близину, преко средстава комуникација или трећих особа покушава успоставити контакт, користи приватне податке у наручивању робе или услуга у туђе име, пријети лицу или њему блиским особама повредама тијела, здравља или одузимањем слободе и при томе тешко угрози и отежа живот особе, биће кажњен казном затвора и до три године или новчаном казном. Ако дође до животне опасности по жртву или тешких здравствених оштећења жртве, као и члана породице или неке друге особе која је у блиском контакту са жртвом, починилац ће се казнити затвором од три мјесеца до максимално пет година. Ако приликом напада дође до смрти жртве, члана њене породице или друге блиске особе, починилац ће се казнити казном затвора од једне до десет година. У циљу заштите жртве суд може да изрекне: забрану доласка у стан, забрану задржавања у близини стана, забрану задржавања у близини мјеста које оштећена особа посјећује, забрану сваког контакта са оштећеном особом (подразумијева и забрану комуникације путем телефона, СМС-а, имејла и сл.).

ЛИТЕРАТУРА

- (1) Prawo karrne Polskie, 29.07.2005.
- (2) Schweizerisches Strafgesetzbuch (StGB) Systematische Rechtssammlung 311.0, Datum des Gesetzes 21. Dezembar 1937, Inkrafttreten am 1. Januar 1942 (AS541328), Letzte Änderung AS 2011 725.
- (3) Gewaltschutzgesetz (GSG) vom 19. Juni 2006. OS 61.445, Inkrafttreten 01. April 2007.
- (4) Strafgesetzbuch Republik Österreich (StGB), Datum des Gesetzes 23. Januar 1974, BGBl.Nr.60/1974, Inkrafttreten am 1. Januar 1975, Inkrafttreten am 1. Januar 1975, Letzte Änderung BGBl.Nr. 130/2011 Inkrafttredatum:1. Januar 2012.
- (5) Zweites Gewaltschutzgesetz Republik Österreich BGBl. I NR.40/2009.
- (6) Strafgesetzbuch Bundesrepublik Deuthschland (StGB), Ursprungliche Fassung vom 15. Mai 1871. (RGGI.IS. 127), Inkrafttreten am 1. Januar 1872, Neubekanntmachungen 13. November 1998. (BGBl. IS. 3322), Letzte Änderung durch Art. 5. Abs. 3 G vom 24. Februar 2012. (BGBl. IS. 212,248).
- (7) Gesetz zum zivilrechtlichen Schutz vor Gewalttaten und Nachstellung (GewSchG) Bundesrepublik Deuthschland, Datum des Gesetzes 11. Dezembar 2001, BGBl. I S. 3513, Inkrafttreten am 01. Januar 2002.

CRIMINAL LAW ASPECTS OF DOMESTIC VIOLENCE IN SOME EUROPEAN UNION COUNTRIES

Igor Jelacic,

Dragan Lukac, M.A.

PhD Zoran Janjus

Abstract: This article presents a comparative review of the criminal law proceedings of domestic violence in some EU countries. Review of the status of the subject matter of countries more developed than Republika Srpska will contribute to the quality of perceiving the same problem here, while the analysis of the already achived in the development of criminal law matter may contribute to the development of theory and practice in our country.

Keywords: criminal law, family, violence

ЗНАЧАЈ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА У РАДУ ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА**Мр Јелена Миросавић**Полицијска академија
Бања Лука

Апстракт: У току развоја цивилизације различити језици су добијали на значају, али утицај и развој појединих језика је био већи у односу на друге. Ситуација са енглеским језиком данас је јединствена, јер је његово присуство у различитим професијама и институцијама, укључујући и полицију, доминантно, па му се може приписати и улога једног од кључних фактора у процесу глобализације. Овај рад ће пружити кратак преглед процеса развоја енглеског језика као доминантног језика данас у свијету, предочити стање у полицијским структурама везано за енглески језик, те предложити форме које су најподесније за учење језика за полицијске службенике на основном и вишем нивоу.

Кључне ријечи: доминантни језик, службени језик, енглески језик у полицији

УВОД

Намјена и улога енглеског језика у посебним професијама и областима, као што су економија, право или медицина постала је толико значајна да се формирају специјални правци у изучавању језика, под називом енглески за посебне намјене. Као добар примјер узима се пословни енглески, који је постао језик комуникације у компанијама и преговорима, а потреба за таквом врстом језика је огромна, а учење пословног енглеског језика је један од најтраженијих и најпродаванијих производа.

Колики је утицај енглеског језика на обликовање стварности, види се и у српском језику, који је препун англицизама. Доминација енглеског језика односно англосаксонске културе се огледа у наметању и потребама за учењем и унапређивањем знања из ове области, не само у основном и средњошколском образовању, већ и у високошколском,

гдје се у зависности од студијског правца, јавља потреба за енглеским за посебне намјене.

Енглески језик спада у групу западногерманских језика и тренутно је један од најчешће коришћених језика у свијету. Процјењује се да око 375 милиона људи користи енглески као матерњи језик, што га сврстава на треће мјесто матерњих језика, одмах после мандаринског кинеског и шпанског језика. Да би се истакла важност енглеског језика као глобалног језика, требало би да се спомену неке чињенице, као што су да више од седам стотина милиона људи користи енглески у свакодневној комуникацији, и да је само половици енглески језик матерњи. Нека предвиђања кажу да ће број говорника енглеског језика порастати до једне милијарде¹.

Широко је распрострањено учење енглеског као другог језика, а службени језик је у Уједињеним нацијама, Европској унији, Комонвелту, Међународном олимпијском комитету и другим међународним организацијама. Такође, енглески језик је неизоставан и доминантан у области модерних комуникација, науке, информационаих технологија, модерног пословања, поморства и авијације, те дипломатије. Географско ширење енглеског језика је јединствен случај језичког наметања², јер је овај језик заступљен на радију и телевизији, користи се у свакодневној комуникацији, људи га користе свјесно и несвјесно.

Историјски гледано, енглески језик настаје спајањем уско повезаних дијалеката названих „стари енглески“ који су на источне обале Велике Британије, у петом вијеку, донијели англосаксонски насељеници. Значајан број енглеских ријечи је настао на коријену латинског, језика који је у то вријеме имао улогу свјетског језика – језика хришћанства и интелектуалног живота тог времена. Вокабулар енглеског језика садржи многе латинске ријечи, што га чини лакшим за усвајање, али многи тврде да је разлог лаког учења енглеског језика његов редукован инфлективни систем³.

Предност енглеског језика у модерној комуникацији произилази из чињенице да су у њему асимилиране ријечи, не само из европских, него и из других језика широм свијета. То енглеском језику даје веома велики лингвистички фонд⁴, с комплексним правилима писања.

¹ Wright Roger, *Latin and English as World Languages, English Today*. 2004, pp. 138.

² Bailey Roger and Görlach Manfred, *English as a World Language*, The University of Michigan Press, USA 1982, pp. 1.

³ Görlach Manfred, *More Englishes: New Studies in Varieties of English 1988 – 1994*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1995, pp. 15.

⁴ Оксфордски рјечник енглеског језика наводи 250.000 ријечи, у које нису укључене многи технички, научни и сленг изрази.

Ширење енглеског језика се поклапа са ширењем Британске империје, да би крајем 19. вијека с врхунцем Британске империје енглески језик достигао свјетску распрострањеност. Енглески језик има огроман утицај на говорнике других језика, на образовање и професије, економију и културу. Енглески језик има централну позицију на међународној сцени и у процесу глобализације.

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК У ПОЛИЦИЈИ

Радно знање енглеског језика је постало обавезно у већем броју друштвених области, занимања и професија као што су медицина, информационе технологије, медији и слично, што за посљедицу има да преко милијарду људи говори енглески језик бар на основном нивоу. Шест језика је постало службеним језицима у УН: енглески, француски, руски, шпански, кинески и арапски⁵. Трошкови за превођење у УН или у ЕЗ прелазе половину буџета, па се стога покушава увести енглески као једини језик комуникације, као што је случај у многим новијим међународним ораганизацијама у Европи, гдје је енглески језик једини доминантни језик⁶.

С обзиром на све наведено, произилази да је познавање, барем основа, енглеског језика неопходно за квалитетан рад полицијских службеника. Енглески који се користи у међународној комуникацији, заправо је енглески за специјалне потребе, који је развијен и прилагођен за комуникацију на научном нивоу. Енглески за специјалне потребе је најважнији посао везан за језике, укључујући образовање, обуку и практичну примјену⁷.

Разлози за то су у слиједећи:

1. С обзиром на све већи број страних држављана који се крећу и борава на територији Републике Српске, познавање енглеског језика не само да олакшава почетну комуникацију са страним држављанима него и доприноси побољшању угледа полиције МУП РС као полицијске организације која је увијек и у свим ситуацијама на услузи грађанима.
2. Савремени токови криминала као и стално растућа опасност од тероризма захтијевају чвршћу и ефикаснију повезаност полицијских организација на међународном нивоу. Та сарадња се

⁵ Crystal David, *English as a Global Language*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, pp. 10.

⁶ Phillipson Robert, *English only Europe?* Routledge, London and New York, 2003, pp.21.

⁷ Robinson Patrick, *ESP Today: A practitioner's Guide*, Prentice Hall International, Hertfordshire 1991, pp. 1.

огледа у организовању заједничких акција и операција, али и кроз размјену информација и искустава кроз чланство у различитим међународним организацијама, као што су ИНТЕРПОЛ, ЕУРОПОЛ, СЕЛЕЦ, као и преко учешћа у раду различитих конгреса, конференција, семинара и радионица. Такође, овдје је битно нагласити и учешће полицијских службеника МУП РС у разним видовима обука и стручног усавршавања у иностранству.

3. Познавање енглеског језика омогућава полицијским службеницима учешће у мировним операцијама, превасходно УН, а у будућности и других међународних организација, као што је нпр. ЕУ, чиме полицијски службеници МУП РС, уз личну професионалну афирмацију, доприносе угледу МУП РС као водеће полицијске организације у БиХ која је обучена и способна обављати све врсте полицијских послова и задатака како у земљи, тако и иностранству.

Обуку полицијских службеника у коришћењу енглеског језика је могуће спроводити кроз два вида:

1. Обавезном наставом енглеског језика за полазнике основне полицијске обуке првог нивоа – Полицијској академији, гдје би се кадети сусрели са основама енглеског језика неопходног за почетну комуникацију са страним држављанима у ситуацијама као што су контрола саобраћаја, пријава кривичног дјела или прекршаја, губитак личних докумената, те пружање основних информација туристичког карактера.
2. Организовањем специјалистичких курсева који, осим што се могу разликовати по нивоу (основни, средњи, напредни), могу бити циљани на поједине области односно активности (гранична полиција, криминалистичка техника, међународна сарадња и сл.)

Прихватање свјетских и европских стандарда повећава потребу за комуницирањем на страним језицима, а у већини случајева ријеч је о енглеском језику. Стога се приступа напорима да се полицијске структуре оспособе и на пољу учења енглеског језика, јер се међународна сарадња у областима као што су свеprisутни тероризам или рад полиције у заједници не може одвијати без тога.

Енглески језик је заступљен и као редовни и изборни предмет на Високој школи унутрашњих послова и на Полицијској академији од њеног оснивања. Ту се, поред основног, стиче и посебно знање, које је потребно за рад будућих инспектора. Језик у полицијским структурама је иначе својеврсна комбинација правних, безбједоносних, војних, па донекле и економских израза. Специфичност вокабулара, неадекватна (застарјела) литература, као и низак ниво знања студената су неки од проблема, када је учење енглеског језика у питању.

Обавезан вокабулар би требало да обухвати учење ријечи и израза који се односе на: испитивање свједока, вршење увиђаја након саобраћајних несрећа, криминал и казне, идентификације и информисање. Поред основног вокабулара, студенти би требало да савладају изражавање у писаној форми, на примјер писање извјештаја, као и усмено излагање у виду презентација или вођење једноставне конверзације на енглеском језику.

Једна од основних сметњи у квалитетном учењу енглеског језика, поред неадекватне и застарјеле литературе, јесте низак улазни елемент знања полазника, што је видљиво из недостатка практичне примјене страног језика. Без основног знања се не може осмислити и спровести уско специјализовани курс из ове специфичне области, а потребе полиције за енглеским језиком расту.

У склопу обавезне наставе енглеског језика за полазнике основне полицијске обуке првог нивоа потребно је обрадити слиједеће области и савладати основну конверзацију по слиједећим питањима:

Crime and Punishment (Кривична дјела и казне)

Questions from law breakers or suspected criminals

- Why did you pull me over?
- Have I done something wrong?
- Is this illegal?
- What are my rights?
- Can I call a lawyer?
- Where are you taking me?
- Can I make a phone call?

Questions police may ask a suspected criminal

- Are you carrying any illegal drugs?
- Do you have a weapon?
- Does this belong to you?
- Whose car is this?
- Where were you at eight last night?

Informing someone of laws and police procedures

- You are under arrest.
- Put your hands on your head.
- I am taking you to the police station.
- Please get in the police car.
- You will have to pay a fine for this.
- I will give you a warning this time.
- I'm going to write you a ticket.
- We'll tow your car to the station.
- Smoking in restaurants is illegal in this country.
- It is against the law to do drugs in public.

Questioning a Witness (Испитивање свједока)

Questions police ask witnesses

- Did you see what she was wearing?
- Did he have a weapon?
- Was the gun loaded?
- What kind of car was the thief driving?
- I will need to get a statement from you.
- How long ago did this happen?
- If you think of anything else, please notify us.

Description of a suspect

- He was wearing sunglasses.
- He had a mustache.
- He had a beard.
- She was dressed in black.
- She had a baseball cap on.
- She was wearing gloves.
- Hair: short, long, shoulder length, curly, straight, spiky, brown, blond, black, red, in a ponytail

- Body: skinny, fat, chubby, medium build, muscular, tall, short, average height

Asking for Identification (ID) and Information (Тражење давања на увид идентификационих докумената и тражење информација)

- May I see some photo ID?
- Can I see your passport?
- Driver's license, please.
- Do you have your birth certificate?
- How long have you been in the country?
- Are you here for a holiday?
- Do you have another piece of ID?

Traffic and Accidents (Контрола саобраћаја и саобраћајне незгоде)

Pulling over drivers

- Can I see your driver's license and passport?
- Have you been drinking tonight?
- How much have you had to drink?
- How fast do you think you were going?
- Do you know what the speed limit is?
- Is this a rental car?
- You were driving too fast.
- You broke the speed limit.
- You were driving on the wrong side of the road.
- You're driving the wrong way in a one-way street.
- You were travelling too close to the car in front of you.
- You cut off another car.
- You didn't obey the traffic signals.
- You aren't wearing your seatbelt.
- You aren't allowed to park here.

- I'm going to keep your driving license and give you a ticket. You can go to the police station to pay the fine. They will give your driving license back to you.

Questions police ask an injured driver

- Are you hurt?
- Can you stand up/move?
- Where does it hurt most?
- How did the accident happen?
- Who was at fault?
- What did the other car look like?
- Is there someone you want to call?
- Don't worry. We've called an ambulance.

Helping Tourists (Помоћ туристима)

Questions tourists ask police

- I'm lost. Can you help me find the *Pacific Hotel*?
- I'm looking for *the American Consulate/Embassy*.
- My *luggage/suitcase* was stolen. What should I do?
- Who can we trust to exchange our money?
- Where is the bad part of town?
- Please help us. Our child is missing.

Questions police ask tourists

- Which hotel are you staying at?
- When did you lose *your wallet*?
- How much money was in your purse?
- What did the thief look like?
- What was the man wearing?
- Did he have a weapon?
- Where/When did you last see your child?

- How old is your child?
- What was your child wearing?

Comforting a tourist in distress

- Please stay calm. I am going to help you.
- We will do everything we can.
- I'll give you a map of the city.
- Try not to panic.
- I can give you a ride to the hospital.
- The ambulance is on its way.
- Don't worry; everything is going to be okay.

ЗАКЉУЧАК

Енглески језик има улогу доминантног језика у модерном свијету. Без енглеског језика имплементација регулација и конвенција је незамислива. Говорници којима је енглески језик матерњи језик су у предности у многим ситуацијама, док говорници других језика морају да промовишу учење енглеског језика, да би надомјестили овај почетни недостатак, јер у модерном свијету није могуће да се познају само основне вјештине писања и говора, већ је потребно и проширено знање из језика посебне области⁸.

Уз усвајање једног доминантног језика усвајају се и друге културне и друштвене вриједности. Може се очекивати да је енглески језик носилац нових идеја и правила из британске, а посебно америчке културе. Међутим, не може се инсистирати на употреби искључиво енглеског језика, јер само комбинација енглеских и других језика ствара основу за међународну сарадњу⁹.

Доминација енглеског језика је створила структуралну и културну неједнакост између развијених и неразвијених земаља¹⁰. Људи у земљама развоја почињу да гледају на сопствену културу и традицију са тачке гледишта говорника енглеског језика. Поједини тврде да енглески

⁸ Zhenhua Huang, *The Impact of Globalisation on English in Chinese Universities*, In: *English in a Changing World*, David Graddol and Ulrike H. Meinhof. (eds), 1997, pp. 79–88.

⁹ Hill, P. and Van Zyl, S. *English and Multinationalism*, <http://www.blackwellpublishing.com/journal.asp?ref=0883-29198>.

¹⁰ Kubota, R. *Ideology of English in Japan*, <http://www.blackwellpublishing.com/journal.asp?ref=0883-29198>.

језик доноси нови идентитет у капиталистички свијет, друге земље покушавају да достигну економски успјех који је постигнут у САД, а овај концепт успјеха се не може замислити без учења енглеског језика.

Предности које са собом носи знање енглеског језика огледају се и у полицијским структурама. Ово знање омогућава директну и брзу комуникацију на међународном нивоу, веће учешће на интернационалној сцени, те праћење нових трендова и лакше усвајање нових идеја.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Bailey Roger and Görlach Manfred, *English as a World Language*, The University of Michigan Press, USA 1982.
- [2] Crystal David, *English as a Global Language*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- [3] Görlach Manfred, *More Englishes: New Studies in Varieties of English 1988 – 1994*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1995.
- [4] Phillipson Robert, *English only Europe?* Routledge, London and New York, 2003.
- [5] Robinson Patrick, *ESP Today: A practitioner's Guide*, Prentice Hall International, Hertfordshire 1991.
- [6] Wright Roger, Latin and English as World Languages, *English Today*. 2004.
- [7] Zhenhua Huang, The Impact of Globalisation on English in Chinese Universities, In: *English in a Changing World*, David Graddol and Ulrike H. Meinhof. (eds), 1997.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- [1] Hill, P. and Van Zyl, S. English and Multinationalism, <http://www.blackwellpublishing.com/journal.asp?ref=0883-29198>.
- [2] Kubota, R., Ideology of English in Japan, 29, <http://www.blackwellpublishing.com/journal.asp?ref=0883-29198>.

THE IMPORTANCE OF ENGLISH LANGUAGE IN THE WORK OF POLICE OFFICERS

Jelena Mirošavić, MA

Police Academy

Banja Luka

Abstract: During the development of civilization different languages are getting more important, but the impact and development of certain language was higher than the other. The situation with the English language today is unique because its presence in a variety of professions and institutions, including the police, is dominant, so it can be attributed to the role of one of the key factors in the process of globalization. This paper will provide a brief overview of the development of English as the dominant language in the world today, in the present state of police structures in relation to the English language, and suggest forms that are most suitable for language learning for police officers on basic and higher level.

Keywords: the dominant language, the official language, English is the police

СТРЕС И ВРИЈЕДНОСТИ ИНДЕКСА ТЈЕЛЕСНЕ МАСЕ, АРТЕРИЈСКОГ ПРИТИСКА И ГЛИКЕМИЈЕ У ДЕМИНЕРА¹

Снежана Трнинић-Ђаковић²
 Јелица Којовић³,
 Мирјана Бојић⁴,
 Весна Палексић⁵

Апстракт: Познато је да стрес преко нервног система утиче на кардиоваскуларни и ендокрини систем и проузрокује бихевиоралне промјене.

Циљ рада је да се утврди да ли под утицајем стреса долази до промјена у вриједностима БМИ, крвног притиска и гликемије у деминера, који су у свом послу изложени високом степену стреса.

Материјал и методе: Посматрали смо 75 радника РУЦЗ РС, у два временска периода (2009. и 2011), на основу резултата периодичних прегледа, а у оквиру превентивних љекарских прегледа. Подијелили смо их у двије групе: група „деминера“ (58) на пословима деминирања, непрекидно изложена високом степену стреса и група „осталих“ (17), који прате деминере и који су знатно мање изложени стресу.

Резултати: У 2011. години није нађена статистички значајна разлика у просјечној старости између групе деминера ($41,74 \pm 6,55$ година) и осталих ($44,76 \pm 7,27$ година), као ни у просјечном ефективном радном стажу (код деминера $11,69 \pm 1,91$ а код осталих радника $11,59 \pm 2,00$ година). Просјечне вриједности БМИ свих испитаника у 2011. години је $27,86 \pm 3,74$, групе деминера $28,08 \pm 3,25$, а осталих радника $27,11 \pm 4,80$. Није нађена статистички значајна разлика између појединачних група, као ни у односу на 2009. годину. Статистички значајна разлика је нађена у вриједности крвног притиска у групи деминера између 2009. и 2011. године и у просјечној вриједности систолног притиска ($132,67 \pm 18,83$: $121,47 \pm 13,11$ mm

¹ Овај рад је презентован на II конгресу доктора медицине РС, који је одржан од 27. до 29. 5. 2011. године у Теслићу.

² Начелник Јединице за здравствену превентиву радника МУП-а РС, Бања Лука.

³ Медицински факултет, Бања Лука.

⁴ Клиника за ендокринологију, дијабетес и болести метаболизма, Бања Лука.

⁵ Завод за медицину рада и спорта РС, Бања Лука.

Hg) и у просјечној вриједности дијастолног притиска ($87,93 \pm 11,26$: $81,47 \pm 8,50$ mm Hg). И у просјечним вриједностима гликемије у групи деминера налазимо статистички значајну разлику између 2009. године ($4,62 \pm 0,89$ mmol/l) и 2011. године ($5,42 \pm 0,78$ mmol/l).

Закључак: Значајно смањење просјечних вриједности крвног притиска у групи деминера је резултат примијењених препорука за обавезну контролу крвног притиска прије уласка у минско поље, датих након извршених прегледа 2009. године, а што је утицало да деминери редовно користе препоручену терапију. Просјечне вриједности БМИ свих испитаника, иако у групи „претјеране“ тежине, нису биле ризико фактор за повећање просјечних вриједности гликемије. Посљедње двије године деминери су обављали изузетно тешке и ризичне послове и били изложени високом степену стреса, што је утицало на повећање просјечне вриједности гликемије.

Кључне ријечи: деминери, стрес, БМИ, крвни притисак, гликемија, периодични прегледи

УВОД

Послови деминирања, тј. уклањања и уништавања неексплозивних убојних средстава веома су сложени и захтјевни, особито у смислу високог степена психофизиолошког (психомоторног, психосензорног, емоционалног и менталног) оптерећења радника и опасности рада са експлозивним материјама. Радници на пословима деминирања свакодневно се сусрећу с различитим типовима минско-експлозивних средстава, понекад непознатог облика, која су дјеломично и оштећена, већином зарђала, од дуготрајног стајања, и са упаљачем који је врло тешко демонтирати и неутрализовати. И поред примјене свих прописа о поступању при обављању деминерских послова, кориштења алата (металдетектора, пипалица, ашовчића) и паса трагача, велики ризик представља могућност да се због густе вегетације и других сложених теренских услова или грешке пса трагача убојна средства активирају. Постоји веома изражен ризик од експлозија приликом премјештања и транспорта било којег експлозивног средства, а при њиховом уништавању радници су изложени буци, прашини, хемијским оштећењима и могућности повређивања. Због посебних услова рада и природе посла, радницима на деминерским пословима се, у смислу законских прописа, стаж осигурања рачуна у увећаном трајању (бенефициран радни стаж).

Познато је да стрес преко нервног система утиче на кардиоваскуларни и ендокрини систем и проузрокује бихевиоралне промјене. Стрес представља унутрашњи одговор личности на спољашње опасности, а

синдром адаптације у стресу започиње преко хипоталамуса процес соматске стимулације лучењем неуротрансмитера који стимулишу хипофизу и лучењем АЦТХ који дјелује на кору надбубрега. Кора надбубрега у стресним ситуацијама лучи велике количине кортикостероида, који се сматрају главним хормоном стреса. И други органи, нарочито тимус, учествују у очувању интегритета јединке, што има за посљедицу слабљење имунолошког одговора. У стресу је ангажована и осовина симпатички нервни систем – медула надбубрежних жлијезда, а као посљедица повећаног лучења епинефрина из медуле настаје читав низ поремећаја у кардиоваскуларном систему, од којих су најважнији поремећај срчаног ритма, повећање артеријског притиска, прерасподјела крви из спланхничне регије у скелетне мишиће, поремећај гликемије, дилатација бронхиола.

ЦИЉ РАДА

Циљ рада јесте да се утврди да ли под утицајем стреса долази до промјена у вриједностима индекса тјелесне масе, артеријског притиска и гликемије у деминера, који су у свом послу изложени високом степену стреса.

МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДЕ

Испитивање је извршено на основу података из документације Јединице за здравствену превентиву радника МУП-а РС. Анализирани су подаци са периодичних љекарских прегледа радника Републичке управе цивилне заштите Републике Српске (РУЦЗ РС) о годинама старости, годинама укупног ефективног радног стажа на пословима деминирања, вриједностима индекса тјелесне масе (БМИ), вриједностима систолног и дијастолног артеријског притиска и вриједностима гликемије наташте.

Посматрали смо 75 радника РУЦЗ РС, у два периода (2009. и 2011), а подијелили смо их у двије групе: група „деминера“ (58 радника: деминери, оператери за уклањање и уништавање неексплодираних убојних средстава, руковаоци машинама за деминирање и водичи паса) на пословима деминирања, непрекидно изложена високом степену стреса, и група „осталих“ (17 радника: возачи и оператери веза, медицинари и радници на административним пословима), који прате деминере и који су знатно мање изложени стресу. С обзиром на то да није нађена статистички значајна разлика у просјечној старости између групе деминера ($41,74 \pm 6,55$ година) и осталих радника ($44,76 \pm 7,27$ година), као ни у просјечним годинама ефективног радног стажа ($11,69 \pm 1,91$: $11,59 \pm 2,00$ година) група је компарабилна (Табеле бр:1 и 2).

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Резултати су приказани на табелама од броја 3 до броја 6. Табеле садрже аритметичку средину и стандардне девијације за сваки испитивани параметар. Статистичке значајности су представљене на стандардни начин (t-тест), а групе у којима је доказана статистички значајна разлика наведене су у коментару резултата.

Степен ухрањености испитаника смо анализирали израчунавањем индекса тјелесне масе (БМИ у kg/m^2). Просјечна вриједност индекса тјелесне масе свих испитаника у 2009. години је $27,73 \pm 4,06$, групе деминера $27,27 \pm 9,02$ а осталих радника $27,22 \pm 4,60$. У 2011. години просјечна вриједност БМИ је $27,86 \pm 3,74$, групе деминера $28,08 \pm 3,25$, а осталих радника $27,11 \pm 4,80$. Све просјечне вриједности индекса тјелесне масе су у групи прекомјерне тјелесне тежине (БМИ од 25,00 до 29,9), али није нађена статистички значајна разлика између појединачних група, као ни у односу на периоде испитивања ($p > 0,05$) (Табела 3).

Просјечна вриједност систолног крвног притиска свих испитаника у 2009. години је била $131,53 \pm 17,33$ mm Hg, групе деминера $132,67 \pm 18,83$, а осталих радника $127,65 \pm 11,06$ mm Hg. У 2011. години просјечна вриједност систолног крвног притиска свих испитаника била је $122,53 \pm 13,34$ mm Hg, групе деминера $121,47 \pm 13,11$, а осталих радника $126,18 \pm 14,85$ mm Hg. Између група деминера и осталих радника нема статистички значајне разлике (Табела бр. 5).

Уочавамо да су у 2009. години просјечне вриједности систолног крвног притиска групе деминера биле веће од вриједности групе осталих радника ($132,67 \pm 18,83 : 127,65 \pm 11,06$ mmHg), што је у складу са њиховим професионалним ризицима. На периодичном лекарском прегледу 2009. године је уочено (увидом у здравствене картоне испитаника које су обавезни донијети на преглед) да се радници ријетко или никако не јављају свом породичном доктору ради контроле здравственог стања, те су дате препоруке за обавезну контролу крвног притиска прије уласка у минско поље, и у случају повишених вриједности забрану наставка рада. Биле су испоштоване препоруке дате од стране медикаинара РУЦЗ, а деминери су редовно користили препоручену антихипертензивну терапију јер су изузетно мотивисани за обављање свог посла. Група осталих радника није била обавезна да контролише вриједности крвног притиска, па су у 2011. години просјечне вриједности систолног крвног притиска код њих чак и веће него у групи деминера ($127,11 \pm 4,80 : 121,47 \pm 13,11$ mm Hg). Разлика која је нађена у просјечној вриједности систолног крвног притиска у групи деминера је статистички значајно мања у 2011. години у односу на 2009. годину ($132,67 \pm 18,83 : 121,47 \pm 13,11$ mm Hg),

(t-тест = 3,68, $p < 0,05$), и то је резултат примјене препоручених превентивних мјера (Табела 5).

Просјечна вриједност дијастолног крвног притиска свих испитаника у 2009. години је била $87,53 \pm 10,34$ mm Hg, групе деминера $87,93 \pm 11,26$ mm Hg, а осталих радника $86,18 \pm 6,50$ mm Hg. У 2011. години просјечна вриједност дијастолног крвног притиска свих испитаника је била $81,47 \pm 8,50$ mm Hg, групе деминера $81,47 \pm 8,50$, а осталих радника $79,71 \pm 8,92$ mm Hg. Између група деминера и осталих радника нема статистички значајне разлике. Статистички значајна разлика је нађена у просјечној вриједности дијастолног крвног притиска у групи деминера у 2011. години у односу на 2009. годину ($87,93 \pm 11,26$: $81,47 \pm 8,50$ mm Hg), (t-тест = 3,70, $p < 0,05$), што је резултат примјене препорука за обавезну контролу крвног притиска прије уласка у минско поље (Табела 5).

Просјечна вриједност гликемије наташте свих испитаника у 2009. години је била $4,66 \pm 1,49$ mmol/l, групе деминера $4,62 \pm 0,89$ mmol/l, а осталих радника $4,79 \pm 2,76$ mmol/l. У 2011. години просјечна вриједност гликемије свих испитаника је била $5,42 \pm 0,78$ mmol/l, групе деминера $5,42 \pm 0,78$ mmol/l, а осталих радника $5,38 \pm 0,84$ mmol/l. У 2011. години у односу на 2009. вриједности гликемије су повећане код свих испитаника, а код деминера ($5,42 \pm 0,78$ mmol/l : $4,62 \pm 0,89$ mmol/l) оне су статистички значајне (је разлика статистички значајна) на нивоу поузданости $p < 0,05$. Нема значајне разлике у гликемији међу групама (Табела 6).

Имајући у виду да просјечне вриједности БМИ свих испитаника, иако у групи „претјеране“ тежине, у анализираном периоду нису биле статистички значајно веће, сматрамо да гојазност није била ризико фактор за повећање просјечних вриједности гликемије.

Познато је да у појави дијабетеса мелитуса, којем претходи поремећена толеранција глукозе, психички чиниоци играју важну улогу – као и сви остали дијабетогени фактори ризика. С обзиром на то да су добијени подаци да су у посљедње двије године деминери обављали изузетно тешке и ризичне послове, може се закључити да је управо изложеност високом степену стреса допринијела повећању просјечне вриједности гликемије.

Периодични прегледи, као вид превентивних прегледа, јесу идеална прилика за рано откривање фактора ризика и обољења, правовремено лијечење и спречавање касних компликација хроничних болести.

ЗАКЉУЧАК

Посљедње двије године деминери су обављали изузетно тешке и ризичне послове и били изложени високом степену стреса, што је допринијело повећању просјечне вриједности гликемије.

У односу на претходни преглед 2009. године, није дошло до повећања вриједности БМИ, па се он искључује као ризико фактор за овакво повећање гликемије.

Значајно смањење вриједности крвног притиска деминера је резултат примјене препорука о контроли артеријског притиска прије уласка у минско поље и примјене одговарајуће терапије.

Периодични прегледи, као вид превентивних прегледа, јесу идеална прилика за рано откривање фактора ризика и обољења, правовремено лијечење и спречавање касних компликација хроничних болести.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Институт за медицину рада Србије „Др Драгомир Карајовић“, група аутора: Метод за процену ризика на радном месту и у радној околини, Београд, 2008; 138–147.
- [2] Лакић, Љ. Епидемиолошке карактеристике *diabetesa mellitusa* код болесника од 1991. до 1995. године. III конгрес ратне медицине Бања Лука.У: Социјално-медицински аспекти болести у послеријатном периоду. Зборник радова. Удружење грађана „Ратна медицина“. Бања Лука, 2001.
- [3] Костић, Љ. Стрес и кардиоваскуларне болести код војних осигураника ВМЦ Ниш, III конгрес ратне медицине Бања Лука.У: Социјално-медицински аспекти болести у послеријатном периоду. Зборник радова. Удружење грађана „Ратна медицина“. Бања Лука, 2001: 122–13.
- [4] Закон о деминирању у Босни и Херцеговини. Сл. гласник БиХ, бр: 05/02.
- [5] Ђтрнинић-Ђаковић, С., Којовић, Ј. Морбидитетни апсентизам, хронични стрес и хроничне масовне болести радника МУП-а РС. Интернационални конгрес „Здравље за све“, јун 2003. године, Бања Лука, Зборник радова(2/ II): 203–217.
- [6] Ђурић, В., Којовић, Ј., Ђаковић, С. Утицај услова рада и посљедица рата на инвалидност радника. III конгрес ратне медицине са међународним учешћем, Бања Лука, мај 2001. године, Зборник радова(5):71–80.

ПРИЛОЗИ

Табела бр. 1
ПРОСЈЕЧНА СТАРОСТ ИСПИТАНИКА

Групе испитаника	Деминери (n=58)	Остали (n=17)	УКУПНО (n=75)
2009.	39,81 ± 6,63	42,53 ± 8,30	40,42 ± 6,97
2011.	41,74 ± 6,55	44,76 ± 7,27	42,43 ± 7,11

- Деминери и остали у 2009: t-тест = 1.38, p>0,05
- Деминери и остали у 2011: t-тест = 1.61, p>0,05

Табела бр. 2
ПРОСЈЕЧАН ЕКСПОЗИЦИОНИ РАДНИ СТАЖ ИСПИТАНИКА

Групе испитаника	Деминери (n=58)	Остали (n=17)	УКУПНО (n=75)
2009.	9,78 ± 1,88	9,76 ± 1,99	9,77 ± 1,89
2011.	11,69 ± 1,91	11,59 ± 2,00	11,67 ± 1,98

- Деминери и остали у 2009: t-тест = 0,04, p>0,05
- Деминери и остали у 2011: t-тест = 0,20, p>0,05

Табела бр. 3
ПРОСЈЕЧНЕ ВРИЈЕДНОСТИ БМИ ИСПИТАНИКА

Групе испитаника	Деминери (n=58)	Остали (n=17)	УКУПНО (n=75)
2009.	27,27 ± 3,00	27,22 ± 4,60	27,73 ± 4,06
2011.	28,08 ± 3,25	27,11 ± 4,80	27,73 ± 4,06

- Деминери и остали у 2009: t-тест = 0,02, p>0,05
- Деминери и остали у 2011: t-тест = 0,05 p>0,05
- Деминери у 2009. и 2011: t-тест = 0,64, p > 0,05
- Група осталих у 2009. и 2011: t-тест = 0,07, p>0,05
- Укупно сви испитаници у 2009. и 2011: t-тест = 0,14, p > 0,05

Табела бр. 4
ПРОСЈЕЧНЕ ВРИЈЕДНОСТИ СИСТОЛНОГ КРВНОГ ПРИТИСКА ИСПИТАНИКА (mm Hg)

Групе испитаника	Деминери (n=58)	Остали (n=17)	УКУПНО (n=75)
2009.	132,67±18,83	127,65 ± 11,06	131,53 ±17,33
2011.	121,4 ± 13,11	126,18 ± 14,85	122,53 ± 13,41

- Деминери и остали у 2009: t-тест = 1,03, p>0,05
- Деминери и остали у 2011: t-тест = 1,33 p>0,05
- Деминери у 2009. и 2011: t-тест = 3,68, p <0,05
- Група осталих у 2009. и 2011: t-тест = 0,32, p>0,05
- Укупно сви испитаници у 2009. и 2011: t-тест = 3,54, p<0,05

Табела бр. 5
ПРОСЈЕЧНЕ ВРИЈЕДНОСТИ ДИЈАСТОЛНОГ КРВНОГ ПРИТИСКА ИСПИТАНИКА (mm Hg)

Групе испитаника	Деминери (n=58)	Остали (n=17)	УКУПНО (n=75)
2009.	87,93 ± 11,26	86,18 ± 6,50	87,53 ± 10,34
2011.	81,47 ± 8,50	79,71 ± 8,92	81,07 ± 8,53

- Деминери и остали у 2009: t-тест = 1,84, p>0,05
- Деминери и остали у 2011: t-тест = 0,73 p>0,05
- Деминери у 2009. и 2011: t-тест = 3,70, p <0,05
- Група осталих у 2009. и 2011: t-тест = 0,57, p>0,05
- Укупно сви испитаници у 2009. и 2011: t-тест = 2,90, p<0,05

Табела бр. 6
ПРОСЈЕЧНЕ ВРИЈЕДНОСТИ ГЛИКЕМИЈЕ ИСПИТАНИКА (mmol/l)

Групе испитаника	Деминери (n=58)	Остали (n=17)	УКУПНО (n=75)
2009.	4,62 ± 0,89	4,79 ± 2,76	4,79 ± 2,76
2011.	5,42 ± 0,78	5,38 ± 0,84	5,41 ± 0,80

- Деминери и остали у 2009: t-тест = 0,40, $p > 0,05$
- Деминери и остали у 2011: t-тест = 0,80 $p > 0,05$
- Деминери у 2009. и 2011: t-тест = 5,00, $p < 0,05$
- Група осталих у 2009. и 2011: t-тест = 0,81, $p > 0,05$
- Укупно сви испитаници у 2009. и 2011: t-тест = 2,68, $p < 0,05$

STRESS AND VALUES OF BODY MASS INDEX, ARTERY PRESSURE AND GLYCAEMIA IN DEMINERS

Snezana Trninic-Djakovic
Jelica Kojovic,
Mirjana Bojic,
Vesna Paleksic

Abstract: It is known that stress affects the cardiovascular and endocrine system through nervous system, causing behavior changes. The purpose of this paper is to determine if stress causes changes in the values of BMI, blood pressure and glycaemia in deminers who are exposed to high level of stress while performing their duties.

Material and methods: We have observed 75 employees of the Republic Administration for Civil Protection of the Republic of Srpska (RACP RS), based on results of periodic controls, and within preventive medical examinations. We have divided them in two groups: group of "deminers" (58 of them) who are performing mine clearance and who are constantly exposed to high level of stress and a group of "others" (17 of them) who are following the deminers and who are significantly less exposed to stress.

Results: In 2011 there was no significant statistical difference in the average age of deminers group ($41,74 \pm 6,55$ years) and others ($44,76 \pm 7,27$ years), as well as in average effective work years ($11,69 \pm 1,91$ for deminers and $11,59 \pm 2,00$ years for others). The average BMI values of all examinees in 2011 was $27,86 \pm 3,74$, $28,08 \pm 3,25$ for group of deminers and $27,11 \pm 4,80$ for other employees. There was no significant difference in statistics between groups, as well as in 2009. There was significant difference in the values of blood pressure in the group of deminers in the period between 2009 and 2011, with the average value of systolic pressure ($132,67 \pm 18,83$: $121,47 \pm 13,11$ mm Hg) and the average value of diastolic pressure ($87,93 \pm 11,26$: $81,47 \pm 8,50$ mm Hg). There is a significant difference in the average values of

glycaemia in the group of deminers in the period between 2009 ($4,62 \pm 0,89$ mmol/l) and 2011 ($5,42 \pm 0,78$ mmol/l).

Conclusion: Significant decrease in average values of blood pressure in the group of deminers is the result of implemented recommendations for mandatory control of blood pressure before entering the mine field, which were given after the examinations in 2009, causing the deminers to use the recommended therapy regularly. Average BMI values of all examinees, even though belonging to "overweight" group, were not the risk factor for increase in average values of glycaemia. For the last two years deminers performed extremely difficult and hazardous duties and were exposed to high level of stress, which caused an increase in the average values of glycaemia.

Key words: deminers, stress, BMI, blood pressure, glycaemia, periodic controls



E-mail: mup@mup.vladars.net